

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

М. А. ПОГОРЕЦЬКИЙ, М. О. ЛЕНКО, Д. Б. СЕРГЄЄВА

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ
ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ
ЗАСАДИ ПОЧАТКОВОГО
ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ
ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ,
ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ
САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО
ПРИСТРОЮ**

Монографія

За заг. ред. проф. М. А. Погорецького

Київ • 2014

УДК 343.98:[323.285:343.76-027.562](477)
ББК 67.9(4Укр)52+67.9(4Укр)408

П43

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 20 жовтня 2014 р.)*

Рецензенти:

Глушков Валерій Олександрович – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Національна академія Служби безпеки України);

Тіщенко Валерій Володимирович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України (Національний університет «Одеська юридична академія»);

Шумило Микола Єгорович – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Погорецький М. А., Ленко М. О., Сергєєва Д. Б.

П69 Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою: монографія: за ред. проф. М.А. Погорецького. – К.: Алерта, 2014. – 300 с.

ISBN 978-617-566-323-3

На підставі аналізу наукових джерел з кримінального права й процесу, криміналістики, кримінології, даних інших наук, законодавчих і відомчих правових актів, даних статистики і матеріалів вітчизняної та зарубіжної практики у монографії досліджуються теоретичні й практичні процесуальні та криміналістичні проблеми початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою й пропонуються шляхи їх вирішення.

У монографії розкриваються елементи криміналістичної характеристики цього виду злочину, процесуальні й організаційно-методичні засади початкового етапу його розслідування, тактичні операції початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, особливості проведення слідчих (розшукових), у тому числі й негласних дій, особливості використання результатів початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, у доказуванні.

Адресована науковцям та практикам, а також тим, хто досліджує проблеми кримінального процесу та криміналістики.

УДК 343.98:[323.285:343.76-027.562](477)
ББК 67.9(4Укр)52+67.9(4Укр)408

© Погорецький М. А., Ленко М. О.,
Сергєєва Д. Б., 2014

© Видавництво «Алерта», 2014.

ISBN 978-617-566-323-3

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	---

РОЗДІЛ 1.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

1.1. Спосіб вчинення терористичних актів з використанням... саморобного вибухового пристрою.....	8
1.2. Обстановка вчинення терористичних актів з використанням... саморобного вибухового пристрою.....	33
1.3. Слідова картина терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.....	38
1.4. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики... терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.....	58

РОЗДІЛ 2.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

2.1. Процесуальний порядок початку досудового розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.....	77
2.2. Організація початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.....	102
2.3. Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування... терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.....	126
2.4. Міжнародне співробітництво на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.....	145

РОЗДІЛ 3.

**ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ
ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ
САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ**

- 3.1. Поняття та сутність тактичних операцій початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою..... 164
- 3.2. Види тактичних операцій початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою..... 175

РОЗДІЛ 4.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ,
СПРЯМОВАНИХ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ
ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ
АКТИВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО
ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ**

- 4.1. Організація й порядок проведення огляду місця події..... 187
- 4.2. Особливості залучення експерта..... 204
- 4.3. Організація й порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій 217

РОЗДІЛ 5.

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПОЧАТКОВОГО
ЕТАПУ... РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ, ВЧИНЕНИХ
З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ,
У ДОКАЗУВАННІ**

- 5.1. Поняття й види результатів початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, у доказуванні..... 225
- 5.2. Напрями використання результатів початкового етапу розслідування... терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, у доказуванні..... 241

ПІСЛЯМОВА 255

Список використаних джерел 265

ПЕРЕДМОВА

Терористичні акти, вчинені способом вибуху, є найбільш небезпечним проявом тероризму, який отримав поширення наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, є безпрецедентним за своїми масштабами і жорстокістю, оскільки має високу руйнівну силу, спричиняє масові людські жертви, тримає у психологічному напруженні населення міст та цілих регіонів.

Непоодинокі випадки таких злочинів характерні останнім часом і для України. За статистичними даними у провадженні слідчих Служби безпеки України у період 2001–2013 р.р. перебувало 57 кримінальних справ (проваджень) про злочини, пов'язані з тероризмом, а саме порушені за різними частинами ст.ст. 258–258–5 КК України. Разом з тим, кількість кримінальних справ, направлених до суду з обвинувальним висновком, становить 14 справ (проваджень), що складає 24,5% від загальної кількості. На кінець 2013 року у провадженні слідчих підрозділів СБ України залишалось 5 кримінальних проваджень вказаної категорії (9%). Але тільки протягом 4 місяців 2014 р. розпочато 15 кримінальних проваджень щодо вчинення терористичного акту (ст. 258 КК України).

Результати вивчення слідчо-судової практики за період 2001–04.2014 р.р. свідчать про те, що 98% вибухових пристроїв, що використовувалися для вчинення терористичних актів на території України, є саморобними. Технічна оснащеність злочинців, високий рівень поінформованості у галузі вибухотехніки, а також недостатній контроль з боку держави за обігом вибухових речовин та інші фактори роблять саморобні вибухові пристрої доступним засобом вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів – вбивств, умисних тяжких тілесних ушкоджень, терористичних актів та інших, що прямо впливає на зростання кількості таких злочинів.

У зв'язку з цим, враховуючи підвищену суспільну небезпеку терористичних актів, особливо вчинених з використанням саморобних вибухових пристроїв, завдання посилення боротьби з цими злочинами є невідкладними й зумовлюють необхідність розроблення та впровадження в практичну діяльність правоохоронних органів науково-обґрунтованих рекомендацій з розкриття та розслідування злочинів цього виду, на що вказують 82% опитаних слідчих СБ та МВС України.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних учених з криміналістики, кримінального права й процесу, кримінології, юридичної психології та інших галузей, а саме: Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, П. С. Берзіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, П. Д. Біленчука, Т. М. Бульби, Т. В. Варфоломеєвої, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. О. Глушкова, І. В. Гори, Ю. М. Грошевого, В. Г. Гончаренка, М. В. Даньшина, А. В. Іщенко, Н. С. Карпова, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. А. Колесника, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, О. П. Кучинської, В. К. Лисиченка, Л. М. Лобойка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, О. Р. Михайленка, М. А. Михайлова, В. Т. Нора, В. Д. Пчолкіна, О. В. Сав'юка, М. В. Салтевського, М. О. Селіванова, С. В. Слінька, В. І. Сліпченка, С. М. Стахівського, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, М. І. Хавронюка, Ю. М. Черноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, В. П. Шибіка, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, О. О. Юхна, М. П. Яблокова, О. Г. Яновської та інших.

Розслідуванню терористичних актів присвячені дисертації, у тому числі й з обмеженим доступом, Д. М. Хромих (С.– Пб. 2002 р.), В. В. Літвіна (2007 р.), В. О. Стекольникова (2008 р.), О. В. Сав'юка (2008 р.) та інших вітчизняних і зарубіжних фахівців; окремі аспекти методики розслідування злочинів, вчинених за допомогою вибухових пристроїв, досліджувалися на дисертаційному рівні В. І. Брусніциним (Владивосток 2001 р.), О. Є. Євстігнеєвою (Саратов 2001 р.), І. А. Варченком (Красно-

дар 2002 р.), І. Ю. Шорінім (Саратов 2002 р.), В. С. Кряжевим (Іркутськ 2003 р.), В. В. Поліщуком (Київ 2013 р.) та іншими. Проте комплексне криміналістичне дослідження початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою з урахуванням змін вітчизняного кримінального процесуального та законодавства про оперативно-розшукову діяльність, що відбулися 2012 року, а також використання результатів початкового етапу досудового розслідування зазначених злочинів, на монографічному рівні не проводилося.

Вибір теми дослідження зумовлений практичною значущістю досліджуваної проблеми, недостатнім рівнем її наукової розробленості, а також потребою впровадження відповідних наукових результатів у практичну діяльність органів досудового розслідування Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України.

Автори висловлюють щире подяку докторам юридичних наук, професорам Валерію Олександровичу Глушкову, Валерію Володимировичу Тіщенку та Миколі Єгоровичу Шумилі за рецензування й висловлені слушні зауваження й поради, які з вдячністю сприйняті та враховані у монографії, а також колективу кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка за сприяння у підготовці цього видання до друку.

РОЗДІЛ 1.

Криміналістична характеристика терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою

1.1. СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

У методиці розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, як і в методиках розслідування інших кримінальних правопорушень, визначальним елементом є криміналістична характеристика, яка являє собою свого роду систему відомостей про криміналістично значимі ознаки злочину, що відображає закономірні зв'язки між вказаними ознака¹, виконує евристичну, пізнавальну, організаційно-методичну і оціночну функції², дозволяє дати кримінальним правопорушенням кримінально-правову оцінку, визначити кримінологічні аспекти й виділити елементи, що становлять основу для розробки методики розслідування.

На підставі результатів аналізу наукових поглядів вчених криміналістів на поняття криміналістичної характеристики

¹ Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Харьков: Юрид. ин-т, 1985. – С. 16–20.

² Лузгин И. М. Развитие методики расследования отдельных видов преступлений / И. М. Лузгин // Правоведение. – 1977. – № 2. – С. 58–59.

(В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, О. І. Возгіна, І. Ф. Герасимова, В. Г. Гончаренка, Г. А. Густова, Л. Я. Драпкіна, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, В. В. Кукліна, В. К. Лисиченка, С. П. Мітрічева, В. А. Образцова, І. Ф. Пантелеєва, В. В. Радаєва, М. В. Салтєвського, М. О. Селіванова А. В. Старушкевича та інших вчених) пропонуємо під криміналістичною характеристикою терористичних актів, вчинених з використанням саморобних вибухових пристроїв розуміти засновану на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень систему зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки цього виду злочину, що має на меті забезпечення оптимізації процесу його розкриття, розслідування та профілактики.

Зважаючи на головне призначення криміналістичної характеристики –бути основою побудови й формування оптимальної методики розслідування окремих видів злочинів і використання її у процесі розслідування, вважаємо за необхідне розробити криміналістичну характеристику терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.

Оскільки неможливо скласти універсальне описання криміналістично значущих ознак, які були б характерними для злочинів усіх видів, виділяють міжвидову, видову (групову) та індивідуальну криміналістичну характеристики. Вважаємо, що для оптимізації процесу розкриття та розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, найбільше практичне значення має видова криміналістична характеристика, побудована із врахуванням індивідуальних криміналістичних характеристик терористичних актів, вчинених з використанням саморобних вибухових пристроїв на території України, що розслідувалися вітчизняними правоохоронними органами.

Індивідуальна криміналістична характеристика відображає ознаки та взаємозв'язки між елементами конкретного злочину, що розслідується. Джерелом інформації для індивідуальної криміналістичної характеристики є криміналістичні знання

слідчого, його професійні знання та матеріали кримінального провадження. Саме на основі індивідуальних криміналістичних характеристик можна виділити ті найбільш типові елементи, ознаки, обставини, відомості, які будуть об'єднані в єдину систему і складуть видову криміналістичну характеристику. Міжвидові криміналістичні характеристики (у цьому випадку це будуть криміналістичні характеристики терористичних актів, вчинених іншими способами) також мають значення для формування криміналістичної характеристики, що нами досліджується.

У криміналістичній характеристиці терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою повинні міститися не будь-які відомості про злочин, а тільки ті, що мають значення для організації діяльності працівників правоохоронних органів щодо розкриття та розслідування злочинів цього виду. Джерелом відомостей, які містяться у криміналістичній характеристиці є вітчизняна та зарубіжна практика правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинами цього виду та спеціальні криміналістичні дослідження¹.

На наш погляд, елементами, що мають суттєве криміналістичне значення та становлять у своїй сукупності систему елементів криміналістичної характеристики терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, є:

- спосіб вчинення (у широкому розумінні);
- обстановка вчинення;
- типова «слідова картина»;
- особа злочинця.

Дані про елементи системи можуть різнитися залежно від масштабу події, наслідків кримінального правопорушення, кількості злочинців, їх особистих якостей та кваліфікації у вибуховій справі. Водночас кожен із названих елементів є джерелом інформації, важливої для розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.

¹ Густов Г.А. Понятие и виды криминалистической характеристики преступлений / Г.А. Густов // Криминалистическая характеристика преступлений. – М., 1984. – С. 45–48.

Спосіб вчинення є основним елементом, що входить до структури криміналістичної характеристики будь-якого кримінального правопорушення. Проте, структура способу вчинення злочину є категорією несталою. Залежно від своєрідності неправомірної поведінки, особливостей ситуацій, що виникають до та після вчинення злочину та інших обставин, структура може бути трьохелементною (включати поведінку суб'єкта до, під час та після вчинення злочину), двохелементною (у різних комбінаціях обов'язково включаючи механізм вчинення злочину) і одноелементною (включає поведінку злочинця лише під час вчинення злочину).

Криміналістичне розуміння способу вчинення злочину значною мірою відрізняється від його кримінально-правового тлумачення. Це зумовлено, насамперед, відмінностями об'єктів дослідження та завдань, на вирішення яких вони спрямовані. Спосіб вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики є основою для:

- а) виявлення криміналістично значущих ознак інших елементів криміналістичної характеристики;
- б) виявлення взаємозв'язку між структурними елементами характеристики (спосіб вчинення – особа злочинця; спосіб вчинення – «слідова картина»; спосіб вчинення – предмет злочинного посягання і т. п.);
- в) висунення і перевірки криміналістичних версій;
- г) планування розслідування;
- д) визначення особливостей організації й тактики проведення слідчих (розшукових) дій;
- є) криміналістичного прогнозування механізму вчинення конкретного виду злочинів;
- ж) розробки рекомендацій щодо криміналістичної профілактики злочинів певного виду тощо.

Тому в криміналістичному аспекті спосіб вчинення злочину охоплює низку ознак, що не мають кримінально-правового значення, але відіграють важливу роль для розкриття та розслідування певно-

го виду злочинів. Тут на перший план виступають ознаки способу вчинення злочину, які відображуються у комплексі різноманітних матеріальних та ідеальних слідів, що дозволяє слідчому зорієнтуватися у слідчій ситуації, що склалася, висунути типові слідчі версії та визначити найбільш оптимальні засоби розслідування.

Проте, не варто перебільшувати значення способу вчинення злочину, виділяючи його в системі інших елементів найбільш важливим та пріоритетним. Якщо розглядати криміналістичну характеристику як інформаційну модель злочину, то в цьому розумінні всі елементи такої системи рівнозначні і, як правильно відзначається у науковій літературі, поділяти їх на першорядні і другорядні немає підстав¹. В той же час, у певних слідчих ситуаціях, що виникають на початковому етапі розслідування, спосіб вчинення злочину набуває ключового значення як об'єкт встановлення та засіб виявлення різноманітних обставин злочину, що належать до елементів характеристики².

Заслуговує на увагу й точка зору Г.Г. Зуйкова, який визначає спосіб вчинення злочину як систему дій з підготовки, вчинення, приховування злочину, детермінованих умовами навколишнього середовища та психофізичними якостями особи, які можуть бути пов'язані з вибіркоким використанням відповідних знарядь або засобів, умов місця і часу³. До складу способу вчинення злочину автор, зокрема, відносить час і місце вчинення злочину. В.К. Гавло зазначає, що час і місце вчинення злочину характеризують обстановку й умови вчинення злочину⁴.

¹ Гончаренко В.Г. Понятие криминалистической характеристики преступления / В.Г. Гончаренко, Г.А. Кушнир, В.Л. Подпальный // Криминалистика и судебная экспертиза: респ. междувед. науч. – метод. сб. – К.: Вища шк., 1986. – Вып. 33. – С. 6–7.

² Матусовский Г.А. Методика расследования хищений: учеб. пособие / Г.А. Матусовский. – К.: УМК ВО, 1988. – С. 13.

³ Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / Г.Г. Зуйков. – М., 1970. – С. 12.

⁴ Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В.К. Гавло. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1985. – С. 154.

В. П. Корж, досліджуючи криміналістичне вчення про спосіб злочину вважає, що необхідно застосовувати термін «спосіб злочину», що є системою (комплексом, сукупністю) взаємопов'язаних актів поведінки, містить у собі якісну характеристику злочинної діяльності, в якій відображаються певні якості особи злочинця, форма вини, мотив і мета злочину; він детермінований певними об'єктивними й суб'єктивними факторами. На думку науковця, необхідно вживати в криміналістиці поняття «спосіб злочину», а не «спосіб вчинення злочину», оскільки до способу злочину входять такі його елементи, як спосіб підготовки, вчинення та приховування слідів злочину¹.

Щодо вчинення терористичних актів, у тому числі й з використанням саморобного вибухового пристрою, то цей елемент має свою специфіку, що вказує на те, що способом вибуху саморобного пристрою вчинено саме терористичний акт, а не інший злочин (наприклад, вбивство, пошкодження майна тощо).

Перш за все, специфіка способу вчинення терористичних актів полягає в тому, що в значній кількості випадків про намір вчинити злочин повідомляється різноманітними способами, в тому числі й через засоби масової інформації, більш-менш широке коло потенційних жертв. Причому погрози мають систематичний характер, часто із тенденцією до посилення. У багатьох випадках характер погроз у плані їх поширення є досить глобальним, що призводить до того, що цілі міста, регіони перебувають в очікуванні можливого терористичного акту, що спричинить масове знищення людей. Публічний характер терористичного акту є його неодмінною умовою, про його вчинення повинне бути сповіщене широке коло осіб: представники влади, суспільні або політичні діячі, певна частина населення. Якщо застосовані прийоми (вчинені дії) не мають публічного характеру, то не буде досягнута й мета даного злочину.

¹ Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монография / В. П. Корж. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – С. 181.

Другою специфічною рисою способів вчинення терористичних актів є нагнітання страху, що справляє сильний психологічний вплив на населення, паралізує його нормальну життєдіяльність, і, що особливо важливо, має тенденцію до поширення, призводить до тяжких наслідків.

Третьою рисою способів вчинення терористичних актів є несподіваність (раптовість) здійснення наміру, що спричиняє двоїстого роду наслідки. З одного боку, маси населення знаходяться у стані страху, напруженого чекання, що породжує бачення загрози скрізь. З іншого боку, розгубленість і відсутність цілеспрямованих дій із захисту від можливого нападу у правоохоронних органів, де невизначеність ситуації не дозволяє координувати зусилля і зосереджувати їх на вирішенні конкретного завдання.

Згідно ст. 258 КК України об'єктивна сторона терористичного акту може бути виражена у двох формах: а) вчиненні терористичного акту; б) погрозі вчинення такого акту¹. Відповідно до цього способи вчинення цього кримінального правопорушення можуть бути розділені на дві групи: 1) способи безпосереднього вчинення терористичного акту; 2) способи висловлення погрози вчинення терористичного акту.

Частину способів вчинення терористичних актів законодавець прямо вказав у диспозиції статті кримінального закону (застосування зброї, вибух, підпал), однак наведений перелік не є всебічним і вичерпним, що підкреслюється в законі словами «чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків».

Під застосуванням зброї при вчиненні терористичного акту розуміють її використання за цільовим призначенням – вчинення прицільних пострілів чи хаотична стрільба в місцях перебування людей, заподіяння ударів холодною зброєю тощо.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – № 9–10. – 474 с.

Вчинення підпалу – знищення або пошкодження майна вогнем, якщо при цьому існувала загроза життю та здоров'ю людей або заподіяння значних матеріальних збитків.

Вчинення вибуху – це ініціювання вибуху за допомогою вибухових речовин, вибухових матеріалів, бойових припасів фабричного виготовлення або саморобних¹.

Також існують такі способи вчинення терористичних актів, як викрадення людини (людей), захоплення заручників, захоплення літаків, захоплення адміністративних будівель, вбивства вищих посадових осіб держави та чільників (або представників) спецслужб, використання біологічної зброї, зброї масового знищення, комп'ютерний тероризм тощо.

Залежно від наявності та характеру причинно-наслідкового зв'язку між впливом і настанням суспільно небезпечних наслідків, передбачених законом, усі способи вчинення терористичних актів можна умовно поділити на: а) способи, засновані на впливах, які самі по собі створюють небезпеку загибелі людей, заподіяння значного майнового збитку або настання інших суспільно небезпечних наслідків (наприклад, вибухи, підпали); б) способи впливу, які створюють умови для виникнення небезпеки загибелі людей і т. ін. (наприклад, аварії на об'єктах життєзабезпечення населення, каменепадів і т. ін.)

Звертаючись безпосередньо до способу вчинення терористичних актів із використанням саморобного вибухового пристрою, необхідно зазначити, що вибух – це процес вивільнення значної кількості енергії в обмеженому об'ємі за короткий проміжок часу. Він передбачає займання певних об'єктів внаслідок миттєвого хімічного розкладання відповідних хімічних речовин чи їх сумішей та створення сильно нагрітих газів. В техніці розрізняють різні види вибухів: хі-

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 2-ге вид., переробл. та доповн. / відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2003. – С. 607.

мічний, ядерний, електричний, тепловий, кінетичний, пружного стиснення¹.

Сьогодні у світі з використанням вибухових речовин та вибухових пристроїв вчиняються такі види терористичних актів: а) вбивства керівників держав і урядів, дипломатичних представників, лідерів провідних партій та інших громадських організацій; б) підпали, затоплення, руйнування та псування споруджень або пристосувань, призначених для порятунку людей і нейтралізації тяжких наслідків; в) перерви нормальної роботи транспорту, засобів зв'язку, залізниць, телеграфу, телефону чи пошти; д) руйнування або ушкодження державного майна, засобів транспорту; е) захоплення або викрадення транспортних засобів (хайджекінг), у тому числі захоплення або викрадення повітряних суден; є) насильство стосовно осіб на борту судна в польоті (якщо такий акт може загрожувати безпеці цього судна); ж) руйнування повітряного судна, яке перебуває в експлуатації, або заподіяння йому ушкоджень (які виводять його з ладу або може загрожувати безпеці в польоті) або інша дія, яка створює небезпеку настання тяжких наслідків; з) руйнування або ушкодження аеронавігаційного устаткування або втручання в його експлуатацію (якщо такий акт може загрожувати безпеці) та ін.

Кожний спосіб вчинення терористичного акту є складною структурою (системою) і являє собою результат, який може бути досягнутий декількома послідовними діями (сукупністю дій). Наприклад, вибух може бути здійснений шляхом приведення в дію вибухового пристрою, підриву вибухової речовини, підпалу легкозаймистих речовин тощо.

Пожежа може бути результатом як підпалу, що може являти собою самостійний спосіб вчинення терористичного акту, наприклад, пожежа в результаті підпалу в будинку вокзалу, де перебуває значна кількість пасажирів, так і бути результатом вибуху.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Юрид. думка, 2007. – С. 764.

Це ж стосується й аварії, яка, в залежності від ситуації, може бути наслідком (результатом) реалізації прийомів вчинення терористичного акту, наприклад, якщо аварія відбулася в результаті вибуху, то саме вибух необхідно розглядати як спосіб вчинення терористичного акту. Якщо ж аварію спричинили якісь інші дії (сукупність дій), наприклад, відключення енергопостачання, то способом терористичного акту буде аварія, якщо вона створює ті види небезпеки й переслідує ті цілі, на які вказує законодавець.

Неодмінна складова способу терористичного акту – це реальна небезпека настання наслідків, зазначених у законі, що у кожному конкретному випадку визначається виходячи з обставин вчинення злочину: місця, часу, способу виконання об'єктивної сторони злочину¹. Проте, оскільки терористичний акт вважається закінченим з моменту, коли вибух, підпал або інші дії створили реальну небезпеку настання яких-небудь із зазначених у законі наслідків, то безпосереднє настання цих наслідків не є складовою частиною способу терористичного акту.

Так, 15 грудня 2004 р. вироком Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська гр. С. засуджено до позбавлення волі строком на 3 роки за вчинення терористичного акту шляхом приведення в дію саморобного вибухового пристрою в тролейбусі, в якому знаходилося 60 пасажирів. Пристрій не спрацював через недостатню потужність ініціюючого заряду.

За кількістю вибухів терористичні акти, вчинені з використанням вибухового пристрою можна поділити на:

- а) одиничний терористичний акт;
- б) кілька одиничних актів, об'єднаних загальним наміром (вибухи в декількох місцях одночасно або в різний час, наприклад, 20.08.2004 р. порушено кримінальну справу

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Юрид. думка, 2007. – С. 734–735.

слідчим відділом Деснянського РУ ГУМВС України в м. Києві за фактом вчинення цього ж дня близько 18 годин двох вибухів саморобних вибухових пристроїв на території речового ринку «Троєщина»).

При виконанні серії вибухів структура способу вчинення терористичного акту значно складніша, оскільки являє собою ланцюг послідовних логічно й причинно-наслідково пов'язаних дій із підготовки, безпосереднього вчинення вибухів та приховання їх слідів, дослідження кожної з яких має самостійне криміналістичне значення й становить важливу частину дослідження способу терористичного акту як системи. У подібній ситуації спосіб вчинення терористичного акту буде включати способи вчинення дій, які призвели до кожного з актів і утворили певний ланцюжок, оцінюваний як терористичний акт.

Висловлення погрози вчинення вибуху є також способом вчинення досліджуваного злочину. Залежно від того, як така погроза була доведена до відома адресата, цей спосіб можна поділити на:

- а) безпосередній – передача погрози безпосередньо тій особі або органу, яким вона адресована, і
- б) опосередкований – з використанням різних технічних засобів (телефон, радіо, телебачення й т. ін.), письмової форми (листа, записки) і третіх осіб (злочинець передає погрозу через сторонню людину). При цьому під третіми особами розуміються особи, які не мають відношення до тих осіб або організацій (установ), яким адресована погроза. Якщо ж погроза вчинення терористичного акту способом вибуху адресована установі та повідомлена одній із працюючих там людей, такий спосіб вчинення аналізованого злочину повинен бути віднесений до першої групи.

Так, 28.05.2008 р. слідчим управлінням СБ України порушено кримінальну справу за фактом погроз до вчинення терористичних актів за попередньою змовою групою осіб. Встанов-

лено, що у травні 2008 р. на сайті Глобальної інформаційної комп'ютерної мережі «Інтернет» від імені російської молодіжної організації «Євразійський союз молоді» (ЄСМ) розміщена стаття «Фашизація України», в якій невстановлені особи погрожують розпочати в Україні герилью (партизанську війну) та вчинити дії, які б створювали небезпеку для життя чи здоров'я співробітників СБ України.

16.11.2011 р. порушено кримінальну справу слідчим відділом УСБУ в Донецькій області за фактом погрози вчинення терористичного акту шляхом опублікування на інтернет-сайті звернення невстановленої особи, про погрозу вчинення вибухів на території м. Донецька.

Залежно від ступеня відкритості суб'єкта вчинення злочину висловлення погрози також можуть бути розділені на дві групи: а) висловлення погрози супроводжується повідомленням про особу злочинця, б) погроза анонімна в момент її передачі адресатові.

Вирішуючи питання про те, чи була погроза реальною, варто виходити з того, чи здатна вона викликати обґрунтовані побоювання можливості її реалізації у тих осіб, яким вона адресована або навіть просто передана (для подальшого повідомлення адресатові).

Так, наприклад, 10.07. 2007 року черговий ГУ МНС в Кіровоградській області отримав анонімне повідомлення терористичного характеру від чоловіка, який зателефонував за спецномером «01» та повідомив про замінування державного підприємства в центрі м. Кіровограда. Оглядом місця події та оперативно-розшуковими заходами (згідно чинного на той час законодавства про ОРД) було встановлено, що засоби ураження у приміщенні підприємства відсутні, а повідомлення про замінування здійснив гр-н К., який терористичних намірів не мав, а діяв з хуліганських мотивів. Відповідна перевірка не виявила причетності гр-на К. до екстремістської діяльності чи незаконного зберігання зброї, інших засобів ураження.

Зважаючи на це, зібрані матеріали було передано від СБУ до органів внутрішніх справ, які порушили кримінальну справу за ч. 1 ст. 259 КК України. Можемо дійти висновку, відповідною перевіркою було встановлено, що у конкретному випадку дії гр-на К. не можна розцінювати як спосіб вчинення терористичного акту – висловлення погрози його вчинення через не реальність її реалізації вищевказаним суб'єктом.

Кожний терористичний акт необхідно розглядати як багатетапну злочинну операцію¹. Тому спосіб проведення такої операції включає цілу систему взаємозалежних і взаємообумовлених прийомів, об'єднаних єдиною метою й спрямованих на досягнення єдиного результату. Відповідно до цього, на нашу думку, спосіб вчинення терористичного акту з використанням саморобного вибухового пристрою містить три етапи реалізації злочинного задуму:

1. Підготовка до вчинення терористичного акту з використанням саморобного вибухового пристрою, що містить у собі:

- а) виникнення задуму, ідеї вчинити конкретний злочин,
- б) підшукування й залучення до участі у вчиненні злочину осіб, чийі знання, уміння й навички потрібні для підготовки й вчинення злочину,
- в) у разі необхідності придбання необхідних для виготовлення саморобного вибухового пристрою матеріалів, конструктивних елементів, необхідного для виготовлення устаткування, довідкової літератури тощо, а також безпосереднє виготовлення саморобного вибухового пристрою, його тимчасове збереження,

¹ Сав'юк О.В. Способи та засоби терористичних актів у структурі криміналістичної характеристики / О.В. Сав'юк, В.В. Літвін // Держава і закон: теорія, практика, методика: збір. наук. праць – Івано-Франківськ: Відділ орг. наук. та ред.-видав. роб. Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ, 2007. – Вип. II. – С. 294–310; Сав'юк О.В. Криміналістичний аналіз способу вчинення терористичного акту та можливості його використання в оперативно-розшуковій діяльності / О.В. Сав'юк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск. – 2007. – № 1. – С. 201–214.

- г) визначення об'єктів терористичного замаху, розвідка вибраного об'єкта з метою визначення умов, які можуть сприяти або перешкоджати реалізації злочинних задумів;
- г) визначення місця й часу вчинення терористичного акту, використання або створення сприятливих умов для реалізації злочинного замаху;
- д) визначення напрямів підходу та відходу з місця вчинення терористичного акту;
- е) визначення й підготовка (викрадення, придбання, виготовлення саморобного вибухового пристрою, попереднє викрадення, придбання, виготовлення його конструктивних елементів) необхідних засобів вчинення терористичного акту, за потреби пошук засобів, які маскують зовнішність, документів, автотранспорту тощо;
- є) визначення й розподіл ролей і функцій учасників, змісту і послідовності дій кожного з них;
- ж) моделювання варіантів дій з урахуванням непередбачених змін обстановки на місці злочину;
- з) планування приховання слідів злочину, створення алібі тощо;
- і) вчинення загальнокримінальних злочинів з метою технічного, матеріального та ін. забезпечення терористичної діяльності;
- ї) формулювання та матеріальне оформлення вимог організатора терористичного акту та інші дії.

Безпосередньо на місці майбутнього вибуху здійснюються такі дії підготовчого характеру:

- а) прибуття на місце запланованого злочину;
- б) ознайомлення зі сформованою на даний момент обстановкою;
- в) уточнення й розподіл членів групи за місцями дислокації;
- г) коректування плану подальших дій членів групи;
- г) інколи передача вимог державним органам, посадовим особам тощо;

д) пропозиція виконати незначну роботу за велику винагороду: перегон автомобіля, перенесення пакету (мішка, змотку), передача посилки, у тому числі пасажирами залізничного чи автомобільного транспорту.

2. Власне вчинення терористичного акту шляхом вибуху. В залежності від способу застосування вибухового пристрою вчинення терористичного акту шляхом вибуху має два різновиди:

1) приведення в дію вибухового пристрою терористами-смертниками. Використовуються два варіанти розміщення вибухового пристрою: «пояс шахіда» (на грудях, бедрах, талії, у тому числі імітуючи вагітність) та в камуфлюючому виробі (жіноча сумка, відеокамера, барсетка, дипломат тощо).

В останній час вчинення терористичних актів із використанням бойовика-смертника набуває дедалі більшої розповсюдженості в світі. Смертники – це, в більшості випадків, молоді чоловіки та жінки 20–35 років, як правило, доведені до крайнього ступеня фанатизму за допомогою спеціальних технологій, розроблених на базі ідеологічних концепцій, у тому числі із залученням релігійної (найчастіше ісламської) догматики.

На завдання смертників, як правило, посилають парами (один – виконавець, другий – контролер). Якщо виконавець передумає померати або з технічних причин не зможе привести вибуховий пристрій у дію, то контролер повинен ліквідувати виконавця. Його ліквідація шляхом підриву носимих вибухових пристроїв за допомогою дистанційного приладу планується і в тому випадку, якщо він не зможе проникнути на об'єкт. Використання смертників дає великі переваги терористам, оскільки: такі акції майже завжди призводять до великої кількості жертв, вони завжди потрапляють у поле зору засобів масової інформації (далі – ЗМІ), що рекламує рішучість терористів до самопожертви; вибір тактики самогубств гарантує, що акт відбудеться в найбільш зручний для терористів момент з конкретним вибором цілі для підриву; немає необхідності готувати шляхи відсту-

пу; немає опасінь, що виконавець потрапить до рук правосуддя і видасть організаторів.

В Росії в московському метро 29 березня 2010 року два вибухи – на станціях «Лубянка» і «Парк культури», вчинені двома жінками-смертницями, забрали життя 38 осіб, 102 особи отримали тілесні пошкодження різного ступеня тяжкості.

У Владікавказі (Росія) 09 вересня 2010 року терорист-смертник підірвав себе у автомобілі біля входу в центральний ринок. Внаслідок терористичного акту загинуло 17 осіб, понад 100 отримали тілесні пошкодження.

В московському аеропорту «Домодедово» 24 січня 2011 року вибух бомби, яку привів у дію терорист-смертник, забрав життя 35 осіб, 148 осіб поранено.

В Україні випадків вчинення терористичного акту із використанням бойовика-смертника не зареєстровано.

2) Вчинення підриву вибухового пристрою дистанційно, що представляє собою найбільш розповсюджений, інакше кажучи, традиційний, спосіб вчинення терористичних актів. Таким способом були вчинені терористичні акти в Україні.

Засобами вчинення терактів таким способом можуть бути саморобні вибухові пристрої:

- з уповільненим спрацьовуванням (установка на заданий час, із затримкою спрацьовування);
- з дистанційним підривом проводами;
- з дистанційним керуванням радіоканалом;
- що спрацьовують при зміні атмосферного тиску (при підйомі на висоту з барометричними датчиками), швидкості руху об'єкта і т.д.;
- у транспорті, що рухається, що спрацьовують при зіткненні з об'єктом;
- у транспорті, що спрацьовують при запуску системи руху, а також міни-«пастки», що спрацьовують при піднятті, перекиданні тощо;

- міни-«сюрпризи» у поштових відправленнях, посылках, багажі, ручній поклажі, побутових електроприладах, в урнах, туалетах і т. д.
- запальні й піротехнічні засоби, порох, бінари у т. ч. речовини, що загоряються при розкритті, при зіткненні з киснем повітря тощо.

3. Способи приховання злочину. Особливістю приховання терористичного акту, вчиненого шляхом вибуху є те, що, поперше, злочинці не намагаються приховати подію злочину та її наслідки, що характерно для переважної більшості злочинів, а навпаки, прагнуть до демонстративності, що є сутністю тероризму. Злочинці, як правило, прагнуть до приховання слідів власної участі у терористичному акті, чому суттєво сприяє обраний спосіб вчинення терористичного акту – вибух, внаслідок якого знищується більшість слідів на місці події. Це є особливістю механізму приховання досліджуваного виду злочинів.

Основні зусилля злочинців, як правило, спрямовані на приховання події злочину, докладаються під час підготовчого етапу: а) залучення мінімальної кількості осіб; б) вибір часу, місця й знарядь злочину, які виключають або роблять малоймовірним запобігання підготовлюваного злочину; в) маскування підготовчих до злочину дій під побутову або виробничу діяльність; г) маскування вибухових пристроїв і вибухових речовин під предмети побутового й виробничого призначення та ін. Після вчинення вибуху злочинці, як правило, здійснюють:

- а) відхід з місця вчинення терористичного акту;
- б) приховання або знищення використаного одягу та знарядь злочину;
- в) приховання (знищення) використаного автотранспорту;
- г) виїзд в іншу місцевість та інші заходи.

Результати проведеного аналізу структури способу вчинення терористичних актів, вчинених з використанням саморобних вибухових пристроїв, доцільно використовувати у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ у ході:

- орієнтування негласного апарату на виявлення осіб, які планують або потенційно здатні вчинити терористичний акт;
- встановленні конфіденційного співробітництва з громадянами, які працюють на об'єктах можливого вчинення терористичних актів;
- аналізу і вивчення оперативної та іншої інформації про незаконне придбання (виготовлення) саморобних вибухових пристроїв або їх конструктивних елементів, їх продаж та зберігання окремими особами;
- аналізу інформації про вчинені терористичні акти й завідомо неправдиві повідомлення про їх загрозу;
- виявлення осіб і фактів, які мають відношення до підготовки терактів, розкрадання вибухових речовин та здійснення тяжких злочинів з їх використанням.

Зазначимо також, що вибір способу вчинення будь-якого злочину обумовлюється об'єктивними й суб'єктивними факторами, на що неодноразово зверталася увага вчених-криміналістів та практиків¹.

В. П. Бахін та М. А. Михайлов з цього приводу зазначають, що вибір способу вчинення злочину шляхом вибуху зумовлюється наступними обставинами:

- а) можливостями доступу злочинця до певних вибухових речовин і пристроїв (фінансовими, пов'язаними з місцем служби або роботи, зв'язками тощо);
- б) наявністю у злочинця знань і навичок певного характеру (вибухотехніка, електроніка та ін.);
- в) ступенем захищеності об'єкта посягання (наявність охорони, можливість доступу тощо);

¹ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник / М. В. Салтєвський. – К.: Кондор, 2006. – С. 426–427; Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пяковський. – К.: КНТ, 2009. – С. 33–34; Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 191–192.

г) особистими якостями характеру злочинця (зухвалість, жорстокість, байдужість тощо)¹.

Отже, вибір способу вчинення терористичного акту – вибуху саморобного вибухового пристрою обумовлюється багатьма факторами і є, у свою чергу, детермінантою багатьох елементів злочинного замаху, насамперед, він корелює з такими елементами, як: мета й мотиви злочинних дій; спеціальні знання, уміння, навички й звички, соматичні й психічні властивості індивідуума, а також інші властивості особи злочинця; обстановка, у якій повинен бути вчинений злочин, особливості місця вчинення злочину; спосіб вчинення злочину визначає вибір знаряддя злочину, місця й часу його вчинення й т. ін.)

Одним із найважливіших складових способу вчинення злочину як елементу криміналістичної характеристики терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою є сукупність відомостей про ці саморобні вибухові пристрої, що використовуються як засіб вчинення злочину.

Хоча засоби та знаряддя вчинення злочину й виступають самостійними елементами способу, але часто саме використання певних знарядь та засобів обумовлює можливість доведення злочинного умислу до логічного завершення, досягнення бажаного злочинного результату. Тут маються на увазі ті знаряддя та засоби, що використовуються не тільки на стадії вчинення злочину, а й у процесі його підготовки й приховання слідів злочинної діяльності.

Отже, відомості про знаряддя та засоби необхідно включати до змісту способу вчинення злочину як елементу криміналістичної характеристики оскільки використання знарядь та засобів вчинення злочину, так само як і виникнення інформації про їх використання (сліди застосування), обумовлено способом його вчинення.

Перш за все, необхідно зазначити, що головними, на наш погляд, причинами, що сприяють вчиненню в Україні терорис-

¹ Бахін В. П. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування / В. П. Бахін, М. А. Михайлов; за ред. Я. Ю. Кондрацьєва. – Київ, 2001. – С. 17.

тичних актів способом вибуху із використанням саморобних вибухових пристроїв є наявність відповідної спеціальної літератури з виготовлення саморобних вибухових пристроїв у вільному доступі громадян¹, а також зниження контролю за збереженням і використанням вибухових речовин з боку держави.

Результати аналізу слідчо-судової практики свідчить, що віднесення об'єктів до саморобних вибухових пристроїв викликає значні труднощі, що, на наш погляд, обумовлені тим, що в криміналістиці на сьогодні не вироблено єдиного визначення поняття саморобного вибухового пристрою та не виокремлені його ознаки. При цьому, за даними Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, частка саморобних вибухових пристроїв, що застосовувались в останні роки для здійснення кримінальних вибухів, у середньому складає 53,5%; терористичних актів – 83% від загальної кількості вибухових пристроїв, що застосовувалися.

Результати аналізу нормативно-правових джерел дають підстави для висновку про те, що у Кримінальному кодексі УРСР 1961 р. у ст. ст. 70 (Контрабанда), 221 (Порушення правил зберігання, використання, обліку та перевезення вибухових речовин), 221–1 (Незаконний провіз на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин), 222 (Незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення і збут вогнестрільної чи холодної зброї, бойових припасів та вибухових речовин), 223 (Розкрадання вогнестрільної зброї, бойових припасів або вибухових речовин), 224 (Недбале зберігання вогнестрільної зброї і боеприпасів) в якості предмету злочину вибухові пристрої взагалі не розглядалися².

Вперше термін «вибуховий пристрій» з'явився в Кримінальному кодексі України (*далі – КК України*) 2001 року в статтях 262 (Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї,

¹ Пауэлл У. Поваренная книга анархиста / У. Пауэлл. – М.: «Русский раритет», 1995. – 172 с.: [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://books.tr200.ru/v.php?id=208268>.

² Кримінальний кодекс УРСР // Відомості Верховної Ради. – 1961. – № 2. – Ст. 14.

бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем) і 263 (Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами)¹.

Отже, до прийняття нового КК України під сферу впливу кримінального закону не підпадали діяння, пов'язані із зберіганням, придбанням, виготовленням і збутом вибухових пристроїв, що за призначенням не є боєприпасами (вибухові пакети, імітаційно-піротехнічні, освітлювальні засоби тощо), у тому числі й саморобних. Уведення в 2001 р. в законодавчу норму поняття вибухового пристрою було викликано, головним чином, необхідністю встановити заборону на обіг саморобних боєприпасів вибухової дії, у тому числі виготовлених з використанням імітаційних і піротехнічних засобів, горючих речовин, що не мають обмежень з боку дозвільної системи (наприклад, використання сірникової маси або парів бензину в якості заряду вибухової речовини), а також на деякі військові імітаційні засоби, що володіють вражаючими властивостями. Проте законодавець не роз'яснив, що саме необхідно розуміти під використаним терміном «вибуховий пристрій».

В залежності від сфери людської діяльності та галузі знань поняттям «саморобні вибухові пристрої» може охоплюватися досить широке і різноманітне коло об'єктів, що включає світлошумові засоби (вибухові пакети, петарди і т.п.), а також пристрої із широкою зоною враження людей і об'єктів.

На наш погляд, для правильного формулювання визначення поняття саморобного вибухового пристрою, необхідно виокремити сутнісні ознаки, критерії досліджуваного поняття. Зауважимо при цьому, що ознака служить вираженням об'єктивних властивостей явища або предмета², а критерій є зовнішнім про-

¹ Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 10 серп. 2009 р. (відповідає офіц. текстові). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2009. – 188 с.

² Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3 т. / Р.С. Белкин. – М.: Юрист, 1997. – Т. 1. – С. 116.

явом певних якісних сторін об'єкта¹. Зовнішнім проявом того чи іншого критерію можуть бути деякі граничні кількісні показники, що характеризують в остаточному підсумку якісну сторону досліджуваного явища або предмета. Наприклад, у судовій балістиці одним із критеріїв вогнепальної зброї прийнято вважати вражаючу силу, тобто мінімальне (граничне) значення кінетичної енергії снаряда, випущеного з каналу ствола при пострілі².

Отже, як свідчить слідча та експертна практика, а також зазначається у криміналістичних джерелах, серед саморобних вибухових пристроїв зустрічаються як примітивні зразки, так і пристрої, виконані на високому професійному рівні. Як правило, при їх виготовленні злочинці намагаються копіювати відомі промислові аналоги, наприклад ручні гранати, однак деякі вироби відрізняються оригінальною конструкцією і навіть віддалено не нагадують розповсюджені типи вибухових пристроїв промислового виробництва³.

У конструкції саморобних вибухових пристроїв найчастіше застосовуються заряди твердомонолітних (литих, пресованих), сипучих (порошкоподібних, гранульованих, в зернах) і пластичних конденсованих вибухових речовин промислового виготовлення. Серед сумішевих вибухових речовин промислового виготовлення, у конструкції саморобних вибухових пристроїв частіше інших використовуються речовини на основі аміачної селітри, різні амоніти (суміші з тротилом, гексогеном, нітрогліцерином, діетиленглікольдінітратом, дінітронафталіном і різними невибуховими компонентами). Рідше в конструкції даної групи вибухових пристроїв застосовуються металеві вибухові

¹ Краткий словарь по философии: словарь / под общ. ред. И.В. Блауберга, И.К. Пантина. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1982. – С. 152.

² Біленчук П.Д. Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство: підручник / П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, О.Ф. Сулява; за редакцією П.Д. Біленчука. – К.: Міжнародна агенція «BeeZone», 2003. – С. 76–77.

³ Основы криминалистического исследования самодельных взрывных устройств: учебное пособие / Ю.М. Дильдин, В.В. Мартынов, А.Ю. Семенов, А.А. Шмырев. – М.: ВНКЦ МВД СССР, 1991. – С. 5.

речовини. Тоді в якості заряду найчастіше застосовуються димний рушничний порох, бездимні порохи для мисливських патронів («Сокіл», «Барс»). Ще рідше в конструкції саморобних вибухових пристроїв використовуються сумішеві вибухові речовини, виготовлені саморобним способом з промислово виготовлених компонентів (суміші індивідуальних бризантних вибухових речовин, піротехнічні склади саморобного змішування).

При характеристиці оболонок саморобних вибухових пристроїв необхідно відзначити, що досить часто в якості маскувальних оболонок вибухових пристроїв з уповільненням використовуються корпуси різних предметів побутового призначення (електробритви, радіоприймачі, настільні лампи, магнітофони, слайдоскопи, електрофонарі, авторучки тощо), стандартні упаковки предметів харчування, книги з вирізаними порожнинами, бляшанки з-під напоїв, сигаретні пачки і інше.

Для підриву зарядів саморобних вибухових пристроїв в більшості випадків застосовуються засоби детонування та передачі детонаційного імпульсу промислового виготовлення:

- капсулі-детонатори (перш за все «КД-8А», «КД-8С»), що перетворюють теплової імпульс (вогневої промінь) у вибуховий;
- електродетонатори, які перетворюють електроенергію у вибуховий імпульс («ЭДП», «ЭДП-р», «ЭДС», «ЭД-8ПМ», «ЭД-3И»);
- запали накольної дії, що перетворюють механічну енергію у вибуховий імпульс, від інженерних боєприпасів («МД-2», «МД-5М») і ручних гранат («УЗРГМ», «УДЗ» та ін.);
- детонуючі шнури (типу» ДША», «ДШВ», «ДШЭ-12»).

Саморобні засоби детонування в таких вибухових пристроях використовуються рідко.

В якості засобів запалення і передачі вогневого імпульсу в конструкціях саморобних вибухових пристроїв найбільшого поширення набули вогнепровідні шнури промислового виготовлення (асфальтований шнур «ОША» і шнур у пластиковій оболонці «ОШП»).

У конструкціях саморобних детонаторів накольної дії часто застосовуються капсулі-запалювачі типу «Центоробой» і «Жевело», рідше – капсулі-запалювачі пістолетних, автоматних і гвинтівочних патронів. Саморобними аналогами накольних капсулів-запалювачів промислового виробництва є пристрої, схожі на пістони, що включають до своєї конструкції заряд вибухової речовини, чутливий до механічного імпульсу. В якості терткових запалювачів зарядів саморобних вибухових пристроїв в переважній більшості випадків використовуються запальні головки сірників, іноді об'єднані з теркою сірникової коробки. Типовим прикладом саморобного електрозапалювача, що використовується в саморобних вибухових пристроях, є лампочка кишенькового ліхтаря з розбитою колбою. Нерідко використовується також нитка розжарювання (наприклад, з ніхромового дроту), приєднана до електропроводу.

Для забезпечення уповільнення вибуху в підривачах застосовуються різні часові пристрої. Найчастіше в цій якості використовуються засоби передачі вогневого імпульсу – вогнепровідні шнури або їх саморобні аналоги. Значно рідше використовуються хімічні запалювачі, що включають в себе самозаймисту суміш гліцерину з марганцівкою, а також сірчаної кислоти з бертолетовою сіллю і цукром.

Для тривалої затримки вибуху в саморобних вибухових пристроях в переважній більшості випадків використовуються таймери, що поділяються на два типи: пристрої з фіксованим часом затримки та пристрої, час спрацьовування яких задається щодо реального часу.

Останнім часом в конструкціях саморобних вибухових пристроїв часто використовуються пристрої дистанційного керування на основі приймально-передавальної радіоапаратури. Найпоширенішими видами виконавчих механізмів вибухових пристроїв з дистанційним управлінням, за даними експертної практики, є виготовлені на основі частин системи охоронної автомобільної сигналізації.

Описаний вибуховий пристрій може бути повністю саморобним або з використанням окремих елементів конструкції вибухових пристроїв промислового виготовлення. До саморобних вибухових пристроїв відносимо також вибухові пристрої, що саморобно зібрані з частин вибухових пристроїв промислового виробництва, а також перероблені з вибухових пристроїв промислового виготовлення.

У більшості випадків саморобні вибухові пристрої після вибуху зазнають значного руйнування, але це не є перешкодою до їх реконструкції та ідентифікації окремих компонентів.

На підставі викладеного, можна виокремити наступні сутнісні ознаки саморобного вибухового пристрою:

- одноразовість застосування;
- наявність вибухової речовини і засобів ініціювання;
- використання енергії хімічного вибуху;
- спеціальна підготовка пристрою до вибуху;
- здатність пристрою до враження людей та інших об'єктів;
- наявність елементів конструкції, виготовлених або зібраних саморобним способом.

Отже під саморобним вибуховим пристроєм необхідно розуміти виріб одноразового застосування, конструктивно призначений для здійснення вибуху на основі використання хімічної енергії, здатний вражати людей та руйнувати об'єкти, в якому один або декілька елементів конструкції виготовлені або зібрані саморобним способом.

Необхідно зазначити також, правильна та своєчасна діагностика об'єкта, що був використаний у якості засобу вчинення злочину як саморобного вибухового пристрою, надає слідчому, прокурору вихідну, пошукову інформацію про особу, яка його виготовила, її кваліфікацію у вибуховій справі, радіоелектроніці тощо, доступі до різних матеріалів і технологій, розмірі власного достатку або спроможності замовника (наприклад, використання пластичних вибухових речовин, радіокерування з використанням сучасної імпоротної техніки тощо).

1.2. ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

Результати аналізу та узагальнення судово-слідчої практики дають підстави для висновку, що такі елементи криміналістичної характеристики, як місце, час та обставини вчинення злочину, умови, що сприяють вчиненню злочину можуть інтегруватися в окремий елемент криміналістичної характеристики – «обстановка вчинення злочину».

На нашу думку, доцільно погодитися з В. О. Образцовим, який під обстановкою вчинення злочину розуміє територіальну, кліматичну й іншу специфіку регіону, а також обставини, що характеризують безпосередньо місце, час, умови й інші особливості вказаної життєвої ситуації¹.

Обстановка вчинення кримінальних правопорушень як елемент криміналістичної характеристики має також індивідуальні особливості, що відповідають цілям і завданням вчинюваних злочинів. Обстановка вчинення кримінального правопорушення об'єднує в собі речові, просторові, часові та поведінково-психологічні чинники, які створюють відповідні умови у певному середовищі життя або діяльності. У цьому плані обстановка, використовувана для різноманітного роду протиправних проявів, обумовлена з одного боку комплексом даних, сприятливих для злочинної діяльності, а з іншого – індивідуалізацією видів і форм кримінальних правопорушень.

Для вчинення значних терористичних акцій обираються місця великого скупчення людей – великі офіси (США), видовищні заклади, багатоквартирні будинки, метрополітен (Москва), пляжі (Нова Зеландія), магазини і ресторани (Ізраїль), навчаль-

¹ *Образцов В. А.* Выявление и изобличение преступника / В. А. Образцов. – М.: Юристъ, 1997. – С. 93.

ні заклади (Беслан, Чечня). Кримінальні правопорушення, що мають менш масштабний характер, вчинюються шляхом підриву окремих приміщень (Москва, Вашингтон, Запоріжжя, Макеєвка), транспортних засобів (Вінниця), зупинок громадського транспорту (Дніпропетровськ) тощо. У характеристиці місця вчинення терористичних актів звертає на себе увагу масштабність, що є відмінною рисою терористичних проявів, які мають на меті не тільки знищення людей, а й величезне поширення загрози застосування подібного в інших місцях, що обираються терористами.

Отже, за місцем вчинення терористичні акти можна класифікувати на ті, що вчиняються в:

- а) транспортних засобах;
- б) будинках;
- в) місцях масового перебування людей;
- г) виробничих приміщеннях.

За результатами вивчення слідчо-судової практики, можна дійти висновку, що в Україні найбільш поширеними місцями, де вчинялися терористичні акти шляхом вибуху були:

- відкрита місцевість (зупинки автотранспорту, площі, вулиця по маршруту руху об'єкта нападу). *Так, кримінальну справу № 755 порушено 27.04.2012 прокурором Дніпропетровської області за фактами:*
 - вибуху 27.04.2012 близько 11 год. 59 хв. на зупинці трамваю маршруту № 1 за адресою: м. Дніпропетровськ, пр. Карла Маркса, 82, невстановленого вибухового пристрою, який знаходився в бетонній урні, що призвело до заподіяння значної майнової шкоди та тілесних ушкоджень 4 особам;
 - вибуху 27.04.2012 близько 12 год. 30 хв. в громадському місці за адресою: м. Дніпропетровськ, вул. Столярова, 1, невстановленого вибухового пристрою, який знаходився в бетонній урні, що призвело до заподіяння значної майнової шкоди та тілесних ушкоджень 7

особам;

- - вибуху 27.04.2012 близько 12 год. 45 хв. в громадському місці за адресою: м. Дніпропетровськ, пр. Карла Маркса, 101, невстановленого вибухового пристрою, який знаходився в бетонній урні, що призвело до заподіяння значної майнової шкоди та тілесних ушкоджень 3 особам;*
- - вибуху 27.04.2012 близько 12 год. 55 хв. в громадському місці за адресою: м. Дніпропетровськ, пр. Карла Маркса, 70, невстановленого вибухового пристрою, який знаходився в бетонній урні, що призвело до заподіяння значної майнової шкоди та тілесних ушкоджень 3 особам, за ч. 2 ст. 258 КК України.*

Головним слідчим управлінням СБУ прийнято до провадження кримінальну справу, порушену 13.10.2011р. за фактом вчинення вибуху 13.10.2011 близько 00 год. 40 хв. у м. Харкові біля приміщення лікарні «Консультативна поліклініка», що займає ТОВ «Медицина» за адресою: площа Конституції, буд. 21/1, поруч з торгівельним кіоском.

- місця біля адміністративних будівель, посольств (США та Ізраїлю), поблизу виборчих штабів. 04.01.2011 р. порушено кримінальну справу за фактом вчинення 31.12.2010 р. вибуху, внаслідок чого зруйновано архітектурну форму – «Бюст Й. Сталіна» та пошкоджено будівлю Запорізького обласного комітету Комуністичної партії України.*

19.03.2004 р. порушено кримінальну справу за фактом здійснення невстановленими особами готування до вчинення терористичних актів у м. Києві біля дипломатичних представництв США та Ізраїлю.

- громадський та приватний автотранспорт. 20.05.2003 р. порушено кримінальну за фактом вчинення 11 вересня 2002 року, 6 та 20 травня 2003 року у міському пасажирському транспорті міста Вінниця терористич-*

них актів, внаслідок яких спричинено людські жертви та багато осіб отримало тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості.

23.01.2002 р. порушено справу за фактом вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 258 КК України у зв'язку з вибухом автомобіля ВАЗ-2101 державний номер 290–14 ОА 23 січня 2002 року в м. Одесі біля під'їзду будинку № 23/25 по вул. Степовій, де мешкають старший слідчий прокуратури м. Одеси Климович Г.І. та старший помічник прокурора Одеської області Кирилін Ю. А.

- *ринок, торгівельний центр. 20.08.2004 р. порушено кримінальну справу за фактом вчинення цього ж дня близько 18 годин двох вибухів саморобних вибухових пристроїв на території речового ринку «Троєщина» в м. Києві.*

16.11.2011 р. порушено кримінальну справу за фактом вчинення 16.11.2011 р. У м. Дніпропетровську вибуху невстановленого вибухового пристрою, який знаходився у бетонній смітниковій урні біля будинку торгівельного центру «ЦУМ» по вул. Карла Маркса, 52, що призвело до загибелі людини.

- *ресторан та інші місця. 16.01.2002 р. порушено кримінальну справу за фактом вчинення вибуху в кафе «Авіон» за допомогою саморобного вибухового пристрою, що створював небезпеку для життя і здоров'я людей, заподіяння значної майнової шкоди з метою порушення громадської безпеки та впливу на прийняття рішень і вчинення дій юридичними особами.*

Час як елемент обстановки вчинення кримінальних правопорушень обирається як найменш очікуваний, тобто, як правило, час початку робочого дня або час відпочинку. Обрання певного часу, як і місця, також має певний психологічний ефект раптоності, що справляє негативний вплив на людей, підкреслюючи (посилляючи) значущість погрози, невідворотність настання злочинних наслідків, безглуздість можливих профілактичних заходів. Психологічний ефект погрози тримає населення в стані

напруженого очікування, що знижує необхідну соціальну активність, породжує апатію, стан приреченості. Саме в цьому полягає одна з головних негативних тенденцій тероризму, що його характеризує. (*Наприклад, терористичний акт у Беслані (Північна Осетія) в школі № 1 вчинений під час святкових заходів 1 вересня 2004 року*).

З урахуванням часового фактору активізація терористичної діяльності припадає також на періоди проведення важливих політичних кампаній. Саме використання такої обстановки для вчинення терористичних актів є ключовим чинником у протиправній діяльності терористів.

Отже, час і місце вчинення терористичного акту визначаються злочинцями залежно від того, які мету вони перед собою ставлять і який вибирають спосіб її досягнення, а також від того, як складаються обставини, які супроводжують підготовку та реалізацію злочинного задуму.

Фактори, які характеризують умови вчинення терористичного акту, можна поділити на три групи: 1) сприятливі для вчинення терористичного акту шляхом вибуху; 2) не сприятливі; 3) нейтральні.

До першої групи умов, що характеризують обстановку та полегшують вчинення терористичних актів можна віднести:

- а) відсутність належного контролю за пересуванням біженців із різноманітних регіонів, у числі яких можуть знаходитися особи, що здійснюють терористичну діяльність;
- б) відсутність належної охорони об'єктів, що становлять найбільший інтерес для терористів;
- в) відсутність масових профілактичних заходів, спрямованих на попередження проникнення на ті чи інші об'єкти осіб, що вчиняють терористичні акти;
- г) неналежний рівень організації та діяльності спеціально створених органів по боротьбі з тероризмом, що мають різноманітні функції, в тому числі й розвідувальні, та забезпечують охорону суспільства від терористичних посягань.

До другої групи умов, що перешкоджають вчиненню вибуху – наявність охорони об'єкту, проведення оглядів відповідно до діючих інструкцій, наприклад на повітряному транспорті тощо.

Злочинці, оцінюючи умови, що впливають на обстановку вчинення терористичного акту, як правило, використовують у своїх цілях ті фактори, які сприяють вчиненню терористичного акту, і за можливістю нейтралізують негативні. Наприклад, обирають як об'єкт терористичного акту той, що охороняється менш ретельно. При установці вибухового пристрою в підвалі житлового будинку злочинці враховують відсутність контролю з боку посадових осіб житлових-комунальних органів, але не беруть до уваги можливість виявлення такого пристрою мешканцями будинку в момент його установки або незабаром після цього.

При третьому варіанті злочинці не враховують ні сприятливі, ні перешкоджаючі фактори. Як приклад може бути наведена ситуація, коли вибух здійснюється в денний час, у людному місці при обставинах, що сприяють виявленню та затриманню злочинців.

1.3. СЛІДОВА КАРТИНА ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

Важливим елементом криміналістичної характеристики терористичних актів, вчинених із використанням саморобного вибухового пристрою є сліди, які залишаються під час його вчинення. Криміналістичне вчення про сліди належить до однієї з фундаментальних наукових теорій криміналістики, якій присвячено чимало робіт, що висвітлюють визначення по-

няття слідів злочину, їх класифікацію та використання у практичній діяльності¹.

Підготовка до вчинення терористичних актів з використанням саморобного вибухового пристрою, безпосереднє вчинення та приховання злочину призводять до утворення різноманітних матеріальних змін, які в криміналістиці називаються слідами злочину, що разом з іншими джерелами інформації дозволяють не тільки правильно кваліфікувати вчинене, але й вибирати засоби та методи для розкриття й розслідування цього злочину. Відомості про сліди та пов'язана з ними інформація є необхідною умовою забезпечення всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин терористичних актів, вчинених із використанням саморобного вибухового пристрою.

Злочин завжди матеріальний і викликає сукупність пов'язаних з ним змін, що відбуваються в органічній та неорганічній природі. Такі відображення поділяються на матеріальні (що виникають як результат взаємодії різних об'єктів), та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини)².

На сьогодні сліди розглядаються в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні в криміналістиці слідами називаються комплекси найрізноманітніших за природою ознак, властивих тому чи іншому явищу³. При цьому слідами називаються будь-які зміни в оточуючій обстановці у зв'язку з вчинен-

¹ Слідознавство: лекція № 8 / О. А. Кириченко, В. Д. Басай, Ю. Д. Ткач. – К.: РВВ КІВС, 2002. – 40 с; *Шевченко Б. И.* Научные основы современной трасологии / Б. И. Шевченко / Б. И. Шевченко. – М.: Моск. юрид. ин-т, 1947. – 54 с.; *Крылов И. Ф.* Следы на месте преступления / И. Ф. Крылов. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1961. – 132 с.

² *Галаган В. И.* Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. И. Галаган. – Украинская академия внутренних дел. – К., 1992. – С. 2; *Галаган В. И.* Тактична інформація та її значення у ході розслідування злочинів / В. И. Галаган // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. ст. – Донецьк, 1998. – № 2. – С. 119.

³ *Шевченко Б. И.* Научные основы трасологии / Б. И. Шевченко // Вопр. сов. криминалистики. – М., 1959. – С. 72–73.

ням злочину. Ці зміни можуть виявлятися в переміщенні предметів, відсутності або наявності їх в певному місці, втраті або набутті ними тих чи інших властивостей і т.д. Тому слідами є: а) матеріальні предмети або їх частини; б) матеріальні копії (сліди пальців рук, взуття тощо). Разом з тим, слідами в широкому розумінні є ідеальні відображення – сліди пам'яті (уявні образи). Останні в інформаційному плані більш об'ємні і відбивають як весь об'єкт в цілому, так і його частини і властивості.

Сліди у вузькому розумінні – це матеріальні утворення, що відбивають зовнішню будову взаємодіючих об'єктів (відбиття поверхневої будови одного предмета на іншому), тобто сліди-копії¹.

«Слідова картина» злочину є обов'язковим елементом криміналістичної характеристики злочину, оскільки його зміст виступає практичним інструментом та своєрідним орієнтиром у виборі напрямків розкриття та розслідування. На думку Р.С. Белкіна, описання способів вчинення злочинів полягає не лише в описанні дій, за допомогою яких досягнуті цілі злочинного посягання, але й в описанні типових наслідків застосування того або іншого способу, тобто характерних слідів та місць їх локалізації. Лише описання способу злочину не досягає мети: опис треба здійснювати або від слідів застосування цього способу, або до слідів такого застосування². При розробці окремих криміналістичних методик йдуть саме цим шляхом: описують, наприклад, типові способи вчинення того чи іншого злочину та відразу ж вказують, які ознаки дозволяють судити про ці способи, тобто про характер і локалізацію залишених злочинцями матеріальних та ідеальних слідів.

Необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку криміналістики між ученими не існує однозначного розуміння

¹ *Салтевский М.В.* Следы – источники криминалистической информации / М.В. Салтевский // Криминалистика: В современном изложении юристов: учеб. и практич. пособие. – Х.: Рубикон, 1997. – С. 141–148.

² *Гавло В.К.* Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В.К. Гавло. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1985. – С. 178.

поняття «слідова картина». На нашу думку, необхідно погодитись із М. В. Салтевським, який вважає, що слідова картина, як елемент криміналістичної характеристики, є поняття збірне, включає опис матеріальних й ідеальних слідів відображень (відбитків) ознак злочину, як джерел видимих і невидимих прогнозованих слідів, тобто «...слідова обстановка на конкретний момент часу, що відображає і зберігає різну інформацію про конкретну подію злочину й особу, яка вчинила його в даній обстановці»¹.

З урахуванням наведеного вище, на нашу думку, слідова картина терористичних актів, вчинених із застосуванням саморобного вибухового пристрою є різноманітною, тут зустрічається вся сукупність можливих матеріальних та ідеальних слідів, оскільки в механізмі події беруть участь люди і речі, які взаємодіють і утворюють ідеальні сліди пам'яті та матеріальні сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини тощо.

Велика руйнівна сила вибухів ставить під сумнів можливість збереження життя та здоров'я очевидців їх вчинення. Разом з тим, залишені в живих очевидці терористичних актів володіють, як правило, значним обсягом інформації, оскільки подія злочину в цілому та окремі її елементи, безсумнівно, сприймаються ними та зберігаються у пам'яті.

Певною інформацією, яка має криміналістичне значення, можуть володіти особи, що стали очевидцями виконання підготовчих дій, дій по безпосередньому вчиненню та прихованню злочину. Це насамперед особи, що випадково стали свідками підготовки терористичного акту та (або) брали участь у ліквідації його наслідків.

Беручи до уваги велике значення, що має дослідження інформації, залишеної у пам'яті очевидців вчинення терористичних актів, слід зазначити, що до категорії свідків-очевидців слід відносити не тільки громадян, що стали очевидцями вчинення

¹ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник / М. В. Салтевський. – К.: Кондор, 2006. – С. 420–421.

злочину, але й працівників організацій та служб, що здійснювали заходи з локалізації та припинення наслідків терористичних актів. Специфіка завдань, що виконувалися цими особами в розглянутій ситуації, визначає зміст залишених цією подією ідеальних слідів, тобто характер інформації, яка зберігається в їх пам'яті.

Криміналістично значущою інформацією про злочин володіють також особи, що входили до складу злочинної групи, що мала наміром вчинити терористичний акт, але потім з якихось причин відмовилися від участі у вчиненні злочину. Учасник підготовки до вчинення терористичного акту може надати правоохоронним органам значний обсяг інформації про місце, час теракту, який готується, передбачуваний спосіб його вчинення, підготовлені вибухові пристрої та інші знаряддя вчинення злочину, а також надати інформацію про осіб, які брали участь у підготовці до вчинення злочину, і тих, хто, можливо, виявиться його виконавцями. Особа, що добровільно відмовилася від вчинення злочину, може також знати про мотиви, мету, плани та дії інших членів злочинної групи або злочинної організації, про місце зберігання вибухових пристроїв, що передбачається використовувати в якості знарядь злочину.

Отже, до числа осіб, що можуть володіти криміналістично значимою інформацією про подію терористичного акту, вчиненого за допомогою саморобного вибухового пристрою, слід віднести:

- очевидців підготовки, вчинення та приховання злочину серед пересічних громадян, що перебували на місці вчинення цих дій або поблизу них;
- потерпілих;
- працівників організацій та служб, що здійснювали заходи з локалізації та припинення наслідків терористичних актів;
- осіб, які входили до складу злочинної групи, але потім з відмовився від участі у вчиненні злочину та інших.

Виходячи з описаної нами вище характеристики способів вчинення терористичних актів, а також на підставі аналізу слідчо-судової практики розслідування злочинів вказаного виду, необхідно зазначити, що матеріально фіксовані відображення повідомлення про терористичний акт можуть бути виявлені:

- а) у місці підготовки до вчинення злочину (житло злочинця, місце його роботи та ін.);
- б) на місці вчинення злочину (місце, звідки було зроблене повідомлення);
- в) на об'єкті посягання (місце підготовки терористичного акту);
- г) у місці знаходження адресата повідомлення (місце, куди надійшло повідомлення) та в інших місцях.

Саме повідомлення, як слід злочину, знаходить своє відображення залежно від обраного злочинцем способу його передачі (способу доведення повідомлюваних відомостей) у матеріальній або ідеальній формі. Усне повідомлення відображається у свідомості особи, яка його чула. При цьому важливим є сприйняття та запам'ятовування особою не тільки змісту повідомлюваних відомостей, але й характеристик голосу та мови особи, яка передала повідомлення, а також обставин, які супроводжували розмову (різних шумів, сторонніх звуків у слухавці).

У випадку обрання злочинцем способу повідомлення про злочин за допомогою телефонного зв'язку, залишення матеріальних слідів цього повідомлення є малоімовірним, окрім випадків, коли злочинець повідомляє про терористичний акт за спецлінією «102», яка передбачає автоматичну аудіофіксацію всіх повідомлень. Іноді злочинці діляться своїм задумом вчинити злочин з іншими особами (друзями, знайомими, колегами), висловлюючи намір здійснити теракт та пропонуючи іншій особі взяти участь у ньому.

Залишення матеріально фіксованих слідів характерне для письмового способу повідомлення про терористичний акт, а також при виготовленні та залишенні погроз або вимог терористів у матеріальній формі (наприклад, у вигляді листа). У цьому

випадку на місці підготовки до вчинення злочину можуть бути виявлені різні сліди-предмети: пишучі прилади, папір; матеріали, інструменти та пристосування, які використовувалися для їх виготовлення й т. ін. При цьому необхідно не забувати про можливість наявності слідів злочинця та його одягу на цих предметах.

При письмовому способі доведення повідомлюваних відомостей до адресата саме повідомлення вже матеріально зафіксоване і є носієм ознак почерку та письмової мови злочинця (хоча й в обмеженому обсязі) або ознак друкарської машинки чи друкуючого пристрою, на якому воно було виконано. У цьому випадку на самому носії повідомлення (аркуші паперу, конверті) також можуть бути виявлені сліди злочинця (трасологічні, біологічні) або його одягу.

Найбільш інформативною, на нашу думку, є слідова обстановка на місці, звідки було зроблене повідомлення. На цьому місці можуть бути виявлені:

- 1) сліди рук – безпосередньо на трубці телефонного апарата, диску або кнопках номеронабирача, лицьовій та бічній поверхнях телефонного апарату, в інших місцях, на які особа, яка дзвонила могла опиратися руками при розмові (стіл і т. ін.);
- 2) сліди слини – у тій частині корпуса телефонного апарату, де розташований мікрофон;
- 3) сліди одягу – рукавичок (у тих же місцях, де можуть бути виявлені сліди рук, якщо людина не знімала рукавичок), верхнього одягу (куртки, пальто, сорочки, штанів і т. ін., залежно від пори року) – у тих місцях, на які особа могла опиратися під час розмови плечем, коліном, ліктем (поверхня стіни, стіл тощо). При цьому зауважимо, що сліди одягу можуть мати вигляд як трасологічних відображень (відбитків), так і у вигляді волокон, часток текстильних виробів (тобто матеріалів та речовин);
- 4) сліди взуття – на підлозі приміщення, на поверхні асфальту, землі тощо;

- 5) сліди-предмети (недопалки сигарет, випадково залишені предмети – рукавичка, носова хустка, запальничка, записка з текстом попередньо підготовленого повідомлення); зазначені предмети можуть бути носіями слідів запаху, потожирових виділень людини, слідів рук, мікрооб’єктів і т. ін.¹.

Знаючи, які сліди й де можуть залишатися, залежно від способу та місця вчинення злочину, особа, яка проводить розслідування, найбільш цілеспрямовано здійснює їх пошук.

Якщо погроза вчинення терористичного акту шляхом вибуху була реалізована, або злочин вчинений без попередження про намір його вчинити, то на місці події внаслідок вибуху знищується максимальна кількість матеріальних слідів. У результаті вибуху знищується не тільки об’єкт безпосереднього замаху (який передбачалося знищити або зруйнувати), але й сам вибуховий пристрій, вибухова або легкозаймиста речовина, використані як знаряддя злочину, сліди перебування та дій злочинця на місці злочину.

Однак слід зазначити, що, по-перше, жоден об’єкт не зникає абсолютно безслідно. Залишаються сліди вибуху, частини саморобного вибухового пристрою, а також частини зруйнованого об’єкту. Чим дрібніші такі частини, тим складніше їх виявляти особам, що здійснюють розкриття та розслідування злочину. Однак розуміння того, що сліди повинні залишитися в кожному разі, а також знання основних закономірностей, які визначають найбільш значимі характеристики, якими такі сліди можуть володіти (їх розмір, зовнішній вигляд і т. ін.), а також найбільш імовірні місця їх виявлення, нададуть істотну допомогу у відшуванні, дослідженні, оцінці та використанні таких слідів в процесі доказування.

Очевидно, що будь-які матеріальні носії інформації про терориста чи його злочинну діяльність повинні стати об’єктом до-

¹ *Беляков А. А.* Виртуальные взрывы: науч.-практ. пособ. / А. А. Беляков, Д. В. Тишин. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2004. – С. 128.

слідження. Так, наприклад, важко переоцінити криміналістичну значимість інформації, яка міститься в листах або записках з погрозами та вимогами. За певних умов за такого роду документами можуть бути встановлені й сама особа, яка написала текст, і автор тексту. Може бути отримана також інша інформація, необхідна для розкриття та розслідування терористичного акту та викриття винуватого. Аналогічні завдання можуть бути вирішені також у випадку своєчасного вилучення та дослідження матеріалів звуко- та відеозапису. Навіть якщо зроблено монтаж запису, певна криміналістично значима інформація може бути отримана.

Чим складніші прийоми приховання злочину, тим більше слідів у навколишньому оточенні вони залишають. Ця закономірність обумовлена тим, що при обранні складних прийомів приховання, злочинець змушений здійснювати більше дій, спрямованих на приховання злочину. Чим більше дій виконується, тим природно, більше слідів вони залишають і, отже, тим більше можливостей у правоохоронних органів відшукати такі сліди та використовувати інформацію, яка міститься в них, для викриття винуватої особи. Відомо, що інформація, яка міститься в декількох слідах, отримана з декількох джерел та оцінювана в сукупності, дозволяє відтворювати більш повну та детальну картину того, що сталося, одержувати конкретнішу інформацію про осіб, які приймали участь у вчиненні злочину.

Аналіз вчинених за останні роки терористичних актів за допомогою саморобних вибухових пристроїв, що викликали значний суспільний резонанс в Україні свідчить про те, що терористи, здійснюючи злочинні задуми в основному використовують вибухові пристрої, боеприпаси та вибухові речовини. Вони, будучи джерелами підвищеної небезпеки, найчастіше багаторазово перевищують достатню для поразки об'єкта силу, потужність та інтенсивність, полегшують можливість досягнення злочинної мети, підвищуючи, таким чином, суспільну небезпеку посягання.

Вибухові пристрої мають низку вигідних якостей, які сприяють підготовці, вчиненню та прихованню злочину. З одного боку, ці якості виражаються в природі самого вибуху (більша руйнівна сила), з іншого боку, широкий арсенал та велика розмаїтість вибухових пристроїв дозволяє реалізовувати досить широкий спектр злочинних задумів.

Вибух мінімізує кількість слідів терористів та їх дій по підготовці. При спрацюванні вибухового пристрою відбувається руйнування або сильна деформація усіх елементів його конструкції. Через температурний вплив і високий тиск продуктів вибуху знищуються сліди біологічного походження (сліди пальців рук, кров, волосся та ін.) на корпусі та деталях вибухового пристрою. При потужному вибуху відбувається значне руйнування елементів конструкції як підричника, так і корпусу вибухового пристрою, розкидання фрагментів та часткове їх згоряння при вибуху, призводить до знищення слідів.

Важливу криміналістично значиму інформацію про подію та обставини злочину, ознаки, які характеризують вибуховий пристрій, його установку на об'єкті поразки, можна одержати з комплексу об'єктивно пов'язаних з ним слідів. За часом утворення їх можна поділити на три групи: 1) сліди виготовлення вибухового пристрою, 2) сліди транспортування вибухового пристрою на об'єкт мінування, 3) сліди, утворені при установці вибухового пристрою на об'єкті мінування, у тому числі й сліди маскування.

Розглянемо більш докладно зазначені групи слідів.

1. Сліди виготовлення вибухового пристрою у свою чергу, поділяються на три підгрупи: а) сліди виготовлення корпусу вибухового пристрою; б) сліди виготовлення заряду вибухових речовин; в) сліди виготовлення засобів підривання.

а) сліди виготовлення корпусу – це сліди фрезерування, токарної обробки, свердління, зварювання, пайки, слюсарного інструменту (лещат та струбцин, тисків). Металеві поверхні корпусів вибухових пристроїв нерідко мають змащення або фарбування, які можуть виступати озна-

ками при дослідженні речових доказів. Якщо корпус виконаний із пластмаси, дерева, картону чи подібних матеріалів, варто звернути увагу на фактуру матеріалу та кріпильні вузли. На поверхні корпусів вибухових пристроїв, замаскованих під побутові предмети можуть бути виявлені написи, штемпелі (від посылкових ящиків).

Як правило, корпус вибухових пристроїв, виготовляється як осколкова оболонка, тому до його поверхні можуть додатково кріпитися болти, гайки, шурупи, шматки нарубаного дроту. Ці вражаючі елементи кріпляться до корпусу липкою або ізоляційною стрічкою, клеєм та іншими матеріалами. Липка (ізоляційна) стрічка досить надійно та надовго фіксує сліди рук, біологічні та запахові сліди людини.

- б) сліди виготовлення заряду вибухових речовин (як заряд злочинці використовують штатні та саморобні вибухові речовини). При дослідженні саморобних вибухових речовин може бути отримана цінна інформація про використання при їх виготовленні рідких хімічних компонентів та складних технологій, які вимагають відповідних знань та обладнання. Це дозволяє ефективніше вирішувати питання організації розшукової діяльності злочинців. Нерідко терористами використовуються вибухові речовини в штатних запаюваннях, на яких може бути нанесене маркування заводу-виготовлювача та номери (коди) партій і серій випуску. Пластичні вибухові речовини, маючи у своєму складі грузлу структуру (пластифікатор), досить добре утримують на своїй поверхні такі мікрооб'єкти, як волокна, волосся, лупа і т. ін. У холодну пору року пластична вибухова речовина при затвердінні довго зберігає на своїй поверхні сліди рук (рукавичок).
- в) сліди виготовлення засобів підривання. При виготовленні запальних трубок на гільзах детонаторів залишаються сліди обтиску слюсарним інструментом (трасологічні сліди). У промисловості при проведенні підривних ро-

біт кожний сапер має номер обтиску (подібно плоскогубцям), що залишає на гільзі детонатора номер чи спеціальний маркер. Способи приєднання електродетонатора до магістральних ліній (місця скруток проводів, їх ізоляція) можуть бути досить специфічні, характерні для професіонала-електрика.

Вогнепровідні шнури певних видів утримують на своїй верхній сліди волокон, мікрооб'єктів та мікроречовин (сліди одягу, вміст кишень і т. ін.). Характер зрізу вогнепровідного та детонуючого шнурів (до детонатора під кутом 90 градусів, до засобів запалення – 45) може вказувати на професійні навички особи в області вибухотехніки.

Якщо при виготовленні підричника використовувалися елементи промислового виробництва (мобільні телефони, пейджери, системи охоронної сигналізації, радіоуправляючі іграшки й т. ін.), то встановлення їх виду, форми, розмірів, місця та дати виготовлення може визначити напрям пошуку злочинця.

На елементах конструкції підричника можливе також виявлення слідів таврування, саморобних написів та маркувань. В експертній практиці відомий випадок, коли при огляді місця вибуху, проведеного електричним способом висадження, був виявлений мотоциклетний акумулятор, з вибитим на його корпусі державним номером мотоцикла, на якому він використовувався. Ця обставина істотно полегшила пошук злочинця.

Якщо при виготовленні підричника використовувалися елементи штатних боєприпасів, то їх маркування може вказати на місце звідки вони розкрадалися.

2. Сліди транспортування вибухового пристрою. Ця група слідів (транспортних засобів та взуття, рук, одягу, знарядь злочину, забутих речей) пов'язана з виходом злочинця до об'єкта застосування вибухового пристрою та відходом звідти. Виявлення слідів, які вказують на послідовність та напрям відходу злочинця з об'єкта враження вибухом, дає додаткову інформацію про характер та механізм злочину. Такі сліди дозволяють встановити

кількість злочинців, які підготували вибух, одержати відомості про їх одяг, зріст, особливості ходи й т. ін. Нерідко перед установкою вибухового пристрою злочинець приховано спостерігає за об'єктом, залишаючи при цьому додаткові сліди на місці спостереження – недопалки, жувальну гумку й ін.

3. Сліди встановлення вибухового пристрою на об'єкт мінування. Вони утворюються в процесі розміщення (кріплення) вибухового пристрою та його маскування. При огляді можливо виявити сліди рук, взуття, одягу, шматочки електропроводів зі слідами перекусу, липку стрічку, шпагат і т. ін.

Слідами є також і засоби доставки, упакування та маскуваннн вибухових пристроїв (сумки, пакети, коробки, згортки, обривки паперу та ін.) Вони є носіями одорологічних слідів людини, а також мікрооб'єктів.

Окрему групу утворюють сліди, що виникли під час вибуху вибухового пристрою. Більшість фахівців в області криміналістичної вибухотехніки обгрунтовано зазначають, що місце вибуху повинно сприйматися комплексно, масштабно, як загальна слідова картина вибуху¹.

Місце вибуху внаслідок терористичного акту завжди пов'язане з істотними змінами навколишнього оточення. Ці змі-

¹ Брусницын В.И. Особенности осмотра места происшествия, связанного с криминальным взрывом / В.И. Брусницын // Актуальные проблемы права: Сб.тр.–Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2001.– С. 82–85; Евстигнеев Б.А. Особенности технико-криминалистического обеспечения осмотра места происшествия при возможной установке взрывного устройства / Б.А. Евстигнеев, Д.А. Исхизов // Вестник криминалистики.– 2002.– Вып. 2 (4).– С. 63–68; Зайцев В. Особенности осмотра места происшествия по факту взрыва / В. Зайцев, А. Пискунов // Актуальные проблемы юридических наук: Сб. тр.– Саратов: СЮИ МВД России, 2003.– Вып. 5: ч. 1.– С. 38–54; Исаева Л. Организация осмотра места взрыва / Л. Исаева // Законность.– 2003.– № 3.– С. 16–20; Исаева Л.М. Осмотр места взрыва и его роль в дальнейшем расследовании / Л.М. Исаева // Следователь.– 2000.– № 8.– С. 44–46; Коткин П.Н. Тактика неотложных действий на месте взрыва, связанного с применением взрывного устройства / П.Н. Коткин // Эксперт-криминалист.– 2006.– № 2.– С. 10–16; Мельников И.М. Тактика огляду місця події, пов'язаної із використанням вибухових пристроїв / І.М. Мельников // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: матер.конф.– 2000.– С. 198–201.

ни можуть бути настільки індивідуальними (через потужність саморобного вибухового пристрою, характер навколишнього середовища до вибуху, ліквідацію наслідків вибуху та ін.), що слідова картина для кожного конкретного випадку буде мати власну неповторну сукупність слідів та досліджуваних об'єктів. Опис та дослідження слідової картини вибухів різних типів вибухових пристроїв та об'єктів, які вражаються, на нашу думку, є самостійним багатоплановим науковим завданням, що потребує свого вирішення.

Сліди вибуху можна розділити на п'ять груп: 1) фрагменти вибухового пристрою, 2) сліди в центрі (епіцентрі) вибуху, 3) сліди впливу ударної хвилі вибуху, 4) сліди вторинних осколків; 5) ідеальні сліди вибуху, про які йшла мова вище.

Розглянемо ці види слідів детальніше.

1. Фрагменти вибухового пристрою. Деформовані фрагменти деталей та частин вибухових пристроїв поділяються на кілька груп за ступенем фрагментації та за їх можливою приналежністю до різних частин конструкції пристрою.

Цоколі електролампочок, частини електронагрівальних спіралей, дрібні осколки тонкого металу, уламки пружин, деформовані трубки з отворами, фігурні стрижні із загостреним кінцем, розкуйовджені шматки обгорілої мотузки (залишки вогнепровідного шнура), оплавлені шматочки пластикових трубок, дрібні шматочки електропроводів відносять до засобів ініціювання.

Уламки радіодеталей, залишки годинникових механізмів, фрагменти джерел струму, обривки проводів, деформовані металеві вироби (трубки, скоби, важелі, пластини й т. ін.), обривки електроізоляційних стрічок, уламки пластмаси відносять до запобіжно-виконавчого механізму.

Осколки товстостінних металевих труб, шматки жесті та тонкого металу, обривки картону та паперу, шматки фанери, дерева та пластмаси, частини портфелів, сумок, поліетиленових пакетів і мішків, осколки скла відносять до корпусу пристрою.

Деформовані цвяхи, гайки, кульки, шматки металу, шматки тканини та частини текстильних виробів, обривки ізоляційних і липких стрічок, частини пластмасових виробів, обривки газет та клаптики паперу відносять до інших елементів вибухових пристроїв та супутніх об'єктів.

2. Сліди в центрі (епіцентрі) вибуху. Продукти вибуху та інші залишки вибухових речовин або вибухоздатної суміші поділяються на шість основних груп:

- 1) конденсовані (тверді) продукти вибуху, якими є в основному вуглець в ультрадисперсному стані, окис алюмінію, магнію та інших металів, якщо металеві порошки входять до рецептурного складу вибухової речовини. Їх дослідження надає інформацію про наявність у складі вибухової речовини відповідних компонентів неорганічної природи;
- 2) газоподібні продукти вибуху – окис азоту, вуглекислий газ, окис вуглецю, пари води, інші отрутні гази – криміналістичного значення не мають і в практиці дослідження слідів вибуху не використовуються;
- 3) залишки вибухових речовин або вибухоздатної суміші у вигляді не прореагувавших часток та порошку, які є добре видимими неозброєним оком матеріальними утвореннями, що мають практично всі морфологічні ознаки вибухової речовини та заряду. Їх наявність пов'язана або з відсутністю детонації та вибуху, або із загасанням вибухової реакції внаслідок дефектного спрацьовування засобів ініціювання чи непридатності використаної вибухової речовини;
- 4) окремі частки та малі кількості вибухової речовини чи вибухоздатної суміші, які є частинами, що відділилися від заряду та несуть інформацію про його морфологічні ознаки. Малі кількості речовини (масою до 0,1 мг) несуть інформацію про якісний та кількісний склад компонентів вибухової речовини, вони наявні в слідах вибуху, коли заряд має неміцну оболонку з паперу чи картону;

- 5) мікрочастки та мікрокількості вибухової речовини, які є дуже малими за розміром та масою об'єктами, що відділилися від заряду вибухових речовин та містять інформацію тільки про природу і якісний склад компонентів вибухових речовин. Виявляються спеціальними вибухотехнічними методами та засобами;
- 6) ультрачастки та слідові кількості вибухової речовини, невидимі для неозброєного ока, залишки вибухових речовин, що не прореагували та які виявляються тільки високочутливими приладами та несуть інформацію тільки про природу вибухових речовин. Для криміналістичного дослідження необхідні спеціальні прийоми пробопідготовки та особливий порядок роботи з об'єктами-носіями.

3. Сліди впливу ударної хвилі вибуху. Сліди впливу продуктів вибуху та повітряної ударної хвилі на деталі пристрою і предмети обстановки місця події різноманітні. Їх розрізняють за природою фізичного впливу вибуху на предмети навколишнього оточення. Для вибухів вибухових пристроїв із зарядами масою до 10 кг вибухової речовини виділяють: бризантний, тепловий та запальний, фугасний (метальний), мікроструктурний та сейсмічний вплив.

Бризантний (подрібнюючий) та мікроструктурний вплив обумовлений високим тиском продуктів вибуху та проявляється в руйнуванні конструкції вибухового пристрою, повному знищенні його частин, зміні внутрішньої структури та фізико-механічних властивостей використаних матеріалів, утворенні характерних мікрослідів контактного впливу вибухової речовини на металевих поверхнях (вибухова ерозія поверхні), руйнуванні предметів, розташованих у безпосередній близькості від вибухових пристроїв, утворенні вирви, розламі або поглибленні в місці розташування вибухового пристрою.

Тепловий та запальний вплив обумовлений високою температурою продуктів вибуху та супроводжується сильним розігрівом збережених фрагментів вибухового пристрою, а також

інших предметів і матеріалів, які перебували в безпосередній близькості від вибухового пристрою. Для вибуху не характерне значне оплавлення фрагментів вибухового пристрою, тому що час дії високих температур надзвичайно малий. Разом з тим горючі матеріали, які перебувають поблизу вибухового пристрою, можуть запалюватися та носити сліди оплавлення.

Фугасний (метальний) вплив обумовлений розширенням газоподібних продуктів вибуху та утворенням повітряної ударної хвилі. Під дією продуктів вибуху та повітряної ударної хвилі відбувається високошвидкісне метання фрагментів вибухового пристрою, які набувають більшої вражаючої здатності, проникають у різні перешкоди та розкидаються на значній відстані від місця закладення вибухового пристрою.

Дія повітряної ударної хвилі супроводжується руйнуванням будинків, відкиданням та ушкодженням предметів обстановки, зривом гілок і листя з дерев, нанесенням тілесних ушкоджень. За руйнуванням скляних частин (вікна та ін.) будинків роблять висновок про параметри повітряної ударної хвилі у певному місці й з урахуванням відстані до центра вибуху за інженерно-фізичними формулами розраховують масу висадженої вибухової речовини. Найпростіші оцінювальні розрахунки цього типу доступні для використання слідчим та оперативним працівником і можуть використовуватися при оцінці параметрів вибуху на початковій стадії огляду місця події з метою уточнення меж території, яка підлягає огляду.

Сейсмічний вплив для вибухів розглянутої категорії не носить настільки виражений характер. Він проявляється в утворенні окремих тріщин на стінах нестійких будинків, може супроводжуватися частковим або повним обваленням легких конструкцій. Ці ознаки сейсмічного впливу у вибухотехнічних дослідженнях не використовуються. Їх фіксація має значення тільки для оцінки завданого матеріального збитку.

4. Сліди вторинних осколків. Осколкове враження при вибухах вибухових пристроїв проявляється в утворенні на пред-

метах обстановки місця події наскрізних пробоїн, сліпих пробоїн та вм'ятин. Наскрізні пробоїни характеризують геометричні параметри осколкових елементів або фрагментів вибухового пристрою. За інженерними формулами розрахунковим шляхом можна визначити швидкість осколків, окремі енергетичні параметри вибуху. Сліпі пробоїни крім геометричних характеристик цінні також і наявністю в перешкоді самого осколка або фрагмента вибухового пристрою. Вм'ятини в місцях утворення статичних слідів при деформації перешкоди дозволяють визначати морфологічні особливості осколків, які розлітаються, і фрагментів вибухового пристрою (відбитки фрагментів різьблення, форми гайки і т. ін.).

У сукупності весь осколковий спектр несе цінну інформацію за різними характеристиками вибухових пристроїв: заряді вибухових речовин та його оболонці, орієнтації корпусу вибухового пристрою в просторі в момент вибуху, наявності й характеристиках додаткових вражаючих елементів та ін.

5. Ідеальні сліди вибуху. До слідів вибуху, які відображаються у свідомості потерпілих та свідків, відносяться: акустичний ефект вибуху, світловий вплив (спалах) та запахові відчуття.

Всі ці сліди формуються в умовах сильного стресу й не завжди відповідають дійсності через низку причин об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Акустичний ефект у ближній зоні обумовлений дією на органи слуху ударної хвилі й може привести до контузії, тимчасовому розладу центральної нервової системи. На значних відстанях звукова хвиля не наносить болючих відчуттів, але багаторазові відбиття звукової хвилі від стін будинків та споруджень у низці випадків можуть сформувати у свідків та потерпілих неправильні уявлення про місце вибуху, потужність і кількість вибухів, які відбулися.

Світловий вплив носить короткочасний характер. У свідомості людей відображається інтенсивність світлового спалаху, форма та колір полум'я, наявність диму, його колірне забарвлення.

Із запахових відчуттів найбільш чітко сприймається кисло-вато-солодкий запах згорілого пороху. Запахи продуктів вибуху інших вибухових речовин розпізнаються рідко.

Повніше вивчити обставини підготовки злочину, виготовлення, викрадення (придбання) вибухових пристроїв, вибухових речовин або вибухоздатної суміші можна, якщо поряд з пошуком та оглядом речовин і предметів, підозрюваних у приналежності до вибухових речовин (вибухозданих сумішей) та вибухових пристроїв, приділити увагу пошуку та огляду супутніх їм іншим об'єктам та матеріалам.

Такими супутніми слідами-об'єктами є:

- 1) порожні корпуси боєприпасів та мін, порожні картонні та паперові коробки з-під патронів і мисливського пороху, зім'яті або розірвані етикетки з маркуванням, безліч порожніх гільз та куль зі слідами інструменту типу пасатигів, які свідчать про розснарядження боєприпасів або витяг пороху з патронів чи стандартних промислових упакувань;
- 2) патронний папір для виготовлення оболонки патронних вибухових речовин, залишки паперових патронів промислових вибухових речовин, які містять маркувальні позначення та слідові кількості вибухової речовини, яка перебувала в них, розірвані поліетиленові пакети та паперові мішки для упакування та транспортування великих кількостей вибухових речовин;
- 3) розкриті картонні корпуси або оболонки від вибухових пакетів та інших навчально-імітаційних, сигнальних, освітлювальних засобів і піротехнічних виробів цивільного чи військового призначення;
- 4) спеціальна хімічна та технічна література, яка містить відомості з рецептури та технології виготовлення вибухових речовин;
- 5) хімічний посуд і лабораторне устаткування (колби, лійки, склянки, мензурки, скляні палички, порцелянові чашки, ступки) зі слідами різних речовин;

- 6) кухонний посуд (каструлі, склянки, тарілки, ложки зі слідами речовин, які мають зовнішні ознаки, аналогічні зовнішнім ознакам типових вибухових речовин);
- 7) ваги різного типу (домашні, кухонні, фотографічні, лабораторно-хімічні; гирі та важки до них), особливо зі слідами пилу, мікрочастинок чи розсипу речовин, схожих на вибухові речовини або їх компоненти;
- 8) скляні банки та інші ємності з фабричними етикетками речовин, які є вихідними компонентами при виготовленні вибухових речовин;
- 9) картонні коробки, банки, пляшки та інші ємності, які містять речовини з ознаками вибухових речовин, а також аналогічної порожньої ємності з окремими частками або слідами речовин невідомої природи.

Своєчасне виявлення та криміналістичне дослідження супутніх об'єктів дозволяє одержати додаткові дані про характеристики застосованої вибухової речовини й вибухового пристрою. Крім того, обов'язковому огляду, вилученню та експертно-криміналістичному дослідженню на предмет виявлення і діагностики слідових кількостей вибухових речовин підлягають: робочий та повсякденний одяг (джинси, штани, сорочки, піджаки, халати, рукавички); документи (посвідчення особи, паспорт, проїзний квиток); особисті речі повсякденного користування (носові хустки, рушники, бритвені принадлежності, ключі від квартири, гаражу, машини, дачі й ін.) осіб, підозрюваних в причетності до виготовлення вибухових пристроїв.

Усі перераховані вище об'єкти в тій чи іншій кількості містять криміналістично значиму інформацію про знаряддя вчинення злочину, містять сліди контактної взаємодії з вибуховими речовинами та пристроями, а також сліди виготовлювача вибухового пристрою. Тому вони можуть відігравати істотну роль у доказуванні причетності конкретних осіб до вчинення терористичного акту за допомогою саморобного вибухового пристрою.

1.4. ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

Результати аналізу юридичної літератури дозволили зробити висновок про те, що особа злочинця вивчається в декількох напрямках: у кримінології, кримінально-правовому, кримінально-процесуальному, судово-психологічному, виправно-трудовому і криміналістичному¹. Всі вони складають єдине ціле – правове вивчення особи злочинця, але при цьому кожен з напрямів має свою мету й завдання.

У криміналістиці відомостям про особу злочинця відводиться важливе місце. Ці відомості органічно доповнюють зміс-

¹ *Ведерников Н. Т.* Изучение личности обвиняемого и методика расследования преступлений / Н. Т. Ведерников // Методика расследования преступлений (общие положения): материалы науч.-практ. конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). – М., 1976. – С. 134–136; *Ведерников Н. Т.* Личность преступника, как элемент криминалистической характеристики преступления / Н. Т. Ведерников // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. – С. 74–77; *Глазырин Ф. В.* Криминалистическое и судебно-психологическое изучение личности обвиняемого в системе методики расследования / Ф. В. Глазырин // Методика расследования преступлений (общие положения): материалы науч.-практ. конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). – М., 1976. – С. 129–134; *Гончаренко В. И.* Понятие криминалистической характеристики преступления / В. И. Гончаренко, Г. А. Кушнир, В. Л. Подпальый // Криминалистика и судебная экспертиза: респ. междувед. науч.-метод. сб. – К.: Вища шк., 1986. – Вып. 33. – С. 3–8; *Хмыров А. А.* Криминалистическая характеристика преступления и предмет доказывания / А. А. Хмыров // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. – С. 48–54; *Сав'юк О. В.* Відомості про особу терориста та терористичні групи у структурі криміналістичної характеристики терористичного акту / О. В. Сав'юк // Проблеми забезпечення конституційних прав громадянина в кримінальному судочинстві: матер. науково-практичної конференції, 26 жовтня 2007 р. – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – 280 с.; *Комисарова В. И.* Расследование отдельных видов преступлений: учеб. пособие / В. И. Комисарова. – Саратов, 2003. – 232 с.

товну сторону криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Такої точки зору дотримуються такі сучасні вчені-криміналісти, як Р.С. Белкин, О.М. Васильєв, І.О. Возгрін, В.К. Гавло, І.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкін, В.Ф. Єрмолович, Н.С. Карпов, А.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.П. Лавров, І.М. Лузгін, І.Ф. Пантелеєв, В.О. Образцов, М.О. Селіванов, В.Г. Танасевич, О.Г. Філіпов, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші.

Криміналістично значущі відомості про особу злочинця дозволяють висувати версії про спосіб вчинення злочину, сліди, ймовірно залишені злочинцем, предмет безпосереднього злочинного посягання й інші важливі для розслідування обставини кримінального провадження.

Проте, необхідно зазначити, що різні ознаки, властивості особи можуть бути пізнавані суб'єктом нескінченно, що може привести до необґрунтованого втручання правоохоронних органів в різні сфери життя людини, розширення меж предмету доказування, затягування термінів розслідування, накопичення інформації в матеріалах кримінального судочинства, яка не знайде свого використання в судових стадіях кримінального процесу. Тому важливим завданням є визначення сукупності ознак і властивостей особи злочинця, які підлягають дослідженню для ефективного розкриття, розслідування і запобігання здійсненню окремих видів злочинів.

Традиційно в криміналістиці виділяють два напрями вивчення особи злочинця. Перше передбачає здобуття інформації про особу злочинця за слідами (матеріальними й ідеальними), залишеними на місці події. Такі сліди дають можливість щонайшвидше виявити й затримати правопорушника, а надалі за ними ідентифікувати злочинця.

Другий напрям передбачає вивчення особи правопорушника в процесі досудового розслідування і судового розгляду кримінального провадження з метою встановлення вичерпної криміналістичної характеристики особи суб'єкта вже відомого,

встановленого. Таке дослідження повинне дати відповідь на питання – яка вона, особа, яка підозрюється (обвинувачується) в здійсненні правопорушення¹.

Поряд з різними формами фізичного характеру (сліди пальців рук, ніг, зубів, тобто тими, які безпосередньо дозволяють провести ідентифікацію), риси особи правопорушника відображається у виборі часу, місця, ситуації і обстановки, в якій вчинюється злочин, способу вчинення злочину і предмету злочинного посягання. Тобто, характер злочинного діяння знаходиться в тісному зв'язку з певними особистими властивостями, ознаками і якостями правопорушника, його злочинним досвідом, а також іншими даними – статтю, віком, професією, спеціальними знаннями та навичками в конкретній галузі тощо.

В етимологічному розумінні особа – це конкретна людина, представник певних соціальних верств, що займається певними видами діяльності й усвідомлює своє ставлення до навколишнього середовища, має індивідуальні особливості², феномен суспільного розвитку, жива людина, що має свідомість і самосвідомість³. В юридичній літературі особа злочинця розглядається як особа, винувата у вчиненні суспільно небезпечного діяння, забороненого законом під загрозою кримінальної відповідальності⁴.

Для криміналістики узагальнення і аналіз даних про особу злочинця мають значення для правильного висновку про законність, знання яких сприяє встановленню особи винуватого⁵. Криміналістичні дані про особистість злочинця використо-

¹ Комисарова В. И. Расследование отдельных видов преступлений: учеб. пособие / В. И. Комисарова. – Саратов, 2003. – С. 8.

² Конюхов Н. И. Словарь – справочник по психологи / Н. И. Конюхов. – М., 1996. – С. 64.

³ Кордуэлл М. Психология. А-Я: Словарь-справочник / М. Кордуэлл; пер. с англ. Ткаченко К. С. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – С. 161.

⁴ Личность преступника / Н. Н. Кондрашков, В. Н. Кудрявцев, Н. С. Лейкина и др. – М.: Юрид. лит., 1971. – С. 112.

⁵ Матусевич И. А. Изучение личности обвиняемого в процессе предварительного расследования преступлений / И. А. Матусевич. – Минск, 1975. – С. 33.

вуються для конструювання ймовірної моделі інших елементів криміналістичної характеристики, а також є підставою для висунення версій про мотиви, мету, спосіб вчинення злочину, що звужує коло пошуку ймовірних злочинців.

Криміналістика як наука завжди приділяла достатню увагу проблемі вивчення особи злочинця. Власне вирішенню такого питання як: хто вчинив злочин і чи не вчинив його саме даний суб'єкт, – криміналістика зобов'язана своїм народженням як науки. Як справедливо вказував І. А. Матусевич, для криміналістики узагальнення й аналіз даних про особу злочинця мають значення, тому що дозволяють робити висновок про такі закономірності, знання яких сприяє встановленню особи винуватого¹. Тому криміналістика не може обійти й завдання виявлення таких відомостей про особу злочинця, які б характеризували даного суб'єкта, відповідали на запитання: який він – суб'єкт, що вчинив даний злочин.

Донедавна дані про особу злочинця використовувалися в криміналістиці головним чином для вирішення слідчо-тактичних задач, для відшукання найбільш ефективних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Розробка питань криміналістичної характеристики злочинців, слідчих ситуацій із усією визначеністю вказує на необхідність подальшого дослідження і використання даних про особу злочинця, як у загальних положеннях методики розслідування, так і в методиках розслідування окремих видів (груп) злочинів.

В цій ситуації важливо зазначити, що кримінологічна інформація про те, які категорії осіб найчастіше вчиняють ті або інші злочини, як вони характеризуються, має досить важливе значення для вирішення криміналістичних завдань. Кримінологічні дослідження містять досить корисну для криміналістики інформацію з питань криміналістичної характеристики злочинців і слідчих ситуацій. У порядку інтеграції знань її необхідно вико-

¹ Матусевич І. А. Изучение личности обвиняемого в процессе предварительного расследования преступлений / И. А. Матусевич. – Минск, 1975. – С. 33.

ристовувати в криміналістичних дослідженнях більш активно. Не випадково, вирішуючи питання про зміст криміналістичної характеристики злочинів, ряд авторів, у тому числі І. Ф. Герасимов, пропонують включати до неї моменти суто кримінологічного характеру: поширеність злочинів даного виду, особливості місця, умов, час вчинення тих або інших діянь¹.

У ще більшій мірі це відноситься до даних про особу злочинця, які варто включати до змісту відповідного елементу криміналістичної характеристики злочину. Тут взагалі досить важко виділити інформацію, що має суто криміналістичне значення. Як справедливо зазначає М. Т. Ведерников, особа – єдине цілісне явище, всі сторони якого взаємозалежні і взаємообумовлені², хоча, звичайно, у науковому відношенні цілком правомірно порушувати питання про криміналістично значимі властивості особи злочинця, про криміналістичний аспект у вивченні особи обвинуваченого.

На першому етапі криміналістичного вивчення особи злочинця, на етапі збирання даних про те, хто ж вчинив той або інший злочин, на перший план виступають біологічні, фізіологічні ознаки особистості. Точніше було б навіть говорити про ознаки і властивості не особистості, а людини. Але оскільки у вітчизняному кримінальному та кримінальному процесуальному законі термін «людина» не використовується, а вживається лише термін «особа», ми так само вважаємо за можливе вживати лише цей термін, включаючи до нього і властивості людини як індивіда і властивості, притаманні особистості.

З метою встановлення особи злочинця широко використовуються сліди пальців рук, що виявляються на місці злочину, сли-

¹ Герасимов И. Ф. Криминалистические характеристики преступлений в методике расследования / И. Ф. Герасимов // Межвузовский сборник научных трудов. – Свердловск, 1981. – С. 94–95.

² Ведерников Н. Т. Личность преступника, как элемент криминалистической характеристики преступления / Н. Т. Ведерников // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. – С. 76.

на, кров та інші виділення організму людини; а також прикмети його зовнішності, різного роду функціональні ознаки, професійні навички та інші ознаки, що відображаються в об'єктах матеріальної обстановки. Однак набагато більше значення для криміналістичної характеристики злочинців мають соціальні, соціально-демографічні і соціально-психологічні властивості особи злочинця, які і вказують на особистість, індивідуалізують її й одночасно характеризують певним чином. Сюди відносимо: відомості біографічного, анкетного характеру (стать, вік, національність, освіта, родинний стан, рід занять і т.п.); відомості, що характеризують особу в основних сферах діяльності суспільства, способу життя (участь у трудовій і громадсько-політичній діяльності, поведінка в побуті й у вільний час); соціально-психологічні властивості особи (темперамент, воля, емоції), що накладають «відбиток» і у певній мірі регулюють всі прояви особистості.

Важливою характеристикою особи злочинця, що має особливе значення для визначення криміналістичної характеристики злочину, є встановлення ставлення даного суб'єкта до Закону, його правова поведінка в нормі і патології, тобто встановлення наявності або відсутності фактів минулої антигромадської і протиправної поведінки обвинуваченого (адміністративні правопорушення, затримання і приводи, закриті справи з передачею на поруки і т.д.).

Характеристика особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочину повинна будуватися на основі врахування тих типових рис соціального і соціально-психологічного характеру, що властиві особам, які вчинили злочини розглянутої категорії протягом певного часового періоду. Знаючи їх, слідчий зможе вірно визначити напрямок розслідування. Крім того, не можна забувати, що чим глибше слідчий вивчить психологію обвинуваченого, тим ефективніше він зможе проводити будь-яку слідчу (розшукову) дію, одержати найбільш повний доказовий матеріал.

Для вирішення цього важливого завдання криміналістами здійснюються спроби створювати типологічні моделі злочинця, для чого розроблено чимало різних класифікацій ознак злочинців¹.

Серед них найбільш прийнятною для практики, на наш погляд, є класифікація М. О. Селіванова, який пропонує поділ всіх властивостей злочинця на власні ознаки та його відносини². Із власних ознак злочинця в криміналістичних характеристиках в основному відбиваються такі, як стать, вік, інтелектуальний та фізичний розвиток, морально-психологічний образ, володіння певними професійними навичками, злочинним досвідом і т.д. Криміналістичний інтерес мають і різноманітні прояви відносин злочинця. Серед них – спосіб життя злочинця, прояв особистості в основних сферах діяльності, співвідношення місця проживання, роботи злочинця з місцем вчинення злочину, особливості правового, пільгового стану особи (посада, дипломатичний імунітет) тощо.

Підсумовуючи вищевикладені положення, криміналістичну характеристику особи злочинця можна представити у вигляді сукупності відомостей про нього, що мають криміналістичне значення.

Отже, особа, яка вчиняє вибух, характеризується низкою специфічних особливостей, оскільки ця досить складна операція доступна не будь-кому. По-перше, особа повинна володіти певними знаннями й уміннями у вибуховій справі, хімії, радіоелектроніці тощо, набутими під час служби в армії, в процесі відповідної роботи або спеціально отриманими в злочинних цілях чи виявленого інтересу. По-друге, вона повинна мати доступ до вибухових речовин, боєприпасів, вибухових пристроїв. У наш час

¹ *Самойлов Г.А.* Личностная информация, фиксирующаяся в следах преступления / Г.А. Самойлов // Труды ВШ МООП СССР.– М., 1972.– Вып. 34.– С. 28; *Скибницкий К.В.* Теоретические основы получения информации о преступнике из материальных источников на предварительном следствии: автореф. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. / К.В. Скибницкий. – Х., 1973.– С. 12–14.

² *Селиванов Н.А.* Советская криминалистика: система понятий / Н.А. Селиванов. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 132.

придбати (викрасти, купити) ці засоби не становить особливої складності, проте для цього потрібні певні зусилля, засоби й дії. По-третє, вона повинна відрізнятися деякими рисами характеру – рішучістю, байдужістю до наслідків вибуху тощо¹.

На сьогодні в Україні є велика кількість людей, знайомих з основами вибухової справи і здатних виготовити найпростіший вибуховий пристрій з використанням вогневого або електричного способу ініціювання, а також мають досить глибокі знання способів мінування і розмінування, використання детонаторів різної конструкції і принципу дії. Велику їх частину складають солдати й офіцери запасу інженерних військ, які у різному ступені володіють прийомами підривних робіт і мінування. Особливе місце в цій групі людей займають офіцери спецназу, повітряно-десантних військ і сапери, звільнені в запас при скороченні Радянської армії. Більше ста тисяч військовослужбовців пройшли десятирічну Афганську війну, де, власне кажучи, всі види сухопутних військ посилено навчалися прийомам мінування і розмінування, роботі із саморобними вибуховими пристроями.

Виходячи з вищевикладеного, матеріалів слідчо-судової практики, а також ґрунтуючись на дослідженнях учених-криміналістів в цій сфері², вважаємо що саме професійний рівень злочинця в підривній сфері має бути покладений в основу класифікації осіб, що вчиняють злочини цього виду. Таким чином, за доцільне виділення наступних видів злочинців: «аматор», «напівпрофесіонал», «професіонал».

«Аматор». Особа, для якої виготовлення і застосування вибухових пристроїв являє собою тимчасове заняття або інтерес.

¹ Бахін В. П. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування / В. П. Бахін, М. А. Михайлов; за ред. Я. Ю. Кондрацьєва. – Київ, 2001. – С. 21.

² Галахов С. С. Криминальные взрывы. Основы оперативно-розыскной деятельности по борьбе с преступлениями террористического характера / С. С. Галахов. – М.: Экзамен, 2002. – С. 45; Бахін В. П. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування / В. П. Бахін, М. А. Михайлов; за ред. Я. Ю. Кондрацьєва. – Київ, 2001. – С. 22.

Найбільш розповсюдженими мотивами її діяльності є постановка експериментів і цікавість, бажання одержати ефект від вибуху, побачений у кінофільмі, вандалізм, ідеологічні спонукання й емоційні, психологічні причини. Рівень підготовки даної категорії осіб досить низький, що характеризується самостійним мінімальним навчанням вибуховій справі. Отриману і використану «аматором» інформацію, як правило, можна знайти в окремих літературних джерелах) або на окремих сторінках у міжнародній комп'ютерній мережі Інтернет. Відповідно, використовувані матеріали характеризуються своєю загальною доступністю, це – мисливський порох, порох, що застосовувався в боєприпасах другої світової війни, сірникові голівки, газ.

До певної повторюваної системи дій при виготовленні та застосуванні вибухових речовин і вибухових пристроїв – «почерку» – можна віднести примітивний тип вибухових пристроїв, що мають конструктивні недоробки, вибухають при виготовленні, доставці й встановленні, доставка й встановлення їх проводиться вручну; вибір об'єктів посягання здійснюється в залежності від обставин (зазвичай об'єкти не представляють важливості). Попереднє спостереження за об'єктом, так само, як і планування операції, виконавцями не проводиться, або зведене до мінімуму; заряд вибухової речовини або вибуховий пристрій встановлюються в місця, де вони не чинять максимальної шкоди, об'єкти посягання обираються з розрахунку мінімального ризику і найменшої трудомісткості при встановленні вибухового пристрою. *Так, слідчим відділом УСБ України в Дніпропетровської області проводилося розслідування за фактом замаху на терористичний акт шляхом приведення в дію саморобного вибухового пристрою в тролейбусі, в якому знаходилося 60 пасажирів. Пристрій не спрацював через недостатню потужність ініційованого (2001 р.)*

«Напівпрофесіонал». Для цієї категорії осіб використання вибухових речовин і вибухових пристроїв є засобом досягнення поставлених цілей. До таких, у даному випадку, можна

віднести одержання матеріальної вигоди й ідеологічні мотиви, рідше – емоційне розвантаження. Діяльність цього типу осіб з виготовлення і застосування вибухових пристроїв є їх другим покликанням, незважаючи на те, що підготовка носить обмежений і випадковий характер. Для підготовки вибухів вони підбирають і використовують відповідну літературу, консультуються з фахівцями, широко експериментують з метою вдосконалення своїх вибухових пристроїв. Дані особи віком 20–40 років, часто мають постійну роботу, не пов'язану з їх навичками, як правило, проходили службу в лавах Збройних Сил.

В якості сформованого «почерку» можна відзначити наступні дії: використання тактики, що, на думку виконавця, неодмінно дасть бажаний результат, застосування однієї конструкції вибухового пристрою, що працює без збоїв. Операція із застосування вибухового пристрою не здійснюється спонтанно, їй передують попереднє спостереження, на основі якого здійснюється планування злочинних дій. У відношенні об'єктів вибуху треба відзначити, що описуваний тип злочинців обирають, як правило, легкі або слабко захищені цілі. Крім того, ними не здійснюється точний розрахунок маси вибухової речовини, необхідної у кожному конкретному випадку. В результаті цього потужність вибухового пристрою нерідко буває недостатньою або надмірною.

Так, в період з кінця грудня 2011 р. – початку січня 2012 р. в м. Одесі громадяни Російської Федерації О. і М., а також громадянин Республіки Казахстан П., будучи членами терористичної організації «Імарат Кавказ» і діючи за попередньою змовою, брали участь в терористичній організації з метою здійснення терористичних актів на території Російської Федерації шляхом здійснення вибухів на стратегічно важливих об'єктах. 04.01.2012 в м. Одеса, гр. О., П. і М. незаконно виготовили саморобний вибуховий пристрій, який загорівся, спровокувавши вибух, внаслідок чого гр. М. загинув, а інші були затримані співробітниками правоохоронних органів України.

«Професіонал». Ця група осіб відрізняється високим рівнем підготовки, використання ними вибухових речовин і вибухових пристроїв є не чим іншим, як кар'єрою. Дані особи протягом тривалого періоду часу виявляють стійку цікавість до засобів і методів вибуху. Знання про хімію й фізику вибуху носять, як правило, поглиблений характер. Найбільш розповсюдженими мотивами, крім вказаних у в попередньому випадку, є виконання замовлення. Вік осіб цієї групи коливається досить широко (це чоловіки від 30 до 50–60 років), вкрай рідко дотримуються певного, характерного тільки їм «почерку». Однак, незважаючи на поглиблені знання у своїй галузі, вони воліють працювати з однією конструкцією, в яку постійно вносяться поліпшення. В якості використовуваних матеріалів в більшості випадків застосовують промислові і військові вибухові речовини, нерідко – легкозаймисті речовини. Щодо об'єктів вибуху і використовуваних методів, необхідно відзначити, що даним класифікаційним типом осіб може бути обраний будь-який об'єкт, для вивчення якого буде приділена максимальна кількість часу. Вивчення об'єкта проводиться завдяки відпрацьованій техніці спостереження. При розміщенні вибухового пристрою здійснюється точний розрахунок вибухової дії, спрямованої винятково на враження цілі, без надмірної вражаючої сили. Проведення вибуху зазвичай здійснюється без попередження, однак якщо воно має місце, необхідно враховувати суворе дотримання встановленого даним суб'єктом графіка.

На професіонала можуть вказувати досконалість саморобного вибухового пристрою, а також застосовані заходи власної безпеки (наприклад, включення до електричного ланцюга вибухового пристрою запобіжників для запобігання випадкового вибуху). Фахівці такого рівня здатні малим зарядом заподіяти найбільше руйнування, знають вразливі місця будівель і транспортних засобів. Вони навчені виготовленню та встановленню мін-пасток, використанню для виготовлення вибухових речовин загальнодоступних матеріалів, що робить їх надто небезпечни-

ми не лише внаслідок ймовірності вчинення злочинів ними самими, а й можливості передачі своїх знань і навичок злочинцям.

Отже, причетність до того або іншого вибуху подібних «фахівців» встановлюється за цілим рядом об'єктивних ознак, що включають у себе набір прийомів і навичок мінування, відомих тільки фахівцям якої-небудь з галузей мінно-підривної справи. Спосіб виготовлення саморобного вибухового пристрою, варіант ініціювання вибуху, спосіб закладки заряду і розрахунку його відповідності можуть свідчити про ступінь кваліфікації злочинця в різних галузях вибухової справи.

Великий інтерес для розробки заходів з попередження та розкриття даної категорії злочинів становлять відомості про колишні судимості осіб, які їх вчиняють. Згідно статистичних даних судово-слідчої практики, більшість осіб (78%) раніше не були засуджені й тому не знаходилися на обліку в органах внутрішніх справ. Ця обставина свідчить про необхідність орієнтувати сили і засоби досудового розслідування на виявлення і збір інформації стосовно осіб, які раніше не попадали до поля зору органів внутрішніх справ, але мають відношення до виготовлення, збереження, перевезення, використання вибухових матеріалів на промислових підприємствах і військових частинах.

Для характеристики злочинців суттєве значення мають їх морально-психологічні риси. Вивчення матеріалів кримінальних справ дозволило дійти висновку про те, що суб'єктам розглянутих злочинів властиві егоїзм і егоцентризм, що визначає примітивно-анархічну позицію особистості, зневагу до інтересів інших людей, жорстокість, відсутність почуття жалю тощо.

Окремі з названих якостей разом з іншими негативними властивостями особистості (підвищена вразливість, злопам'ятність, схильність до зловживання алкоголем і т.п.) прямо відзначалися в матеріалах вивчених кримінальних проваджень. *Так, наприклад, у кримінальній справі № 1163 відносно громадянина України Ш., який загрожував здійснити підрив Президента України, а в його житлі були виявлені електродетонатори і боєприпаси*

Марійнським райсудом Донецької області ухвалений вирок, відповідно до якого гр. Ш. засуджено до 5 років позбавлення волі з примусовим лікуванням за місцем відбування покарання (2005 р.)

Особливістю розглянутої категорії злочинців, що відрізняє їх від більшості інших, які вчиняють злочини проти особи, є те, що у вчинених ними протиправних діях не знаходять вираження такі риси, як імпульсивний і рефлексивний характер поведінки. Вибираючи в якості знаряддя злочину вибуховий пристрій, злочинець прагне домогтися максимального руйнівного і психологічного впливу, часом не зупиняючись перед небезпекою заподіяння смерті або тілесних ушкоджень самому собі. Більшість злочинів із застосуванням вибухових пристроїв були вчинені холоднокровно, із заздалегідь обміркованим наміром.

На підставі досліджень матеріалів судово-слідчої практики нами виділені основні мотиви здійснення терористичних із застосуванням саморобних вибухових пристроїв в Україні. Такими є:

- порушення громадської безпеки, залякування населення,
- вплив на ухвалення рішень органами влади,
- дискредитація органів влади (у тому числі, іноземних держав),
- здобуття матеріальної вигоди,
- усунення конкуренції або зміцнення свого положення тощо.

Вік злочинців, що чинили терористичний акт шляхом вибуху саморобного вибухового пристрою на території України має досить широкий діапазон: від 19 до 60 років, в 100% розкритих епізодів – чоловічої статі.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що відомості про особу злочинця мають важливе значення не тільки для криміналістичної характеристики злочинів, подальшого наукового дослідження злочинів цього виду, а й для вибору тактики деяких слідчих (розшукових) дій і профілактичної діяльності слідчого щодо терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою.

Під криміналістичною характеристикою терористичних актів, вчинених з використанням саморобних вибухових пристроїв слід розуміти засновану на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень систему зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки цього виду злочину, що має на меті забезпечення оптимізації процесу його розкриття, розслідування та профілактики.

Елементами, що мають суттєве криміналістичне значення та становлять у своїй сукупності систему елементів криміналістичної характеристики терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою, є спосіб вчинення (у широкому розумінні); обстановка вчинення; типова «слідова картина»; особа злочинця.

Кожен терористичний акт необхідно розглядати як багатетапну злочинну операцію. Тому спосіб проведення такої операції включає цілу систему взаємозалежних і взаємообумовлених прийомів, об'єднаних єдиною метою й спрямованих на досягнення єдиного результату. Відповідно до цього, спосіб вчинення терористичного акту за допомогою саморобного вибухового пристрою містить три етапи реалізації злочинного задуму:

1. Підготовка до вчинення терористичного акту за допомогою саморобного вибухового пристрою, що містить у собі: а) виникнення задуму, ідеї вчинити конкретний злочин, б) підшукання й залучення до участі у вчиненні злочину осіб, чий знання, уміння й навички потрібні для підготовки й вчинення злочину, в) у разі необхідності придбання необхідних для виготовлення саморобного вибухового пристрою матеріалів, конструктивних елементів, необхідного для виготовлення устаткування, довідкової літератури тощо, а також безпосереднє виготовлення саморобного вибухового пристрою, його тимчасове збереження, г) визначення об'єктів терористичного замаху, розвідка вибраного об'єкта з метою визначення умов, які можуть сприяти

або перешкоджати реалізації злочинних задумів; г) визначення місця й часу вчинення терористичного акту, використання або створення сприятливих умов для реалізації злочинного замаху; д) визначення напрямів підходу та відходу з місця вчинення терористичного акту; е) визначення й підшукування (викрадення, придбання, виготовлення, підбір) необхідних засобів вчинення терористичного акту, за потреби пошук засобів, які маскують зовнішність, документів, автотранспорту тощо; є) визначення й розподіл ролей і функцій учасників, змісту і послідовності дій кожного з них; ж) моделювання варіантів дій з урахуванням непередбачених змін обстановки на місці злочину; з) планування приховання слідів злочину, створення алібі тощо; і) вчинення загальнокримінальних злочинів з метою технічного, матеріального та ін. забезпечення терористичної діяльності; ї) формулювання та матеріальне оформлення вимог організатора терористичного акту та інші дії.

Безпосередньо на місці майбутнього вибуху здійснюються такі дії підготовчого характеру: а) прибуття на місце запланованого злочину; б) ознайомлення зі сформованою на даний момент обстановкою; в) уточнення й розподіл членів групи за місцями дислокації; г) коректування плану подальших дій членів групи; ґ) інколи передача вимог державним органам, посадовим особам тощо; д) пропозиція виконати незначну роботу за велику винагороду: перегон автомобіля, перенесення пакету (мішка, змотку), передача посилки, у тому числі пасажирами залізничного чи автомобільного транспорту тощо.

2. Власне вчинення терористичного акту шляхом вибуху. В залежності від способу застосування вибухового пристрою вчинення терористичного акту шляхом вибуху має два різновиди:

- 1) приведення в дію вибухового пристрою терористами-смертниками, що набуває дедалі більшої розповсюженості в світі, проте в Україні такий спосіб не застосовувався;
- 2) вчинення підриву вибухового пристрою дистанційно, що представляє собою найбільш розповсюджений, інакше

кажучи, традиційний, спосіб вчинення терористичних актів. Таким способом були вчинені терористичні акти в Україні.

3. Способи приховання злочину. Особливістю приховання терористичного акту, вчиненого шляхом вибуху є те, що, по-перше, злочинці не намагаються приховати подію злочину та її наслідки, що характерно для переважної більшості злочинів, а навпаки, прагнуть до демонстративності, що є сутністю тероризму. Злочинці, як правило, прагнуть до приховання слідів власної участі у терористичному акті, чому суттєво сприяє обраний спосіб вчинення терористичного акту – вибух, внаслідок якого знищується більшість слідів на місці події. Це і є другою особливістю механізму приховання досліджуваного виду злочинів.

Основні зусилля злочинців, як правило, спрямовані на приховання події злочину, докладаються під час підготовчого етапу: а) залучення мінімальної кількості осіб; б) вибір часу, місця й знарядь злочину, які виключають або роблять малоімовірним запобігання підготовлюваного злочину; в) маскування підготовчих до злочину дій під побутову або виробничу діяльність; г) маскування вибухових пристроїв і вибухових речовин під предмети побутового й виробничого призначення та ін.

Після вчинення вибуху злочинці, як правило, здійснюють: а) відхід з місця вчинення терористичного акту; б) приховання або знищення використаного одягу та знарядь злочину; в) приховання (знищення) використаного автотранспорту; г) виїзд в іншу місцевість та інші заходи.

Результати проведеного аналізу структури способу вчинення терористичних актів, вчинених за допомогою вибухових пристроїв, доцільно використовувати у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ у ході: – орієнтування негласного апарату на виявлення осіб, які планують або потенційно здатні вчинити терористичний акт; – встановленні конфіденційного співробітництва з громадянами, які працюють на об'єктах можливого вчинення терористичних актів; – аналізу і вивчення

оперативної та іншої інформації про незаконне придбання (виготовлення) боєприпасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, їх продаж та зберігання окремими особами; – аналізу інформації про вчинені терористичні акти й завідомо неправдиві повідомлення про їх загрозу; – виявлення осіб і фактів, які мають відношення до підготовки терактів, розкрадання боєприпасів, вибухових речовин та здійснення тяжких злочинів з їх використанням.

Сутнісними ознаками саморобного вибухового пристрою є: одноразовість застосування; наявність вибухової речовини і засобів ініціювання; використання енергії хімічного вибуху; спеціальна підготовка пристрою до вибуху; здатність пристрою до враження людей та інших об'єктів; наявність елементів конструкції, виготовлений або зібраних саморобним способом.

Під саморобним вибуховим пристроєм необхідно розуміти виріб однократного застосування, конструктивно призначений для здійснення вибуху на основі використання хімічної енергії, здатний вражати людей та руйнувати об'єкти, в якому один або декілька елементів конструкції виготовлені або зібрані саморобним способом.

За результатами вивчення слідчо-судової практики, можна дійти висновку, що в Україні найбільш поширеними місцями, де вчинялися терористичні акти шляхом вибуху були: відкрита місцевість (зупинки автотранспорту, площі, вулиця по маршруту руху об'єкта нападу). місця біля адміністративних будівель, посольств (США та Ізраїлю), поблизу виборчих штабів, громадський та приватний автотранспорт, ринок, торгівельний центр, ресторан та інші місця.

Час як елемент обстановки вчинення терористичних актів обирається як найменш очікуваний. Обрання певного часу, як і місця, також має певний психологічний ефект раптовості, що справляє негативний вплив на людей, підкреслюючи (посилюючи) значущість погрози, невідворотність настання злочинних наслідків, безглуздість можливих профілактичних заходів. Ак-

тивізація терористичної діяльності припадає також на періоди проведення важливих політичних кампаній.

Фактори, які характеризують умови вчинення терористичного акту, можна поділити на три групи: 1) сприятливі для вчинення терористичного акту шляхом вибуху; 2) не сприятливі; 3) нейтральні.

До числа осіб, що можуть володіти криміналістично значимою інформацією про подію терористичного акту, вчиненого за допомогою саморобного вибухового пристрою, тобто носіїв ідеальних слідів цього злочину, слід віднести: очевидців підготовки, вчинення та приховання злочину серед пересічних громадян, що перебували на місці вчинення цих дій або поблизу них; потерпілих; працівників організацій та служб, що здійснювали заходи з локалізації та припинення наслідків терористичних актів; осіб, які входили до складу злочинної групи, але потім з відмовився від участі у вчиненні злочину та інших.

Матеріально фіксовані сліди-відображення можуть бути виявлені: а) у місці підготовки до вчинення злочину (житло злочинця, місце його роботи та ін.); б) на місці вчинення злочину. За часом утворення їх можна поділити на три групи: 1) сліди виготовлення вибухового пристрою, 2) сліди транспортування вибухового пристрою на об'єкт мінування, 3) сліди, утворені при установці вибухового пристрою на об'єкті мінування, у тому числі й сліди маскування.

Сліди виготовлення вибухового пристрою у свою чергу, поділяються на три підгрупи: а) сліди виготовлення корпусу вибухового пристрою; б) сліди виготовлення заряду вибухових речовин; в) сліди виготовлення засобів підривання.

Окрему групу утворюють сліди вибуху, що можна розділити на п'ять груп: 1) фрагменти вибухового пристрою, 2) сліди в центрі (епіцентрі) вибуху, 3) сліди впливу ударної хвилі вибуху, 4) сліди вторинних осколків; 5) ідеальні сліди вибуху.

Особа, яка вчиняє терористичний акт шляхом підриву саморобного вибухового пристрою характеризується низкою спе-

цифічних особливостей, оскільки ця досить складна операція доступна не будь-кому. По-перше, особа повинна володіти певними знаннями й уміннями у вибуховій справі, хімії, радіоелектроніці тощо, набутими під час служби в армії, в процесі відповідної роботи або спеціально отриманими в злочинних цілях чи виявленого інтересу. По-друге, вона повинна мати доступ до вибухових речовин, боєприпасів, вибухових пристроїв. По-третє, вона повинна відрізнятися деякими рисами характеру – рішучістю, байдужістю до наслідків вибуху тощо.

За професійним рівнем злочинця в підривній сфері осіб, що вчиняють злочин цього виду можна умовно поділити на «аматорів», «напівпрофесіоналів» та «професіоналів».

Згідно статистичних даних, більшість осіб (78%) раніше не були засуджені й тому не знаходилися на обліку в органах внутрішніх справ.

На підставі досліджень матеріалів судово-слідчої практики виділені основні мотиви здійснення терористичних актів із застосуванням саморобних вибухових пристроїв в Україні. Такими є: порушення громадської безпеки, залякування населення, вплив на ухвалення рішень органами влади, дискредитація органів влади (у тому числі, іноземних держав), здобуття матеріальної вигоди, усунення конкуренції або зміцнення свого положення тощо.

Вік злочинців, що вчинили терористичний акт шляхом вибуху саморобного вибухового пристрою на території України має досить широкий діапазон: від 19 до 60 років, в 100% розкритих епізодів – чоловічої статі. Суб'єктам розглянутих злочинів переважно властиві егоїзм і егоцентризм, що визначає примітивно-анархічну позицію особистості, зневагу до інтересів інших людей, жорстокість, відсутність почуття жалю тощо.

РОЗДІЛ 2.

Процесуальні та організаційно-методичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою

2.1. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

Успішність розкриття, розслідування, та судового розгляду терористичного акту, вчиненого з використанням саморобного вибухового пристрою, залежить у тому числі й від правильного професійного процесуального оформлення його початкового етапу.

КПК України 2012 р.¹, у порівнянні з КПК України 1960 р.², суттєво змінив порядок процесуального оформлення початко-

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960 р. № 1001–05: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002–05>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – № 9–10. – Ст. 474.

вого етапу розслідування кримінальних правопорушень. Така зміна мала на меті унеможливити конфлікт між державою та громадянами з приводу їх звернень до правоохоронних органів з заявою чи повідомленням про злочини, запобігаючи неприйняттю таких заяв чи повідомлень, відмові у їх вирішенні, а також створити широкі можливості оперативно розглядати такі заяви та повідомлення, застосовуючи при цьому весь арсенал кримінальних процесуальних засобів. Водночас вивчення матеріалів практики щодо початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі й терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, виявили низку проблемних питань, які потребують наукової розробки та практичного вирішення. Окремі з них були предметом дослідження вітчизняних правників Ю.П. Аленіна, О.В. Баганця, В.Д. Берназа, В.В. Вапнярчука, В.І. Галагана, О.Ю. Татарова, В.І. Фаринника, І.В. Чурікової та інших¹, проте

¹ Аленін Ю.П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року / Ю.П. Аденін // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.– 2013.– № 1.– С. 198–203; Баганець О. Щодо необхідності внесення змін і доповнень в КПК України 2012 року в частині порядку початку досудового розслідування / О. Баганець: [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://baganets.com/public/schodo-neobh-dnost-vnesennja-zm-n-dopovnen-v-kpk-ukra-ni-2012-roku-v-chastin-porjadku-pochatku-dosudovogo-rozsl-duvannja.html>; Берназ В. Регламентация початку досудового розслідування, як основа кримінально-процесуального провадження / В. Берназ, Н. Неледза // Вісник прокуратури.– 2013.– № 1 (139).– С. 62–67; Галаган В.І. Особливості початку досудового розслідування при виявленні ознак кримінального правопорушення на території дипломатичних представництв чи консульських установ України / В.І. Галаган, О.М. Калачова // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».– 2013.– № 2(8): [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13hivkuu.pdf>; Вапнярчук В.В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України / В.В. Вапнярчук // Актуальні проблеми права: теорія і практика.– 2013.– № 26.– С. 177–186; Квашук О.Д. Рішення про відмову у початку досудового розслідування / О.Д. Квашук // Матеріали круглого столу «Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки», 20 листоп. 2013 р. / Запоріж. обл. держ. адміністрація; Запоріж. міська рада; Класич. приват. ун-т та ін.– Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2013.– С. 41–43; Татаров О.Ю. Початок досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України: доповідь / О.Ю. Татаров // Нова-

продовжують залишаються дискусійними. Інші питання потребують наукового дослідження.

Дослідження сучасних теоретичних і практичних проблем початкового етапу досудового розслідування терористичного акту, вчиненого з використанням саморобного вибухового пристрою, потребує дослідження загальних проблем початкового етапу досудового розслідування в порівняльно-історичній ретроспективі, оскільки багато теоретичних питань початкового етапу досудового розслідування, хоча й були розроблені на підставі норм КПК України 1960 р., проте більшість із них в теоретичному й методологічному плані можуть бути використані й для розробки проблемних теоретичних і практичних питань, що виникають у зв'язку із застосуванням чинного КПК України 2012 р.

Результати порівняльного аналізу початкового етапу досудового розслідування за КПК України 1960 р. та за КПК України 2012 р. дають підстави для висновку, що спільним у них є те, що як і за КПК України 1960 р., так і за КПК України 2012 р. для початку досудового провадження передбачаються відповідні приводи та підстави. Хоча в КПК України 2012 р., на відміну від КПК України 1960 р., вони прямо не вказуються, проте такий висновок можна зробити з аналізу змісту ч. 1 ст. 214 КПК України 2012 р.

ції кримінально-процесуального законодавства», 6 лип. 2012 р., м. Дніпропетровськ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dduvs.in.ua/assets/files/news3/KPK/material.doc.](http://www.dduvs.in.ua/assets/files/news3/KPK/material.doc;); Фаринник В. І. Деякі особливості початкового етапу досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України / В. І. Фаринник // Матеріали круглого столу з експертного обговорення нового Кримінального процесуального кодексу України / Нац. шк. суддів України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nsj.gov.ua/training/judjes/kpk2/>; Фастовець В. Реєстрація заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення / В. Фастовець // Вісник прокуратури. – 2013. – № 2 (140). – С. 43–51; Чурікова І. В. Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України / І. В. Чурікова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 226–231; Юрченко Л. В. Особливості початку досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України / Л. В. Юрченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – № 1. – Т. 26 (65). – С. 338–343 та ін.

Слід звернути увагу на те, що ст. 94 КПК України 1960 р. називалася «Приводи та підстави до порушення кримінальної справи». У частині 1 ст. 94 КПК України 1960 р. встановлювалися такі приводи для початку досудового провадження (до порушення кримінальної справи): заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян (п. 1); повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним (п. 2); явка з повинною (п. 3); повідомлення, опубліковані в пресі (п. 4); безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину (п. 5).

КПК України 2012 р. змінив і приводи і підстави для початку досудового розслідування. Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України 2012 р. слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), який ведеться згідно з порядком, затвердженим наказом Генерального прокурора України та розпочати розслідування¹.

Результати порівняльного аналізу ч. 1 ст. 214 КПК України 2012 р. та ч. 1. ст. 94 КПК України 1960 р. свідчать про те, що на відміну від КПК України 1960 р. (ч. 1. ст. 94) у ч. 1 ст. 214 КПК України 2012 р. передбачаються такі приводи для початку кримінального провадження: а) заява про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; б) повідомлення про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; в) самостійне виявлення слідчим чи прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

¹ Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 року № 69: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=110522.

Результати аналізу матеріалів практики свідчать про те, що приводом для початку досудового розслідування терористичного акту, вчиненого з використанням саморобного вибухового пристрою, є, як правило, повідомлення про обставини, що можуть свідчити про вчинення цього кримінального правопорушення.

Доцільно зауважити, що хоча ст. 94 КПК України 1960 р. і називалася «Приводи та підстави до порушення кримінальної справи» й зазначені приводи та підстави були закріплені відповідно у ч. 1 та ч. 2 указаної статті, проте в жодній із норм КПК України 1960 р. не давалося визначень ані приводу, ані підстав для початку досудового провадження, що спричиняло певні труднощі у практичній діяльності.

У теорії кримінального процесу щодо визначення поняття приводу для початку досудового провадження точилися багаторічні дискусії¹. Привід визначався як передбачене законом джерело, з якого орган дізнання, слідчий і прокурор одержують відомості (інформацію) про вчинений злочин чи злочин, що готується, і яке зобов'язує їх розглянути питання про необхідність порушення кримінального провадження². При цьому окремі науковці уточнювали, що це джерело початкових відомостей про ознаки вчинення (чи підготовки до вчинення) злочину, що надійшли до органу дізнання, слідчого, прокурора, суду й судді³, або повідомлення про злочин, що отримане з передбаченого за-

¹ *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М. А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – С. 369–390.

² *Зеленецький В. С.* Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецький. – Харьков: КримАрт, 1998. – С. 52–53; *Кримінальний процес України: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти* / Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошніченко, Ю. В. Хоматов та ін.; за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. – Х., 2000. – С. 187; *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник* / Отв. ред. П. А. Лупинская. – М.: Юристъ, 2003. – С. 353 та ін.

³ *Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР* / Под общ. ред. В. М. Лебедева. – М., 1997. – С. 209.

коном джерела¹, або джерела первісних відомостей про злочин, які породжують кримінально-процесуальні правовідносини та зобов'язують правоохоронні органи здійснити перевірку інформації, що в них міститься, по суті².

У теорії кримінального процесу окремі вчені, вказуючи на інформаційний та діяльнісний аспекти приводу, переконливо доводили, що він являє собою також і юридичний факт³. Вперше на цю ознаку приводу для порушення кримінального провадження вказали М. В. Жогін та Ф. Н. Фаткуллін. Вони писали: «Спонукальна сторона приводу, що показує передумову виникнення діяльності з порушення кримінальної справи, затемнюється. У результаті цього питання про те, чому ця діяльність розпочалася, чим вона обумовлена, залишається невирішеним. Тим часом при з'ясуванні суті приводу найважливішим є його спонукальна сторона, що дає відповідь на дане питання. А з цього боку привід є умовою, за наявності якої закон уповноважує вчинити дії і вступити у відносини, що утворюють у своїй єдності діяльність з порушення кримінальної справи. Привід виступає як правова передумова, а ці процесуальні дії і відносини – як її результат»⁴. На підставі зазначеного положення науковці дійшли обґрунтованого висновку, що «привід для порушення кримінальної справи повинен розцінюватися в першу чергу як юридичний факт, що породжує зазначені в законі права й обов'язки, правові відносини, що складаються з них»⁵.

¹ Коментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под ред. А. В. Смирнова. – СПб.: Питер, 2003. – С. 366.

² *Тертишник В. М.* Кримінально-процесуальне право України: підруч / В. М. Тертишник. – К.: А.С.К., 2003. – С. 392.

³ *Жогин Н. В.* Возбуждение уголовного дела / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 89–94; Коментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / Отв. Ред. В. И. Радченко; под ред. В. Т. Томина. – М.: «Юрайт», 2000. – С. 203; *Колодяжный В. А.* Возбуждение уголовного дела: проблемы теории и практики: монография / В. А. Колодяжный. – Луганск, 1999. – С. 51–52.

⁴ *Жогин Н. В.* Возбуждение уголовного дела / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 91.

⁵ Там само. – С. 92.

крили сутності приводу для порушення кримінального провадження з його гносеологічного боку і не показали єдність його юридичної та гносеологічної сторін, зазначивши лише цілком вірно, що «всякі юридичні факти – це не джерела будь-яких відомостей, а відповідна дія (бездіяльність), або пригода... Джерелами відомостей фактичних даних є ті документи, в яких такі дії фіксуються. Це – заяви або повідомлення, протокол усної заяви тощо»¹. Саме ця обставина, на нашу думку, не дала науковцям можливості розкрити всебічно такий привід для порушення кримінального провадження, як безпосереднє виявлення ознак злочину.

При цьому слід звернути увагу на те, що визначення приводу для порушення кримінального провадження як юридичного факту зустрічало й певні заперечення окремих правознавців. Так, піддаючи критиці визнання приводу юридичним фактом, О. Р. Михайленко писав: «Юридичним фактом може бути діяння (діяльність або бездіяльність), подія або стан. Про привід же до порушення провадження у кримінальній справі можна говорити лише як про відповідну діяльність. Отже, поняття юридичного факту ширше за поняття приводу»².

На користь своєї позиції автор наводив такий аргумент: «Якщо ж привід вважати юридичним фактом, то, наприклад, діяльність слідчого з безпосереднього виявлення ознак злочину слід також визнати юридичним фактом. У такому разі виходить, що при виявленні ознак злочину орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя чи суд вступають у правовідносини кожен сам з собою, оскільки будь-який юридичний факт породжує виникнення правовідносин, а в даному випадку справа може бути порушена без правовідносин із заявником. Такий стан не відповідає сутності виникаючих у стадії провадження у кримінальній

¹ Жогин Н. В. Возбуждение уголовного дела / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 89–94.

² Михайленко А. Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / А. Р. Михайленко; под ред. А. Л. Цыпкина. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1975. – С. 23.

справі процесуальних відносин, а обов'язки й права осіб з порушення кримінальної справи ставляться в залежність від елементів правовідносин»¹.

Привід для внесення відомостей до ЄРДР (тобто до початку досудового розслідування), як вважає В. В. Вапнярчук, – це передбачене законом джерело інформації, з якого слідчий, прокурор дізнаються про вчинене кримінальне правопорушення, або таке, що вчиняється чи готується².

Аналіз висловлених точок зору на поняття приводу для порушення кримінального провадження, закріплення їх переліку в кримінально-процесуальному законодавстві України й тих країн, де існує інститут порушення кримінального провадження, дає підстави для висновку, що в основі розбіжностей точок зору щодо поняття приводу є різні погляди вчених на його гносеологічну та правову природу, а також на сутність правових відносин у кримінальному процесі, що з ним пов'язані.

Проаналізувавши викладені у процесуальній літературі точки зору на визначення поняття та зміст приводу для порушення кримінального провадження, а також зміст приводів, встановлених ч. 1 ст. 94 КПК України 1960 р. та ч. 1 ст. 214 КПК України 2012 р., з урахуванням їх генезису та гносеологічної і правової природи, вважаємо за доцільне виокремити ті його ознаки, які має привід для порушення кримінального провадження.

Такими ознаками приводу, на нашу думку, є: а) він повинен бути актом вольової дії особи, що містить дані про ознаки злочину, адресованим уповноваженим органам, чи вольовим актом уповноваженого органу, спрямованим на виявлення ознак злочину в ході реалізації ним своїх функцій; б) передбачатися кримінально-процесуальним законом; в) містити достатні дані, що вказують на ознаки злочину (за КПК України 1960 р.) чи місти-

¹ Михайленко А. Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / А. Р. Михайленко; под ред. А. Л. Цыпкина. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1975. – С. 23–24.

² Вапнярчук В. В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України / В. В. Вапнярчук // Topical issues of law: theory and practice. – 2013. – № 26. – С. 178

ти обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (за КПК України 2012 р.) г) мати визначену законом процесуальну форму (якщо вона встановлена); д) являти юридичний факт, що породжує кримінально-процесуальні правовідносини; є) бути початком кримінально-процесуальної діяльності.

Зазначені ознаки дають підстави визначити привід для початку досудового розслідування як передбачений кримінально-процесуальним законом акт вольової дії особи, адресований уповноваженим органам, чи вольовий акт уповноваженого органу, спрямований на реалізацію ним своїх повноважень, що є юридичним фактом, у результаті якого уповноважений орган отримує відомості про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, що є підставами для формування у нього внутрішнього переконання для внесення таких відомостей до ЄРДР та про необхідність початку досудового розслідування¹.

Привід до початку досудового розслідування, у тому числі й терористичного акту, вчиненого з використанням саморобного вибухового пристрою, має правове значення лише в єдності з підставами досудового провадження, саме, з обставинами, що можуть свідчити про вчинення цього кримінального правопорушення.

У частині 2 ст. 94 КПК України 1960 р. зазначається, що справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину. Тобто «достатні дані, які вказують на наявність ознаки злочину» були підставою для початку кримінального провадження. Проте зміст цих підстав у КПК не розкривався, що викликало широкі дискусії серед правників впродовж понад півстоліття, викликало певні труднощі на практиці й було однією з причин судово-слідчих помилок.

¹ *Погорецький М.А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М.А. Погорецький.– Х.: Арсіс, ЛТД, 2007.– С. 352.

Як вже зазначалося, в КПК України 2012 р. на відміну від КПК України 1960 р. (ч.1 ст. 94) немає прямої вказівки на підстави для початку досудового провадження. Лише в ст. ч. 6 ст. 214 КПК України 2012 р. говориться про те, що слідчий наряду з іншими відомостями, встановленими ч. 5 цієї статті повинен у письмовій формі повідомити прокурора про підставу для початку досудового розслідування.

Результати аналізу ст. 214 КПК України 2012 р. дають можливість зробити висновок, що така підстава вказана в ч. 1 цієї статті, а саме обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Підстава для початку досудового розслідування є однією з передбачених законом його передумов (ч. 2 ст. 94 КПК України 1960 р., ч. 1 ст. 214 КПК України 2012 р.). Підстава для початку досудового розслідування має велике значення для забезпечення законності, оскільки компетентні органи здійснюють свої повноваження на прийняття таких рішень не за беззвітним розсудом, а з урахуванням відповідних передумов для цього, проте ця правова категорія як в КПК України 1960 р., так і КПК України 2012 р. не має свого нормативно-правового визначення і є суто оцінною, зміст якої виявляється з урахуванням конкретної слідчої ситуації.

У теорії кримінального процесу щодо визначення поняття та змісту підстав для початку кримінального розслідування висловлювалися найрізноманітніші точки зору, проте вони переважно ґрунтувались на аналізі підстав, визначених ч. 2 ст. 94 КПК України 1960 р. Теоретична невизначеність з цього питання, як за попереднім кримінальним процесуальним законодавством, так і за нинішнім, призводить до неоднозначності використання терміну «підстава» у відомчих нормативно-правових актах та на практиці, що у свою чергу негативно позначається на правозастосовному процесі при внесенні відомостей до ЄРДР про терористичний акт, вчинений з використанням саморобного вибухового пристрою.

Не дивлячись на те, що КПК України 2012 р. змінив зміст підстав для початку досудового розслідування, а саме з «достатніх даних, які вказують на наявність ознаки злочину» (за КПК України 1960 р.) на «обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» питання щодо змісту цих підстав продовжує залишатися дискусійним в теорії кримінального процесу.

У той час, коли підставами для початку кримінального провадження були «достатні дані, які вказують на наявність ознаки злочину» (ч. 2 ст. 94 КПК України, вважалося, що поняття «підстава до порушення кримінальної справи» торкається двох проблемних, тісно пов'язаних між собою питань про коло обставин, що повинні бути встановлені до моменту ухвалення рішення про порушення провадження у кримінальній справі: а) наявність ознак злочину в події, що стала відомою уповноваженій на вирішення питання про порушення провадження у кримінальній справі особі; б) наявність об'єктивно існуючих достатніх даних, на підставі яких встановлюються ознаки злочину¹, або: а) коло обставин, про які слід мати відомості; б) рівень знань про ці обставини (імовірність вчиненого злочину)².

У цьому контексті В.С. Зеленецький переконливо довів, що підставою в усіх випадках є те, на чому ґрунтується дане рішення, що лежить у його основі. Оскільки мова йде про правову сферу, то характеристика названих підстав повинна ґрунтуватися на відповідних нормах чинного законодавства³. Вчений справедливо зауважував, що ч. 2 ст. 94 КПК 1960 р. установлювала правило, відповідно до якого кримінальна «справа може

¹ Михайленко А. Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / А. Р. Михайленко; под ред. А. Л. Цыпкина. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1975. – С. 56; Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підруч. / В. М. Тертишник. – К.: А.С.К., 2003. – С. 412.

² Уголовно-процесуальное право Российской Федерации: учебник / Отв. ред. П. А. Лупинская. – М.: Юристъ, 2003. – С. 355.

³ Зеленецький В. С. Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецький. – Харьков: КримАрт, 1998. – С. 76.

бути порушена лише в тих випадках, коли є достатні дані, що вказують на наявність ознак злочину», передбаченого конкретною нормою кримінального закону. При цьому звертає на себе увагу те, що в диспозиції цієї норми, як переконливо доводив правник, йдеться про два явища: фактичні дані й ознаки злочину, тобто юридичні елементи. Отже, лише їх єдність утворює ту якісну визначеність, що іменується підставою до порушення кримінальної справи. Однак їх роздільне згадування в законі, на його думку, вже саме по собі говорить про відносно самостійну визначеність кожного з названих елементів, а це вказує на можливість самостійної характеристики кожного з них. Фактичні дані, як зазначав В. С. Зеленецький, «існують у реальній дійсності об'єктивно, тобто незалежно від органів і осіб, що ведуть процес. Але для того, щоб увійти до кримінального процесу, останні повинні одержати своє фіксоване відображення у відповідних процесуальних актах. Для досягнення такої мети саме й потрібні певні зусилля органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, судді, а іноді й колегіального діючого суду. Саме вони відповідно до закону й зобов'язані вступити у взаємодію з носіями інформації про ознаки конкретного злочину і, таким чином, одержати необхідні й достатні дані, що в кінцевому підсумку й утворюють підставу до порушення кримінальної справи»¹.

Підставою для початку досудового провадження окремі автори вважали конкретні фактичні дані, що свідчать про вчинений злочин чи злочин, що готується, та про відсутність обставин, які перешкоджають веденню кримінального судочинства². Близьким до цього є визначення підстав як отриманих з джерел, вказаних у КПК, достатніх даних про наявність ознак злочинно-

¹ Зеленецький В. С. Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецкий. – Харьков: КримАрт, 1998. – С. 76–77.

² Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы / П. А. Лупинская. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 122; Советский уголовный процесс: учебник / Под ред. Л. М. Карнеевой, П. А. Лупинской, И. В. Тыричева. – М.: Юрид. лит., 1980. – С. 210.

го діяння і відсутність обставин, які виключають провадження у кримінальній справі¹.

Із цього приводу висловлювалася думка, що закон не висував такої вимоги для початку кримінального провадження, як наявність даних про відсутність обставин, що виключають кримінальне провадження. З погляду прибічників такої думки, це означало б, що, перш ніж порушити кримінальне провадження, необхідно одержати достатню сукупність достовірних даних про вчинення злочинного діяння і наявність у ньому складу злочину, оскільки в іншому випадку неможливо зробити висновок про відсутність обставин, що виключають кримінальне провадження². На наш погляд, ця думка є недостатньо обґрунтованою, оскільки в кримінально-процесуальному законі (ст. 6 КПК України 1960 р.) прямо були вказані обставини, що виключають кримінальне провадження, тобто за наявності цих обставин кримінальне провадження не могло починатися. Отже, такі обставини мали оціночний характер.

Окремі сучасні дослідники висловлюють думку про те, що вказівка у ч. 2 ст. 94 КПК України 1960 р. на те, що підставами для порушення кримінальної справи є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину, є неточною, оскільки, як вони вважають, мова має йти не про наявність ознак злочину, а про **наявність ознак складу злочину** (виділено авт.)³.

При цьому наводяться такі аргументи. «Статтею 98 КПК 1960 р. встановлювалося, що прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані винести постанову про порушення кримінальної справи, вказавши приводи і підстави до порушення

¹ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник / отв. ред. П. А. Лупинская. – М.: Норма, 2009. – С. 355.

² Чуви́лев А. А. Особенности преподавания курса уголовного процесса в вузах МВД СССР / А. А. Чуви́лев, Т. Н. Добровольская. – Ташкент: Узбекистан, 1986. – С. 10–11.

³ Андрушко П. П. Встановлення відсутності події кримінального правопорушення як підстав закриття кримінального провадження (Окремі кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти) Частина II. / П. П. Андрушко // Вісник прокуратури. – 2014. – № 8 (158). – С. 78.

справи, статтю кримінального закону, **за ознаками якої порушується справа** (не за ознаками статті, а за ознаками складу злочину, передбаченого статтею, – *авт.*). Відповідно до ст. 99 КПК 1960 року, прокурор, слідчий, орган дізнання або суд за відсутності підстав для порушення кримінальної справи своєю постановою мали відмовити у порушенні кримінальної справи і повідомити про це заінтересованих осіб і підприємства, установи, організації» (кого і яких саме? – *авт.*)¹.

Проаналізувавши висловлені погляди вчених на зміст підстав для початку кримінального провадження, вважаємо, що кримінально-процесуальний закон (ч. 2 ст. 94 КПК України) цілком вірно визначав підстави для початку кримінального провадження як достатні дані, що вказують на ознаки злочину (суспільна небезпечність, протиправність, винуватість та караність). Таке формулювання цих підстав, на наш погляд, має глибоку суть, оскільки законом допускалося на цій стадії процесу прийняття рішення на підставі ймовірних знань через об'єктивну неможливість встановлення вірогідних.

Закон не визначав також і кількості цих ознак й не вказував на склад злочину як на підставу для початку кримінального провадження, і це логічно, адже кожний злочин у його конкретному виразі характеризується сукупністю властивих йому матеріально-правових ознак, які визначаються диспозицією відповідної статті кримінального закону, у зв'язку з чим не всі з цих ознак мають суттєве значення при використанні їх як підстав для прийняття обґрунтованого рішення про початок кримінального провадження.

За КПК України 2012 р., як вже зазначалося, підставою для початку досудового провадження, на наш погляд, є обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 214). Щодо змісту цих підстав,

¹ Андрушко П. П. Встановлення відсутності події кримінального правопорушення як підстав закриття кримінального провадження (Окремі кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти) Частина II. / П. П. Андрушко // Вісник прокуратури. – 2014. – № 8 (158). – С. 78–79.

то з цього приводу висловлюються різні точки зору. Так, окремі фахівці вважають, що ці обставини, «в першу чергу, повинні підтверджувати наявність таких елементів складу кримінального правопорушення, як його об'єкту і об'єктивної сторони. Для початку досудового розслідування інформація про інші елементи складу кримінального правопорушення є не обов'язковою (хоча, щодо окремих з них, вона повинна бути (наприклад відомості про суб'єктів злочинів, передбачених статтями 393, 394 КК)»¹.

Неоднозначну думку щодо змісту підстав для початку досудового розслідування висловлює І. В. Гора, яка зазначає, що підстави для початку досудового розслідування – це достатні дані, що вказують на ознаки кримінального правопорушення². У той же час авторка наголошує, що питання щодо достатності даних для висновку про наявність такого, що готується, або вчиненого кримінального правопорушення вирішується тією особою, яка розглядає питання стосовно початку досудового розслідування. Проте в усіх випадках ці дані мають піддаватися всебічній оцінці. Закон, зазначає правниця, не вимагає, щоб на час прийняття рішення про початок досудового розслідування обов'язково були встановлені всі ознаки складу злочину, це, головним чином, завдання інших стадій досудового розслідування. Як свідчить практика, зазначає вчена, наявні дані повинні, як мінімум, вказувати на подію (діяння), що містить всі або окремі ознаки злочину, тобто мати відношення до об'єктивної сторони та об'єкта злочину. При цьому не обов'язково й те, щоб були встановлені всі без винятку ознаки навіть самої об'єктивної сторони або об'єкта злочину – достатньо й деяких з них, якщо вони дозволяють передбачати наявність інших ознак злочину³. І далі авторка робить висновок, що підставою для початку до-

¹ Вапнярчук В. В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України / В. В. Вапнярчук // Topical issues of law: theory and practice. – 2013. – № 26. – С. 180.

² Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника; Акад. адвокатури України. – К.: Юстініан, 2014. – С. 282.

³ Там само. – С. 282–283.

судового розслідування є єдність доказових даних про те, що саме кримінальне правопорушення, про яке надійшла заява або повідомлення, мало місце в дійсності; це діяння містить ознаки складу злочину чи кримінального проступку, тобто передбачене кримінальним законом¹.

Аналіз висловлених І.В. Горою суджень безперечно мають наукову й практичну цінність, проте вони дають підстави для висновку, що авторка не проводить чіткого розмежування між такими поняттями як ознаки злочину, якими є суспільна небезпечність, винність, протиправність і карність; склад злочину, елементами якого є: **об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона**, а також ознаками складу злочину: об'єктивними, які характеризують об'єкт і об'єктивну сторону злочину, та суб'єктивними, які характеризують суб'єкт і суб'єктивну сторону злочину. Між тим зазначені категорії кримінального права мають між собою певний взаємозв'язок, водночас кожна із цих категорій має свій зміст і своє значення, у тому числі й для початку кримінального процесу.

Оскільки, як вже зазначалося нами, підстави для початку досудового розслідування є оціночною правовою категорією, тому наявність таких підстав, а саме обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення ч. 1 ст. 214 КПК України 2012 р.), визначаються уповноваженою особою в залежності від результатів співзіставлення наявних даних, що містяться у відповідних приводах до початку досудового розслідування, та ознак злочину.

Ознаки злочину і ознаки складу злочину – це різні за своїм змістом поняття, хоча й взаємопов'язані між собою. Встановлення певних ознак злочину закономірно тягне за собою і встановлення певних елементів складу злочину, а встановлена сукупність певних елементів складу злочину створює можливість для визначення певних ознак складу злочину і навпаки.

¹ Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за ред. В.Г. Гончаренка та В.А. Колесника; Акад. адвокатури України. – К.: Юстінан, 2014. – С. 283.

Визначення підстав для початку кримінального провадження як елементів складу злочину зустрічало, на наш погляд, справедливе заперечення¹, тому що, по-перше, у практичній діяльності проблематичним є визначення необхідного обсягу знань про всі елементи складу злочину, по-друге, на цьому етапі досудового розслідування можливо встановити не всі елементи складу злочину, а тим більше з відповідним ступенем імовірності, а лише окремі з них.

Отже, питання про наявність кола ознак злочину за КПК України 1960 р. як підстав для початку кримінального провадження, а також даних про конкретні елементи його складу, вирішувалися органом дізнання, слідчим та прокурором у кожному конкретному випадку залежно від характеру злочину, індивідуальних особливостей і конкретних обставин його вчинення.

Це положення в повній мірі стосується й змісту підстав для початку досудового розслідування, визначених ч. 1 ст. 214 КПК України 2012 р. – обставин, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення.

Враховуючи те, що рішення про внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення приймається на підставі імовірних знань, то для того, щоб виконати вимоги п. 5 ч. 5 ст. 214 КПК України щодо внесення до ЄРДР відомостей щодо попередньої кваліфікації кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) Закону про кримінальну відповідальність, такі відомості повинні вказувати на обставини, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення – на ознаки конкретного злочину, наприклад, терористичного акту, учиненого із застосуванням вибухового пристрою. Встановлення цих ознак, наприклад, шляхом огляду місця події чи опитування очевидців, закономірно тягне за собою і встановлення сукупності окремих елементів складу цього злочину, а та-

¹ *Погорецький М.А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М.А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – С. 378–380.

кож створює можливість і для визначення окремих ознак цих елементів.

Виходячи з цього, на наш погляд, є не обгрунтованою думка тих авторів¹, які вважають що для початку досудового розслідування у заяві чи у повідомленні про кримінальне правопорушення повинні міститися дані про такі елементи складу злочину як об'єкт і об'єктивна сторона, оскільки на цей момент кримінального процесу жоден із цих елементів складу злочину, як і будь який інших (суб'єкт, суб'єктивна сторона) може бути ще із об'єктивних причин достовірно невідомим, хоча в заяві чи повідомленні можуть міститися дані про ознаки злочину, тобто обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України).

Наприклад, в останні роки до правоохоронних органів України нерідко надходять заяви чи повідомлення про терористичні акти, вчинені із використанням вибухових пристроїв. За результатами огляду місця подій та опитування очевидців такі заяви та повідомлення у більшості випадків не підтверджуються – мають місце або нещасні випадки або інші злочини, наприклад, п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство вчинене небезпечним для життя багатьох людей), ч. 2 ст. 194 КК України (умисне знищення або пошкодження майна), ч. 2 ст. 196 КК України (необережне знищення або пошкодження майна), ст. 264 КК України (незаконне зберігання вогнепальної зброї або боєприпасів) та ін., які можуть вчиняються із застосування вибухового пристрою. Проте ці злочини, у тому числі й за об'єктивними ознаками, мають суттєву відмінність від терористичного акту, вчиненого із використанням вибухових пристроїв.

Тому реалізація пропозицій вказаних науковців щодо змісту підстав для початку досудового розслідування на практиці може

¹ *Вапнярчук В. В.* Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України / *В. В. Вапнярчук* // *Topical issues of law: theory and practice.* – 2013. – № 26. – С. 180; *Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника; Акад. адвокатури України.* – К.: Юстініан, 2014. – С. 283.

привести до необґрунтованої відмови в занесенні до ЄРДР відомостей про вчинене кримінальне правопорушення, оскільки достовірних відомостей ані про об'єкт, ані про об'єктивну сторону злочину на цьому етапі досудового розслідування може ще не бути, що призведе до порушення вимог ч. 4 ст. 214 КПК України.

Досудове розслідування терористичного акту, вчиненого із застосуванням вибухового пристрою, починається з моменту прийняття уповноваженим на це суб'єктом кримінального процесу повідомлення про його вчинення, яке є юридичним фактом, що породжує відповідні кримінально-процесуальні правовідносини.

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після отримання повідомлення про терористичний акт, учинений із застосуванням вибухового пристрою, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК України).

Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Закон допускає, що огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до ЄРДР при першій можливості (ч. 2 ст. 214 КПК України).

Керуючись положенням ч. 2 ст. 214 КПК України у практичній діяльності слідчих підрозділів СБ України та слідчих підрозділів МВС України, як правило, до внесення відомостей до ЄРДР про терористичний акт, учинений із застосуванням вибухового пристрою, здійснюється огляд місця події.

Така практика є цілком виправданою, оскільки в багатьох випадках повідомлення про вчинення терористичного акту із застосуванням вибухового пристрою, після огляду місця події не підтверджуються. Мають місце або інші злочини, пов'язані із застосуванням вибухового пристрою, або нещасні випадки. У таких випадках, не дивлячись на повідомлення про терористичний акт, вчинений із застосуванням вибухового пристрою, після огляду місця події та опитування на місці події очевидців, до ЄРДР вносяться відомості щодо кваліфікації кримінального правопорушення не за ст. 258 КК України, а за відповідною статтею Кримінального закону, яка встановлюється за результатами огляду місця події та опитування на місці події її очевидців.

Так, наприклад, 4 березня 2013 р. до Артемівського РВ ГУМВС України в Донецькій області надійшло повідомлення про вчинений терористичний акт щодо депутата міськради, місцевого підприємця Т. на території його садиби. У повідомленні зазначалося, що в результаті терористичного акту був підірваний його автомобіль 'Лексус', що знаходився в гаражі його приватного будинку. Заходячи у гараж, Т. в момент вибуху отримав тілесні ушкодження від осколків вибухового пристрою та вогню.

Слідчо-оперативною групою в результаті огляду місця події було встановлено, що причиною вибуху був витік газу із газового балону, що знаходився в автомобілі "Лексус". Газ спалахнув від іскри вимикача при умиканні Т. світла в момент відкриття ним гаражних дверей.

Охоронці депутата К. та У. пояснили, що вони з Т. напередодні повернулися з риболовлі. В автомобілі був залишений балон зі зрідженим природнім газом, яким вони користувалися. Їм було відомо, що балон пропускав газ, але вони його з машини не вилучили, оскільки були втомлені, знаходилися в стані легкого алкогольного сп'яніння й не припускали, що балон може вибухнути.

Вхід Т. в гараж, увімкнення ним світла, а також сам вибух, поранення Т. й тушіння пожежі в гаражі К. та У. були зафіксо-

вані камерами відео-спостереження, які знаходилися в гаражі, будинку з середини та зовні, а також у дворі садиби по периметру паркану.

За результатами огляду місця події та опитування Т., К. та У. було встановлено, що повідомлення Т. про те, що відносно нього був учинений терористичний акт із використанням вибухового пристрою (ст. 258 КК України) не знайшов свого підтвердження. Мав місце нещасний випадок. Тому відомості, викладені у його повідомленні, не були внесені до ЄРДР.

18 жовтня 2014 р. до Старобільського РВ ГУМВС України в Луганській області надійшло повідомлення, що на міській автобусній зупинці вчинений терористичний акт з використанням вибухового пристрою. В результаті терористичного акту зруйнована автобусна зупинка. Одна особа, яка проїжджала на велосипеді у цей час біля автобусної зупинки загинула. Чотири особи, які перебували на зупинці в очікуванні автобуса, отримали різного ступеню тілесні ушкодження.

В результаті огляду місця події слідчо-оперативною групою встановлено, що вибух стався в результаті того, що господар будинку П., паркан якого примикав до автобусної зупинки, розводив багаття поруч з парканом і сараєм, спалюючи листя із дерев та сухе гілля. Залишивши багаття без нагляду, він від'їхав до магазину на годину за сигаретами. У цей час вогнище перекинулося на сарай. Сталася пожежа сараю, де знаходилися два балони, заповнені зрідженим природним газом. В результаті нагрівання балони зірвалися й спричинили руйнування автобусної зупинки й смерть однієї особи та тілесні ушкодження різної тяжкості чотирьом особам, які там перебували.

Результати огляду місця події та опитування очевидців спростували повідомлення про терористичний акт, вчинений із використанням вибухового пристрою. Водночас було встановлено ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 196 КК України (необережне знищення або пошкодження майна). Відомості про вказаний злочин були занесені до ЄРДР.

Відповідно до ч. 4 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

Внесення відомостей до ЄРДР визначає момент початку досудового розслідування. Тому, одержавши від керівника доручення про проведення досудового розслідування, слідчий повинен внести відомості до ЄРДР.

Відповідно до ч. 5 ст. 2014 КПК України до ЄРДР вносяться відомості про:

- 1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
- 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;
- 5) попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 6) прізвище, ім'я, по батькові та посаду службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;
- 7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

Формування Реєстру розпочинається із внесення до нього слідчим, прокурором відповідних відомостей про кримінальне правопорушення, зазначених в заяві чи повідомленні про його вчинення або виявлених ними самостійно з будь-якого джерела. Усні заяви заносяться слідчим або прокурором до протоколу, який підписується заявником.

Відомості про кримінальне правопорушення, викладені в заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела, повинні відповідати вимогам п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України, зокрема мати короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення під розпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення, крім випадків надходження заяви, повідомлення поштою або іншими засобами зв'язку.

Заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення вважаються поданими з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність (за виключенням випадків, коли таке попередження не можливо зробити з об'єктивних причин: надходження заяви, повідомлення поштою, іншим засобом зв'язку, неприємний стан заявника, відрядження тощо).

Номер кримінального провадження складається з таких реквізитів: код органу, який розпочав досудове розслідування, рік, код відомства та територіального органу, номер кримінального провадження. Реквізити номера кримінального провадження зберігаються на всіх стадіях досудового розслідування.

Код регіону, району (залізниці), на території яких учинено кримінальне правопорушення, слідчий або прокурор після внесення відомостей до Реєстру про кримінальне правопорушення визначає згідно із довідником регіонів (залізниць). Кодування регіонів, районів (залізниць) єдині для всіх органів досудового розслідування.

У разі зазначення у заяві, повідомленні про декілька вчинених кримінальних правопорушень або які були виявлені безпосередньо прокурором, слідчим чи працівником іншого підрозділу незалежно від часу їх учинення, наявності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, відомості про них заносяться до ЄРДР за кожним правопорушенням окремо.

На виявлене під час досудового розслідування кримінальне правопорушення в рамках одного кримінального провадження слідчий за довідником 1 «Перелік інших джерел, з яких виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» заносить відомості до Реєстру про джерело, з якого виявлено кримінальне правопорушення, та відомості про кримінальне правопорушення. Кримінальному провадженню за цим правопорушенням присвоюється новий номер досудового розслідування, прокурор, керівник органу прокуратури) за допомогою функції присвоює одному з них статус «Дублікат» (п.п. 1.1. – 2.4; 2.6 – 2.10 ЄРДР).

Докладно порядок формування та ведення ЄРДР, а також надання відомостей з нього, визначається Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань¹, в тому числі й при передачі матеріалів кримінального провадження за підслідністю.

Водночас слід звернути увагу на те, що за КПК УРСР 1927 р.², КПК України 1960 р.³, й КПК України 2012 р. до 7 жовтня 2014 р. терористичний акт (ст. 258 КК України) відносився

¹ Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 року № 69: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=110522.

² Уголовно-процесуальный кодекс УССР 1927 года.– Х.: Изд-во Наркомюста УССР, 1928.– 372 с.

³ Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960 р. № 1001–05: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002–05>.

до підслідності слідчих органів державної безпеки (з 1991 р. – до підслідності слідчих СБ України).

Законом України від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини»¹ підслідність слідчих правоохоронних органів змінена. Відповідно до п. 9 ч. 2 зазначеного Закону ст.ст. 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5 КК України вилучені з виключеної підслідності слідчих СБ України.

Частина 6 ст. 216 КПК України, яка визначає підслідність, викладена у такій редакції: «6. У кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтями 209, 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 261 Кримінального кодексу України, досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, який розпочав досудове розслідування».

На нашу думку, сучасна соціально-політична та кримінологічна ситуація в Україні об'єктивно потребує зазначених змін до КПК України й сприятиме підвищенню ефективності розслідування та розкриття терористичних актів, у тому числі, й вчинених з використанням саморобних вибухових пристроїв. Тому, саме альтернативна підслідність² ст. 258 КК України в сучасних умовах є найбільш раціональною й сприятиме оперативності проведення досудового розслідування цього злочину.

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07.10.2014 р. № 1689-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1689-18>.

² *Кицан Ю. І.* Альтернативна підслідність як чинник підвищення ефективності кримінального судочинства / Ю. І. Кицан // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ: науковий журнал. – 2009. – № 5. – С. 136–141.

2.2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

Необхідною умовою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства є належна організація як розслідування в цілому, так і окремих його етапів. Але у практичній діяльності із розслідування злочинів відмежувати організаційні заходи від інших, інколи досить складно. У науковій сфері також характерною на сьогодні є підміна розробок предметного криміналістичного характеру загальними питаннями організації тієї чи іншої діяльності. Однією з причин цього є, на наш погляд, те, що термін «організація» є одним із найуживаніших в криміналістиці, що використовується у таких словосполученнях, як «організація розслідування злочину», «організація слідства», «організація проведення слідчої (розшукової) дії» тощо. Але різні визначення цього поняття в теорії криміналістики, які суттєво різняться між собою за змістом, призводять до того, що як науковцями, так і практиками термін «організація» по різному тлумачиться, по різному розкривається його зміст, що негативно впливає на розробку теоретичних засад організаційного забезпечення діяльності органів досудового розслідування, прокурора, захисника та суду, а також на правозастосовну діяльність зазначених суб'єктів.

Результати проведеного аналізу криміналістичної літератури доводять, що така тенденція спостерігається в основному в наукових дослідженнях із криміналістичної тактики та методики, що негативно позначається як на розвитку науки, так і на практиці з розкриття та розслідування злочинів.

На наш погляд, єдине розуміння визначення поняття «організації» в криміналістичній науці є гарантією предметної науко-

вої розробки проблем як організаційного, так й іншого криміналістичного характеру.

Наукові підходи до окремих аспектів поняття «організації» в криміналістиці репрезентуються у працях В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, А. Ф. Волобуєва, А. В. Дулова, В. Д. Зеленського, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, О. М. Ларіна, І. П. Можяєвої, О. В. Олішевського, В. В. Степанова, С. І. Цветкова, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та інших вчених. Але єдиного підходу до розуміння поняття «організації» зазначеними фахівцями не вироблено, відсутня єдність думок й щодо його сутності. Залишається не з'ясованим також питання місця цієї наукової дефініції в структурі науки криміналістики, тобто залишається невизначеним у змісті якого розділу повинні розкриватися організаційні аспекти діяльності (у криміналістичній тактиці чи методиці, або ж утворювати самостійний розділ криміналістики), що негативно впливає на теоретичні дослідження та практичну діяльність у сфері розслідування злочинів.

Зважаючи на те, що діяльність із розкриття і розслідування злочинів є складовою людської діяльності, а саме однією з її видів, методологічною основою для формулювання поняття «організація» є філософський діяльнісний підхід до розкриття будь-яких аспектів людської діяльності, а також поняття «організація людської діяльності» та його сутнісні структурні елементи.

У теорії та практиці людської діяльності поняття «організація» трактується досить широко: як дія із значенням організувати, організовувати і організуватися; як об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і т. ін.; сукупність людей, груп, об'єднаних для досягнення якої-небудь мети, вирішення якого-небудь завдання на основі принципів поділу праці, поділу обов'язків та ієрархічної структури, громадське об'єднання, державна установа; як складова частина управління, суть якої полягає в координації дій окремих елементів системи, досягненні взаємної відповідності функціонування її частин; особливості будови, устрій чо-

го-небудь, структура; як фізичні й психічні особливості окремої особи; як комплекс заходів, зміст яких полягає в координації дій окремих елементів системи¹. Радянський енциклопедичний словник визначає термін «організація» як процес або сукупність дій, що призводять до утворення або удосконалення взаємозв'язків між частинами цілого².

Таке широке трактування даного терміну можна пояснити, виходячи з його етимологічного значення. «Організація» є похідним від «орган» – частина організму, що має визначену будову і спеціальне призначення; засіб, знаряддя; періодичне видання³.

Поняття «організація» тісно пов'язане із суспільним життям – створенням та функціонуванням певних сукупностей людей (їх груп). У розумінні об'єктивного явища, властивого всім керованим соціальним об'єктам, поняття «організація» використовується разом з поняттям «управління», розуміється як його складова частина, функція⁴. У свою чергу, термін «управління» розуміється як діяльність органів влади; сукупність приборів, пристосувань, пристроїв, за допомогою яких управляється хід машини, механізму; великий підрозділ якої-небудь установи, велика адміністративна установа⁵.

Хоча із вищенаведеного і вбачається тісний зв'язок між поняттями «організація» та «управління», разом з тим, дослідники вказують, що: управління являє собою цілеспрямовану діяльність, що організовує й координує спільні зусилля учасників

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – С. 679.

² Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М., 1980. – С. 935.

³ Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 17 изд. – М., 1985. – С. 678.

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – С. 1300; *Плішкін В. М.* Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / В. М. Плішкін; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К.: НАВСУ, 1999. – С. 97.

⁵ Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 17 изд. – М., 1985. – С. 726.

процесу управління в рамках уже наявної та певним чином організованої структури¹; метою управління є досягнення запрограмованого стану системи, в той же час метою організації є впорядкування та узгодження зв'язків між елементами системи². Водночас, організацію управління визначають як створення системи управління або внесення прогресивних змін у побудову і порядок функціонування раніше утвореної діючої системи управління³. Організацію розглядають як функцію процесу управління, що являє собою свідому діяльність, спрямовану на упорядкування стану тих чи інших соціальних утворень⁴, виділяючи як організацію процесу управління в цілому, так і організацію його окремих стадій⁵.

Узагальнюючи вищезазначене, можна дійти висновку про доцільність розгляду терміну «організація» відносно певного виду людської діяльності у трьох аспектах:

- власне організації (організація у статиці),
- діяльності з упорядкування організації (організація організації),
- діяльності з упорядкування процесу управління діяльністю організації (організація управління організацією).

Організація у статиці являє собою стан (властивості) певної системи управління (стан об'єкту та суб'єкту управління), що

¹ Основы управления в органах внутренних дел: учебник / Н. И. Буденко, Г. П. Герт, В. Р. Кисин и др.; под. ред. А. П. Коренева. – М.: Щит-М, 1996. – С. 10.

² Кувакін С. В. Організаційні форми управління органами внутрішніх справ: загальнотеоретичний аспект: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / С. В. Кувакін. – Х., 2001. – С. 8.

³ Большой экономический словарь / под. ред. А. Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2002. – С. 609.

⁴ Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / В. М. Плішкін; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К.: НАВСУ, 1999. – С. 97.

⁵ Основы управления в органах внутренних дел: учебник / Н. И. Буденко, Г. П. Герт, В. Р. Кисин и др.; под. ред. А. П. Коренева. – М.: Щит-М, 1996. – С. 188; Кувакін С. В. Організаційні форми управління органами внутрішніх справ: загальнотеоретичний аспект: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / С. В. Кувакін. – Х., 2001. – С. 12.

виявляється у рівні впорядкованості цієї системи, характеризує її організаційну структуру, відображує мету створення цієї системи, місце та роль кожного з її елементів, їх функції, повноваження, відповідальність, а також підстави, умови і напрями взаємодії тощо. У цьому випадку організацію можна розглядати як усталений взаємозв'язок елементів систем, частин цілого, їхню внутрішню впорядкованість, узгодженість відповідно до структури системи цілого¹. Саме у такому аспекті визначав термін «організація» В.П. Боголепов, розглядаючи організацію як взаєморозташування та взаємозв'язки елементів деякого комплексу (предметна та структурна частини організації), їх дії та взаємодії (функціональна частина), обумовлені єдністю мети чи функцій, що ними виконуються і визначеними обставинами місця та часу².

У криміналістиці організацію як певну систему пропонує розглядати Л.А. Соя-Серко. Він відносить до організації слідства структуру слідчого апарата, підслідність, нагляд за слідством, права та обов'язки слідчих та інших осіб, що беруть участь у розслідуванні, матеріальне забезпечення роботи слідчих, організацію їх праці³. Як бачимо, науковець не розкриває такі характеристики зазначеної системи, як її елементи, структуру, взаємозв'язки між елементами системи та їх характер та інші. Водночас, зазначену організацію, відповідно до теорії управління, можна визначити як організацію управління у слідчій діяльності.

У другому аспекті організація розглядається як одна з функцій управління, що являє собою діяльність з упорядкування (налагодження) системи управління та має на меті підвищення рівня організованості цієї системи шляхом: створення, підтри-

¹ Українська радянська енциклопедія: в 12 т. – 2-е вид. – К.: Головна редакція УРЕ, 1982. – Т. 8. – С. 43.

² Боголепов В.П. О состоянии и задачах развития общей теории организации / В.П. Боголепов // Организация управления. – М.: Наука, 1968. – С. 44–45.

³ Михайлов А.И. Научная организация труда следователя / А.И. Михайлов, Л.А. Соя-Серко, А.Б. Соловьев. – М., «Юрид. лит.», 1974. – С. 8.

мання функціонування та подальшого розвитку організаційних структур управління; здійснення організуючого впливу суб'єкта на об'єкт управління з метою впорядкування та узгодженості зв'язків між елементами системи; забезпечення взаємодії частин системи тощо.

Як слушно зазначають окремі фахівці, удосконалення і розвиток соціального (в т.ч. державного) управління зумовлює необхідність «проектування» високоефективної організації, що здійснюється за такою універсальною схемою: відповідно до поставленої мети добирається необхідна сукупність складових елементів (засобів) і визначається їх структурно-функціональний зміст; здійснюється вибір найбільш раціональних форм і методів (способів) об'єднання елементів у єдину систему; регламентуються їх взаємозв'язки та взаємодія при переході від одного рівня організованості до іншого¹.

На наш погляд, розглянуті вище аспекти розуміння організації у статистиці та як діяльності з упорядкування (налагодження) системи управління лежать за межами предмета науки криміналістики та є сферою дослідження наук управлінського циклу.

Третій аспект розуміння організації як діяльності з упорядкування процесу управління (його окремих стадій) полягає у забезпеченні оптимальних умов для прийняття та реалізації управлінських рішень у діяльності певної організації. Саме у такому контексті використовується термін «організація» у криміналістиці.

На підставі результатів системного аналізу висвітлених точок зору з цього питання, можна дійти висновку, що у теорії криміналістики під організацією розуміють: визначення кола слідчих дій та оперативно-розшукових заходів², їх послідов-

¹ Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко.– К.: «Укр. енцикл.», 1998.– Т. 4.– 2002.– С. 294.

² *Мирский Д. Я.* Некоторые вопросы методики расследования отдельных видов преступлений / Д. Я. Мирский // Принципы неотвратимости наказания и задачи советской криминалистики.– Свердловск, 1972.– С. 42–43; *Коновалова В. Е.* Психология в расследовании преступлений / В. Е. Коновалова.– Харьков, 1978.– С. 34.

ності¹ чи поєднання²; визначення форм і методів участі громадськості в розслідуванні³; планування розслідування⁴, планування і організацію слідчих дій⁵, планування використання сил та засобів⁶; взаємодію слідчого з оперативними працівниками міліції⁷; забезпечення можливості відшкодування збитків⁸; форми і методи використання допомоги громадськості при розслідуванні⁹; специфіку вирішення розумових завдань, використання НТЗ, економію процесуальних засобів¹⁰; раціональний вибір, розстановку і прикладання сил, знарядь і засобів, які має в своєму розпорядженні слідчий¹¹; створення і використання

¹ *Мирский Д. Я.* Некоторые вопросы методики расследования отдельных видов преступлений / Д. Я. Мирский // Принципы неотвратимости наказания и задачи советской криминалистики. – Свердловск, 1972. – С. 42–43; Организация работы следователя. Методическое пособие / Л. М. Карнеева, В. И. Ключанский. – М.: Госюриздат, 1961. – С. 3.

² *Коновалова В. Е.* Психология в расследовании преступлений / В. Е. Коновалова. – Харьков, 1978. – С. 34.

³ *Мирский Д. Я.* Некоторые вопросы методики расследования отдельных видов преступлений / Д. Я. Мирский // Принципы неотвратимости наказания и задачи советской криминалистики. – Свердловск, 1972. – С. 42–43.

⁴ *Коновалова В. Е.* Психология в расследовании преступлений / В. Е. Коновалова. – Харьков, 1978. – С. 34; *Кавалиерис А. К.* Научная организация предварительного следствия / А. К. Кавалиерис // Криминалистический сборник. – Рига, 1970. – С. 21.

⁵ *Кавалиерис А. К.* Научная организация предварительного следствия / А. К. Кавалиерис // Криминалистический сборник. – Рига, 1970. – С. 21.

⁶ Криминалистика: учебное пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др.; под ред. А. В. Дулова. Мн.: ИП «Экоперспектива», 1998. – С. 273.

⁷ *Кавалиерис А. К.* Научная организация предварительного следствия / А. К. Кавалиерис // Криминалистический сборник. – Рига, 1970. – С. 21; *Шаламов М. П.* Некоторые проблемы советской криминалистики. – М., 1965. – С. 31.

⁸ *Мирский Д. Я.* Некоторые вопросы методики расследования отдельных видов преступлений / Д. Я. Мирский // Принципы неотвратимости наказания и задачи советской криминалистики. – Свердловск, 1972. – С. 42–43; *Шаламов М. П.* Некоторые проблемы советской криминалистики / М. П. Шаламов. – М., 1965. – С. 31.

⁹ *Шаламов М. П.* Некоторые проблемы советской криминалистики / М. П. Шаламов. – М., 1965. – С. 31.

¹⁰ *Коновалова В. Е.* Психология в расследовании преступлений / В. Е. Коновалова. – Харьков, 1978. – С. 34.

¹¹ *Ларин А. М.* Расследование по уголовному делу. Планирование. Организация / А. М. Ларин. – М., 1970. – С. 59.

оптимальних умов для досягнень цілей судочинства¹ або умов для якісного провадження слідчих та інших дій²; розумову діяльність слідчого, направлену на побудову уявної моделі всього акту розслідування, матеріальним вираженням якої є письмовий план у справі³ тощо. Також до змісту організації розслідування включаються елементи організації робочого дня слідчого⁴, матеріально-технічного забезпечення⁵ тощо. Так, наприклад, І. Ф. Крилов фактично звузив організацію розслідування до правил наукової організації праці слідчого⁶.

На наш погляд, представлені позиції не досить чіткі, оскільки переважна більшість науковців, не даючи визначення поняття організації, розкривають її зміст через перерахування її елементів. До того ж, часто у визначення поняття організації включаються як елементи, що стосуються розслідування в цілому, так і окремих засобів розслідування – слідчих (розшукових) дій.

Отже результати проведеного аналізу вказують на неоднозначність трактування терміну «організація» у криміналістичній науці. Разом з тим, проведене дослідження дозволило виділити науковий підхід, якого дотримуються Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, О.М. Ларін, І.П. Можаєва, В.В. Степанов, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші науковці, що організація є забезпеченням. На наш погляд, він є найбільш обґрунтованим, оскільки найточніше відображає етимологічну сутність «організації» як діяльності з упорядкування процесу управління (його

¹ Шаламов М.П. Некоторые проблемы советской криминалистики / М.П. Шаламов. – М., 1965. – С. 59.

² Криминалистика: учебное пособие / А.В. Дулов, Г.И. Грамович, А.В. Лапин и др.; под ред. А.В. Дулова. Мн.: ИП «Экоперспектива», 1998. – С. 273.

³ Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3 т. Частные криминалистические теории. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 2. – С. 440.

⁴ Кавалиерис А.К. Научная организация предварительного следствия / А.К. Кавалиерис // Криминалистический сборник. – Рига, 1970. – С. 21; Криминалистика: учебник / под ред. И.Ф. Крылова. – Л., 1976. – С. 297.

⁵ Коновалова В.Е. Психология в расследовании преступлений / В.Е. Коновалова. – Харьков, 1978. – С. 34.

⁶ Криминалистика: учебник / под ред. И.Ф. Крылова. – Л., 1976. – С. 297.

окремих стадій), що полягає у забезпеченні оптимальних умов для прийняття та реалізації управлінських рішень у діяльності певної організації.

Виходячи з того, що будь-яка організаційна діяльність є забезпеченням досягнення певних цілей, необхідно звернутися до етимології слова «забезпечення», відповідно до якого, «забезпечення» має значення дії зі значенням «забезпечувати» – постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти когось, що-небудь у якихось потребах; надавати комусь-небудь достатні матеріальні засоби до існування; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь, гарантувати щось.

Через призму нашого дослідження, найбільший інтерес становить визначення «забезпечення» як створення надійних умов для здійснення чого-небудь. Отже семантичний аналіз понять, пов'язаних з терміном «організація» дозволяє побудувати наступну конструкцію «організація – забезпечення – створення надійних умов».

На нашу думку, дотепер актуальними залишаються пропозиції Р. С. Белкіна чітко розрізняти рівні організації як діяльності і виокремлювати рівень поняття організації розслідування в цілому, тобто рівень криміналістичної методики та тактичний рівень організації розслідування, тобто організацію проведення окремої слідчої (розшукової) дії або організаційно-технічного заходу в рамках конкретного акту розслідування.

Виходячи з цього, питання організаційного характеру повинні посідати відповідне місце у криміналістичній тактиці, якщо мова йде про організацію застосування тактичного прийому, тактичної комбінації або тактичної операції під час провадження слідчої (розшукової) дії або організацію слідчої (розшукової) дії, якщо тактичний аспект під час її провадження відсутній¹.

¹ *Погорецький М. А.* Криміналістична тактика: щодо визначення поняття / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 1 (5): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>.

Разом з тим, слід зауважити, що організація не є самостійною (автономною) діяльністю, вона є допоміжною щодо діяльності тактичної, здійснюється з метою забезпечення оптимальних умов для її проведення. Таким чином, необхідно чітко розмежовувати тактичні прийоми, які по праву називають центральним елементом криміналістичної тактики, та організаційні заходи, які здійснюються як допоміжна, забезпечувальна діяльність та не допускати їх підміни один одним як у наукових пошуках так і в практичній діяльності із розкриття та розслідування злочинів.

Отже, під організацією початкового етапу розслідування злочину, на наш погляд, необхідно розуміти забезпечення оптимальних умов для його найбільш ефективного провадження відповідно вимог кримінального процесуального закону.

Найбільш вдалим нам уявляється визначення «організації» на методичному рівні, тобто організації розслідування як комплексу заходів із забезпечення оптимальних умов для використання найбільш ефективних в конкретній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики з метою повного та неупередженого розслідування при мінімальних витратах часу, сил та засобів.

Пропонуємо організацію визначати як комплекс заходів із забезпечення оптимальних умов для використання найбільш ефективних в конкретній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики (тактики) з метою повного та неупередженого розслідування (або ефективного проведення, якщо мова йде про слідчу (розшукову) дію, тактичну операцію тощо) при мінімальних витратах часу, сил та засобів відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства.

Криміналістична методика розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою як сукупність криміналістичних рекомендацій щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування, на наш погляд, не може бути представлена без рекомендацій організаційного характеру щодо провадження першочергового етапу розслі-

дування злочинів цього виду. На наш погляд, структурними елементами окремої методики розслідування, що мають організаційний характер, є особливості планування розслідування, взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими правоохоронними органами, особливості використання допомоги громадськості та інші.

Основні засади організації розслідування терористичних актів будь-якого виду визначені перш за все Законом України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. № 638-IV. У ст. 3 цього закону визначено, що боротьба з тероризмом ґрунтується на принципах: законності та неухильного додержання прав і свобод людини й громадянина; комплексного використання з цією метою правових, політичних, соціально-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших можливостей, пріоритетності попереджувальних заходів; невідворотності покарання за участь у терористичній діяльності; пріоритетності захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності; поєднання гласних і негласних методів боротьби з тероризмом; нерозголошення відомостей про технічні прийоми й тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників; єдиноначальності в керівництві силами й засобами, що залучаються для проведення антитерористичних операцій; співробітництва у сфері боротьби з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з тероризмом.

Організація боротьби з тероризмом в Україні та забезпечення її необхідними силами, засобами й ресурсами здійснюються Кабінетом Міністрів України в межах його компетенції. Центральні органи виконавчої влади беруть участь у боротьбі з тероризмом у межах своєї компетенції, визначеної законами та виданими на їх основі іншими нормативно-правовими актами (ч. 1, 2 ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»).

2.2. Організація початкового етапу розслідування терористичних актів...

Суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції, є: Служба безпеки України – головний орган у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю; Міністерство внутрішніх справ України; Міністерство оборони України та інші міністерства й відомства, визначені законом¹. До участі в антитерористичних операціях за рішенням керівництва антитерористичної операції можуть бути залучені з дотриманням вимог закону й інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості і форми власності, їх посадові особи, а також громадяни за їх згодою.

Координацію діяльності суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом, здійснює Антитерористичний центр при Службі безпеки України.

Антитерористичний центр при Службі безпеки України складається з Міжвідомчої координаційної комісії та штабу, а також координаційних груп та їх штабів, які створюються при регіональних органах Служби безпеки України.

Міжвідомча координаційна комісія Антитерористичного центру при Службі безпеки України формується з керівника Антитерористичного центру та його заступників; заступників міністрів Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України; заступників керівників Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, Державного департаменту України з питань виконання покарань; заступника державного секретаря Міністерства внутрішніх справ України – начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в місті Києві; командувача Внутрішніх військ Міністер-

¹ Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 25. – Ст. 180.

ства внутрішніх справ України; начальника Управління Служби безпеки України в місті Києві, заступника голови Київської міської державної адміністрації; чиновників, керівників інших центральних органів виконавчої влади.

Положення про Антитерористичний центр при Службі безпеки України, персональний склад Міжвідомчої координаційної комісії затверджуються Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України. Керівник Антитерористичного центру при Службі безпеки України призначається Президентом України.

Поточну роботу з виконання завдань, покладених на Антитерористичний центр при Службі безпеки України, організовує його штаб.

До складу координаційних груп при регіональних органах Служби безпеки України входять керівники регіональних органів Служби безпеки України, Головного правління Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь (управлінь) Міністерства внутрішніх справ України в областях, містах Києві та Севастополі, відповідних органів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Автономної Республіки Крим, обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, у регіонах, де дислоковано підрозділи Прикордонних військ України, Управління державної охорони – їх командири, керівники, а також представники інших місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій.

Координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України очолюють відповідно начальник Головного управління Служби безпеки України в Автономній Республіці Крим, начальник управління Служби безпеки України в областях, містах Києві та Севастополі.

Склад координаційних груп при регіональних органах Служби безпеки України затверджується відповідно Радою міністрів Автономної Республіки Крим, головою обласної державної адміністрації, головою виконавчого органу Київської чи Севастопольської міських рад.

Організаційне забезпечення роботи координаційних груп здійснюється регіональними органами Служби безпеки України¹.

Для безпосереднього управління конкретною антитерористичною операцією та керівництва силами й засобами, які залучаються до здійснення антитерористичних заходів, утворюється оперативний штаб, очолюваний керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України (координаційної групи відповідного регіонального органу Служби безпеки України) або особою, яка його заміщує.

Порядок діяльності оперативного штабу з управління антитерористичною операцією визначається на основі Положення про нього, яке затверджується Кабінетом Міністрів України.

Керівник оперативного штабу визначає межі району проведення антитерористичної операції, приймає рішення про використання сил і засобів, що залучаються до її проведення, а в разі потреби за наявності передбачених законом підстав вносить на розгляд Ради національної безпеки і оборони України пропозиції щодо введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях.

Відповідно до ч. 2 ст. 216 КПК України в редакції 2012 р. до судового розслідування злочинів, передбачених ст. ст. 258–258-5 КК України, у тому числі й вчинення терористичних актів з використанням саморобного вибухового пристрою, здійснювалося слідчими органів безпеки. Проте, згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 07 жовтня 2014 р.²,

¹ Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 25. – Ст. 180.

² Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 46. – Ст. 2046. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1689-18/paran45>

статтю 216 доповнено ч. 6, відповідно до якої у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтями 258–258-5 КК України досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, який розпочав досудове розслідування.

Як правило, у кримінальних провадженнях про злочини терористичного спрямування розслідування здійснюється слідчо-оперативною групою. Для роботи повинна бути створена постійна слідчо-оперативна група, найбільш підготовлене «ядро» якої повинно зберігатися в незмінному складі з початку до кінця провадження. Обов'язковим є створення в структурі цієї групи інформаційно-аналітичної групи, в кількості декількох осіб.

Організація розслідування терористичних актів значної складності, наприклад, багатоепізодних тощо, погоджується із штабом Антитерористичного центру при Службі безпеки України. Згідно ст. 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» на вказаний орган покладається завдання по збиранню у встановленому порядку, повідомленню, аналізу та оцінці інформації про стан і тенденції розповсюдження тероризму в Україні та за її межами; організації та проведення антитерористичних операцій і координації діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до конкретних антитерористичних операцій; фінансування антитерористичних операцій, що проводяться, суб'єктами, які ведуть боротьбу з тероризмом, здійснення заходів щодо запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності; взаємодії зі спеціальними службами, правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними організаціями з питань боротьби з тероризмом¹.

При наявності реальної загрози життю та безпеці громадян, інтересам суспільства або держави у випадку, якщо усунення цієї загрози іншими засобами неможливо, у залежності від ступеня небезпеки терористичного акта, керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України за письмовим

¹ Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 25. – Ст. 180.

дозволом Голови Служби безпеки України або керівника координаційної групи відповідного регіонального органу Служби безпеки України, за письмовим дозволом керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України, погодженим з Головою Служби безпеки України, може бути прийнято рішення про проведення антитерористичної операції.

У такому випадку суб'єктами, які проводять операцію, за необхідністю можуть виступати відповідні підрозділи Міністерств: внутрішніх справ, оборони, з питань надзвичайних ситуацій та захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; Державного комітету зі справ охорони державного кордону України, Державного департаменту України з питань виконання покарань, Управління державної охорони України. Безумовно, що організація і проведення слідчих (розшукових) дій під час такої спеціальної операції має визначенні особливості, які в першу чергу пов'язані з необхідністю складної координації проваджуваних заходів з діяльністю інших підрозділів та із загальним планом проведення операції, посиленої охорони членів слідчо-оперативних груп, забезпеченням раптовості проведення визначених заходів, збереження слідчої таємниці тощо.

Поза залежністю від того, як розвиваються події, взаємодія з оперативними підрозділами повинна бути організована таким чином, щоб слідчий мав можливість постійно й оперативно отримувати відомості про реалізацію операції з порятунку потерпілих і ліквідації наслідків терористичних дій з метою визначення тих чи інших джерел інформації і використання їх у процесі доказування у кримінальному провадженні.

Якщо очевидно, що дії є протиправними і є підстави для початку досудового розслідування, важливо правильно і вчасно визначити, які саме слідчі підрозділи повинні займатися організацією розслідування.

Як правило, на місці таких подій роботу всіх фахівців очолює і координує оперативний штаб. Тому заздалегідь повинні бути визначені характер і порядок взаємодії слідчо-оперативної

групи зі штабом, а також компетенція начальника штабу й виняткова компетенція керівника слідчої групи МВС чи СБ України (можливе створення групи, до якої входять представники інших правоохоронних органів, експертних установ, армії тощо).

Організація початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою розслідування багато в чому визначається конкретною слідчою ситуацією, що склалася.

Якщо є інформація про створення терористичного формування, на початковому етапі діяльності правоохоронних органів акцент повинен бути зроблений на оперативно-розшукові заходи. Саме вони дозволяють одержати необхідну додаткову інформацію не тільки про злочинну групу, а й про ті конкретні кримінальні правопорушення, що нею вже вчинені або готуються. Інформація, отримана шляхом проведення ОРЗ вноситься до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочинається розслідування.

При одержанні інформації про акт тероризму особливості організації і планування розслідування обумовлені тим, що, як правило, наслідки такого акта ще не ліквідовані, зберігається небезпека повторних вибухів (у тому числі й не кримінальних за своєю природою: наприклад, вибухів газових балонів у будинку, де в результаті першого вибуху почалася пожежа). Це істотно ускладнює роботу слідчої групи, оскільки навіть за наявності загрози знищення слідів, важливих для розкриття і розслідування кримінального правопорушення, насамперед повинні бути вжиті всі заходи до порятунку потерпілих, усунення можливості повторних вибухів, а також з ліквідації наслідків терористичних дій.

Керівник слідчо-оперативної групи повинен знати структуру штабу й розподіл функціональних обов'язків між його членами. Наприклад, до складу штабу входить група реєстрації потерпілих. Для розслідування є важливим вчасно встановити не тільки кількість, а й місцезнаходження потерпілих для забезпечення

можливості організації і проведення за їх участю слідчих (розшукових) дій, для своєчасного призначення і проведення експертних досліджень і т. п.

Інформація про структуру і функції штабу необхідна також для правильної організації і планування роботи слідчо-оперативної групи на місці події й у ході подальшого розслідування.

Існує багато способів формування слідчо-оперативної групи для розслідування проваджень про тероризм. Однак, нерідко група формується в «авральному» порядку і вже після того, як про вчинення кримінального правопорушення стало відомо. У результаті на місце вибуху, значної пожежі чи досить великої аварії прибувають представники різних правоохоронних органів, не пов'язані відносинами підпорядкування, що ускладнює прийняття погоджених рішень про те, хто і які функції повинен виконувати. Складна обстановка на місці події погіршує положення.

Уявляється доцільним у кожній області спільним наказом керівників підрозділів МВС, СБ, ДСНС України й інших державних органів, до обов'язків яких входить забезпечення безпеки, суспільного порядку й законності в регіоні, створити постійно діючу слідчо-оперативну групу, що буде спеціалізуватися на розслідуванні кримінальних правопорушень терористичної спрямованості. В залежності від розмірів регіону України й інших обставин може бути створена не одна, а кілька таких груп. Список осіб, що входять до складу групи, й затверджений графік виїздів на місця події повинні знаходитися в черговій частині регіонального управління (відділу) внутрішніх справ, що, як правило, першим одержує інформацію про події, у черговій частині регіонального управління СБ України й у чергового прокурора.

Необхідно встановити порядок оповіщення членів слідчо-оперативної групи, порядок прибуття їх на місце події, визначити функції кожного з членів групи. Крім того, повинні бути розроблені методичні рекомендації з організації діяльності групи на місці події й у процесі подальшого розслідування. В основу

таких рекомендацій може бути покладена спеціальна методика організації розслідування кримінальних правопорушень даної категорії. Однак вона повинна бути адаптована до конкретних умов (великого міста, районного центра, селища міського типу, у якому розташований важливий об'єкт життєзабезпечення населення регіону, тощо).

У групі варто організаційно виділити слідчу, оперативну, експертну підгрупи. Крім того, практика свідчить про необхідність створення підгрупи, що забезпечує безпеку групи, а також підгрупи, що здійснює зв'язок із засобами масової інформації.

Необхідність останньої обумовлена тим, що вибух є предметом пильної уваги з боку населення і засобів масової інформації. Вище вже було зазначено, що цілями терористів є породження паніки, страху в населення. Несвоєчасна передача відомостей чи невірна інтерпретація фактів можуть сприяти досягненню терористичних цілей. Тому ще на етапі формування групи і визначення функціональних обов'язків кожного з її членів повинно бути вирішене питання про те, хто, в яке й у якому порядку передає дані про те, що відбулося, представникам ЗМІ. Кожен випадок несанкціонованої передачі інформації необхідно розглядати як значний прорахунок чи навіть посадовий злочин (в залежності від характеру дій і наслідків, що настали).

Для більш ефективної організації роботи групи дуже важливо, щоб якомога раніше було визначено, хто очолює таку групу і як розподіляються обов'язки: яка підгрупа здійснює взаємодію з оперативними підрозділами; яка підгрупа виконує необхідні слідчі (розшукові) дії (хто конкретно проводить огляди місця події, огляди речей і документів, допити свідків, підозрюваних, потерпілих) і т.п.

Ефективність роботи слідчо-оперативної групи багато в чому залежить від психологічної сумісності її членів, від правильного розподілу співробітників у підгрупах, від доцільного розподілу обов'язків з урахуванням можливостей кожного слідчого, оперативного співробітника чи експерта. Це необхідно враховувати

при формуванні групи. Однак оперативна обстановка в регіоні не завжди дозволяє підбирати склад групи найбільш оптимально. Проте можна вирішити ті чи інші питання й уникнути конфліктних ситуацій за умови організації попереднього спільного навчання членів групи.

Уявляється доцільним організувати таке навчання у вигляді відповідних тренінгів, в ході яких члени групи мають можливість встановити психологічний контакт, необхідний у тих екстремальних умовах, за яких доведеться працювати групі (особливо на початковому етапі). Подібні заняття дозволяють виявити несумісність окремих членів групи. У керівництва правоохоронних органів за необхідності буде можливість вчасно зробити їх заміну.

Складність ситуацій, що виникають при вчиненні кожного акта тероризму, у тому числі й вчиненого шляхом вибуху, виправдує багатоетапність формування і підготовки слідчо-оперативної групи до роботи в таких умовах.

В даний час вирішення зазначених питань іноді займає дуже тривалий час, в результаті чого процесуальні рішення приймаються або не своєчасно, або не уповноваженими особами, що призводить до непоправної втрати інформації, що має вирішальне значення.

Оснovo організації початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених шляхом вибуху саморобного вибухового пристрою становить планування діяльності органів досудового розслідування, що передбачає використання версійного підходу, методу моделювання, інших наукових способів і методів організації роботи слідчого і пізнання події кримінального правопорушення.

Використання версійного підходу є актуальним насамперед у ситуаціях, коли зібрана у кримінальному провадженні інформація не виключає ймовірності того, що причини вибуху мають некримінальний характер. Своєчасне висування всіх можливих з урахуванням обставин провадження версій і перевірка їх при

провадженні першочергових слідчих (розшукових) дій допоможуть слідчим (слідчо-оперативній групі) уникнути помилок в основних висновках у розслідуванні, неправильних оцінок отриманої інформації.

Форма плану не передбачена кримінальним процесуальним законодавством і обирається слідчим довільно. Зокрема, вона може бути представлена у вигляді таблиці (див. табл. 1).

Таблиця 1

Обставини, що підлягають дослідженню	Що відомо з даної обставини	Що необхідно встановити	Заходи (слідчі (розшукові) дії)	Строки	Виконавець	Результат (коротко, можна з посиланням на аркуші провадження)
1	2	3	4	5	6	7

У першій графі перераховуються обставини, які підлягають дослідженню, що розглянуті вище. У залежності від ситуації вони можуть деталізуватися. У ході розслідування кримінальних проваджень, розпочатих за фактами вчинення терористичного акту, крім традиційно досліджуваних обставин, повинні встановлюватися обставини, що дозволили реалізувати задум терористів. Складність полягає в тому, що дослідження таких обставин (часто малозначимих в інших кримінальних провадженнях) може набути характеру розслідування самостійного кримінального правопорушення. Наприклад, у випадку використання терористами промислово виготовленого вибухового пристрою, повинні бути ретельно розслідувані обставини заволодіння таким пристроєм, оскільки це може бути пов'язано і з розкраданнями, і з контрабандою, і з іншими кримінальними правопорушеннями, що являють велику небезпеку для суспільства.

Очевидно, що керівник слідчо-оперативної групи не може здійснювати все розслідування особисто, тому кращим уявляється складання максимально докладного плану розслідування. За чіткої спрацьованості групи, високого професіоналізму керівників підгруп, а також за наявності детальних планів роботи кожної з підгруп керівник може обмежитися і менш докладним планом роботи групи в цілому.

В *другій графі* коротко викладаються ті обставини, що вже безперечно встановлені на момент складання плану розслідування. Важливо, щоб у цій графі відбивалася тільки та інформація, що зібрана саме при дослідженні обставини, позначеній у першій графі. Можливо, що в тих чи інших обставинах на початковому етапі розслідування інформація буде взагалі відсутньою. У такій ситуації важливо як можна більш детально визначити, що саме необхідно встановити, в якій послідовності, які повинні бути основні напрямки пошуку необхідної інформації.

У *третьій графі* фіксуються ті питання, що виникають у зв'язку з наявною інформацією щодо кожної з обставин, що підлягають дослідженню. А за відсутності інформації – питання, які необхідно досліджувати для того, щоб одержати максимально повне уявлення про кожну із зазначених обставин. У ситуації дефіциту інформації про подію ці питання допоможуть визначити основні напрямки розслідування.

У *четвертій графі* вказуються ті слідчі (розшукові) дії, що можуть сприяти найбільш повному дослідженню саме даних обставин, і коротко перераховуються основні цілі кожного з цих заходів чи дій. Це дозволить, у свою чергу, визначити, який комплекс заходів має бути запланований для досягнення тих самих цілей.

П'ята графа – терміни проведення заходів – необхідна при плануванні роботи у кримінальних провадженнях про тероризм, особливо в ситуаціях, коли очевидно, що кількість вчинених кримінальних правопорушень, кількість злочинців чи інші обставини не дозволяють закінчити розслідування у встановле-

ний законом двомісячний строк. Наприклад, у процесі розслідування встановлено, що кримінальне правопорушення вчинене терористичним формуванням, що раніше здійснювало терористичні акти й інші кримінальні правопорушення корисливого-насильницького характеру.

У цій графі можна вказувати не тільки запланований термін проведення того чи іншого заходу, а й граничний, до якого ті чи інші заходи повинні бути закінчені. Як правило, у кримінальних провадженнях про акти тероризму необхідно допитати від декількох сотень до навіть тисяч людей. Очевидно, що в загальному плані недоцільно вказувати точну дату допиту кожного, що часто й неможливо. Припустимо обмежуватися терміном, до якого повинні бути проведені всі заплановані допити, чи, попередньо розбивши усіх свідків на групи, установити такі строки для кожної групи окремо, тим більше що проведення допитів може бути доручено різним підгрупам слідчих, які входять до складу слідчо-оперативної групи, чи доручати їх проведення відповідним підрозділам за місцем перебування свідків і потерпілих, що виїхали в інші регіони.

Щоб розслідування було організоване найбільш ефективно, керівник групи повинен або визначити напрямки діяльності для кожного з членів групи, або конкретні заходи, проведення яких він доручає кожному з них. Це повинно бути зафіксовано в *шостій графі* плану.

У *сьому графу* варто заносити коротко сформульовані результати проведених слідчих (розшукових) дій. Таку інформацію керівник може одержувати при вивченні протоколів слідчих (розшукових) дій, а також на регулярно проведених оперативних нарадах групи.

Згрупована в такий спосіб інформація може бути використана для оцінки якості, повноти й об'єктивності дослідження даної обставини, а також надалі при складанні письмових повідомлень про підозру, обґрунтуванні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, складанні

обвинувального акту тощо.

При складанні плану в щодо кожної обставини, що підлягає дослідженню, доцільно на окремому аркуші зазначати, які повинні бути проведені слідчі (розшукові) дії для максимального повного й об'єктивного дослідження даної обставини, а також які отримані результати.

Якщо розслідується злочинна діяльність терористичного формування, що існувало протягом тривалого проміжку часу, то неминуче з'ясується, що його склад не залишався постійним й у вчиненні вибухів брали участь не одні й ті самі особи. У таких випадках істотну допомогу в роботі можуть надати таблиці, в які заносяться відомості по кожному епізоду з вказівкою осіб, що брали в ньому участь (див. табл. 2).

Таблиця 2

Члени злочинної групи	Епізоди		
	Вибух автома- шини	Підпал торгового кіоску	Вибух в офісі
М	+	+	+
Н	-	+	+
Р	+	+	-
О	+	-	-
К	+	-	-

Важливу інформацію для розслідування можуть надати й схеми переміщень підозрюваних і потерпілих. Такі схеми дозволять уже на початковому етапі розслідування хоча б приблизно встановити, яка кількість злочинців могла виконати всі необхідні дії одночасно або протягом короткого проміжку часу, де могли бути залишені вибухові пристрої, що не спрацювали тощо.

2.3. ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ТА СЛІДЧІ ВЕРСІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

Успішне розкриття злочинів та викриття винуватих у їх вчиненні значною мірою забезпечується своєчасним початком досудового розслідування, ефективною його організацією, швидким та якісним проведенням першочергових слідчих (розшукових) дій. Особливої актуальності це положення набуває у разі вчинення резонансних злочинів, що тягнуть за собою значні людські жертви та завдають значних матеріальних збитків, якими, без сумніву, є терористичні акти.

Пошукова діяльність на початковому етапі розслідування з виявлення осіб, які вчинили терористичний акт, по суті заснована на сприйнятті слідчим картини події злочину за допомогою виділення тих змін у навколишньому середовищі, які відобразились в ньому внаслідок підготовки, вчинення або приховання зазначеного злочину. Проте отримані таким чином відомості, як відомо, не завжди дозволяють зробити правильний висновок про наявність або відсутність у тому, що відбулося, ознак терористичного акту.

Розв'язання цього завдання відбувається на початковому етапі діяльності з розкриття та розслідування терористичного акту, після проведення першочергових дій працівниками слідчо-оперативної групи, яка виїхала на місце події. На цьому етапі складаються найрізноманітніші ситуації, від характеру початкової інформації яких, по суті, і залежить напрям та зміст діяльності працівників слідчих підрозділів із подальшого розслідування терористичного акту.

2.3. Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування...

Отже, певні умови об'єктивної обстановки (місця, часу, насколишнього середовища, взаємозв'язків з іншими процесами й під впливом інших факторів, які інколи залишаються невідомими слідчому) й утворюють ту конкретну обстановку, яка у криміналістиці одержала загальну назву – криміналістична або слідча ситуація. Концептуальні основи криміналістичної (слідчої) ситуації детально висвітлені в роботах В. П. Бахіна¹, С. В. Великанова², А. В. Іщенко і Г. В. Щербакової³, Є. Д. Лук'янчикова і Б. Є. Лук'янчикова⁴, М. П. Яблокова⁵ та інших вчених.

Типовими науковці і практики, як правило, вважають слідчі ситуації, найбільш часто повторювані, коли при розслідуванні злочину діють загальні закономірності механізму вчинення злочину, утворення джерел доказової інформації.

В. К. Гавло виокремив такі основні положення типової слідчої ситуації, що необхідно враховувати під час її практичного застосування для висунення версій й орієнтування в обстановці розслідування:

- 1) типова слідча ситуація – це наукове поняття відносно прояву загальних меж ходу і стану розслідування до визначеного його моменту;

¹ *Бахин В. П.* Следственные ситуации как основа разработки конкретных методик расследования преступлений / В. П. Бахин // Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования преступлений: Матер. конф. – М.: Всесоюз. коорд. бюро по пробл. криминалист., 1973. – С. 94–95.

² *Великанов С. В.* Питання розв'язання складних слідчих ситуацій у методиці розслідування злочинів / С. В. Великанов // Актуальні проблеми криміналістики: Матер. конф. – Харків: Гриф, 2003. – С. 140–143.

³ *Іщенко А. В.* Висвітлення слідчих ситуацій при викладанні криміналістики / А. В. Іщенко, Г. В. Щербакова // Актуальні проблеми криміналістики: Матер. конф. – Харків: Гриф, 2003. – С. 41–44.

⁴ *Лук'янчиков Є. Д.* Типові слідчі ситуації і шляхи їх розв'язання в окремих позазавидових методиках розслідуванн / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2001. – № 1. – С. 261–268.

⁵ *Яблоков Н. П.* Следственные ситуации в методике расследования преступлений / Н. П. Яблоков // Актуальные направления развития криминалистической методики и тактики расследования: Матер. засед. учен. совета. – М.: ВИИПИРМП, 1978. – С. 21–26.

- 2) вона є найбільш вірогідною, зразковою для заданих умов обстановкою розслідування;
- 3) в основі типової слідчої ситуації знаходяться інформаційні дані, зорієнтовані на загальні межі криміналістичної характеристики окремих видів (груп) злочинів і умови їх розслідування;
- 4) 4) типова ситуація має «свій» закономірний набір ознак (про хід і стан розслідування), система яких індивідуалізує її, робить стійкою, фіксованою на даний момент розслідування, що дозволяє групувати ситуації за різними, раніше названими, положеннями¹.

Результати наукового аналізу робіт, присвячених розробці та удосконаленню методик розслідування окремих видів злочинів переконливо доводять, що типові слідчі ситуації, як правило, викремлюються на початковому і подальшому етапі розслідування. Типові ситуації дозволяють: вірно визначити фактичне місце тих чи інших обставин у процесі розслідування, маючи на меті отримання даних для прийняття стратегічних і тактичних рішень у провадженні; висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії та визначити подальший хід розслідування в найбільш перспективному напрямку; намітити повний перелік гласних й негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та їхній найбільш доцільний порядок провадження; звести до мінімуму кількість неефективних та помилкових рішень слідчого².

Правильний аналіз та врахування початкових умов, а саме форму подання інформації, особливості її знаходження та розповсюдження є ключовими для оцінки вихідних даних, визначенні предмету доказування, кваліфікації злочинного діяння і планування розслідування.

¹ Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В. К. Гавло. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1985. – С. 243–244.

² Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 134.

2.3. Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування...

І. Ф. Герасимов вважає, що кожна конкретна ситуація завжди індивідуальна, тому типізація слідчої ситуації у всій повноті неможлива. Типізувати слідчі ситуації можна лише за одним із компонентів, а точніше – за одним із утворюючих цей компонент¹, а В. В. Клочков обґрунтовує: «з причин значної кількості можливих варіантів»².

Отже, як правило, у розроблених криміналістами типових вихідних слідчих ситуаціях окремих видів злочинів зосереджені дані, що дозволяють виробити наукові рекомендації з найбільш ефективного висунення загальних та окремих версій у ході слідчої діяльності. Тому типізація саме вихідних слідчих ситуацій є надзвичайно важливим завданням, що сприятиме розробці ефективних методик розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобних вибухових пристроїв, а також ефективній практичній діяльності із розслідування злочинів цього виду.

На основі вивчення вітчизняної оперативно-слідчої практики боротьби з даним видом злочинів (за період 2001 р. по 12.2013 р.) та з урахуванням точок зору науковців та практиків, викладених в науковій літературі, можна виділити наступні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених із використанням саморобного вибухового пристрою.

Залежно від характеру збереження початкової обстановки місця події можна виділити такі типові ситуації:

1) обстановка місця події частково або повністю збереглася.

Така ситуація складається в тих випадках, коли терористичний акт не був вчинений через не спрацювання саморобного вибухового пристрою, терористичний акт був відвернений або його наслідки були незначними з погляду руйнування об'єкта

¹ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике / Р. С. Белкин. – М.: Юрид.лит., 1988. – С. 96.

² Клочков В. В. Проблемы теории следственной ситуации / В. В. Клочков; отв. ред. В. В. Клочков // Следственная ситуация: сб. науч. тр. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер по предупреждению преступлений, 1985. – С. 75.

й прилягаючих до нього конструкцій та територій. Формуванню цієї ситуації сприяє також якнайшвидше усунення наслідків вибуху. У цій ситуації, як правило, вдається виявити достатню кількість слідів злочину та злочинця, що, у свою чергу, дозволяє найефективніше встановити подію злочину, особу виконавця та організатора вибуху, організувати їх пошук та затримання.

Для слідчої ситуації, в якій саморобний вибуховий пристрій не спрацював, яка, на наш погляд, є найбільш сприятливою для розслідування, характерна наявність всіх компонентів саморобного вибухового пристрою (камуфляжу, корпусу, вибухової речовини, засобу ініціювання, сповільнювача та інших деталей). У цьому випадку слідчий має можливість отримати достовірну інформацію про спосіб розміщення саморобного вибухового пристрою на об'єкті враження (на ручці дверей, під дверима, у транспортному засобі, у стіні будинку тощо); конструкція та принцип дії саморобного вибухового пристрою, причина його не спрацювання.

Типовими причинами неспрацювання саморобного вибухового пристрою є розрядження або підмерзання електробатареї, невідповідність положення бойка центру капсуля, порушення годинникового механізму, який застосовувався як сповільнювач, використання неякісних вибухових речовин, дефектних засобів ініціювання, дефекти монтажу електроланцюга та складання механічних деталей вибухового пристрою, інші причини, пов'язані з ненадійністю функціонування елементів вибухового ланцюга саморобного вибухового пристрою.

У випадках, коли саморобний вибуховий пристрій пересилається поштою, закамуфльований під посилку або бандероль, передається через посередників у якості «подарунка», на його упаковці зберігається текст адреси, прізвище та ініціали особи одержувача. В залежності від способу виготовлення (нанесення), зазначений текст може бути об'єктом дослідження почеркової, техніко-криміналістичної, дактилоскопічної, біологічної та інших видів судових експертиз;

2.3. Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування...

2) обстановка місця події не збереглася.

Ця ситуація складається у випадку, коли наслідки вибуху саморобного вибухового пристрою проявляються у вигляді повного руйнування об'єкта, на який спрямований терористичний акт. У цій слідчій ситуації інколи навіть не вдається виявити місце установки вибухового пристрою, його тип та вид, а якщо одним з наслідків була пожежа, то неможливо встановити джерело загоряння.

Значний вплив на формування типових ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування, здійснює факт наявності інформації про злочинця, його затримання. Залежно від цього, необхідно виділити такі типові слідчі ситуації:

- 1) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням саморобного вибухового пристрою загинула, її особа встановлена;
- 2) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням саморобного вибухового пристрою загинула, особистість її не відома.

Ці слідчі ситуації зазвичай виникають у випадку використання терористами так званих «поясів смертника» або «поясів шахіда», або у випадку проведення антитерористичної операції, внаслідок якої настала смерть терориста (терористів). В Україні випадків вчинення терористичних актів за допомогою вибухових пристроїв, розміщених на тілі, одязі терориста не зареєстровано;

- 3) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою не затримана, однак слідчий володіє інформацією, яка дозволяє організувати її розшук;
- 4) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням саморобного вибухового пристрою, не затримана, відомостей про її особистість у розпорядженні правоохоронних органів немає або майже немає.

Ця типова слідча ситуація є найбільш несприятливою для розслідування, характеризується інформаційною невизначе-

ністю, у якій доводиться працювати слідчому. У зв'язку з цим у разі її виникнення, висувається та перевіряється досить широке коло слідчих версій.

Так, наприклад, в ході розслідування терористичних актів, вчинених на у 2002–2003 р.р. у м. Вінниці було висунуто і перевірено наступні слідчі версії:

- 1) злочини вчинено на ґрунті конкуренції між перевізниками;
- 2) злочини вчинено особами, які брали участь у бойових діях;
- 3) злочини вчинено психічно хворим з вираженими ознаками піроманії;
- 4) злочини вчинено особами з числа криміногенного елементу з метою залякування водіїв приватних таксі, змушення платити гроші кримінальним співтовариствам та інші.

З метою відпрацювання висунутих версій проведено низку слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (за кримінально-процесуальним законодавством, чинним до 2012 р.): за наданими формалізованими завданнями від негласного апарату отримано та перевірено 1870 оперативних інформацій; дактилоскоповано 15272 особи, у 20864 осіб відібрано зразки почерку; відібрано та направлено в НДЕКЦ 7125 зразків машинописного тексту, виконаного за допомогою друкарських машинок «Москва» та «Башкирія»; проведено 873 криміналістичних дослідження знярядь зламу; за допомогою УОС перевірено 866 осіб, які представляли оперативний інтерес; відпрацьовано 3316 багатоквартирних будинків (46076 квартир) та 39423 приватних будинки; відпрацьовано 230 квартир, які наймаються мешканцями м. Вінниці та інших регіонів; відпрацьовано водіїв та власників мікроавтобусів маршруту № 35; відпрацьовано 37 членів організованих злочинних груп, які діяли на території Вінницької області, та їх зв'язки; опитано з використанням поліграфа 11 осіб та ін.

Проведений науковий аналіз кримінальних справ та оперативних матеріалів дав підстави для висновку, що у конкретному випадку розслідування слідчо-оперативною групою в ціло-

2.3. Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування...

му виконано значний обсяг оперативно-розшукової та слідчої роботи, але в її організації та провадженні мають місце суттєві недоліки, які обумовлюються, на наш погляд, у тому числі й відсутністю науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій щодо дій слідчого у типових слідчих ситуаціях розслідування злочинів цього виду;

- 5) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, затримана на місці злочину або після його вчинення.

Поширеною є класифікація слідчих ситуацій залежно від обсягу, характеру та ступеню визначеності вихідної інформації на початковому етапі розслідування. Ці ситуації умовно поділяють на два види: прості або сприятливі для розслідування і складні або несприятливі для розслідування, ті, що мають проблемний характер.

Перші характеризуються тим, що слідчий володіє інформацією про злочин і особу злочинця, який вчинив терористичний акт з використанням саморобного вибухового пристрою, обстановка місця події частково або повністю збереглася.

У несприятливих слідчих ситуаціях слідчий володіє інформацією про злочин, але не має інформації про особу злочинця, або ж особа встановлена, але її місцезнаходження невідоме, обстановка місця події не збереглася.

Слідча ситуація, у якій особа злочинця, який вчинив терористичний акт з використанням саморобного вибухового пристрою, невідома, носить гостро виражений складний та проблемний характер, тому всі зусилля слідчий зосереджує на встановленні особи злочинця. Ці ситуації є найбільш невизначеними в інформаційному відношенні й найбільш складними для вирішення.

У випадках, коли особа злочинця встановлена, але місцезнаходження її не відоме, також має місце складна слідча ситуація. Її проблемність полягає у тому, що місце, де переховується злочинець не відоме, дані про його можливі подальші дії відсутні, що, у свою чергу, ускладнює проведення заходів щодо його затримання.

Виникненню проблемних ситуацій під час розслідування досліджуваної категорії злочинів сприяють такі фактори, як вчинення злочину групою осіб, законспірованість злочинної групи та її членів, ієрархічна структура злочинної групи, в якій виконавці вибуху не знають виготовлювачів вибухового пристрою, організаторів вибуху тощо, ідеологічна (релігійна) мотивація здійснення терористичного акту та інші.

Отже, представлена класифікація типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, повинна бути основою для розробки типових слідчих версій та алгоритму дій слідчого у кожній із цих ситуацій, оскільки від характеру початкової інформації, якою характеризується кожна типова слідча ситуація, по суті, і залежить напрям та зміст діяльності працівників слідчих підрозділів із подальшого розслідування терористичного акту, зокрема, вчиненого за допомогою саморобного вибухового пристрою.

Висування та перевірка слідчих версій, коло та зміст яких зумовлені слідчою ситуацією, яка склалася на початковому етапі розслідування, є одним зі способів одержання достовірної інформації в ході досудового розслідування.

До фундаментальних праць, присвячених розробці та подальшому дослідженню теорії криміналістичного версіювання, належать роботи Р. М. Александрова, Г. В. Арцишевського, Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, А. І. Вінберга, С. О. Голунського, В. Ф. Єрмоловича, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, О. М. Ларіна, Я. Пещака, О. О. Старченка, М. О. Якубовича та інших. Криміналістами ґрунтовно досліджувалися поняття та сутність, природа версії, її різновиди, процес висунення і перевірки версій. Науково доведено, що за своєю природою версії є різновидом гіпотез. Проте, на відміну від наукових гіпотез, слідчі версії не мають на меті створення наукових теорій, а перевірка їх обмежена часом.

Не зважаючи на достатню наукову розробленість, у криміналістичній літературі відсутня єдність думок щодо визначен-

2.3. Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування...

ня поняття криміналістичної версії. Так, Я. Пешак визначає слідчу версію як складний, єдиний, багатогранний розумовий процес, основу якого утворює припущення (але не одна тільки проблематична думка) та який містить також певні результати пізнавального процесу, що в той же час не можна звести лише до якого-небудь одного з цих результатів¹. Він також справедливо зазначає, що слідча версія повинна бути обґрунтованою, будуватися на основі певного фактичного матеріалу. Отже, слідча версія – це обґрунтоване зібраним матеріалом припущення слідчого про форми зв'язків і причини окремих явищ розслідуваної події (або її в цілому) як одне з можливих пояснень, встановлених на цей час фактів і обставин справи².

О. М. Ларін зазначає, що версія – це припущення, що виникає у зв'язку з розслідуванням, яке ґрунтується на фактичних даних і підлягає перевірці з метою встановлення істини про істотні обставини справи. Версії про предмет доказування називаються загальними версіями. Версії про доказові факти і можливі джерела доказів є окремими версіями. Правильність загальної версії перевіряється і підтверджується дослідженням окремих версій. Кожна окрема версія про факт, який повинен бути доведеним, пов'язана з версіями про можливі джерела встановлення даного факту³.

При розгляді типових слідчих версій, що висуваються на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, вважаємо доцільним підтримати позицію О. М. Ларіна, оскільки в його визначенні присутня згадка про логічну природу версії як виду гіпотези, а також робиться загальноприйнятий поділ версій за обсягом на загальні й окремі.

¹ Пешак Я. Следственные версии. Криминалистическое исследование / Я. Пешак; под. ред. А. Р. Рагинова. – М.: Прогресс, 1976. – С. 74.

² Там само. – С. 92, 135.

³ Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. – М.: Юрид. лит., 1986. – С. 66–70.

Також слушною є наукова позиція Л. П. Дубровицької та І. М. Лузгіна, які вказують, що версія виступає передумовою планування роботи у справі, будучи одночасно тим орієнтиром, якого дотримується слідчий у процесі збору, дослідження й оцінки доказів. Побудова версій і планування їх перевірки – це дві сторони, два напрями процесу мислення слідчого. Перевірка версій включає не тільки здійснення запланованих дій, але й оцінку фактичних даних, одержаних у результаті їх проведення, а також побудову висновків про істинність і помилковість версій. Планування розслідування повинне створювати умови для паралельної та одночасної перевірки усіх висунутих версій¹. Аналогічну позицію щодо значення версії займає Р. С. Белкін².

Версію також можна визначити як обґрунтоване припущення щодо події злочину, його окремих елементів, походження і зв'язку різних доказів. О. М. Васильєв, Г. М. Муд'югін, М. О. Якубович звернули свою увагу на те, що версії будуються для пояснення кожного елемента складу злочину не ізольовано, а у взаємозв'язку³. Причому версії допомагають встановити цей взаємозв'язок і розкрити його зміст.

І. М. Лузгін вважає, що побудова версій є результатом логічного осмислення фактів. При цьому використовуються прийоми аналізу і синтезу, індукції, дедукції і аналогії⁴. Дослідник сформулював ряд вимог, що пред'являються до побудови версії, що витікають з сутності версії як форми мислення (різновиду гіпотези):

- 1) версія, будучи обґрунтованим припущенням, повинна спиратися на встановлені факти;
- 2) побудова версії повинна бути логічною процедурою, ре-

¹ Дубровицкая Л. П. Планирование расследования: учебное пособие / Л. П. Дубровицкая, И. М. Лузгин. – М., 1972. – С. 8–9, 14, 16.

² Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин // Сущность и методы. – М.: «Наука», 1966. – С. 118.

³ Васильев А. Н. Планирование расследования преступлений / Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А. – М.: Госюриздат, 1957. – С. 22, 60–70.

⁴ Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 144.

2.3. Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування...

зультатом якої є імовірний висновок. Підстави і процес висновку повинні бути чітко визначені з тим, щоб у будь-який момент, на будь-якій стадії розслідування перевірити правильність висновку;

- 3) перевірка версії повинна починатися з аналізу висновку, виведення наслідків з версії¹.

Як різновид гіпотези версія має однакові з нею стадії розвитку: аналіз й узагальнення фактичного матеріалу, необхідного для подальшого отримання знань про той чи інший факт або сукупність фактів; висунення власне версії та опрацювання низки наслідків, які випливають із цього припущення; перевірка теоретично виведених наслідків.

Отже, висування версії розпочинається з аналізу зібраної інформації та оцінки її в цілому, що веде до побудови, як правило, загальних версій. Внаслідок нагромадження інформації, конструюються окремі версії, що деталізуються.

Перевірка слідчих версій повинна будуватися в такий спосіб, щоб при найбільш раціональній витраті сил і засобів та в найкоротші строки забезпечити розкриття злочину, отримання доказів, необхідних для правильного вирішення кримінального провадження.

Для досягнення цієї мети необхідно дотримуватися правил, які гарантують якість перевірки версії і своєчасність її проведення. Основною вимогою до перевірки слідчих версій є її ретельність. Слідча практика свідчить про те, що недбале та неуважне ставлення як до підготовки, так і до проведення слідчих (розшукових) дій, необхідних для перевірки версій, часто приводить до втрати цінних доказів.

Ретельна перевірка всіх версій, які висуваються, – неодмінна умова досягнення об'єктивної істини. До того часу, поки отриманими доказами із безсумнівною достовірністю не підтверджено одну з них і не спростовано всі інші, розслідування не може бути закінчено.

¹ Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования / И.М. Лузгин. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 134.

Пошукова діяльність на початковому етапі розслідування по виявленню осіб, які вчинили терористичний акт, по суті заснована на сприйнятті слідчим картини події злочину за допомогою виділення тих змін у навколишньому середовищі, які відобразились в ньому внаслідок підготовки, вчинення або приховання зазначеного злочину. Проте отримані таким чином відомості, як відомо, не завжди дозволяють зробити правильний висновок про наявність або відсутність у тому, що відбулося, ознак терористичного акту.

Розв'язання даної задачі відбувається після проведення першочергових дій працівниками слідчо-оперативної групи, яка виїхала на місце події. На цьому етапі складаються найрізноманітніші ситуації, від характеру яких залежить напрям та зміст діяльності працівників слідчих підрозділів із подальшого розслідування терористичного акту.

У складній слідчій ситуації при мінімальній вихідній інформації зі справи найбільшого практичного значення набувають типові слідчі версії, які, при цьому, не повинні замінити творчого підходу особи, яка проводить розслідування.

На основі вивчення вітчизняної оперативно-слідчої практики боротьби з даним видом злочинів (за період 2001 р. по 12.2013 р.) та з урахуванням точок зору науковців та практиків, викладених в науковій літературі, можна дійти висновку, що при розслідуванні терористичного акту в складних типових слідчих ситуаціях можуть бути висунуті типові загальні версії щодо події злочину залежно від об'єкта посягання.

Якщо терористичний акт з використанням саморобного вибухового пристрою здійснений у громадському місці, у житловому будинку чи на транспорті, то можливі такі версії:

- 1) здійснено терористичний акт;
- 2) здійснено інсценування терористичного акту, з метою приховання іншого злочину;
- 3) подія відбулася в результаті неправильної поведінки з небезпечним предметом;

2.3. Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування...

4) подія відбулася через технічні причини.

Якщо терористичний акт відбувся в установі (комерційній чи державній), на промисловому підприємстві або об'єкті забезпечення життєдіяльності людини, то можливі такі загальні версії:

- 1) здійснено терористичний акт;
- 2) здійснено інсценування терористичного акту, з метою приховання іншого злочину;
- 3) відбулася аварія, катастрофа в результаті порушення техніки безпеки.

Якщо терористичний акт здійснений у формі погрози, тобто, на промисловому підприємстві або об'єкті забезпечення життєдіяльності людини був виявлений предмет, що імітує підвищену небезпеку, то можливі такі загальні версії:

- 1) здійснено терористичний акт;
- 2) здійснено інсценування терористичного акту, з метою приховання іншого злочину;
- 3) здійснено інсценування терористичного акту з різних спонукань (з помсти, хуліганських спонукань і т. ін.)

Проведений аналіз матеріалів слідчо-оперативної практики дає підстави вважати, що у складній ситуації, коли обстановка місця події не збереглася, виходячи з наслідків та характеру руйнувань об'єкта, найдоцільніше висувати типові окремі версії щодо способів підготовки та вчинення терористичного акту, характеристик предметів, використовуваних як знаряддя злочину, характеристик особи підозрюваного у вчиненні злочину, спрямованості його мети та мотиву.

Залежно від способу вчинення терористичного акту, окремими типовими є версії про те, що:

- 1) здійснено вибух шляхом приведення в дію вибухового пристрою або з використанням вибухових речовин;
- 2) здійснено підпал з використанням вибухового пристрою;
- 3) аварія або катастрофа відбулася внаслідок навмисного виведення з ладу устаткування або порушення правил техніки безпеки, що супроводжувалося вибухом;

- 4) мала місце аварія або порушення правил техніки безпеки при роботі з небезпечними предметами, що спричинили вибух.

Типовими, які стосуються способу підготовки до терористичного акту, є версії про те, як здобувалися або були виготовлені предмети, використовувані як знаряддя злочину:

- 1) при вчиненні терористичного акту використовувалися викрадені, незаконно придбані вибухові пристрої, вибухові речовини;
- 2) при вчиненні терористичного акту використовувалися вибухові пристрої, вибухові речовини, незаконно придбані та в подальшому самостійно дороблені шляхом внесення додаткових вражаючих елементів;
- 3) при вчиненні терористичного акту використовувалися саморобні вибухові пристрої та вибухові речовини, незаконно придбані;
- 4) при вчиненні терористичного акту використовувалися вибухові пристрої, вибухові речовини саморобного виробництва, самостійно виготовлені злочинцем.

Необхідно зазначити про важливість висунення версій щодо місця вчинення терористичного акту, оскільки місце закладки саморобного вибухового пристрою не завжди збігається з місцем настання вибуху (наприклад, закладка саморобного вибухового пристрою здійснюється в одному місці – у вагоні, літаку, автобусі на місці стоянки, а вибух відбувається в іншому – дорогою). Висуванню версій про місце вчинення теракту допомагає ретельне вивчення показань свідків-очевидців вибуху, потерпілих, а також висновки вибухотехнічних експертиз. Отже типовими версіями щодо місця вчинення злочину є наступні:

- 1) місце вибуху є місцем закладки саморобного вибухового пристрою;
- 2) місце закладки саморобного вибухового пристрою не збігається з місцем, де стався вибух (настали злочинні наслідки).

2.3. Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування...

При розслідуванні терористичного акту вчиненого з використанням саморобного вибухового пристрою в складних типових слідчих ситуаціях, коли особа злочинця не відома або його місцезнаходження не встановлене, з метою розкриття злочину можуть бути висунуті типові окремі версії щодо окремих характеристик (властивостей) його особистості.

Типовими версіями про мотив вчинення злочину є ймовірнісні судження про те, що терористичний акт вчинений:

- 1) з мотивів національної, релігійної та іншої ворожнечі;
- 2) з корисливого мотиву;
- 3) з мотиву помсти та інших.

Типовими, які стосуються криміногенних властивостей особистості злочинця, можуть бути версії про те, що терористичний акт вчинила особа:

- 1) раніше суджена за незаконне придбання, зберігання або носіння зброї, боєприпасів; незаконне виготовлення зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв; розкрадання зброї та боєприпасів; убивство або навмисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю; незаконне зберігання наркотиків, вимагання та ін.;
- 2) яка перебуває у розшуку за вчинення аналогічних злочинів;
- 3) яка знаходиться на оперативному обліку правоохоронних органів;
- 4) яка вживає або вживала на момент вчинення злочину алкоголь, наркотичні, психотропні чи інші речовини.

Щодо причетності особи до терористичної групи можна виділити такі типові версії:

- 1) терористичний акт здійснив член терористичної організації чи незаконного збройного угруповання;
- 2) терористичний акт вчинила особа, яка не є членом терористичної групи чи незаконного збройного угруповання;
- 3) терористичний акт вчинила особа, яка перебуває в родинних відносинах з членом терористичної групи чи незаконного збройного угруповання.

Проаналізований вітчизняний та світовий досвід розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв свідчить, що такі терористичні акти здійснюються, як правило, організованою групою. Тому доцільно висувати версії щодо осіб, які надали допомогу в підготовці та вчиненні такого злочину, а також прихованні слідів причетності підозрюваної особи до злочину:

- 1) у терористів є корупційні зв'язки в органах державної влади;
- 2) у терористів є корупційні зв'язки в правоохоронних органах;
- 3) у терористів є корупційні зв'язки з іншими злочинними групами чи організаціями.

Однак слід зазначити, що у кожному з перерахованих варіантів типових слідчих версій, неприпустима їх абсолютизація, тому що це може призвести до серйозних недоліків та недоглядів у процесі розкриття й розслідування злочинів. Це пов'язано, насамперед, з тим, що у розслідуваному кримінальному провадженні можуть складатися й нетипові слідчі ситуації.

Крім того, аналіз практики розслідування терористичних актів показав, що існує певна циклічність у висуванні та відпрацьовуванні типових слідчих версій про особу злочинця та його місцезнаходження, спосіб виготовлення та місце придбання саморобного вибухового пристрою чи вибухових речовин. Висунуті на початковому етапі розслідування слідчі версії на подальшому етапі повинні бути конкретизовані та перевірені на основі узагальнення даних, отриманих при проведенні гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, результатів судових експертиз та інших процесуальних дій та заходів.

Отже, своєчасний початок досудового розслідування, ефективна організація розслідування, швидке і якісне проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, а в результаті – успішне розкриття та розслідування злочинів і викриття винуватих у їх вчиненні є наслідком ефективного впровадження у практич-

2.3. Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування...

ну діяльність криміналістичних теоретичних доробок у сфері криміналістичного версіювання.

Узагальнення вітчизняної та зарубіжної судово-слідчої практики дозволяє розробляти науковцям найбільш типові версії вчинення терористичних актів, такі версії мають не тільки важливе наукове але, перш за все, і прикладне значення. Знання цих версій, по-перше, дає можливість за виявленими окремими слідами вибуху відновлювати конструктивні елементи вибухового пристрою; по-друге, знання типових версій підкаже членам слідчо-оперативної групи, де варто шукати джерело придбання або виготовлення терористами або його зв'язками елементів вибухового пристрою, камуфляжу та корпусу саморобного вибухового пристрою, самої вибухової речовини та ініціюючих речовин, устроїв уповільнення і т. п.; по-третє, типові версії орієнтують слідчих та оперативний склад, проти кого конкретно міг бути спрямований акт тероризму; по-четверте, типові версії допомагають значно скоротити коло можливих винуватців злочину, підказуючи, серед яких категорій треба насамперед шукати підозрюваного; по-п'яте, знання типових версій сприяє тому, щоб швидше розібратися з метою й мотивами конкретного терористичного акту.

На висунення версій впливають багато факторів та обставин події. Це й ретельний огляд місця події, і характеристика об'єкта замаху, і час, коли відбулася подія, і результати дослідження речових доказів, і своєчасне одержання сигналів, що мають відношення до злочину тощо. У конкретній слідчій ситуації з урахуванням типових криміналістичних версій висуваються найбільш характерні версії для даного терористичного прояву. Їх і необхідно відпрацьовувати. Це, звичайно, не означає, що одна з побудованих на першому етапі версій виявиться саме тою, що призведе до оптимального результату. По мірі одержання необхідних додаткових даних, версії можуть змінюватися, і розшук може скеруватись навіть в інший бік.

При відпрацьовуванні висунутих версій, коли картина злочину ще не зовсім зрозуміла, необхідно дотримуватися правила: всі висунуті версії повинні перевірятися одночасно (паралельно). Не можна віддавати перевагу якій-небудь із них доти, поки не отримані вагомі підстави, що дають право проводити розшук у потрібному напрямі.

Перевірка версій забезпечується системою засобів, серед яких основну роль відіграють слідчі (розшукові) дії, у тому числі й негласні. Однак у ході перевірки можуть і повинні застосовуватися й інші організаційні та найпростіші перевірочні дії слідчого і оперативного працівника. Довідковим відомостям (про погоду в певний день, розклад поїздів, про час роботи організацій, дані різних обліків, реєстрації і т. ін.) не обов'язково надавати процесуальної форми. Необхідно пам'ятати, що оскільки версія – це тільки імовірнісне припущення, у багатьох випадках, коли це можливо, необхідно забезпечувати конфіденційність тих або інших дій, особливо пов'язаних з певною особою.

Версія, яка пояснює подію злочину та вказує на осіб, які його вчинили, або співучасників, може вважатися правильною та підтвердженою тільки в тому випадку, якщо для такого висновку є сукупність доказів, тобто фактичних даних, отриманих за допомогою процесуальних засобів із процесуальних джерел, і якщо інші версії за цими ж питаннями при перевірці не підтвердилися.

2.4. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

В науковій літературі слушно зазначається, що з метою дотримання основних принципів, визначених національним і міжнародним законодавством, проблему протидії тероризму на території України треба розв'язувати шляхом зосередження зусиль на запобіганні, виявленні й припиненні терористичної діяльності, усуненні й мінімізації її наслідків, інформаційному й науковому забезпеченні боротьби з тероризмом, а також на міжнародному співробітництві у цій сфері¹.

Словник під редакцією С.І. Ожегова термін «співробітничати» тлумачить як «працювати, діяти разом, приймати участь у загальній справі»². У тлумачному словнику сучасної української мови співробітництво розуміється як «займатися якоюсь діяльністю, працювати разом із ким-небудь» тощо³.

Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю здійснюється згідно з певними напрямками, рівнями та формами реалізації.

О. М. Джужа та Ю. Ф. Іванов до головних напрямів міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю відносять: а) прийняття і реалізацію договорів про боротьбу зі злочинами, що складають міжнародну небезпеку; б) надання правової допомоги у кримінальних справах, включаючи екстрадицію;

¹ *Беляков К.І.* Антитерористичне законодавство України: новації 2013 року / К.І. Беляков // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – 2013. – № 2 (30). – С. 119.

² *Ожегов С.И.* Словарь русского языка / С.И. Ожегов; под ред. Н.Ю. Шведовой. – 17 изд. – М., 1985. – С. 133.

³ *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.* – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – С. 1345.

в) розробка міжнародних норм і стандартів, що забезпечують захист прав людини у сфері охорони правопорядку; г) регламентування питань національної і міжнародної юрисдикції; д) взаємодія у попередженні, виявленні, припиненні і розкритті злочинів міжнародного характеру¹.

Л. Н. Галенська до напрямів міжнародного співробітництва держав у галузі боротьби зі злочинністю відносить: визнання небезпечності для держав певних кримінальних діянь і необхідність застосування спільних заходів для їх припинення; надання допомоги в розшуку правопорушників, що переховуються на чужій території та передача їх заінтересованій державі; допомога в отриманні необхідних матеріалів у кримінальній справі; вивчення проблем злочинності і боротьби з нею, питань пенітенціарної системи; надання практичної допомоги окремим державам у вивченні та вирішенні проблем злочинності; обмін інформацією².

Ю. М. Черноус також розглядає обмін інформацією як окремий напрям міжнародного співробітництва, зазначаючи при цьому, що обмін інформацією є невід'ємною складовою й інших напрямів співробітництва, супроводжує вирішення будь-яких практичних завдань³.

Обмін інформацією, яка може стати корисною під час розслідування терористичних актів і пошуку злочинців, які можуть переховуватися в інших країнах, а також здійснення обліково-аналітичної роботи, спрямованої на створення умов для розкриття злочинів і розшуку злочинців цієї категорії, координацію діяльності правоохоронних органів держав, що входять до їх

¹ Джужа О. М. Роль міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю / О. М. Джужа, Ю. Ф. Иванов // Науковий віник Національної академії внутрішніх справ України: наук. – теорет. журнал. – К., 2003. – № 5. – С. 61.

² Галенская Л. Н. Международная борьба с преступностью / Л. Н. Галенская. – М.: Междунар. отношения, 1972. – С. 6–8.

³ Черноус Ю. М. Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: монографія / Ю. М. Черноус. – К.: Скіф, 2012. – С. 240.

складу, здійснюють поліцейські міжнародні організації (Інтерпол, Європол тощо).

Так, відповідно до міжнародної угоди «Про взаємовідносини міністерств внутрішніх справ у сфері обміну інформацією», підписаної 03.08.1992 р. міністерствами внутрішніх справ Республік Вірменії, Білорусії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану й України створено Міждержавний інформаційний банк (МІБ) держав СНД. МВС РФ є утримувачем централізованих оперативно-довідкових і дактилоскопічних карт, автоматизованого банку даних, криміналістичних та інших обліків, а також архівної інформації. МВС республік, що підписали угоду, у тому числі й України, надають відомості для поповнення та коригування інформації МІБ. МВС держав, що підписали угоду, мають співпрацювати і узгоджувати свої дії в комп'ютеризації відомств, удосконаленні інформаційного забезпечення, а також створенні єдиної уніфікованої автоматизованої системи обміну та передачі інформації.

Відповідно до угоди, обліку в МІБ підлягають:

- особи: засуджені, які відповідно до нормативних актів сторін підлягають обліку в міждержавному інформаційному банку; затримані за бродяжництво; категорії засуджених, що підлягають обліку в МІБ, що прибули (вибули) для відбування покарання, стосовно яких змінено вироки і які звільнилися з місць позбавлення волі; що переховуються від слідства чи суду, ухиляються від відбування покарання, сплати аліментів, розшукуються за позовами підприємств, організацій і громадян; зниклі безвісти, невпізнані трупи, невідомі хворі їх діти; особливо небезпечні рецидивісти; кримінальні «авторитети», організатори злочинних груп; злочинці-гастролери; що притягалися до відповідальності за вчинення статевих злочинів з особливою жорстокістю; що притягалися до кримінальної відповідальності за розкрадання

культурних, історичних цінностей, антикваріату, а також за виготовлення, транспортування, збут і розкрадання наркотиків у великих розмірах; засуджені за тяжкі злочини, котрі мають характерні помітні ознаки та ін.;

- предмети злочинного посягання, втрачені, вилучені та безхазяйні речі: нарізна вогнепальна зброя; автомобілі чи бронетехніка; антикваріат; радіо-, відео-, фото- чи комп'ютерна техніка, що має індивідуальні номери; номерні цінні папери і документи, що є дійсними в державному обігу;
- нерозкриті злочини: убивства і тяжкі тілесні ушкодження зі смертельним результатом; статеві злочини, вчинені з особливою жорстокістю; розбої, вчинені з застосуванням вогнепальної зброї; шахрайства у великих розмірах, підроблення грошей і цінних паперів; розкрадання (вогнепальної зброї, великих партій вибухових речовин, боеприпасів, наркотиків, отруйних речовин, радіоактивних матеріалів і рідкоземельних металів; автотранспорту і бронетехніки; з металевих сховищ; з квартир, вчинені характерним способом; антикваріату, культурних та історичних цінностей); пов'язані з фінансовими, біржовими і валютними аферами; пов'язані з викраденням людей; вимагання, пов'язані з насильством¹.

За весь період функціонування МІБ дозволив створити інформаційну основу для боротьби зі злочинністю, підвищив ефективність інформаційного забезпечення правоохоронних органів країн Співдружності, співпраці у сфері протидії організованій злочинності, тероризму, злочинам економічної спрямованості та ін. Проте, незважаючи на позитивні результати запровадження та використання МІБ у практичній діяльності держав – учасниць угоди, рівень взаємодії у межах МІБ вимагає

¹ Соглашение о взаимоотношениях министерств внутренних дел в сфере обмена информацией: межд. акт (г. Чолпон-Ате, Республика Кыргызстан, 3 авг. 1992 г.) / А. Н. Корниенко // Российские и международные криминалистические учеты. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 330–335.

свого подальшого вдосконалення. Серед завдань, що потребують особливої уваги для забезпечення нормального функціонування МІБ, є впровадження інтегрованого банку даних колективного користування як основи побудови інформаційного простору правоохоронних органів держав – учасниць СНД.

Метою створення та функціонування Європолу є підвищення ефективності співпраці компетентних органів у державах-членах Євросоюзу в сфері запобігання тероризму, незаконній торгівлі наркотиками, іншим видам тяжких міжнародних злочинів та боротьби з ними¹.

Для того, щоб виконувати свої завдання, Європол створює та обслуговує комп'ютеризовану інформаційну систему. Ця система є банком даних криміналістично значущої інформації, до якої держави-члени безпосередньо через національні підрозділи і офіцерів зв'язку вносять відомості згідно зі своїм національним законодавством. Європол може безпосередньо вводити в неї інформацію, надану третіми державами і третіми організаціями, і результати аналізу, безпосередньо доступні для консультацій національних підрозділів зв'язку, офіцерів зв'язку, директора, заступників директора і уповноважених посадових осіб Європолу. Підрозділ Європолу, який забезпечує функціонування криміналістичних обліків, називається інформаційною системою TECS (The Europol Computer System). Ця структура має три напрями роботи:

- 1) забезпечення безпосереднього ведення банків даних;
- 2) структура, що займається аналізом;
- 3) опрацювання інформації².

Інформаційна система використовується для зберігання, зміни та використання тільки тих даних, які необхідні для виконання завдань Європолу. Кожна держава, повинна гарантувати

¹ Конвенція Європола. Ст. 2 / Пер. И.В. Мироновой; под ред. Н.А. Корниенко // Российские и международные криминалистические учеты. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 12 с.

² Корниенко А.Н. Российские и международные криминалистические учеты / А. Н. Корниенко. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 128.

точність, повноту і правову обґрунтованість інформації, що надається Європолу.

Відповідно до Конвенції Європолу, криміналістичному обліку підлягають особи, різні предмети, у тому числі документи, факти, події кримінального змісту.

Поставленню на облік підлягають: підозрювані у скоєнні злочинів, що підпадають під юрисдикцію Європолу; засуджені; підозрювані в причетності до членства в злочинній організації; будь-які особи, які можуть бути допитані при розслідуванні злочинів; потерпілі від злочинів; потенційні потерпілі, якщо є конкретні факти, які свідчать про те, що вони можуть стати такими; близьке оточення потерпілих, у тому числі товариші по службі; будь-які інші особи, які потенційно можуть надати яку-небудь інформацію про злочини, що підпадають під юрисдикцію Європолу.

Крім відомостей про осіб, обліку підлягають злочини (як вчинені, так і ті, що готуються).

Перелік видів злочинів, інформація стосовно яких підлягає обліку, міститься в додатку до ст. 2 Конвенції Європолу. Зокрема, до нього включено:

- 1) злочини проти життя, здоров'я чи особистої свободи (вбивства і завдання тяжкої шкоди здоров'ю; незаконна торгівля органами і тканинами людини; викрадання людей; незаконне обмеження свободи; захоплення заручників; расизм і ксенофобія);
- 2) злочини проти власності або суспільних благ; незаконна торгівля культурними цінностями, у тому числі антикваріатом, а також витворами мистецтва; шахрайство і обман; рекет і вимагання; фальшивомонетництво та незаконне використання підроблених грошових знаків; підроблення адміністративних документів і торгівля ними; підроблення грошей і платіжних засобів; комп'ютерні злочини; корупція;
- 3) незаконна торгівля і завдання шкоди навколишньому середовищу (незаконна торгівля зброєю, боєприпасами

та вибуховими речовинами; екологічні злочини; незаконна торгівля видами рослин, які зникають, і їх різновидами; а також гормональними речовинами і іншими активаторами зростання).

Інформаційні системи Інтерполу. Датою створення Інтерполу прийнято вважати 1914 рік, коли в Монако відбувся Перший міжнародний конгрес кримінальної поліції, представлений фахівцями з Австрії, Великої Британії, Італії, Росії, Франції. До порядку денного конгресу, серед інших, було включене й питання створення відділу з обліку міжнародної кримінальної інформації¹.

Національне центральне бюро Інтерполу (Укрбюро Інтерполу) представляє Україну в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі – та є центром координації взаємодії правоохоронних органів країни з компетентними органами зарубіжних держав щодо ведення боротьби зі злочинністю, яка має транснаціональний характер або виходить за межі країни².

Вся інформація, отримувана Міністерством внутрішніх справ України каналами Інтерполу, вміщується в інтегровану базу даних НЦБ за такими підсистемами: 1) документи; 2) особи; 3) транспорт; 4) фірми; 5) номерні речі; 6) валюта; 7) предмети мистецтва.

Однією з ключових функцій Генерального секретаріату Інтерполу є створення та забезпечення функціонування міжнародних банків даних інформації криміналістичного та розшукового характеру. Характерними особливостями цих банків даних є те, що інформація, яка в них міститься:

- 1) вноситься до банків даних усіма країнами-членами Інтерполу (станом на 1 січня 2012 р. в Інтерполі 192 країн-членів);

¹ Родионов К. С. Інтерпол: вчера, сегодня, завтра / К. С. Родионов. – М.: Международные отношения, 1990. – С. 11–22; Образцов В. А. Выявление и избличение преступника / В. А. Образцов. – М.: Юристъ, 1997. – С. 15.

² Про затвердження Інструкції з організації функціонування Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 10.03.2010 р. № 75: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/ldoc2.nsf/link1/MVS234.html>.

2) є доступною правоохоронним органам усіх країн-членів цієї організації.

Власником кожної одиниці/об'єкта інформації, що міститься в банках даних Інтерполу, є певна країна-член Організації, тобто відповідне національне центральне бюро, що є ініціатором внесення інформації про об'єкт до цього банку даних або здійснювало обмін інформацією про відповідний об'єкт з іншими країнами (національними центральними бюро).

Для забезпечення цільового використання правоохоронними органами держав-членів Інтерполу його банків даних їх функціонування організовано таким чином, що країна-власник інформації про об'єкт, розміщеної в банку даних Інтерполу, автоматично отримує повідомлення про факт перевірки цього об'єкта іншою державою (відповідно національним центральним бюро Інтерполу, певним правоохоронним органом тощо). Отримання такого повідомлення для країни-власника інформації є підставою звернутися до країни, що перевіряла об'єкт у банку даних, для з'ясування підстав проведення відповідної перевірки, запитування відомостей про місцезнаходження об'єкта тощо.

На сьогодні в Генеральному секретаріаті Інтерполу створені і функціонують такі банки даних: «Особи»; викрадених транспортних засобів; викрадених/втрачених документів; викрадених творів мистецтва; ДНК-профілів; відбитків пальців рук; порнографічних зображень неповнолітніх; підроблених платіжних карток.

Банк даних «Особи» містить інформацію про осіб, які розшукуються за вчинення злочинів, безвісно відсутніх, осіб, які підлягають ідентифікації, у т. ч. невпізнані трупи та ін.

Стосовно кожної особи банк даних містить таку інформацію: 1) прізвище, ім'я; 2) місце і дата народження; 3) стать; 4) паспортні дані батька та матері; 5) відомості про ідентифікаційні документи (серія, номер, дата і місце видачі документа); 6) громадянство; 7) статус особи (розшукуваний, зниклий безвісти та ін.); 8) службова інформація банку даних (номер файлу,

дата поставлення на облік, номер посилання відповідного НЦБ Інтерполу, строк дійсності інформації); 9) фотографія, відбитки пальців рук; 10) інформація про злочини, вчинені особою, або про підстави занесення її до банку даних; 11) відомості про санкцію на арешт; 12) відомості про циркулярне повідомлення Інтерполу, якщо таке розповсюджувалося; 13) відомості про інші ідентифікаційні дані, які може використовувати особа.

Банк даних викрадених транспортних засобів містить інформацію про транспортні засоби, викрадені на території держав-членів Інтерполу. Стосовно кожного викраденого транспортного засобу до банку даних вміщується така інформація: 1) номер кузова; 2) марка автомобіля та його модель; 3) колір; 4) державний номерний знак; 5) дані про власника; 6) країна реєстрації; 7) рік випуску; 8) номер двигуна; 9) номер коробки передач; 10) дата і місце викрадення; 11) дата внесення до банку даних; 12) строк дійсності інформації; 13) відомості про поставлення на облік та зняття з обліку; 14) інформація виробника про автомобіль.

Банк даних викрадених/втрачених документів містить інформацію про викрадені/втрачені ідентифікаційні документи, а також викрадені/втрачені бланки адміністративних документів. Щодо кожного документа банк даних містить інформацію: про серію та номер документа; країну, яка видала документ; тип документа; місце і дату викрадення; втрату або викрадення документа; дату поставлення на облік і строк дійсності інформації. У разі викрадення або втрати великої кількості бланків документів суворої звітності може також указуватися діапазон їх номерів.

Банк даних викрадених творів мистецтва містить інформацію про твори мистецтва, предмети антикваріату, інші культурні цінності, викрадені на території держав – членів Інтерполу. Стосовно творів образотворчого мистецтва наводиться: інформація про автора; зображення предмета; назва; метод нанесення зображення; розміри; опис зображень; дата і місце викрадення;

номер посилання. Щодо предметів антикваріату також указується матеріал, з якого вироблено предмет.

Банк даних ДНК-профілів містить інформацію про ДНК, вилучені з місць учинення злочинів на території держав-членів Інтерполу та від злочинців.

Банк даних відбитків пальців рук містить відбитки пальців рук, вилучені з місць учинення злочинів на території держав-членів Інтерполу, і дактилокарти злочинців.

Банк даних порнографічних зображень, створених із залученням неповнолітніх, дозволяє ідентифікувати зображення порнографічного характеру за «авторством» і місцем розміщення в мережі Інтернет.

Банк даних підроблених платіжних карток містить зображення підроблених платіжних карток та їх елементів (лицьової та зворотної сторін, емблем, голограм, підписів власників тощо) та іншу інформацію стосовно підроблення платіжних карток.

Перевірка інформації за банками даних Генерального секретаріату Інтерполу здійснюється на підставі запиту правоохоронного органу України, надісланого до НЦБ Інтерполу в конкретному кримінальному провадженні чи оперативно-розшуковій справі.

Зазначимо, що терористичний акт, вчинений з використанням саморобного вибухового пристрою, є видовим поняттям відносно родового поняття – «тероризм». Тероризм вважається злочином міжнародного характеру у наступних випадках: 1) жертвами терористичних актів є фізичні та юридичні особи різних держав; 2) терористичний акт починається в одній державі, а закінчується в іншій; 3) матеріально-технічна підтримка терористів надходить із-за кордону, де фактично відбувається готування до терористичного акту; 4) лідери терористичних організацій мають за мету впливати більш ніж на одну державу; 5) шкода від терористичного акту заподіюється різним державам та міжнародним організаціям¹.

¹ Савченко А. В. Кримінально-правова боротьба з тероризмом: міжнародні, національні та порівняльні аспекти / А. В. Савченко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України: наук. – теорет. журнал. – К., 2002. – № 2. – С. 170.

Хоча надати вичерпний перелік актів міжнародного тероризму, вчинених в Україні, є проблематичним, проте посягання на приміщення посольств, політичних громад, представництв міжнародних організацій мали місце.

Так, наприклад, 19.03.2004 р. Слідчим управлінням СБ України порушено кримінальну справу № пп за фактом здійснення нествановленими особами готування до вчинення терористичних актів у м. Києві біля дипломатичних представництв США та Ізраїлю, за ст. 14 і ч. 2 ст. 258 КК України.

02.02.2009 р. слідчим відділом ГУ СБУ у м. Києві та Київській області за матеріалами ОРД порушено кримінальну справу за ч. 1 ст. 14, ст. 258 КК України відносно гр-на П. за готування до вчинення терористичних актів у м. Києві біля дипломатичного представництва Ізраїлю в Україні.

Найбільш відомими злочинними організаціями, які причетні до використання терористичних методів, є: екстремістська організація «комуністів – революціонерів», яку очолював перший секретар Одеського обкому ЛКСМ України Яковенко А. О. *Так, кримінальну справу № пп порушено 15.12.2002 р. прокуратурою Миколаївської області (розслідувалась Головним слідчим управлінням СБ України). До кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 109; ч. 2 ст. 110; ст. 257; ч. 4 ст. 187; п.п. 6, 9 і 12 ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 15, п.п. 6, 9, 12 і 13 ч. 2 ст. 115; ст. 348; ч. 2 ст. 258; ч. 2 ст. 201; ч. 1 ст. 263; ст. 304 і ч. 1 ст. 309 КК України, притягнуто 11 лідерів і активістів організації. В ході досудового слідства розкрито 60 епізодів злочинної діяльності зазначених осіб в 2001–2002 роках, у тому числі 2 терористичні акти: в м. Києві (вчинення вибуху біля адміністративного будинку СБ України 21 жовтня 2002 року) та у м. Одесі (вчинення підпалу автомобілю 5 березня 2002 року), внаслідок яких заподіяно збитки на суму 47 890 грн. та завдано тілесних ушкоджень співробітнику СБ України.*

28.05.2008 р. Слідчим управлінням СБ України за матеріалами ОРД порушено кримінальну справу № пп за фактом погроз до вчинення терористичних актів за попередньою змовою групою

осіб, за ч. 2 ст. 258 КК України. Встановлено, що у травні 2008 р. на сайті Глобальної інформаційної комп'ютерної мережі «Інтернет» від імені російської молодіжної організації «Євразійський союз молоді» (ЄСМ) розміщена стаття «Фашизация Украины», в якій невстановлені особи погрожують розпочати в Україні герилью (партизанську війну) та вчинити дії, які б створювали небезпеку для життя чи здоров'я співробітників СБ України.

Як слушно зазначається в науковій літературі, тероризм, незалежно від того, на якому рівні мають місце його конкретні прояви, у широкому змісті має міжнародну сутність. Епіцентр тероризму все більш переміщується до сфери відносин між фізичними особами (групами, організаціями), що представляють державу, з однієї сторони, і державою, групою держав, міжнародною спільнотою – з іншої. Крім того, відображаючи в цілому тенденцію до посилення жорстокості і безкомпромісності міжнародного життя, підвищується його терористичне навантаження¹.

На сьогодні відсутні підстави вважати проблему міжнародного тероризму лише потенційно небезпечною для України. Проблема тероризму є актуальною як для всієї світової спільноти, так і нашої держави. Про актуальність свідчить й та обставина, що 2009 року Укрбюро Інтерполу реалізувало з питань боротьби з тероризмом 106 контактів з державами-членами Інтерполу, 2010 року – 127, 2011 року – 134 контакти. Інтерпол у боротьбі з міжнародним тероризмом використовує низку заходів, одним із них є функціонування на офіційному сайті Генерального секретаріату Інтерполу спеціальної сторінки «Wanted-Persons» (Розшукувані особи), де розміщені дані про міжнародних злочинців (в тому числі й терористів) та осіб, які безвісно зникли («Missing Persons»)².

¹ Антипенко В. Ф. Борьба с современным терроризмом. Международно-правовые подходы: монография / В. Ф. Антипенко // НАН Украины. Ин-т гос. и права им. В. М. Корецького. – К.: ЮОНА-М, 2002. – С. 410.

² Офіційна Інтернет-сторінка Інтерполу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interpol.int/>.

Враховуючи надзвичайну небезпеку і тяжкість наслідків, тероризм у міжнародних угодах визнається екстрадиційним злочиним. Терористи повинні передаватися державі, громадянами якої вони є, а за неможливості видачі застосовуються заходи з перейняття кримінального провадження.

* * *

Організація розслідування злочинів – це комплекс заходів із забезпечення оптимальних умов для використання найбільш ефективних в конкретній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики (тактики) з метою повного та неупередженого розслідування (або ефективного проведення, якщо мова йде про слідчу (розшукову) дію, тактичну операцію тощо) при мінімальних витратах часу, сил та засобів відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства.

Структурними елементами окремої методики розслідування, що мають організаційний характер, є особливості планування розслідування, взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими правоохоронними органами, особливості використання допомоги громадськості та інші.

Криміналістична методика розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою як сукупність криміналістичних рекомендацій щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування, не може бути представлена без рекомендацій організаційного характеру щодо провадження першочергового етапу розслідування злочинів цього виду.

Основні засади організації розслідування терористичних актів будь-якого виду визначені перш за все Законом України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. № 638-IV.

При одержанні інформації про акт тероризму особливості організації і планування розслідування обумовлені тим, що, як правило, наслідки такого акта ще не ліквідовані, зберігається небезпека повторних вибухів (у тому числі й не криміналь-

них за своєю природою: наприклад, вибухів газових балонів у будинку, де в результаті першого вибуху почалася пожежа). Це істотно ускладнює роботу слідчої групи, оскільки навіть за наявності загрози знищення слідів, важливих для розкриття і розслідування кримінального правопорушення, насамперед повинні бути вжиті всі заходи до порятунку потерпілих, усунення можливості повторних вибухів, а також з ліквідації наслідків терористичних дій.

На основі вивчення вітчизняної оперативно-слідчої практики боротьби з даним видом злочинів (за період 2001 р. по 12.2013 р.) та з урахуванням точок зору науковців та практиків, викладених в науковій літературі, можна виділити наступні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених із використанням саморобного вибухового пристрою.

Залежно від характеру збереження початкової обстановки місця події можна виділити такі типові ситуації:

- 1) обстановка місця події частково або повністю збереглася.

Така ситуація складається в тих випадках, коли терористичний акт не був вчинений через не спрацювання саморобного вибухового пристрою, терористичний акт був відвернений або його наслідки були незначними з погляду руйнування об'єкта й прилягаючих до нього конструкцій та територій. Формуванню цієї ситуації сприяє також якнайшвидше усунення наслідків вибуху. У цій ситуації, як правило, вдається виявити достатню кількість слідів злочину та злочинця, що, у свою чергу, дозволяє найефективніше встановити подію злочину, особу виконавця та організатора вибуху, організувати їх пошук та затримання.

Для слідчої ситуації, в якій саморобний вибуховий пристрій не спрацював, яка, на наш погляд, є найбільш сприятливою для розслідування, характерна наявність всіх компонентів саморобного вибухового пристрою (камуфляжу, корпус, вибухової речовини, засобу ініціювання, сповільнювача та інших деталей). У цьому

випадку слідчий має можливість отримати достовірну інформацію про спосіб розміщення саморобного вибухового пристрою на об'єкті враження (на ручці дверей, під дверима, у транспортному засобі, у стіні будинку тощо); конструкція та принцип дії саморобного вибухового пристрою, причина його не спрацювання.

- 2) обстановка місця події не збереглася. Ця ситуація складається у випадку, коли наслідки вибуху вибухового пристрою проявляються у вигляді повного руйнування об'єкта, на який спрямований терористичний акт. У цій слідчій ситуації інколи навіть не вдається виявити місце установки вибухового пристрою, його тип та вид, а якщо одним з наслідків була пожежа, то неможливо встановити джерело загоряння.

Значний вплив на формування типових ситуацій, які виникають на початковому етапі, здійснює факт наявності інформації про злочинця, його затримання. Залежно від цього, необхідно виділити такі типові слідчі ситуації:

- 1) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою загинула, її особа встановлена;
- 2) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою загинула, особистість її не відома.
- 3) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою не затримана, однак слідчий володіє інформацією, яка дозволяє організувати її розшук;
- 4) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, не затримана, відомостей про її особистість у розпорядженні правоохоронних органів немає або майже немає.
- 5) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, затримана на місці злочину або після його вчинення.

Представлена класифікація типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою використання саморобного вибухового пристрою, є основою для розробки типових слідчих версій та алгоритму дій слідчого у кожній з них, оскільки від характеру початкової інформації, якою характеризується кожна типова слідча ситуація, по суті, і залежить напрям та зміст діяльності працівників слідчих підрозділів із подальшого розслідування терористичного акту, зокрема, вчиненого за допомогою саморобного вибухового пристрою.

Висування та перевірка слідчих версій, коло та зміст яких зумовлені слідчою ситуацією, яка склалася на початковому етапі розслідування, є одним зі способів одержання достовірної інформації в ході досудового розслідування.

Якщо терористичний акт з використанням вибухового пристрою здійснений у громадському місці, у житловому будинку чи на транспорті, то можливі такі версії: 1) здійснено терористичний акт; 2) здійснено інсценування терористичного акту, з метою приховання іншого злочину; 3) подія відбулася в результаті неправильної поведінки з небезпечним предметом; 4) подія відбулася через технічні причини.

Якщо терористичний акт відбувся в установі (комерційній чи державній), на промисловому підприємстві або об'єкті забезпечення життєдіяльності людини, то можливі такі загальні версії: 1) здійснено терористичний акт; 2) здійснено інсценування терористичного акту, з метою приховання іншого злочину; 3) відбулася аварія, катастрофа в результаті порушення техніки безпеки.

Проведений аналіз матеріалів слідчо-оперативної практики дає підстави вважати, що у складній ситуації, коли обстановка місця події не збереглася, виходячи з наслідків та характеру руйнувань об'єкта, найдоцільніше висувати типові окремі версії щодо способів підготовки та вчинення терористичного акту, характеристик предметів, використовуваних як знаряддя злочину,

характеристик особи підозрюваного у вчиненні злочину, спрямованості його мети та мотиву.

Залежно від способу вчинення терористичного акту, окремими типовими є версії про те, що: 1) здійснено вибух шляхом приведення в дію вибухового пристрою або з використанням вибухових речовин; 2) здійснено підпал з використанням вибухового пристрою; 3) аварія або катастрофа відбулася внаслідок навмисного виведення з ладу устаткування або порушення правил техніки безпеки, що супроводжувалося вибухом; 4) мала місце аварія або порушення правил техніки безпеки при роботі з небезпечними предметами, що спричинили вибух.

Типовими, які стосуються способу підготовки до терористичного акту, є версії про те, як здобувалися або були виготовлені предмети, використовувані як знаряддя злочину: 1) при вчиненні терористичного акту використовувалися викрадені вибухові пристрої, вибухові речовини; 2) при вчиненні терористичного акту використовувалися вибухові пристрої, вибухові речовини незаконно придбані; 3) при вчиненні терористичного акту використовувалися вибухові пристрої, вибухові речовини, незаконно придбані та в подальшому самостійно дороблені шляхом внесення додаткових вражаючих елементів; 4) при вчиненні терористичного акту використовувалися кустарні вибухові пристрої та вибухові речовини, незаконно придбані; 5) при вчиненні терористичного акту використовувалися саморобні вибухові пристрої та вибухові речовини, незаконно придбані; 6) при вчиненні терористичного акту використовувалися вибухові пристрої, вибухові речовини саморобного виробництва, самостійно виготовлені членами терористичної групи; 7) при вчиненні терористичного акту використовувалися вибухові пристрої, вибухові речовини заводського, кустарного чи саморобного виробництва, які надійшли на територію України контрабандним шляхом.

Необхідно зазначити про важливість висунення версій щодо місця вчинення терористичного акту: 1) місце вибуху є місцем закладки саморобного вибухового пристрою; 2) місце заклад-

ки саморобного вибухового пристрою не збігається з місцем, де стався вибух (настали злочинні наслідки).

Типовими версіями про мотив вчинення злочину є імовірнісні судження про те, що терористичний акт вчинений: 1) з мотивів національної, релігійної чи іншої ненависті чи ворожнечі; 2) з корисливого мотиву; 3) з мотиву помсти тощо.

Типовими, які стосуються криміногенних властивостей особистості злочинця, можуть бути версії про те, що терористичний акт вчинила особа: 1) раніше суджена за незаконне придбання, зберігання або носіння зброї, боєприпасів; незаконне виготовлення зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв; розкрадання зброї та боєприпасів; убивство або навмисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю; незаконне зберігання наркотиків, вимагання та ін.; 2) яка перебуває у розшуку за вчинення аналогічних злочинів; 3) яка знаходиться на оперативному обліку в органах внутрішніх справ; 4) яка постійно вживає або вживала на момент вчинення злочину алкоголь, наркотичні, психотропні чи інші речовини.

Щодо причетності особи до терористичної групи можна виділити такі типові версії: 1) терористичний акт здійснив член терористичної організації чи незаконного збройного угруповання; 2) терористичний акт вчинила особа, яка не є членом терористичної групи чи незаконного збройного угруповання;

3) терористичний акт вчинила особа, яка перебуває в родинних відносинах з членом терористичної групи чи незаконного збройного угруповання.

Проблема тероризму є актуальною як для всієї світової спільноти, так і нашої держави. Про актуальність свідчить й та обставина, що 2009 року до 12.2013 р. Укрбюро Інтерполу реалізовує з питань боротьби з тероризмом від 100 до 160 контактів щорічно.

Окремим напрямом міжнародного співробітництва є обмін інформацією, яка може стати корисною під час розслідування терористичних актів і пошуку злочинців, які можуть перехо-

вуватися в інших країнах, а також здійснення обліково-аналітичної роботи, спрямованої на створення умов для розкриття злочинів і розшуку злочинців цієї категорії, координацію діяльності правоохоронних органів держав, що входять до їх складу. Цю діяльність здійснюють поліцейські міжнародні організації (Інтерпол, Європол тощо).

Враховуючи надзвичайну небезпеку і тяжкість наслідків, тероризм у міжнародних угодах визнається екстрадиційним злочином. Терористи повинні передаватися державі, громадянами якої вони є, а за неможливості видачі застосовуються заходи з перейняття кримінального провадження

РОЗДІЛ 3.

Тактичні операції початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою

3.1. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

Практика боротьби зі злочинністю постійно потребує підвищення ефективності слідчої діяльності, запровадження та використання новітніх ефективних засобів кримінально-процесуального, криміналістичного, оперативного-розшукового забезпечення розкриття та розслідування злочинів.

Судово-слідча практика переконливо доводить, що ефективність розслідування складних, багатоепізодних кримінальних проваджень, а також кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених організованими групами та інших, залежить не тільки від своєчасного й тактично правильного проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних й організаційних дій, використання результатів попередньо

проведеної оперативно-розшукової діяльності у досудовому розслідуванні, але й від того, як вони поєднуються, взаємоузгоджуються між собою. Саме тому, розробка криміналістичних рекомендацій із проведення тактичних операцій під час розслідування вищезазначених та інших резонансних злочинів, зокрема, наслідком вчинення яких є людські жертви або значні матеріальні збитки, є актуальним завданням криміналістичної науки.

Поняття «тактичної операції» є видом загального поняття «операція» (від латинського *operatio* – дія), під яким розуміють сукупність погоджених за метою, часом і місцем бойових дій військ або авіації, флоту, які проводяться за єдиним планом або низка дій, спрямованих на виконання певного завдання, досягнення поставленої мети¹; сукупність бойових дій, підпорядкованих єдиній меті, єдиному завданню, або одна така дія; яка-небудь дія або ряд дій, об'єднаних спільною метою².

Отже, за своєю сутністю термін «операція» найбільш відповідає сутності військової справи, у якій цей термін найбільш часто вживається у термінологічному словосполученні «військова операція». Однак це не виключає можливості його використання й в інших сферах суспільного життя, зокрема, мова може йти про певні технологічні операції у виробництві, хірургічні операції в медицині, й, зокрема, тактичні операції у діяльності із розкриття й розслідування злочинів.

Одним із перших термін «тактична операція» запропонував вживати відомий вчений-криміналіст А. В. Дулов у 1972 році, який зазначив, що для розвитку слідчої тактики потрібно розробляти не тільки тактичні рекомендації з проведення окремих слідчих дій, але й рекомендації для оптимального виконання завдань загального характеру, які виникають у слідчій діяльності. Вчений запропонував виконувати такі завдання шляхом прове-

¹ Ежегодник Большой Советской Энциклопедии: энциклопедия / Гл. ред. С. М. Ковалев. – М: Советская энциклопедия, 1974. – Вып. 18. – С. 438.

² Словник української мови: в 11 томах. – Том 5. – 1974. – С. 705.

дення комплексу слідчих, оперативно-розшукових, ревізійних дій, які об'єднуються поняттям «тактична операція».

Науковець обґрунтував, що використання тактичних операцій у розслідуванні злочинів а) дозволяє ефективно використовувати можливості органів дізнання, що в поєднанні з процесуальними можливостями слідчих органів забезпечують оптимальне виконання різноманітних тактичних завдань; б) стимулює широке використання криміналістичної й оперативної техніки; в) є ефективним в ситуаціях, коли для перевірки тієї або іншої версії доцільно використовувати прямий експеримент, що дозволяє одержати й надалі надати суду наочні й переконливі докази, безпосередньо свідчить про злочинні дії конкретних осіб і в такий спосіб викриває їх; г) дозволяє уникнути дублювання в зборі й обробці фактичних даних, використовуваних слідчим і органом дізнання¹.

Подальший розвиток цих ідей і розробка тактичних операцій в ході розслідування окремих видів злочинів знайшли відображення в наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, І. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкіна, В. А. Журавля, О. О. Закатова, Л. Л. Канєвського, О. Н. Колесніченка, В. О. Образцова, М. О. Селіванова, В. М. Шевчука, В. І. Шиканова, М. П. Яблокова та інших вчених.

Більшістю вчених та практиків, які займалися розвитком вчення про тактичні операції визнається, що виконання тактичних завдань є ефективнішим, якщо в процесі розслідування злочинів, поряд із слідчими діями, а також окремими іншими процесуальними та організаційними діями й оперативно-розшуковими заходами, використовуються комплекси цих дій. Тактичні операції є засобами вирішення тактичних завдань у тих випадках, коли вони за своїм обсягом чи змістом не можуть бути вирішені шляхом проведення окремої слідчої (розшукової) дії. Вони потребують взаємодії слідчого з різними державними ор-

¹ Дулов А. В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / А. В. Дулов. – Мн.: Университетское изд-во, 1985. – С. 32.

ганами й громадськими організаціями, іншими підрозділами правоохоронних органів та надають неоціненну допомогу в досягненні тактичних завдань розслідування.

На сторінках наукової літератури слушно зазначається, що необхідність у проведенні тактичної операції при розслідуванні злочинів виникає в тому випадку, якщо окреме, ізольоване застосування інших тактичних засобів недостатньо ефективно для виконання поставленого завдання, веде до втрати інформації, пов'язане з додатковими втратами часу або матеріальних засобів. Відмінною рисою тактичної операції є те, що до її змісту входить не випадковий набір тактичних засобів, а цілісний комплекс пов'язаних внутрішньою єдністю, заздалегідь визначених, погоджених між собою, скоординованих і цілеспрямовано здійснюваних у найбільш оптимальній послідовності дій на основі спеціальної програми. У системі тактичних засобів тактичні операції відіграють синтезуючу роль. З їхньою допомогою виконуються найбільш складні й трудомісткі завдання по одержанню й процесуальному закріпленню доказової інформації¹.

Тактична операція – це складна організована структура, яка є складовою частиною пошуково-пізнавальної діяльності в стадії досудового розслідування. Предметно-практичні дії, реалізовані в межах тактичної операції, утворюють упорядкований комплекс, усі елементи якого тісно пов'язані між собою, взаємодоповнюючи й розвиваючи один одного. Загальним об'єктом тактичного впливу під час проведення зазначеної операції є слідча ситуація, що складається в ході розслідування. Наведені обставини визначають специфічні риси тактичної операції, що дозволяють відмежовувати її від будь-яких інших видів криміналістичних операцій².

¹ *Богачук В. С.* Тактичні операції при розслідуванні підроблення грошей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09 / В. С. Богачук – К., 2010. – С. 9.

² *Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька.* – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: ІнЮре, 2004. – С. 409.

Складний характер комбінації тактичних впливів зумовлює те, що тактична операція повинна розроблятися як динамічна, діяльнісна, ймовірнісна система, що носить гнучкий, неформальний характер, має прогностичні функції та є закінченою сукупністю дій¹.

Тактична операція передбачає вирішення тактичного (проміжного) завдання шляхом поєднання однойменних і різноіменних слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних, інших процесуальних дій, організаційних та інших заходів. Деякі тактичні операції проводяться шляхом провадження лише слідчих (розшукових) дій. В будь-якому випадку, окремі складові тактичної операції проводяться в рамках єдиного погодженого плану, за ініціативою і під контролем керівника операції – слідчого, який відповідно до ч. 1 ст. 40 КПК України² несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. У більшості випадків декілька процесуальних та організаційних заходів в межах тактичної операції проводяться одночасно, тому до участі у тактичних операціях залучаються працівники оперативних підрозділів, що здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора та користуються під час виконання цих доручень повноваженнями слідчого (ч. 1, 2 ст. 41 КПК України). За необхідності до участі в тактичній операції залучаються потерпілий, свідки, інші учасники кримінального процесу.

В науковій літературі виокремлювалися наступні ознаки тактичної операції:

- 1) вона полягає у певному поєднанні тактичних прийомів, тобто найбільш раціональних і ефективних способів дій чи оптимальної за певних умов лінії поведінки слід-

¹ Святненко А.И. Тактическая операция как способ разрешения следственных ситуаций с высокой степенью информационной неопределенности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А.И. Святненко. – Ставрополь, 2008. – С. 19.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – № 9–10. – 474 с.

чого. Сукупність тактичних прийомів детермінована метою тактичної операції та слідчою ситуацією, в якій вона використовується;

- 2) тактична операція може полягати в поєднанні слідчих дій у межах розслідування злочину. В її структурі кожна дія, як елемент структури, є самостійною та незамінною, а їх послідовність – зазвичай чітко визначеною, оскільки в цій послідовності і може полягати задум операції;
- 3) тактична операція може складатись із однойменних чи різнойменних слідчих дій. До її складу також часто входять організаційно-технічні заходи, що носять забезпечувальний характер і не мають самостійного характеру. ОРЗ, як елемент операції, створюють умови, що забезпечують результативність, цілеспрямованість і безпечність слідчих дій, які входять до структури тактичної операції. В свою чергу, слідчі дії можуть бути проведені для забезпечення ефективності подальших ОРЗ, що виступають як проміжна ланка між слідчими діями в структурі однієї тактичної операції¹.

Істотними ознаками тактичних операцій також називалися такі: дії, які входять до них пов'язані між собою як елементи певного алгоритму; характер завдань розслідування й відповідно склад тактичних операцій визначається видом і ступенем тяжкості вчиненого злочину².

Виходячи із вищевикладеного, вважаємо, що найбільш істотними ознаками тактичної операції є:

- а) системність взаємозалежних дій;
- б) обумовленість цієї системи дій слідчою ситуацією;
- в) планомірність їх реалізації;
- г) керівна роль слідчого;

¹ Криміналістика: учебник / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – С. 601.

² Проценко М.В. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці: автор. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / М.В. Проценко. – Х., 2008. – С. 12.

д) цілеспрямованість дій щодо виконання конкретного тактичного завдання.

В основу розуміння сутності тактичної операції нами покладені визначення, сформульовані Л. Я. Драпкіним, В. О. Образцовим та В. Б. Ястребовим та іншими вченими, які вважали, що тактичною операцією є система слідчих (кримінально-процесуальних) дій, оперативно-розшукових, ревізійних та інших заходів, здійснюваних під керівництвом суб'єкта попереднього розслідування, що забезпечує найбільш оптимальне досягнення тактико-криміналістичних цілей і вирішення тактико-криміналістичних завдань¹.

Окремі вчені у визначенні тактичної операції акцентують увагу на тому, що тактична операція проводиться в процесі розслідування за єдиним планом під керівництвом слідчого з метою реалізації такого тактичного завдання, яке не може бути вирішене провадженням у справі розрізнених слідчих дій².

Однак необхідно зазначити, що відповідно до нової редакції Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» 2012 р. (ст. ст. 2, 6, 9⁻¹)³ реалізація функцій оперативно-розшукової діяльності в інтересах кримінального судочинства здійснюється тільки до початку досудового (попереднього) розслідування з метою виявлення ознак злочину, а в кримінальному процесі – з метою виявлення осіб, що переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або тих, що ухиляються від відбуття кримінального покарання. Слід зазначити, що в порівнянні з попередньою редакцією

¹ Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – С. 138; Образцов В. А. Актуальные направления развития криминалистической тактики и методики расследования / В. А. Образцов, Б. В. Ястребов // Актуальные направления криминалистической тактики и методики расследования: мат. расширен. засед-я ученого Совета Всесоюз. ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. – М., 1978. – С. 7.

² Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. – Минск, 1979. – С. 44.

³ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 22. – Ст. 303.

єю Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» нова його редакція, у зв'язку з уведенням в КПК України інституту негласних слідчих (розшукових) дій, не містить функції оперативно-розшукового супроводу кримінального судочинства.

Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Отже, спираючись на результати аналізу точок зору провідних вчених-криміналістів, а також положення чинного КПК України вважаємо, що під тактичною операцією слід розуміти систему слідчих (розшукових), у тому числі й негласних дій, інших процесуальних дій, організаційних та інших заходів, здійснюваних під керівництвом слідчого, що забезпечує найбільш оптимальне досягнення проміжних завдань розслідування.

При цьому зазначимо, що ми розрізняємо такі криміналістичні комплекси, як тактична комбінація і тактична операція. Якісна своєрідність кожного з них визначається ступенем і характером тактичного впливу на ті або інші об'єкти (елементи слідчої ситуації) і отримує зовнішнє вираження в характері вирішуваних тактичних завдань. При цьому ми не вважаємо продуктивним «добудовувати» систему тактико-криміналістичних комплексів таким утворенням, як «тактичний комплекс», що пропонується окремими авторами¹. В якості аргументів виділення поряд з тактичною комбінацією і тактичною операцією ще й «тактичного комплексу», називаються, по-перше, необхідність виявлення в ході досудового розслідування не одного, а декількох елементів злочинної діяльності, тобто необхідність вирішення декількох тактичних завдань, по-друге, певні пере-

¹ Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Крылова. – Л., 1976. – С. 445–446.

шкоди, що не дозволяють включати до складу тактичної операції комплекси нижчого рівня, а саме – тактичні комбінації¹.

На наш погляд, комплексний характер тактичної операції об'єктивно передбачає її здатність вирішувати ряд тактичних завдань, про що слушно зазначається в спеціальній літературі². Можна погодитися з тим, що складність розслідування злочинів, вчинених, наприклад, групою осіб, за інших рівних умов є вищою, ніж при розслідуванні злочинів, вчинених однією особою. Відповідно, необхідність в проведенні більш розгорнутої тактичної операції значно зростає. Проте, визначення окремих тактичних операцій як «комплексних» принижує теоретичне й практичне значення тактичної операції як специфічного тактико-криміналістичного засобу, особливість якого якраз і полягає в комплексності дій, що проводяться, причому масштаби такої комплексності можуть бути різними. Більш того, включення однієї або декількох комбінацій в тактичну операцію, з точки зору оптимізації її планування, організації, забезпечення режиму секретності, вдосконалення схем взаємодії учасників такої «модульної» тактичної операції, навпаки, є вельми продуктивною. З цієї причини слід поділити думку про те, що тактична операція і комплекси слідчих (розшукових) дій і організаційних заходів є синонімами³.

Загальною метою тактичної операції є вирішення конкретного завдання розслідування, наприклад, встановлення певного кола обставин у провадженні про терористичний акт, вчине-

¹ *Фомина А.С.* Основные тактические операции при расследовании серийных убийств: Дисс. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09 / А.С. Фомин. – Воронеж, 2003. – С. 100–103.

² *Ищенко Е.П.* К вопросу о понятии и структуре тактической операции / Е.П. Ищенко // Тактические операции и эффективность расследования: межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск: Свердловск. юрид. ин-т, 1986. – С. 45; *Марочкин А.А.* Теоретические проблемы тактических операций в криминалистике: учебное пособие / А.А. Марочкин. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1999. – С. 13.

³ *Бабаева Э.У.* Основы криминалистической теории преодоления противодействия уголовному преследованию: Автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / Э.У. Бабаева. – М., 2006. – С. 14.

ний за допомогою саморобного вибухового пристрою. Іншими словами, метою будь-якої тактичної операції, що проводиться у кримінальному провадженні щодо розслідування злочинів цього виду є отримання в максимально короткі строки масиву криміналістично значущої інформації про терористичний акт, вчинений за допомогою саморобного вибухового пристрою шляхом використання можливостей суб'єктів, які взаємодіють зі слідчим.

Безпосередньою метою будь-якої тактичної операції є вирішення тактичного завдання. Тактичне завдання – це певна проблема, яка потребує свого вирішення в процесі розслідування і передбачає використання різних тактичних засобів (тактичних операцій, слідчих (розшукових) дій, тактичних або інших прийомів)¹. Йдеться про: а) вирішення конфліктної ситуації; б) створення умов, необхідних для проведення слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій слідчого; в) створення умов, що гарантуватимуть результативність слідчої (розшукової) дії; г) забезпечення слідчої таємниці, зокрема, збереження в таємниці джерел доказової й орієнтуючої інформації; г) забезпечення збереженості, до необхідного моменту, ще не використаних джерел доказової чи орієнтуючої інформації; д) інші тактичні впливи на слідчу ситуацію з метою її зміни або використання².

Принципи планування, організації та проведення тактичних операцій були запропоновані А. В. Дуловим, який класифікував їх на загальні принципи та принципи, що діють у кожній групі операцій, що визначаються їх об'єктивними особливостями³.

¹ *Здоровко С. Ф.* Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / С. Ф. Здоровко. – Х., 2002. – С. 12.

² *Чернышев М. А.* Осмотр места происшествия как базовая тактическая операция: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / М. А. Чернышев. – М., 2008. – С. 11.

³ *Дулов А. В.* Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. – Минск, 1979. – С. 96–106; *Дулов А. В.* Тактические операции / А. В. Дулов // Криминалистика: учеб. пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др.; под ред. А. В. Дулова. – Минск: НКФ «Экоперспектива», 1996. – С. 392–411.

Сформульовані науковцем положення знайшли свій подальший розвиток в наукових роботах І. М. Комарова¹, В. І. Шиканова², В. М. Шевчука³ та інших вчених.

Прийняття рішення про проведення тактичних операцій є індивідуальним у кожному випадку та залежить від слідчої ситуації, що складається у кримінальному провадженні. Підставою для прийняття рішення про проведення тактичної операції є логічне осмислення даних, отриманих під час виявлення ознак злочину, провадженні першочергових слідчих (розшукових) дій. Проте, на погляд О. Я. Баєва, існують дві тактичні операції, що є обов'язковими під час планування та провадження у всіх провадженнях – не залежно від того, до якої категорії чи до якого виду відноситься злочин, що розслідується та яка слідча ситуація склалася: «захист доказів» та «перевірка показань особи, яка визнала себе винуватою у вчиненні злочину»⁴.

Найменування тактичної операції повинно надавати більш менш чітке уявлення про характер дій, що здійснюються в ході її проведення, про їх спрямованість, хоча назва багатьох тактичних операцій носить в деякій мірі умовний характер. Це продиктовано тією обставиною, що тактичні операції є (представлені) системними утвореннями, здатними вирішити не лише завдання, що зумовило її найменування, але й інші тактичні завдання.

¹ *Комаров І. М.* Криміналістическіє операції досудебного виробництва в системі криміналістики / І. М. Комаров. – М.: Юрлітінформ, 2010. – С. 151–153; *Комаров І. М.* Криміналістическіє операції досудебного виробництва: монографія / І. М. Комаров. – М.: Изд-во Юрлітінформ, 2013. – 400 с.

² *Шиканов В. І.* Теоретическіє основи тактическіє операцій в расследовании преступлений / В. И Шиканов. – Иркутск: Изд-во Иркут. Ун-та, 1983. – 200 с.

³ *Шевчук В. М.* Організаційна функція тактическіє операцій / В. М. Шевчук // Юрид. наука: наук. юрид. журн. – К.: Нац. акад. управління, 2011. – Вип. 1. – С. 177–178.

⁴ *Баєв О. Я.* Основи криміналістики: курс лекцій / О. Я. Баєв. – М.: Экзамен, 2001. – С. 237.

3.2. ВИДИ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ

Проблемам класифікації тактичних операцій присвятили свої роботи багато авторів. Проте вважаємо за доцільне провести аналіз відповідних поглядів, ґрунтуючись на одній з розгорнутих класифікацій, запропонованих Л. Я. Драпкіним¹, який диференціює операції за такими підставами: за характером вирішуваних проміжних завдань; за характером слідчих ситуацій, в яких проводяться операції (таку ж класифікацію проводить й В. О. Образцов², за змістом, за етапами розслідування (одним із перших класифікацію тактичних операцій початкового етапу розслідування злочинів пропонує Є. П. Іщенко³; за часовою структурою, за організаційною структурою, за характером зв'язків між елементами тактичної операції; за рівнем спільності; за рівнем автономності; за кількістю тактичних операцій, що проводяться в межах одного провадження).

Необхідно уточнити, що класифікацію за часовою структурою пропонує також І. М. Комаров⁴, М. П. Яблоков, який уточнює, що тактичні операції тривалістю менше 24 годин є нетри-

¹ *Драпкин Л. Я.* Основы теории следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – С. 140–141.

² *Образцов В. А.* Выявление и изобличение преступника / В. А. Образцов. – М.: Юристъ, 1997. – С. 56.

³ *Ищенко Е. П.* Проблемы первоначального этапа расследования преступлений / Е. П. Ищенко. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. – С. 104–105.

⁴ *Комаров И. М.* Классификация тактико-криминалистических операций досудебного производства / И. М. Комаров // Уголовно-процессуальные чтения на Алтае: мат. ежегод. науч.-практ. конф. Вып. 6. / Под ред. проф. В. К. Гавло. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2006. – С. 67.

валими, а у випадку тривалості зверх того – мова повинна йти про тривалі тактичні операції¹ та інші вчені.

В. Є. Корноухов, кладучи в основу класифікації тактичних операцій тактичне завдання, поділяє їх на типові й атипові. Розкриваючи зміст першої, автор не дає її визначення, зазначаючи лише про те, що вона виникає в результаті того, що розслідування у конкретному кримінальному провадженні певною мірою відрізняється від типової методики², хоча, на наш погляд, визнання можливості здійснення розслідування за методикою, що відрізняється від типової, ще не означає необхідності виділення самостійного виду тактичної операції. Власне, і сам автор говорить про те, що в умовах практики «необхідна адаптація типової тактичної операції до конкретних умов діяльності»³.

На перший погляд, ця класифікація повторює диференціацію тактичних операцій на типові та специфічні. Між тим остання виникає не в результаті адаптації відомого тактичного комплексу до потреб практики, а являє собою нове утворення, при характеристиці специфічних тактичних операцій вірно зазначається, що в їх структурі найбільш значне місце займають конкретні оригінальні елементи⁴.

Цікаву назву деяким операціям дає А. П. Онучін, який в залежності від мети проведення виділяє конструктивні, деструктивні, консерваційні, профілактичні, кумулятивні, акордні, про-

¹ Яблоков Н. П. Криминалистическая методика расследования (некоторые теоретические положения) / Н. П. Яблоков. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – С. 83.

² Корноухов В. Е. Тактические операции в методике расследования преступлений: понятие и классификация / В. Е. Корноухов // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе: Сб. мат. межд. науч. конф. (15–16 февраля 2007 г.): в 2 ч. / Отв. ред. С. Д. Назаров. – Красноярск: Сибирский ЮИ МВД России, 2007. – С. 310–311.

³ Корноухов В. Е. Методика расследования преступлений: теоретические основы / В. Е. Корноухов. – М.: Норма, 2008. – С. 132.

⁴ Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – С. 141.

сті й складні тактичні операції¹. Розуміння автором тактичної операції як складного тактичного прийому² призводить до включення ним до системи тактичних операцій окремих тактичних прийомів, наприклад, утримання від виконання певної дії³.

В криміналістичній літературі пропонується також класифікувати тактичні криміналістичні операції на операції розкриття, операції розслідування та операції запобігання злочину⁴. Також заслуговує на увагу класифікація тактичних операцій за сферою використання рекомендацій на загальні, особливі й одиничні⁵.

О. С. Князьков пропонує розрізняти тактичні операції забезпечувального та дослідницького характеру⁶. До перших, на думку вченого, слід відносити, наприклад, тактичні операції «Вивчення особистості обвинуваченого», «Нейтралізація протидії». Так, в числі способів вчинення протидії називаються знищення злочинцем документів, виготовлення нових документів і т.п. Очевидно, що нейтралізація таких дій сама по собі не дозволяє отримати відомості, на основі яких можуть бути встановлені обставини, що підлягають доказуванню. У ході провадження тактичної операції, спрямованої на вивчення особи обвинуваченого, найчастіше відшукуються і вивчаються архівні документи, щоденники та т.п.⁷. Ці дії також спрямовані на створення пе-

¹ *Онучин А. П.* Вопросы ситуативной методики и тактических операций при расследовании преступлений / А. П. Онучин // Тактические операции и эффективность расследования Межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск: Свердловск. юрид. ин-т, 1986. – С. 29–33.

² Там само. – С. 28.

³ Там само. – С. 29.

⁴ *Комаров И. М.* Проблемы теории и практики криминалистических операций в досудебном производстве: Дисс. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.09 / И. М. Комаров. – Барнаул, 2003. – С. 54.

⁵ *Комаров И. М.* Классификация тактико-криминалистических операций досудебного производства / И. М. Комаров // Уголовно-процессуальные чтения на Алтае: мат. ежегод. науч.-практ. конф. Вып. 6. / Под ред. проф. В. К. Гавло. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2006. – С. 66.

⁶ *Князьков А. С.* Проблемы классификации тактических операций / А. С. Князьков // Вестник Тюменского государственного университета. – 2012. – № 3. – С. 190.

⁷ *Лавров В. П.* Изучение личности подозреваемого (обвиняемого) в процессе расследования / В. П. Лавров // Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. А. Ф. Волюнского. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – С. 215.

редумов застосування тактико-криміналістичних засобів безпосереднього дослідження об'єктів, що містять інформацію про злочин. Особливе значення має вивчення особистості підозрюваного і тут тактичні операції здійснюються з метою отримання відомостей про особу зазначеного суб'єкта, таких його властивостей, як замкнутість або балакучість, схильність до встановлення контакту або відчуженість і настороженість при бесіді з незнайомою людиною¹. До числа других слід відносити, наприклад, тактичні операції «Збір вихідної інформації»².

Практична діяльність щодо реалізації вказаних та інших тактичних операцій ґрунтується на наукових основах. Крім загальних положень теорії тактичної операції важливе значення мають й інші криміналістичні концепції й розробки (вчення про слідчу ситуацію, про криміналістичну характеристику злочинів, теорії криміналістичного моделювання, прогнозування, ідентифікації, класифікації, тактичного рішення тощо)³.

Оскільки в практичному аспекті тактична операція – це окремий випадок цілеспрямованої діяльності, слідчий у процесі розробки й здійснення тактичної операції враховує також положення логіки, психології, гносеології, науки управління й організації праці, інших сфер наукового знання⁴. Тактична операція виступає теоретичною основою й практичною формою реалі-

¹ *Ведерников Н. Т.* Криминалистическое изучение личности // Криминалистика: Учебник для студентов вузов / Н. Т. Ведерников; под ред. А. Ф. Вольнского, В. П. Лаврова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009. – С. 115.

² *Резван А. П.* Некоторые тенденции развития криминалистической тактики в новых условиях уголовного судопроизводства / А. П. Резван // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе: м-лы всерос. науч-практ. конф., г. Краснодар, 23–24 мая 2002 г. – Кубанский гос. аграр. ун-т, юрид. фак-т. Краснодар, 2002. – С. 83.

³ *Терещук О. Д.* Особливості застосування тактичних операцій при розслідуванні розбійних нападів, учинених на водіїв автотранспортних засобів / О. Д. Терещук // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – № 23. – С. 82.

⁴ Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: ІнЮре, 2004. – С. 410; Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Частные криминалистические теории. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 2. – 464 с.

зації методу розслідування¹. З цієї позиції метод розслідування злочинів – це створена для вирішення завдання розслідування система прийомів і правил, послідовно реалізованих під час проведення тактичної операції.

Особливе місце в сутності тактичної операції займає процесуальний аспект. Він полягає в допустимості тактичних прийомів, слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що складають зміст операції, тобто в отриманні під час проведення тактичної операції допустимих з точки зору процесуального закону доказів. Основною умовою допустимості тактичної операції є правомірність поєднання її елементів. Ознакою правомірності є збереження за особою, яка піддається впливу, свободи вибору своєї позиції, наявність умов для її обрання. Правомірність впливу залежить від правомірності його засобів, критеріями якої є: законність; вибірковість впливу, тобто направленість лише на певних осіб і нейтральність щодо інших; моральність. Правомірність слідчих (розшукових) дій означає наявність їх правової регламентації в законі².

Перш ніж розкривати сутність тактичних операцій, що можуть бути ефективно проведені з метою встановлення й розшуку осіб, причетних до вчинення терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою, необхідно визначити загальну структуру тактичної операції, за якою кожна із запропонованих нами тактичних операцій буде розглядатися.

В науковій літературі погляди на структуру тактичної операції суттєво різняться. Пропонуються структура тактичної операції, що складається з семи етапів: 1 – дослідження інформаційного масиву (аналіз наявної та збирання нової інформації, необхідної для прийняття тактичного рішення про необхідність проведення тактичної операції), формування вихідних даних

¹ Проценко М.В. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці: автор. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / М.В. Проценко. – Х., 2008. – С. 9.

² Криміналістика: учебник / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – С. 612.

і визначення об'єкта пошуку; 2 – постановка проблеми; 3 – пошук шляхів вирішення проблеми; 4 – висунення версій; 5 – визначення змісту тактичної операції, послідовності та сутності запланованих дій; 6 – проведення тактичної операції; 7 – оцінка результатів її проведення¹.

Існують й інші погляди на структуру тактичної операції, а саме виділяються три стадії її розвитку: 1) стадія підготовки (організації); 2) стадія реалізації (робоча частина); 3) заключна стадія. В свою чергу, кожна із цих стадій припускає послідовне проходження ряду етапів.

На підготовчій стадії виділяються наступні етапи: побудова й вивчення уявної моделі сформованої слідчої ситуації; визначення завдання (завдань) розслідування; ухвалення рішення про необхідність проведення тактичної операції й розробка її програми; вжиття заходів щодо забезпечення програми тактичної операції в стадії її підготовки. На цьому етапі слідчий повинен, використовуючи первинну інформацію, спланувати подальшу діяльність, зокрема, враховуючи екстреність тактичної операції, масштаби й регіональне охоплення, характер і обсяг майбутньої роботи, криміналістичну характеристику злочину, що розслідується, сукупність необхідних матеріально-технічних і людських ресурсів, тактичні особливості й послідовність проведення дій (заходів), лінію поведінки їх учасників, найбільш доцільні правила й прийоми проведення тих або інших слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрогнозувати різні варіанти розвитку ситуації й відповідних реакцій виконавців операції, оцінити ймовірність протидії тощо. В ході підготовчої діяльності вивчаються нормативні документи, методична література, проводяться інструктажі учасників тактичної операції, складаються необхідні процесуальні документи тощо².

¹ Святненко А.И. Тактическая операция как способ разрешения следственных ситуаций с высокой степенью информационной неопределенности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А.И. Святненко. – Ставрополь, 2008. – С. 11.

² Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: ІнЮре, 2004. – С. 404.

В структурі діяльності щодо реалізації програми тактичної операції (робочої стадії) виділяються три етапи: 1) початковий; 2) проміжний; 3) заключний. Робоча частина початкового й проміжного етапів тактичної операції реалізується в послідовному, одночасному чи паралельному режимі проведення дій і заходів (однотипних або різнотипних), спрямованих на досягнення мети конкретної тактичної операції.

Робота на початковому етапі тактичної операції припускає необхідність створення передумов, що об'єктивно сприяють ефективному розвитку тактичної операції, а діяльність на проміжному її етапі повинна виходити із завдання закріплення досягнутих результатів, а також коригування наміченої програми: її уточнення, доповнення чи скорочення, здійснення необхідних кадрових перестановок, перегляд обов'язків, іноді заміна учасників операції.

Діяльність на заключному етапі передбачає підбиття підсумків і оцінку досягнутого, складення необхідних для оформлення проведеної роботи документів (наприклад, протоколів процесуальних дій, письмових рапортів учасників операції, пояснень, висновків спеціалістів) і вирішення питання про реалізацію результатів операції¹. Саме така структура тактичної операції, на наш погляд, є найбільш прийнятною для практичного використання, про що зазначили 94% опитаних слідчих СБ України та МВС України.

Однією з основних умов ефективності тактичної операції виступає єдине централізоване керівництво з боку слідчого. При цьому повинна бути налагоджена чітка взаємодія в процесуальній чи не процесуальній формі між всіма учасниками тактичної операції, в першу чергу, між слідчим як її керівником, прокурором, що здійснює процесуальне керівництво розслідуванням, оперативним працівником, якому слідчий дає доручення на проведення як гласних, так і негласних слідчих (розшукових) дій,

¹ Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: ІнЮре, 2004. – С. 407.

спеціалістом, який використовує комплекс технічних засобів фіксації ходу операції.

Проте, кожний із них діє суворо в межах своєї компетенції та власними методами. Суб'єктами тактичної операції також можуть бути працівники різних органів державної влади (органів місцевого самоврядування), представники громадськості та ін. За необхідності до участі в тактичній операції залучаються потерпілі, заявники, свідки, інші учасники кримінального процесу. Для складних тактичних операцій важливе чітке виконання кожним учасником операції своїх обов'язків, точне дотримання вимог спільного плану дій¹.

Тактична операція, реалізована в кримінальному провадженні щодо терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, виступає переважно як оптимальна форма взаємодії, яка дозволяє втілити наступні принципи взаємодії: 1) принцип повноти використання можливостей взаємодії в процесі розслідування; 2) принцип максимального залучення всіх органів і організацій, здатних реалізувати функції, необхідні для вирішення конкретного завдання розслідування; 3) принцип обов'язкового планування всього процесу взаємодії; 4) принцип обов'язкового дотримання визначальної, організуючої ролі слідчого в ході здійснення взаємодії між різними органами, організаціями, особами, залученими до участі в розслідуванні; 5) принцип постійного обміну інформацією між учасниками взаємодії².

Результати інтерв'ювання слідчих СБ і МВС України переконливо доводять, що більшість слідчих (86% опитаних) вважає, що слідча практика потребує розробки та впровадження типових тактичних операцій³. Це дозволить оптимізувати про-

¹ Чернышев М. А. Осмотр места происшествия как базовая тактическая операция: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / М. А. Чернышев. – М., 2008. – С. 18.

² Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: ІнЮре, 2004. – С. 417.

³ В ході дослідження проблем початкового етапу розслідування терористичного акту, вчиненого з використанням саморобного вибухового пристрою було опитано 1600 слідчих МВС та СБ України.

цес розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою, надасть істотну допомогу у визначенні напрямів й обранні доцільних засобів розслідування даної категорії злочинів.

Таким чином, на даний час розробка тактичних операцій стає одним із найперспективніших наукових напрямів у криміналістиці, який дозволяє створювати гнучкі алгоритми розслідування злочинів цього виду, і отримує широке застосування на практиці.

Отже, завдання початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою можуть бути повністю і на належному рівні вирішені не шляхом провадження окремої процесуальної дії або випадкового набору дій, а лише на основі комплексу дій, пов'язаних загальною метою, загальним задумом і поєднаних в одне ціле в межах тактичної операції.

Під тактичною операцією слід розуміти систему слідчих (розшукових), у тому числі й негласних дій, інших процесуальних дій, організаційних та інших заходів, здійснюваних під керівництвом слідчого, що забезпечує найбільш оптимальне досягнення тактико-криміналістичних завдань під час розслідування злочинів.

Тактичними операціями, що можуть бути проведені під час початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою є: «Встановлення і пошук особи – установлювача саморобного вибухового пристрою на місці події», «Встановлення і пошук особи – виготовлювача саморобного вибухового пристрою», «Встановлення місця виготовлення саморобного вибухового пристрою», «Встановлення учасників групи», «Встановлення очевидців», «Встановлення потерпілих», «Відшкодування матеріальних збитків», «Документ», «Захист доказів» та інші.

У слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування, коли обстановка місця події частково або повністю збереглася вна-

слідок запобігання терористичного акту або його незначних наслідків з погляду руйнування об'єкта й прилягаючих до нього конструкцій та територій, можуть бути ефективно реалізовані тактичні операції «Встановлення і пошук особи–установлювача саморобного вибухового пристрою на місці події», «Встановлення і пошук особи – виготовлювача саморобного вибухового пристрою», «Встановлення місця виготовлення саморобного вибухового пристрою», «Встановлення учасників групи» та інші.

У типовій слідчій ситуації, яка є найбільш складною для подальшого розслідування, що характеризується настанням вибуху саморобного вибухового пристрою та повним руйнуванням об'єкта, на який спрямований терористичний акт, яка має два типові підвиди: 1) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою не затримана, однак слідчий володіє інформацією, яка дозволяє організувати її розшук (переховується від правоохоронних органів у зв'язку із вчиненням раніше злочином або перебуває в розшуку за раніше вчинений злочин); 2) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, не затримана, відомостей про її особистість у розпорядженні правоохоронних органів немає або майже немає ефективним стане реалізація тактичних операцій групи «Збирання інформації», «Пошук», «Фіксація» та інших.

Під час реалізації тактичної операції «Встановлення і пошук особи –установлювача саморобного вибухового пристрою на місці події», здійснювати пошук інформації про його особу необхідно: шляхом дослідження ймовірних слідів особи установлювача саморобного вибухового пристрою під час огляду місця події; встановлення й допитів свідків; використання інформаційно-довідкового забезпечення розслідування; вивчення архівних матеріалів кримінальних проваджень щодо аналогічних вибухів, у тому числі саморобного вибухового пристрою, вивчення відповідних матеріалів оперативно-розшукової діяльності; експертних досліджень виявленого саморобного ви-

бухового пристрою, що не спрацював з метою встановлення наявності відповідних навичок особи-установлювача у вибуховій справі тощо.

Сутність і зміст тактичної операції «Встановлення і пошук особи – виготовлювача саморобного вибухового пристрою» визначається вихідними ситуаціями й ситуаціями, які виникають в процесі розслідування. Насамперед, важливу інформацію для реалізації цієї тактичної операції суб'єкт досудового розслідування отримує в результаті провадження судової експертизи саморобного вибухового пристрою або його фрагментів, якщо пристрій спрацював на місці події. Здійснюється пошук особи, яка ймовірно, виготовила саморобний вибуховий пристрій, місце виготовлення, спосіб отримання особою-виготовлювачем конструктивних частин саморобного вибухового пристрою, виготовлених в заводській умовах та ін.

Якщо слідчий, прокурор виходячи із отриманої на початковому етапі розслідування інформації висуває версію про вчинення терористичного акту групою осіб, ефективним є реалізація тактичної операції «Встановлення учасників групи». При проведенні тактичної операції необхідно враховувати загальні умови, що впливають на ефективність її проведення. По-перше, те, що в злочинній групі діє установка не давати правдивих показань (або взагалі показань), тому часто члени групи дають пояснення щодо окремих епізодів злочинної діяльності й тільки з приводу доведених слідчим фактам злочинної діяльності. По-друге, члени злочинної групи перебувають у психологічній невизначеності щодо поведінки інших співучасників на досудовому слідстві й сутності їх показань.

Тому в ході реалізації зазначеної тактичної операції допити встановлених членів злочинної групи доцільно починати з виконавців, ефективніше – одночасно із залученням декількох слідчих.

Також тактичними операціями, що можуть бути проведені під час початкового етапу розслідування терористичних актів, вчине-

них за допомогою саморобного вибухового пристрою є: «Встановлення очевидців», «Встановлення потерпілих», «Відшкодування матеріальних збитків», «Документ», «Захист доказів» та інші.

* * *

Під тактичною операцією слід розуміти систему слідчих (розшукових), у тому числі й негласних дій, інших процесуальних дій, організаційних та інших заходів, здійснюваних під керівництвом слідчого, що забезпечує найбільш оптимальне досягнення проміжних завдань розслідування.

Сутнісними ознаками тактичної операції є: а) системність взаємозалежних дій; б) обумовленість цієї системи дій слідчою ситуацією; в) планомірність їх реалізації; г) керівна роль слідчого; д) цілеспрямованість дій щодо виконання конкретного тактичного завдання.

Прийняття рішення про проведення тактичних операцій є індивідуальним у кожному випадку та залежить від слідчої ситуації, що складається у кримінальному провадженні.

Підставою для прийняття рішення про проведення тактичної операції є логічне осмислення даних, отриманих під час виявлення ознак злочину, провадженні першочергових слідчих (розшукових) дій.

Тактичними операціями, що можуть бути проведені під час початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою є: «Встановлення і пошук особи – установлювача саморобного вибухового пристрою», «Встановлення і пошук особи – виготовлювача саморобного вибухового пристрою», «Встановлення місця виготовлення саморобного вибухового пристрою», «Встановлення учасників групи», «Встановлення очевидців», «Встановлення потерпілих», «Відшкодування матеріальних збитків», «Документ», «Захист доказів» та інші.

РОЗДІЛ 4.

Особливості проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на реалізацію тактичних операцій початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою

4.1. ОРГАНІЗАЦІЯ Й ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Виходячи з положень ч. 1 ст. 214 КПК України для прийняття рішення про внесення відомостей про вибух до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку досудового розслідування, слідчий, прокурор повинні встановити обставини, що можуть свідчити про те, що вчинене саме кримінальне правопорушення. Ці обставини встановлюються, як правило, первинним оглядом місця події, що згідно закону (ч. 3 ст. 214 КПК України) може бути проведений невідкладно, до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється після завершення огляду.

На наш погляд, огляд місця вчинення вибуху, що ймовірно стався внаслідок дій терористичного характеру, є слідчою (розшуковою)

дією, що не входить до структури жодної тактичної операції. За результатами огляду місця події, а саме місця вибуху саморобного вибухового пристрою, слідчий отримує та аналізує первинну інформацію про вчинений злочин, оцінює слідчу ситуацію, висуває загальні й окремі версії, та, за необхідності, приймає рішення про необхідність та доцільність проведення конкретної тактичної операції.

Таким чином, результати огляду місця події визначають необхідність та доцільність проведення конкретної тактичної операції, формують вихідні дані для її проведення, визначають зміст майбутньої тактичної операції, послідовність та сутність слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що становитимуть її робочий етап. Окрім того, значення огляду місця події полягає у тому, що внаслідок його проведення слідчий отримує доказову інформацію про злочин безпосередньо, що зводить до мінімуму її викривлення.

Загальні положення проведення огляду місця події досить детально висвітлені в науковій криміналістичній літературі¹, тому нами будуть розглянуті лише особливості етапів та стадій

¹ Антонов В. П. Криминалистический порядок фиксации следов и предметов при производстве осмотра места происшествия / В. П. Антонов // Прокурорская и следственная практика. – 2004. – № 3–4. – С. 193–206; Горшунов А. Е. Значение осмотра места происшествия при расследовании уголовного дела: Власть и право / А. Е. Горшунов, Т. В. Серебряная // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского: Власть и право. – Нижний Новгород: Изд-во ННГУ, 2003. – Вып. 2 (7). – С. 217–219; Гулянец А. Г. Основные направления повышения эффективности осмотра места происшествия. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. Г. Гулянец. – М., 2005. – 19 с.; Гулянец А. Г. Информационный потенциал осмотра места происшествия / А. Г. Гулянец, А. А. Топорков // Lex Russica. Научные труды МГЮА. – 2004. – № 3. – С. 763–775; Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.; Колмаков В. П. Следственный осмотр: учебное пособие / В. П. Колмаков. – М.: Юридическая литература, 1969. – 150 с.; Максудов И. Х. Осмотр места происшествия: пособие / И. Х. Максудов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1965. – 40 с.; Осмотр места происшествия / под ред. А. Н. Васильева. – М.: Госюриздат, 1960. – 149 с.; Попов В. И. Осмотр места происшествия / В. И. Попов. – М.: Госюриздат, 1959. – 231 с.; Шаламов М. П. Осмотр места происшествия / М. П. Шаламов. – М.: ВЮЗИ, 1966. – 60 с.; Разумов Э. А. Осмотр места происшествия / Э. А. Разумов, Н. П. Молибога. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.; Хижняк Д. С. Осмотр места происшествия: учеб. пособ. / Д. С. Хижняк. – Саратов: Научная книга, 2005. – 80 с.; Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько. – Київ: Ін Юре, 2010. – 496 с.

її проведення у справах про терористичний акт, вчинений з використанням саморобного вибухового пристрою.

Вся адміністративна територія, де відбувся терористичний акт, номінально є місцем події. Вона може фактично складатися з десятків, сотень або тисяч локальних місць події, які відносяться до конкретних епізодів вчиненого кримінального правопорушення.

Місцем події у кримінальних провадженнях про терористичний акт, вчинений із застосуванням саморобного вибухового пристрою може бути: ділянка місцевості, що належить як до державної чи суспільної власності, так і будь-кому на праві особистої власності (вулиця, площа, пустир, двір, берег водойми); приміщення (будь-якої форми власності: багатопверховий багатоквартирний будинок, індивідуальна будівля, підсобний будинок, окремі приміщення в них), де: було вчинено кримінальне правопорушення; настали шкідливі наслідки; є інші сліди даної події. *Наприклад, у кримінальній справі (Дніпропетровська обл., 2001 р.), по обвинуваченню С. у вчиненні терористичного акту (вибуху і тролейбусі з 60-ма пасажирами), місцем події був тролейбус та навколишня територія; у кримінальній справі (Одеська обл., 2002 р.) по обвинуваченню Ш. у вчиненні терористичного акту (вибуху в кафе «Аніон»), місцем події було як саме кафе, так і навколишня територія; у кримінальній справі (Київ, 2004 р.) по обвинуваченню П., Ш., З. та С. у вчиненні терористичного акту (вибухів на речовому ринку «Тросцина») місцем події була територія речового ринку.*

Після терористичного акту на місцях події можуть знаходитися свідки-очевидці, потерпілі живі особи, трупи, одяг і його частини, ушкоджені будинки, споруди, елементи їх конструкцій, саморобні вибухові пристрої, їх фрагменти, сліди їх застосування тощо.

Результати опитувань переконливо доводять, що у числі найбільш характерних недоліків огляду місць подій співробітниками СБУ та МВС відзначаються такі: поверхневість; не завжди правильна фіксація, вилучення і збереження об'єктів; втрата

мікрооб'єктів; привнесення сторонніх запахових слідів; недбале оформлення результатів слідчої (розшукової) дії.

В теорії криміналістики виділяються такі етапи огляду: 1) підготовчий; 2) робочий; 3) заключний.

Підготовчий етап огляду місця події умовно поділяється на дві стадії: 1) до виїзду на місце події, 2) на місці події.

До виїзду на місце події одним із головних завдань слідчого є перевірка готовності технічних засобів виявлення і фіксації слідів на місці події. Такими засобами можуть бути дозиметри, вимірювальні прилади, що фіксують зміни радіаційного фону, хімічні реактиви, що використовуються для проведення експрес-аналізів на місці кримінальне правопорушення тощо. При цьому важливим є з'ясування технічної придатності цих приладів і речовин (огляд паспортів, формулярів, оцінок технічного нагляду, встановлення терміну придатності, гарантійних зобов'язань, перевірка працездатності на даний час тощо). Найменування, ідентифікаційні ознаки таких засобів і результат зазначеної перевірки повинні знайти відображення у протоколі огляду¹.

¹ Организация и планирование деятельности следственных бригад: методическое пособие / В. И. Беджашев, Л. Н. Викторов, М. Я. Розенталь, Л. А. Соя-Серко и др. – М.: Изд-во ВНИИ пробл. укрепления законности и правопорядка, 1990. – 52 с.; *Гончаренко В. Г.* Науково-технічні засоби в роботі слідчого / В. Г. Гончаренко. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1972. – 208 с.; *Гончаренко В. И.* Научно-технические средства в следственной практике / В. И. Гончаренко. – К.: Вищ.шк. Изд-во при КГУ, 1984. – 152 с.; *Давыдов Е. В.* Использование технико-криминалистических и специальных средств при осмотре мест взрывов, совершенных террористами / Е. В. Давыдов // Судебная экспертиза: дидактика, теория, практика: сб. науч. труд. – М.: Изд-во Моск. ун-та МВД России, 2005. – Вып. 2. – С. 94–97; *Евстигнеев Б. А.* К вопросу о технико-криминалистическом обеспечении осмотра места взрыва / Б. А. Евстигнеев, Д. А. Исхизов // Вестник криминалистики. – 2003. – Вып. 1 (5). – С. 72–75; *Евстигнеева О.* Подготовка к осмотру места взрыва / О. Евстигнеева // Законность. – 1999. – № 11. – С. 10–12; *Евстигнеев Б. А.* Особенности технико-криминалистического обеспечения осмотра места происшествия при возможной установке взрывного устройства / Б. А. Евстигнеев, Д. А. Исхизов // Вестник криминалистики. – 2002. – Вып. 2 (4). – С. 63–68; *Селезнев А. Г.* Осмотр места происшествия с использованием технико-криминалистических средств / А. Г. Селезнев // Проблемы предварительного следствия и раскрытия преступлений в деятельности органов внутренних дел: Сб. науч. стат. – Хабаровск: Изд-во Хабар. ВШ МВД СССР, 1989. – С. 62–65; *Чистова Л. Е.* Техничко-криминалис-

До виїзду, якщо слідчий передбачає наявність на місці події трупа, доцільно забезпечити участь в огляді понятих, які повинні відповідати вимозі ч. 7 ст. 223 КПК про незаінтересованість у кримінальному провадженні, та спеціалістів. У кримінальних провадженнях про терористичний акт в першу чергу можуть знадобитися судові медики, пожежні техніки, вибухотехніки, криміналісти, фото-, відеодокументалісти та ін.

Огляд місця події проводить слідчий, який є керівником слідчо-оперативної групи. Але на всіх етапах огляду можлива і необхідна як процесуальна, так і не процесуальна форми взаємодії слідчого і оперативних працівників (членів СОГ, зональних оперативних працівників тощо)¹. До виїзду на місце події оперативні працівники СОГ за вказівкою слідчого надають допомогу:

1. В одержанні з будь-яких джерел даних про оперативну обстановку на місці події, про яке надійшла інформація, визначенні найбільш оптимальних і безпечних маршрутів проходження до місця події і назад з урахуванням мінливої оперативної обстановки.
2. В пошуці і забезпеченні участі в огляді: зональних оперативних працівників, співробітників інших правоохоронних органів, спеціалістів, понятих.
3. В пошуці транспорту, а за необхідності й бойової техніки й пально-мастильних матеріалів для проходження до місця події і назад, засобів зв'язку членів СОГ зі штабом; криміналістичних і інших технічних засобів, що можуть знадобитися при огляді місця події, а також пакувальних засобів. З урахуванням багатопредметності обстановки

тическое обеспечение осмотра места происшествия: учеб.пособ. / Л. Е. Чистова – М.: Изд-во МЮИ МВД России, 1998. – 90 с.

¹ Сав'юк О. В. Інформаційна взаємодія між учасниками слідчо-оперативної групи під час розкриття та розслідування злочинів / В. І. Оперук, О. В. Сав'юк // Актуальні проблеми діяльності кримінальної міліції та підготовки фахівців для її підрозділів: матеріали VI звітної науково-практичної конференції факультету кримінальної міліції Львівського державного університету внутрішніх справ (Львів, 6 квітня 2012 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2012 – С. 59–62.

місця події важливо передбачити і мати в наявності велику кількість різноманітних видів упакування (мішки і пакети поліетиленові, паперові, коробки, пробірки, шпагат, нитки, паперові і сургучеві печатки, клей, номерні і пакувальні бирки й ін.).

На підготовчому етапі по прибуттю на місце події частина оперативних працівників СОГ за вказівкою слідчого надають допомогу:

- 1) у визначенні і позначенні меж місця події, організації охорони, у тому числі збройної: самого місця і його оточення; потерпілих, очевидців і членів СОГ;
- 2) у встановленні анкетних даних (прізвищ, імен, адрес проживання, фактичного нині та планованого в найближчому майбутньому місць знаходження (перебування): очевидців (потерпілих, свідків), наданні їм екстреної допомоги, вживанні заходів з їх евакуації в безпечне місце для кваліфікованої медичної допомоги, розміщення і т. п.
- 3) у запрошенні понятих для огляду трупів, якщо вони не були запрошені заздалегідь;
- 4) в опитуванні (до процесуального допиту в тому чи іншому статусі) очевидців з документальним оформленням шляхом одержання пояснень, заяв, складанням рапортів, доповідних записок, довідок, а також із застосуванням технічних засобів (диктофонів, відеокамер) з метою одержання максимально повної інформації про подію, що сталася;
- 5) у розшуці (переслідуванні) підозрюваних у вчиненні терористичного акту «за гарячими слідами»;
- 6) у вжитті заходів із забезпечення участі виявлених осіб в інших невідкладних слідчих (розшукових) діях, збереження таємниці розслідування;
- 7) в інформуванні слідчого, що здійснює огляд, про отримані результати ОРД;

Оперативні працівники, що мають негласні позиції в районі місця події, повинні вжити заходів до встановлення

зв'язку з ними для одержання інформації того ж роду, що викладена вище.

На робочому етапі огляду особа, відповідальна за його проведення (слідчий), повинна:

- якщо цього не було зроблено раніше – виконати вищевказані положення щодо підготовчих дій після прибуття на місце події;
- роз'яснити права й обов'язки понятим, спеціалістам, іншим учасникам слідчої (розшукової) дії. Крім цього, необхідно чітко проінструктувати цих же осіб про загальні правила й особливості поведінки безпосередньо під час огляду (як поводитися під час виявлення предметів, слідів, які заходи власної безпеки вживати й ін., звернути їх увагу на предмети й сліди, що можуть мати відношення до кримінального правопорушення, відгородити (позначити) їх, щоб не зашкодити чи не пропустити (втратити); не втратити можливість роботи з мікро- і запаховими слідами ймовірних злочинців);
- створити групу для пошуку (переслідування) «за гарячими слідами», застосувати собаку для розшуку особи (осіб), що заклала вибуховий пристрій, визначення ймовірних шляхів їх приходу на місце події і відходу з нього; вислухати коротку думку запрошених фахівців про найбільш доцільну послідовність дій, застосування технічних засобів;
- повідомити учасників слідчої (розшукової) дії про технічні засоби, що будуть застосовані;
- прийняти остаточне рішення, намітити і довести до відповідальних осіб план (вузли, послідовність роботи) і методи проведення детального огляду, попередити про майбутнє застосування конкретних технічних засобів. На початковій стадії огляду здійснюється орієнтуюча і оглядова фото-, відеозйомка, виміри й описання предметів без порушення їх положення.

Важливим елементом підготовки до огляду місця події є залучення до участі в огляді спеціалістів різних напрямів знань. Як правило, спеціалістами найчастіше залучають експертів експертних установ¹.

Для успішної організації огляду місця вчинення терористичного акту шляхом вибуху саморобного вибухового пристрою необхідно знати механізм вибуху, його основні вражаючі фактори, закономірності утворення та локалізації слідів вибуху.

Під впливом електричного струму або іскри вогнепровідного шнура засоби ініціювання приводяться в дію і передають заряду ініціюючий імпульс. У результаті починається мимовільне хімічне перетворення з утворенням великої кількості тепла, газів і тиску повітря.

Газоподібні продукти вибуху, що поширюються в усі сторони з великою швидкістю, стискають повітря, що перебуває перед ним, утворюючи зону підвищеного тиску. На передньому фронті зона тиску змінюється стрибкоподібно: від атмосферного до максимуму. Процес поширення такої зони підвищеного тиску зі стрибкоподібним стисканням повітря в ній називається ударною хвилею. Таким чином, основними вражаючими факторами вибуху є газоподібні продукти вибуху, ударна хвиля та потік осколків. Вони неодмінно беруть участь в утворенні та локалізації слідів вибуху. Закономірності їх утворення визна-

¹ Брусницын В. И. Взаимодействие следователя со специалистами при осмотре места происшествия с применением взрывного устройства / В. И. Брусницын // Западно-сибирские криминалистические чтения: Реферат. науч. сообщ. – Тюмень: Изд-во Тюмен. юрид. ин-та МВД России, 1997. – С. 37–40; Гришина Е. П. Участие специалиста-криминалиста в осмотре места происшествия / Е. П. Гришина, С. А. Саушкин // Следователь. – 2007. – № 1. – С. 21–23; Гусев А. В. Участие специалиста-криминалиста в производстве осмотра места происшествия / А. В. Гусев // Труды Краснодарского юридического института МВД России. – Краснодар: Изд-во Краснодар. юрид. ин-та, 1997. – Вып. 2: ч. 1. – С. 102–106; Ручкин В. А. Об одновременном участии группы специалистов при расследовании террористических актов / В. А. Ручкин // Криминалистическое обеспечение борьбы с терроризмом: сб. науч. тр. – Волгоград: ВА МВД России, 2006. – С. 158–160; Хидоятов Б. С. Тактические аспекты осмотра места происшествия и обыска с участием специалиста / Б. С. Хидоятов // Проблемы первоначального этапа расследования преступлений: сб. тр. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. – С. 136–139.

чаються конкретним видом вибухової речовини (ВР), конструктивними особливостями застосованого саморобного вибухового пристрою, його положенням безпосередньо перед вибухом, характером висадженого об'єкта та кваліфікацією злочинця у вибуховій справі. Отже, пізнання співробітниками СОГ проявів цих закономірностей на місці події дозволить їм одержати інформацію про конкретний вид застосованої ВР, конструктивні особливості СВП та навички злочинця у вибуховій справі, а також забезпечить активізацію розслідування події.

Зони формування та локалізації слідів вибуху умовно поділяються на наступні. Перша зона являє собою сферу радіусом 1,5–2,0 метри, де залишаються газоподібні й конденсовані продукти вибуху, за складом яких визначається вид застосованої ВР. Друга зона – сфера радіусом до 10 метрів, де формуються і залишаються сліди м'якої оболонки СВП (картон, папір, поліетиленова плівка, тканина фольга і т.п.). Третя зона – сфера радіусом до 20 метрів, де локалізуються сліди, що вказують на спосіб підриву СВП: а) електричний (залишки електропроводів, електродетонатора, осколки металевих гільз, акумуляторів, електролампочок і т.д.); б) вогневий (шматочки вогнепроводного шнура у вигляді залишку ниток, пластикової оболонки із чорними вкрапленнями, залишки гільзи капсуля-детонатора, пластикові пробки від запальних трубок); в) електромеханічний (наявність деталей і частин годинного механізму, тумблерів, ударника, пружин, залишків електроджерел). Четверта зона – сфера до 100 і більше метрів, де залишаються металеві осколки корпусу СВП та вражаючої начинки.

Крім слідів-залишків СВП, на місці вибуху залишаються сліди у вигляді різних змін на навколишніх об'єктах: кіптяви, обпалення, оплавлення деталей об'єктів; пробоїни, вигини, злами, тріщини, мікрократери та нашарування металу.

Знання про формування та локалізацію слідів вибуху покликані забезпечити успішне вирішення основних організаційно-тактичних завдань огляду місця події.

Після одержання повідомлення про вибух співробітник правоохоронного органу насамперед зобов'язаний одержати максимум інформації про подію, час і конкретне місце вибуху, кількість потерпілих, їх стан і місцезнаходження, масштаби руйнувань, наявність і місцезнаходження очевидців, можливі дані про осіб, які вчинили вибух, вжити заходів до організації охорони місця події до прибуття СОГ, проінформувати оперативного чергового про надзвичайну подію та керівництво органу.

Після прибуття оперативно-слідчої групи на місце події її керівник повинен перевірити охорону місця події, при необхідності посилити її, вжити заходів до виводу за периметр місця події осіб, що не беруть участь у проведенні процесуальних дій, а також вжити заходів до запобігання нових можливих вибухів, загорянь, обвалів і т.п.

З урахуванням великої небезпеки для життя та здоров'я людей СВП, які не спрацювали на місці вибуху, організація огляду місця події повинна здійснюватися з таким розрахунком, щоб всі операції із предметами, схожими на СВП, проводив тільки спеціаліст-вибухотехнік, а члени СОГ підтримували з ним зв'язок на безпечній відстані. Практика свідчить – незнання або нехтування правилами безпеки при організації розслідування може призвести як до невиправданих втрат серед членів слідчих груп, так і жертв серед цивільного населення¹.

Інформація, яка знаходиться у залишках СВП та інших слідах вибуху, є вихідною для провадження подальших слідчих

¹ *Шошин С. В.* Некоторые проблемы обеспечения безопасности персонала и других граждан в процессе осуществления осмотра места происшествия, проводимого в рамках первоначального этапа расследования террористических актов, связанных с применением взрывных устройств / С. В. Шошин // Следователь. – 2005. – № 8. – С. 29–30; *Шошин С. В.* Некоторые проблемы обеспечения безопасности персонала (сотрудников правоохранительных и иных органов) и других граждан в процессе осуществления осмотра места происшествия, проводимого в рамках первоначального этапа расследования террористических актов / С. В. Шбн // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. – 2004. – Вып. 46. – С. 160–165; *Шошин С. В.* Обеспечение безопасности участников осмотра места происшествия при расследовании преступлений, связанных с применением взрывных устройств / С. В. Шошин // Вестник криминалистики. – 2005. – Вып. 2 (14). – С. 105–106.

(розшукових) дій. У зв'язку з цим на місці вибуху важливо вести ретельний пошук залишків СВР (корпуса камуфляжу, інших деталей СВП, а також слідів впливу вибуху на навколишнє середовище). Важлива роль у цьому належить спеціалісту-вибухотехніку, який володіє спеціальними знаннями та здатний дати правильну оцінку виявленим речовинам і предметам.

На кожен факт злочинних вибухів правоохоронні органи повинні реагувати негайно, оскільки первинна обстановка на місцях подій істотно змінюється, порушуються або зникають сліди застосування СВП та виконавців вибуху, втрачається можливість організації розшуку злочинців «за гарячими слідами».

Після прибуття на місце вибуху, де є потерпілі, в першу чергу здійснюються заходи щодо надання їм медичної допомоги. Якщо дозволяє стан здоров'я, вказані особи підлягають опитуванню (у разі занесення відомостей до ЄРДР проводиться допит) із застосуванням відео- або звукозапису та відправляються до лікувальних закладів. Однак, слід зазначити, що дані на всіх потерпілих потрібно обов'язково зафіксувати, з переліком максимальних установчих даних, за якими можливо було б встановити їх і допитати в майбутньому, вказати приблизний характер їх ушкоджень, прізвища і місця проживання їх близьких родичів, а також назви лікувальних закладів, куди їх госпіталізують. Також фіксуються номери та адреси станцій і бригад швидкої або невідкладної допомоги, що задіяні у наданні допомоги і вивезенні потерпілих.

При евакуації з місця події трупів вказуються максимально повні відомості щодо них: стать, приблизний вік, дані з виявлених при них документів, відомості про них зі слів інших осіб, особливі прикмети зовнішності та одягу, яка бригада, в якій морг чи лікарню евакуювала. При цьому медичний персонал попереджається про необхідність збереження всіх осколків та інших фрагментів СВП, що вилучають із тіл потерпілих, які, як правило, містять криміналістично значиму інформацію про конструкцію застосованого СВП.

Вибух завжди привертає увагу людей, і на місці події, як правило, перебуває велика кількість сторонніх осіб та осіб із числа органів влади. У зв'язку з цим, як уже згадувалося, після прибуття на місце вибуху необхідно їх вивести за межі та організувати охорону місця події. В іншому випадку значна частина слідів кримінального правопорушення може бути знищена, видозмінена, втрачена іншим способом.

При виведенні осіб з місця події необхідно з'ясувати, чи не є вони очевидцями вибуху, зафіксувати їх установчі дані та за необхідності опитати (або провести допит в якості свідків). Крім того, проводиться їх фільтрація з метою виявлення серед них підозрілих осіб – тих, які на місці події опинилися за незрозумілих обставин, ведуть себе нервово, мають при собі матеріали, елементи чи пристрої, що могли бути використані для виготовлення вибухівки, зброю, сліди на тілі чи одязі від дії вибуху або вогню.

При наявності на місці події представників ЗМІ, необхідно встановити їх особи, які канали телебачення, газети, електронні інформаційні ресурси представляють, при можливості на місці опитати їх (якщо досудове розслідування розпочате – допитати як свідків) про те, з якого часу вони спостерігають за подіями, чи можуть повідомити про осіб, причетних до кримінального правопорушення і про обставини його вчинення, потім в установленому порядку витребувати від них копії фото-, відеоматеріалів для долучення їх до матеріалів розслідування.

З огляду на те, що вчинення вибухів потребує ретельної підготовки та враховуючи, що такі дії вчиняються в громадських місцях (поблизу установ, підприємств та організацій тощо), що часто обладнані засобами відеоспостереження, необхідно вжити заходів до збереження та вилучення відеоінформації, на якій можливо зафіксовано сам процес вибуху та події, що передували йому.

При огляді місця вибуху важливо правильно визначити його межі. При цьому необхідно керуватися правилом, що огляду підлягає вся територія зі спорудами, предметами, на яких є сліди впливу вибуху, а також безпосередньо прилягаюча до неї місцевість. Практика розслідування злочинів даної категорії знає

випадки, коли осколки вибухового пристрою та годинникового механізму були виявлені в радіусі 180 м від епіцентру вибуху.

На практиці ж найчастіше спостерігається тенденція до звуження меж огляду місця події. Основна увага зосереджується на епіцентрі вибуху, а залишки СВП, інші сліди вибуху та сліди злочинця, що перебувають на території, що прилягає до епіцентру вибуху, залишаються не виявленими.

Детальне вивчення місця події рекомендується починати з епіцентру вибуху. При наявності чітко вираженої вирви в осередку вибуху здійснюється її фотозйомка або відеозйомка та виміри її діаметра, глибини, висоти гребеня і відстані від епіцентру до найближчих нерухомих орієнтирів. Також потрібно ретельно оглянути як змінилися форми металевих і пластмасових предметів, оплавлення, вигини і злами вибухового характеру, тріщини, рябизна і мікрократери на їх поверхні, тому що на залишках ВП і навколишніх предметах можуть знаходитися конденсовані продукти ВР (частки, що не вступили в реакцію підриву і не вибухнули, а також мікросліди різних домішок).

Якщо в центрі вибуху немає вирви, а є більші руйнування, інтенсивне та дрібне дроблення перешкод, сліди впливу високих температур і наявність кіптяви, то вимірюється периметр площі, на якій вони розташовані. При цьому характер руйнування та інших слідів детально описуються. Максимально детальне описання у подальшому може мати важливе значення для визначення місця знаходження СВП в момент вибуху, виду та маси застосованої ВР.

Для визначення виду ВР важливо правильно відібрати об'єкти, на яких найбільш ймовірно можуть перебувати її мікрочастки. Продукти вибухового перетворення залишаються на залишках СВП, у кіптяві, ґрунті й на інших предметах, що перебували в безпосередній близькості від заряду ВР¹. Всі ці

¹ Бакин Е.А. Осмотр места происшествия при преступлениях, совершенных путем взрыва, и некоторые аспекты криминалистических исследований изъятых вещественных доказательств / Е.А. Бакин, И.Ф. Алешина: методическое пособие. – Москва, 2001. – С. 16.

об'єкти вилучаються в гумових рукавичках, без струшування пилу й бруду упаковуються в окремі поліетиленові пакети, паперові конверти або картонні коробки.

З dna епіцентру, бокових поверхонь і гребеня необхідно вилучити кілька проб ґрунту (вага проби ґрунту повинна бути не менше одного кілограма), а при наявності води (обсяг проби води – не менше одного літра) чи рослинності – їх зразки. Також вилучаються контрольні зразки ґрунту в місцях епіцентру вибуху, де виключається наявність залишків ВР (з-під каменю, за перешкодою тощо).

Кожна проба упаковується окремо в поліетиленові пакети, які нумеруються та мають бірки з пояснювальними підписами, де вказано місце та час вилучення зразка.

Для виявлення залишків СВП на місці вибуху необхідно проводити розбір завалів і предметів, у які вони можуть проникнути, переміщення і просівання великої кількості ґрунту та інших сипучих матеріалів, збір пилу, бруду, сміття, використовуючи для цього металошукачі, магніти, пиłosоси, сита та інші технічні засоби.

При вилученні й упакуванні залишків СВП та інших слідів вибуху необхідно поводитися обережно, щоб не порушити їх цілісності, не знищити можливих відбитків рук злочинця, не втратити мікрочастинок ВР і продуктів вибуху, саме тому дані об'єкти вилучаються в гумових рукавичках без струшування пилу й очищення від забруднень.

На заключному етапі огляду з використанням окремих робочих записів, що велися слідчим і спеціалістами при детальному огляді, відеозапису і фонограми (якщо він супроводжувався звуко-, відеозаписом) необхідно оформити протокол огляду у відповідності з вимогами КПК України.

Для наочності до протоколу додаються схеми, що складаються з позначенням відстані між виявленими об'єктами огляду, фототаблиці зі знімками місця події та його фрагментів, руйнувань, жертв, постраждалих осіб, вилучених предметів та від-

новлювальних робіт, що тривали під час огляду, а також плани місцевості (у масштабі), виготовлені з використанням загальноприйнятих топографічних знаків і умовних позначок криміналістичних об'єктів.

Трупи, залишки ВП і зміни на місці події повинні фіксуватися щодо епіцентру вибуху (найбільш ефективним є метод панорамної зйомки, але його не завжди за технічних умов можливо виконати так, щоб було все видно і зрозуміло, тому широко застосовуються орієнтуюча, оглядова, вузлова і детальна зйомки).

Обов'язково застосовується відеозапис, що фіксує тривалі зміни в обстановці: пожежі, подальший розвал будівель і об'єктів транспорту, процеси ліквідації наслідків вибуху (надання допомоги потерпілим; гасіння пожежі, загорянь, обвалів; транспортування трупів, вивід і винос потерпілих і т.п.), а також в ході детального огляду процеси виявлення і вилучення речових доказів, залишків ВП, осколків, вилучення проб та зразків і т.д.

У протоколі огляду місця події обов'язково вказуються слідчі, оперативні працівники, що проводили огляд місця події, які спеціалісти і з якої галузі знань приймали участь в огляді, хто здійснював відео-, фотозйомку, яка відео-, кіно-, фототехніка використовувалася для фіксування.

Обов'язково вказується, які саме предмети, матеріали, сліди і документи вилучено, спосіб упакування, які відео-, звукозаписи, фототаблиці, схеми і плани, додаються до протоколу огляду.

Практика показує, що результати огляду місця вибуху або виявлення СВП є відправною крапкою та інформаційною базою для подальшої організації проведення більшості тактичних операцій, зокрема, «Встановлення і пошук особи – установлювача саморобного вибухового пристрою на місці події», «Встановлення учасників групи», «Встановлення очевидців», «Встановлення потерпілих», «Відшкодування матеріальних збитків» та інших.

Огляди трупів та їх фрагментів на місці вчинення терористичного акту шляхом вибуху мають свої особливості, що полягають у наступному.

При огляді місць вибухів житлових будинків, у метро, інших багатолюдних місцях, трупи та їх фрагменти, як правило, не оглядаються на місці, де їх застала смерть. Це пояснюється тим, що трупи та фрагменти тіл витягаються з-під завалів, зруйнованих конструкцій та їх уламків працівниками рятувальних служб, які відразу починають працювати на місці вибуху. Ця специфічна й небезпечна робота, основною метою якої є виявлення та врятування ще живих людей, проводиться в першу чергу. Трупи, які виявляються при цьому, і фрагменти тіл переносяться у вільне від руїн місце, яке погоджується з керівником слідчо-оперативної групи та знаходиться поруч із місцем вчинення терористичного акту.

Більшість потерпілих, якщо є найменша надія врятувати їх життя, ще до початку слідчого огляду відправляються в лікувальні установи.

Таким чином можна констатувати, що у більшості випадків на місцях подій у кримінальних провадженнях про терористичні акти, вчинені шляхом вибуху, трупи та їх фрагменти оглядаються не на місцях їх загибелі. Це докорінно відрізняється від традиційної тактики огляду, коли труп вважається центральним об'єктом огляду місця події та місце його положення не підлягає зміні.

3. Трупи та фрагменти тіл загиблих здебільшого й найчастіше бувають невпізнаними, що ускладнює огляд. Недоліки та помилки, які можуть виникнути при проведенні низки оглядів трупів, що виражаються в неповноті фіксації ознак зовнішності, невиконанні дактилоскопіювання, розпізнавальної зйомки, поспішності з відправленням до моргу, можуть призвести надалі до плутанини із встановленням їх особи.

З огляду на перераховані особливості та беручи до уваги існування об'єктивної необхідності якнайшвидшого звільнення місця події від трупів (із санітарних та етичних міркувань), рекомендується організувати огляд виявлених трупів та фрагментів тіл на спеціально виділеній для цього робочій ділянці.

Для цього необхідно визначити місце огляду трупів, на якому організувати кілька робочих місць (пунктів): пункт реєстрації та необхідну кількість пунктів безпосереднього огляду.

Робота організовується так, щоб усі виявлені трупи (фрагменти) спочатку доставлялися на реєстраційний пункт. Там кожному трупу або фрагменту тіла привласнюється реєстраційний номер. При підготовці до огляду реєстраційний пункт забезпечується пов'язками (бирками). На кисть руки або ногу трупа прив'язується, а до фрагмента тіла, при неможливості прив'язати, прикріплюється іншим способом пов'язка (бирка) з номером, привласненим трупу, що записується в список реєстрації трупів та фрагментів. У списку також реєструється, якщо це можливо, ім'я, прізвище, стать та особливі прикмети, вказується на яку ділянку (пункт) відправлений труп (фрагмент) для безпосереднього огляду.

Пунктів безпосереднього огляду залежно від кількості трупів може бути організовано декілька. У цьому випадку кожному з них привласнюється номер. Для роботи на кожному пункті виділяються слідчий, поняті, які відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України повинні бути обов'язково запрошені для участі в огляді трупа, судово-медичний експерт, спеціаліст-криміналіст із фото- та відеотехнікою, засобами дактилоскопірування трупів та іншими технічними засобами. На цьому пункті здійснюється огляд трупа (фрагмента) і складається протокол огляду трупа. У ході огляду обов'язково повинні бути виконані розпізнавальне фотографування або відеозапис (загальний вид, анфас та обидва профілі) трупа, дактилоскопіювання та складання схеми основних зовнішніх тілесних ушкоджень на медичних контурних схемах частин людського тіла. При огляді трупа бажано застосовувати цифрову фотографію, щоб безпосередньо в ході огляду за допомогою фотопринтера виготовити кольорові фотографії та фототаблицю. Дактилокарта трупа, фототаблиця та контурна схема є додатками до протоколу огляду.

При неможливості через спотворення обличчя трупа та ушкодження кистей рук проведення розпізнавального фото-

графування та дактилоскопіювання на місці події, про це робиться запис у протоколі та доручається виконання цих заходів експертам при проведенні судово-медичної експертизи в морзі після відповідного туалету особи та обробки пальців рук.

Корисною є практика судових медиків зі спрощення ідентифікації фрагментів трупа. Для вирішення цього завдання застосовується «ідентифікаційний аркуш» із зображенням контурної схеми людини та переліком особливих прикмет, одягу, прикрас тощо. На схемі відзначаються відсутні частини тіла або фрагменти та коротко дається необхідна інформація про наявні ідентифікаційні особливості трупа. Подібний аркуш дає можливість ще до безпосереднього дослідження (експертизи) трупа мати уявлення про матеріал, який надійшов, оперативно реагувати та приймати рішення, «правильно» (із вказівкою конкретного номера) направляти зразки для медико-генетичних досліджень, уникаючи непотрібних матеріальних і часових витрат.

Після огляду труп (фрагмент) відправляється в морг для судово-медичної експертизи або в інше тимчасове сховище трупів, де трупи зберігають в умовах, які перешкоджають розвитку пізніх трупних змін, при відповідній низькій температурі повітря в приміщенні. У морзі труп буде зареєстрований, одяг трупа та інші доставлені з ним предмети збережуться до початку проведення експертного дослідження в тому стані, у якому вони надійшли. При необхідності здійснюються заходи, спрямовані на попередження псування доставлених предметів (просушування одягу тощо).

4.2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА

Результати експертних досліджень можливість визначити зміст та послідовність дій злочинця, дозволяють уявити роль кожного учасника злочину, виявити характерні риси злочинної діяльності, що складається з різних дій, їх послідовність і ці-

леспрямованість, а також забезпечити структурний підхід до дослідження обставин кримінального правопорушення, дозволяють виявити й використати максимальну кількість доказової інформації про певний елемент предмету доказування¹. Судові експертизи є обов'язковими структурними елементами таких тактичних операцій, що проводяться на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою, як «Встановлення і пошук особи – установлювача саморобного вибухового пристрою на місці події», «Встановлення і пошук особи – виготовлювача саморобного вибухового пристрою», «Встановлення місця виготовлення саморобного вибухового пристрою», «Встановлення учасників групи», «Документ», «Захист доказів», «Збирання інформації», «Пошук» та інших.

Порядок залучення експерта та проведення експертних досліджень визначаються КПК України, Законом України «Про судову експертизу»², Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень³ та відповідно розробленими методиками для кожної із видів судових експертиз.

Експертиза вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху є комплексною, оскільки її проведення вимагає залучення фахівців, які володіють знаннями в різних галузях науки, техніки, ремесла⁴. Ця експертиза становить сукупність вибухотех-

¹ *Белкин Р. С.* Криминалистика. Общетеоретические проблемы / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. – М.: Юридическая литература, 1973. – С. 205.

² Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 28. – Ст. 232.

³ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0705-98>.

⁴ *Россинская Е. Р.* Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе: практическое пособие / Е. Р. Россинская. – М.: Право и Закон, 1996. – С. 162; *Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования* / под ред. проф. Т. В. Аверьяновой и проф. Р. С. Белкина. – М., 1997. – С. 161; *Белкин Р. С.* Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М.: БЕК, 1997. – С. 32; *Энциклопедия судебной экспертизы* / ред.: Т. В. Аверьянова, Е. Р. Россинская. – М.: Юристь, 1999. – С. 58.

нічних, металознавчих, хімічних, трасологічних, технологічних та деяких інших видів досліджень. Її результати являють собою інтегральне знання про природу досліджуваного об'єкта, його походження тощо. Наприклад, у комплексному дослідженні саморобного вибухового пристрою, що складається із заряду вибухонебезпечної суміші, осколкового корпусу з насічками, електродетонатора з електробатареею, мобільного телефону в якості радіопідривача, беруть участь: експерт-металознавець (дослідження складу, структури й способу обробки корпусу вибухового пристрою); експерт-трасолог (порівняльне дослідження слідів на корпусі вибухового пристрою); експерт-радіотехнік (вивчення радіо- і електронних схем) та експерт-вибухотехнік (дослідження конструкції вибухового пристрою в цілому, оцінка його вражаючих факторів). Окрім зазначених фахівців, у проведенні комплексної експертизи можуть брати участь матеріалознавці, товаровознавці, біологи та інші експерти¹.

Предмет цієї експертизи становить комплекс завдань, що вирішуються щодо вибухових речовин, вибухових пристроїв і слідів їх дії із застосуванням методів і технічних засобів, що становлять сутність спеціальних знань в галузі експертизи слідів вибуху. Коло фактичних даних, які з'ясовують в процесі експертизи, що мають доказове значення й відносяться до обставин виготовлення, зберігання, встановлення й застосування вибухових пристроїв, є досить широким і визначається видом і характером об'єктів експертизи².

До об'єктів експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху, як правило, відносяться: знешкоджені вибухові при-

¹ Шапочкин В.И. О комплексном подходе к экспертному исследованию взрывных устройств / В.И. Шапочкин, В.А. Ручкин, Н.Ю. Жигалов // Теоретические и прикладные проблемы экспертно-криминалистической деятельности: материалы Всероссийской научно-практической конференции. – Ч. 2. – С. – Пб., 1999. – С. 26.

² Варченко И.А. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования преступлений, связанных с применением взрывчатых веществ и взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / И.А. Варченко. – Краснодар, 2002. – С. 164.

строї (промислового і саморобного виготовлення), їх деталі, вибухові речовини; засоби ініціювання й уповільнення; інструменти, використані для виготовлення вибухового пристрою, схеми, креслення, записи, малюнки, що стосуються виготовлення вибухового пристрою; залишки вибухового пристрою та сліди вибуху, що відобразилися на предметах навколишнього оточення; проби ґрунту й речовин з місць найбільших руйнувань, а також проби води й повітря, зіскоби й змиви, зроблені в місцях найбільшого закопчення й обпалення; контрольні проби ґрунту, води й повітря, де ймовірно за все не містяться продукти вибуху; елементи матеріальної обстановки, на яких є сліди вибуху або продукти вибуху й залишки вибухової речовини, а також пошкоджені вибухом різні предмети (устаткування, транспортні засоби, механізми, одяг тощо).

Також об'єктом експертного дослідження може бути місце вибуху¹ та процеси вибуху².

Відмінність комплексної експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху від інших видів експертиз полягає в тому, що вона вирішує не тільки ідентифікаційні та діагностичні, але й реконструкційні, ситуаційні та інші завдання³.

Для успішної реалізації тактичних операцій, спрямованих на встановлення осіб, причетних до виготовлення саморобного

¹ Криміналістика: учебник / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – С. 838.

² Методические рекомендации по осмотру места взрыва, организации и проведению взрывотехнической экспертизы (экспертизы остатков взрывного устройства и следов взрыва): для следователей / под ред. А.А. Цыгановой, А.Р. Шляхова. – М.: ВНИИСЭ МЮ СССР, 1983. – С. 7.

³ *Моторный И.Д.* Теоретико-прикладные основы применения средств и методов криминалистической взрывотехники в борьбе с терроризмом: монография / И.Д. Моторный. – М.: Изд. Шумилова И.И., 1999. – 199 с.; *Смоляков П.П.* Правовые и методические основы криминалистических исследований самодельных взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / П.П. Смоляков. – Волгоград, 2000. – 289 с.; *Моторный И.Д.* Криминалистическая взрывотехника: новое учение в криминалистике: учеб.–метод. и справ. пособие / И.Д. Моторный. – М.: Шумилова И.И., 2000. – 176 с.; *Астахов М.А.* Использование специальных познаний эксперта-взрывотехника при расследовании преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М.А. Астахов. – Воронеж, 2001. – 202 с.

вибухового пристрою та (або) встановлення його на місці події, важливим є вирішення наступних завдань:

- 1) ідентифікаційних, що поділяються на два підвиди: встановлення індивідуальної totoжності та встановлення групової належності.

Встановлення індивідуальної totoжності включає з'ясування єдиного джерела походження боєприпасів і вибухових пристроїв та їхніх елементів за місцем виготовлення, застосованим інструментом (устаткуванням, матеріалом) для їхнього виготовлення, спорядження, зберігання.

При встановленні групової належності вибухових пристроїв, залежно від того, чи досліджуються самі об'єкти або сліди їхнього застосування, вирішуються наступні завдання:

- встановлення типу, виду вибухового пристрою за слідами його застосування;
 - встановлення групової належності об'єктів шляхом їхнього безпосереднього вивчення; визначення їхнього виду, типу (за різними підставами класифікацій, у тому числі за призначенням, способом виготовлення тощо).
- 2) діагностичних завдань, до яких під час проведення комплексної експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху відносяться:
 - встановлення технічного стану й придатності для здійснення вибуху вибухових пристроїв, оцінка вражаючих факторів, причин і механізму їхнього руйнування або ушкодження;
 - визначення послідовності вибухів (хімічний або фізичний) за слідами на предметах навколишньої обстановки.
 - 3) ситуаційних завдань, до яких в ході проведення комплексної експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху відносяться встановлення місця розташування підривника в момент вибуху, епіцентру вибуху за ушкодженнями, відкладенням продуктів вибуху, слідами ніг і т. д.

- 4) реконструкційних завдань комплексної експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху, до яких відносяться:
- відновлення форми та масогабаритних параметрів вибухового пристрою за його залишкам або слідами на предметах навколишньої обстановки;
 - відновлення первісного місця розташування предметів навколишньої речової обстановки на місці вибуху.

Зміст експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху значною мірою визначається характером слідчої ситуації, що складається на певному етапі розслідування¹. Практика показує, що в багатьох слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування найбільш важливим є вирішення загальних питань про віднесення виявлених об'єктів до вибухових пристроїв, їхніх елементів або фрагментів, про конструкцію, принцип дії та працездатність саморобного або штатного виробу.

В тих випадках, коли злочинець невідомий і ведеться його активний пошук, перед експертами стоїть завдання встановлення конструктивних елементів вибухового пристрою, їхнього призначення, місць можливого використання й придбання, професійних навичок і кваліфікації злочинця в галузі вибухової справи.

У ситуації, коли злочинець затриманий, за допомогою експертизи необхідно визначити тотожність вибухових пристроїв, вибухових речовин, засобів підризу, окремих предметів і речовин, вилучених у підозрюваного або отриманих іншим шляхом, з тими, які використовувалися для здійснення вибуху. Тут же вирішуються завдання визначення групової належності й отождоження інструментів і пристосувань, що застосовувалися при виготовленні саморобного вибухового пристрою².

¹ *Мартынов В. В.* Развитие взрывотехнической экспертизы в органах внутренних дел / В. В. Мартынов, А. Ю. Семенов // Вестник МВД России. – 2002. – № 1. – С. 51.

² *Бакин Е. А.* Осмотр места происшествия при преступлениях, совершенных путем взрыва, и некоторые аспекты криминалистических исследований изъятых вещественных доказательств / Е. А. Бакин, И. Ф. Алешина: методическое пособие. – Москва, 2001. – С. 29–34.

Результати експертизи суттєво залежать від того, наскільки правильно будуть поставлені й сформульовані питання. Узагальнення практики показує, що іноді на вирішення експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху ставляться питання, відповіді на які не мають значення для вирішення кримінального провадження, але в той же час упускаються такі, що вкрай важливі для встановлення ряду обставин. Найчастіше на експертизу за фактом вибуху виноситься більше двадцяти питань відповідно до переліку можливих питань, які містяться у відомих публікаціях, що невиправдано затягує строки її проведення. На деякі з них відповіді не представляється можливим через відсутність представлених на дослідження відповідних речових доказів. Інші виключаються за логікою події або не мають відношення до справи. Зустрічаються питання, що не входять у компетенцію експерта. Особливо це стосується питань встановлення причинно-наслідкових зв'язків між вибухом і діями конкретних осіб¹.

Питання, що ставляться на вирішення в ході експертного дослідження вибухових пристроїв і слідів вибуху, можна умовно об'єднати в наступні групи:

- а) по встановленню факту застосування вибухового пристрою: чи є на представлених об'єктах сліди дії вибухового пристрою; чи є ушкодження, виявлені на місці події, результатом вибуху спеціального пристрою; чи є представлені об'єкти частинами деталей вибухового пристрою;
- б) по визначенню конструкції застосованого вибухового пристрою: який вибуховий пристрій був використаний для здійснення вибуху; яка конструкція застосованого вибухового пристрою; які форма, розміри, спосіб виготовлення вибухового пристрою; який принцип дії вибухового пристрою; яку упаковку або маскування мав вибуховий пристрій; що зображено на вилучених у під-

¹ Взрывотехническая экспертиза / А. Я. Качанов, В. В. Кузнецов, В. В. Мартынов, Н. В. Гнездилов // Вестник МВД Российской Федерации. – 1995. – № 2. – С. 144.

- озрваних схемах і кресленнях, чи не є це зображенням вибухового пристрою або деталей до нього¹;
- в) по визначенню корпусу (оболонки) застосованого вибухового пристрою: що використано як корпус (оболонка) вибухового пристрою; який спосіб виготовлення корпусу (оболонки) вибухового пристрою (промисловий, саморобний); який зовнішній вигляд (форма, розміри) мав корпус вибухового пристрою; з якого матеріалу виготовлений корпус (оболонка) вибухового пристрою; чи є осколки, вилучені з місця вибуху (витагнуті з тіла потерпілого) частиною корпусу (оболонки) вибухового пристрою²;
- г) по визначенню виду й кількості використаної вибухової речовини: чи є представлена на дослідження речовина вибуховою; до якого типу й марки вибухових речовин вона відноситься; які її властивості; чи мав заряд вибухової речовини які-небудь сторонні включення (крупку, сіль, цвяхи, дріб і т. п.); чи придатна вона для вибуху; яка кількість вибухової речовини була використана при вибуху; яким заводом випускаються та в якій галузі застосовуються дані вибухові речовини; чи є на об'єктах, вилучених з місця події продукти вибухової речовини; чи однаковий хімічний склад та інші характеристики вибухової речовини, застосованої при вибуху, і вилученої у підозрюваного;
- д) по встановленню обставин підготовки та здійснення вибуху до таких, що настали або можливих його наслідків: чи у відповідності із правилами підричних робіт був підготовлений і здійснений даний вибух; де перебував

¹ Брусницын В. И. Совершение и сокрытие преступлений с использованием взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. И. Брусницын. – Владивосток, 2001. – С. 133–143.

² Кряжев В. С. Общие положения методики расследования преступлений, совершенных с применением взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. С. Кряжев. – Иркутск, 2003. – С. 180–189.

вибуховий пристрій у момент вибуху; скільки часу необхідно витратити на проведення вибуху; скільки вибухів відбулося на місці події і яка їхня послідовність; з яких причин не вибухнув інший вибуховий пристрій, виявлений на місці події; чи міг за даних умов відбутися мимовільний вибух; чи міг відбутися вибух при транспортуванні вибухового пристрою; чи була реальна небезпека для життя людей, які виявилися б у момент вибуху в даному приміщенні або місці; чи міг потерпілий або підозрюваний отримати наявні ушкодження в результаті вибуху;

- е) по визначенню способу та засобів підриву: який спосіб застосовувався для підриву вибухового пристрою; які засоби підриву застосовувалися у вибуховому пристрої; яка схема електричного ланцюга вибухового пристрою; що застосовувалося як джерело струму; чи не є представлені на дослідження шматки ниток залишками вогнепровідного шнура; чи застосовувався у вибуховому пристрої сповільнювач, якщо так, то який принцип його дії;
- ж) по встановленню приналежності підозрілого предмета до вибухового пристрою: чи є представлений на дослідження виріб вибуховим пристроєм, якщо так, то яка схема й принцип його дії;
- з) по встановленню подібності конструкцій різних вибухових пристроїв й обставин вибухів, проведених у різний час і в різних місцях: яка ступінь подібності між вибуховим пристроєм, застосованим на місці події, і вибуховим пристроєм, виявленим у підозрюваного; у чому полягає подібність між обставинами підготовки й здійснення вибухів, проведених у різних місцях й у різний час;
- к) по визначенню професійних навичок і кваліфікації виготовлювача вибухового пристрою й виконавця вибуху: які можна зробити припущення про професію особи, яка виготовила вибуховий пристрій; яка кваліфікація у вибу-

ховій справі виготовлювача вибухового пристрою й виконавця вибуху¹.

У кожному конкретному випадку можуть бути поставлені й інші питання, що не виходять за межі спеціальних знань в галузі криміналістичної вибухотехніки. Тому перед направленням матеріалів до експертної установи слідчий може проконсультуватися з відповідним експертом з приводу формулювання питань, достатності зібраного матеріалу, а також про можливості експертизи.

При призначенні експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху особлива увага повинна бути приділена упаковуванню предметів і речовин, що направляються на дослідження. Упаковка повинна забезпечувати збереження ознак вибуху на об'єкті й бути засобом індивідуалізації поміщених у ній предметів. Об'єкти повинні бути перекладені папером, ватою, паролоном або іншим матеріалом для фіксації їх положення всередині пакувальної ємності. Кращим матеріалом для упакування об'єктів зі слідами вибуху є скляна тара, однак для деяких об'єктів не забороняється й використання поліетиленової плівки та пакетів з неї. Цей вид упакування захищає об'єкти від дії вологи, оскільки вибухові речовини добре розчиняються у воді й легко можуть бути вимиті з об'єктів дощем або снігом, що ускладнить вирішення питання про склад продуктів вибуху та вид застосованого заряду вибухової речовини.

Експертиза вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху може бути успішно проведена лише за наявності в розпорядженні експертів повних і достовірних вихідних даних. Відповідно до п. 94.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої

¹ Шорин И.Ю. Криминалистические аспекты борьбы с преступлениями, совершаемыми с использованием дистанционно-управляемых взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / И.Ю. Шорин. – Саратов, 2002. – С. 161–163; Таркинский А.И. Использование специальных знаний при расследовании преступлений, связанных с применением взрывных устройств: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А. И. Таркинский. – Махачкала, 2003. – С. 164–165.

Наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. експерту разом з об'єктами, зібраними на місці події, включаючи об'єкти, вилучені з трупа потерпілого, обов'язково направляються протоколи огляду місця події, протоколи огляду трупів, окремих речових доказів з усіма додатками до цих протоколів (плани, схеми, фотознімки та ін.), протоколи допиту свідк¹.

Окремі питання методології проведення експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху висвітлені в спеціальній криміналістичній літературі².

Для розслідування терористичних актів, вчинених шляхом вибуху саморобного вибухового пристрою типовими є судово-медичні експертизи³.

При проведенні судово-медичної експертизи трупа можуть вирішуватися питання загального та спеціального характеру. Загальні питання: 1) який характер та локалізація ушкоджень, що були заподіяні потерпілому? 2) які ушкодження заподіяні прижиттєво, які – посмертно? 3) яка давність заподіяння

¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0705-98>.

² *Шапочкин В. И.* Применение метода рентгеноструктурного анализа в экспертном исследовании взрывчатых веществ неорганической природы / В. И. Шапочкин, М. Ю. Гераськин, И. А. Усачев // Вопросы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений: сборник научных статей / под науч. ред. В. Н. Хрусталева. – Саратов: Саратовская ВШ МВД РФ, 1996. – С. 215–218; *Пашенко В. І.* Оцінка потужності заряду вибухової речовини по слідах вибуху: методичні рекомендації. Вип. 1 / В. І. Пашенко, Е. М. Ткаченко, С. А. Грущенко. – К.: РВВ МВС України, 1998. – 72 с.; *Колотушкин С. М.* Оценка конструктивных параметров самодельного взрывного устройства по следам взрыва / С. М. Колотушкин, Г. И. Курин, П. П. Смольяков // Технико-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений. – М.: Былина, 2000. – С. 123–127; *Прозоров А. А.* Совершенствование методического обеспечения судебной взрывотехнической экспертизы на основе информационных технологий: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. А. Прозоров. – М., 2000. – 306 с.

³ Інструкція про проведення судово-медичної експертизи, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>.

ушкоджень? 4) ознаки якого ступеня тяжкості мають заподіяні прижиттєві тілесні ушкодження? 5) у результаті якого виду травматичної дії (предмета) могли утворитися виявлені ушкодження? 6) які властивості мав травмуючий чинник (предмет)? 7) чи могли виявлені ушкодження утворитися у результаті дії одного чинника (предмета)? 8) якими були місце та напрямок дії травмуючої сили на тіло потерпілого? 9) якою є кількість травмуючих дій та послідовність заподіяння ушкоджень? 10) чи могли заподіяні ушкодження утворитись за обставин, викладених у постанові про призначення експертизи? 11) яка причина та безпосередня причина смерті потерпілого? 12) який час настання смерті? Перелік спеціальних питань визначається обставинами кримінального провадження, видом ушкоджень та завданнями конкретної судово-медичної експертизи.

Судово-медична експертиза живих осіб у кримінальних провадженнях про терористичний акт, вчинений шляхом вибуху проводиться з метою встановлення характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, ступеня втрати працездатності; встановлення стану здоров'я, тощо.

В ході проведення судово-медичної експертизи речових доказів досліджуються різні об'єкти біологічного (кров, волосся, слина, кістки, органи та тканини тощо) походження¹.

Трасологічна експертиза в кримінальних провадженнях про терористичні акти, вчинені шляхом застосування саморобного вибухового пристрою, призначається, як правило тоді, коли з місця події вилучаються елементи декількох вибухових пристроїв і необхідно встановити, які ушкодження на конкретних

¹ *Бакин Е.А.* Осмотр места происшествия при преступлениях, совершенных путем взрыва, и некоторые аспекты криминалистических исследований изъятых вещественных доказательств / *Е. А. Бакин, И. Ф. Алешина*: методическое пособие. – Москва, 2001. – 45 с.; *Судебно-медицинская экспертиза. Справочник для юристов / И. В. Виноградов, А. С. Гладких, Е. А. Красовская, В. Н. Крюков и др.* – М.: Юрид. лит., 1985. – 320 с.; *Сервецький І. В.* Судово-медична експертиза (Законодавче забезпечення та правила проведення експертиз): навч. посібник / *І. В. Сервецький, С. В. Кандиба, С. В. Яковлев.* – Київ, 1999. – 114 с.

об'єктах дослідження залишені від того або іншого вибухового пристрою.

Також трасологічна експертиза дозволяє вирішити питання про можливість використання тих або інших інструментів при виготовленні саморобного вибухового пристрою або окремих його складових і їх ототожнення (за слідами обробки на їхній поверхні або за наявністю слідів матеріалу окремих частин вибухового пристрою на робочих площинах інструментів, вилучених при обшуках у підозрюваних).

Перед експертом може бути поставлене питання: чи не становили раніше єдине ціле фрагменти вибухових пристроїв, виявлені на різних місцях вибухів, і окремі частини вибухового пристрою та матеріали, вилучені в підозрюваних.

У ході проведення трасологічних експертиз можуть здійснюватися дослідження виявлених на місці події слідів ніг передбачуваних злочинців, транспортних засобів, залишків упаковки.

На місці вибуху нерідко вилучаються предмети або частини саморобного вибухового пристрою (елементи годинникових механізмів, радіо- і електропідривачів, осколки корпусу тощо), що з тих або інших причин не піддалися значним деформаціям і руйнуванням, на яких можуть зберегтися сліди рук, придатні для ідентифікації¹. Наявність на речових доказах слідів папілярних візерунків рук, залишених, можливо, особами, причетними до здійснення протиправних дій, викликає необхідність проведення дактилоскопічної експертизи з вирішенням традиційних для цього виду досліджень питань до проведення експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху.

¹ Расследование убийств, совершенных с применением взрывчатых веществ / под ред. А. М. Ларина. – М.: Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1975. – С. 39; *Воронков Л. Ю.* О возможности выявления следов рук на остатках взрывных устройств / Л. Ю. Воронков, О. Р. Матов, В. А. Федоренко // За диктатуру закона. Проблемы региональной безопасности. – Саратов, 1999. – Вып. 1. – С. 81–82.

4.3. ОРГАНІЗАЦІЯ Й ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ч. 1 ст. 246 КПК України).

Оскільки вчинення терористичних актів будь-яким способом є тяжким злочином, то під час їх розслідування можуть бути проведенні всі передбачені КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, а саме: а) аудіо-, відеоконтроль особи (260); б) накладення арешту на кореспонденцію (261, 262); в) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (263); г) зняття інформації з електронних інформаційних систем (264); ґ) обстеження: публічно недоступних місць; житла чи іншого володіння особи (267); д) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (268); е) спостереження: за особою, річчю або місцем (269); є) аудіо-, відеоконтроль місця (270); ж) контроль за вчиненням злочину у формах: 1) контрольована поставка, 2) контрольована та оперативна закупка, 3) спеціальний слідчий експеримент, 4) імітування обстановки злочину (271); з) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності чи злочинної організації (272); і) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (274).

На наш погляд, найбільш ефективними негласними слідчими (розшуковими) діями у тактичних операціях початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою, є: установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, що проводиться, якщо відомий приблизний час закладення саморобного вибухового пристрою на об'єкті; зняття інформації з електронних інформаційних систем з метою виявлення осіб, що коментують, розповсюджують інформацію в ме-

режі Інтернет про вчинений терористичний акт; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; аудіо-, відеоконтроль особи; спостереження за особою, річчю або місцем, що доцільно проводити, в першу чергу, щодо підозрюваної особи у вчиненні терористичного акту, співучасника злочину тощо.

Процесуальний порядок та організація провадження негласних слідчих (розшукових) дій регламентовані КПК України (глава 21) та Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № від 2013 року¹.

Відповідно до чинного законодавства, після внесення відомостей про вчинення терористичного акту до ЄРДР, слідчий самостійно або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи, визначені ч. 6 ст. 246 КПК України, мають право проводити негласні слідчі (розшукові) дії. Рішення про їх проведення приймає слідчий, прокурор, слідчий суддя за клопотанням прокурора або клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітники (працівники) уповноваженого оперативного підрозділу не мають права здійснювати процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Відповідно до положень КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, залежно від їх виду і конкретної мети, можуть бути проведені як щодо підозрюваного, так і щодо іншої особи, якщо

¹ Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011490012/page?text=%F0%E5%E6%E8%EC%ED>.

4.3. Організація й порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій

лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі і документи, які мають істотне значення для досудового розслідування) (ст.ст. 246, 253, 261 КПК України) але виключно у випадках, якщо такі відомості неможливо отримати в інший спосіб. У зв'язку з цим, слідчому судді, що здійснює розгляд клопотання щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії, необхідно надати відомості, отримані в ході досудового розслідування, що підтверджують неможливість одержання відомостей про злочин чи особу, яка його вчинила, в інший спосіб.

Слідчий, прокурор надсилає доручення керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення терористичного акту і у складі якого знаходяться орган розслідування та оперативні підрозділи, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246 КПК України). В окремих випадках слідчий, за погодженням з керівником органу досудового розслідування відповідного рівня, може доручати проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівнику іншого правоохоронного органу, у тому числі того, під юрисдикцією якого не знаходиться місце вчинення масових заворушень, з обґрунтуванням такої необхідності.

До доручення слідчого, прокурора додається ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії чи постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо ухвала суду для її проведення не передбачена законодавством.

Таке доручення складається у двох примірниках на офіційному бланку органу досудового розслідування чи прокуратури відповідного рівня, воно повинно бути мотивованим, містити інформацію, що необхідна для його виконання, чітко поставлене завдання, що підлягає вирішенню, строки його виконання, визначати конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому ст. 252 КПК України. Оперативний підрозділ не має права передоручати виконання доручення

іншим оперативним підрозділам. У дорученні також може визначатись порядок взаємодії між слідчим, прокурором і уповноваженим оперативним підрозділом, а також терміни складання протоколів про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії або її проміжного етапу. Негласна слідча (розшукова) дія – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж доручається лише відповідним підрозділам органів внутрішніх справ та Служби безпеки України.

Прокурор має право заборонити проведення ще не розпочатої негласної слідчої (розшукової) дії, оформивши своє рішення вмотивованою постановою (ст.ст. 110, 246, 249 КПК України). Прокурор зобов'язаний припинити подальше проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність, та з інших підстав, викладених ним у постанові, що негайно надається керівнику органу, який проводить негласну слідчу (розшукову) дію.

Уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого, прокурора з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення негласних слідчих (розшукових) дій залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи.

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, відповідно до ст. 275 КПК України має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Звичайно, використання такої інформації здійснюється за умови гарантування безпеки особі, яка надає таку інформацію.

Уповноважені оперативні підрозділи не мають права виходити за межі доручень слідчого, прокурора. Вони зобов'язані повідомляти їх про виявлення обставин, які мають значення для кримінального провадження або вимагають нових процесуальних рішень слідчого, прокурора. Керівник органу, якому доручено виконання негласної слідчої (розшукової) дії, повинен негайно пові-

4.3. Організація й порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій

домити прокурора та слідчого про неможливість виконання доручення, його затримку з обґрунтуванням причини і повідомленням про вжиття заходів до подолання перешкод у виконанні доручення.

Контроль за дотриманням строків і повноти виконання доручення слідчого, прокурора здійснюється начальником уповноваженого оперативного підрозділу.

За результатами виконання доручення оперативний співробітник (працівник) складає рапорт із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів.

Начальник уповноваженого оперативного підрозділу приймає рішення шляхом накладення резолюції на рапорті стосовно можливості направлення протоколу та додатків до нього прокурору чи вжиття заходів до належного виконання доручення.

Протокол та додатки до нього не пізніше 24 годин після складання надаються прокурору, зазначеному в дорученні. Матеріали, що можуть розшифрувати конфіденційних осіб отримання інформації, не надаються.

Протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноваженим працівником оперативного підрозділу і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. Періодичність складання протоколів залежить від виду негласної слідчої (розшукової) дії, терміну її проведення (одномоментно чи упродовж часу), від доручення слідчого, прокурора, але в будь-якому випадку безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватись як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої дії тощо.

Кожний протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше 24 годин після його складання передається прокурору, який здійснює нагляд за до-

держанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії у провадженні про масові заворушення виявлено ознаки іншого кримінального правопорушення, слідчим або уповноваженим оперативним підрозділом невідкладно складається протокол, що не пізніше 24 годин з моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Процесуальний порядок та організація засекречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, порядок знищення відомостей (матеріальних носіїв інформації щодо факту, методів та результатів), проведення негласних слідчих (розшукових) дій, забезпечення права особи на інформацію щодо проведення стосовно неї негласних (слідчих) дій визначені відповідними нормами КПК України та вищезазначеною Інструкцією.

* * *

Огляд місця вчинення вибуху, що ймовірно стався внаслідок дій терористичного характеру, є слідчою (розшуковою) дією, що не входить до структури жодної тактичної операції. За результатами огляду місця події, а саме місця вибуху саморобного вибухового пристрою, слідчий отримує та аналізує первинну інформацію про вчинений злочин, оцінює слідчу ситуацію, висуває загальні й окремі версії, та, за необхідності, приймає рішення про необхідність та доцільність проведення конкретної тактичної операції. Результати огляду місця події формують вихідні дані для її проведення, визначають зміст майбутньої тактичної операції, послідовність та сутність слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що становитимуть її робочий етап.

4.3. Організація й порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Результати вивчення матеріалів слідчо-судової практики та проведених анкетувань слідчих СБ та МВС України свідчать, що характерними недоліками огляду місць вибухів, що сталися внаслідок вчинення терористичних актів є: поверхневість; не завжди правильна фіксація, вилучення і збереження об'єктів; втрата мікрооб'єктів; привнесення сторонніх запахових слідів; недбале оформлення результатів слідчої (розшукової) дії.

Висвітлені особливості огляду епіцентру вибуху, особливості пошуку, фіксації й огляду залишків саморобного вибухового пристрою, трупів та їх фрагментів на місці вчинення терористичного акту.

Судові експертизи є обов'язковими структурними елементами більшості тактичних операцій, що проводяться на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.

Найбільш ефективною на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою є комплексна експертиза вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху (призначалася у 100% вивчених кримінальних проваджень), що дозволяє вирішити завдання:

- 1) ідентифікаційні: встановлення індивідуальної totoжності (з'ясування єдиного джерела походження боєприпасів і вибухових пристроїв та їхніх елементів за місцем виготовлення, застосованим інструментом (устаткуванням, матеріалом) для їхнього виготовлення, спорядження, зберігання тощо) та встановлення групової належності (встановлення типу, виду вибухового пристрою за слідами його застосування; встановлення групової належності об'єктів шляхом їхнього безпосереднього вивчення; визначення їхнього виду, типу (за різними підставами класифікацій, у тому числі за встановлення технічного стану й придатності для здійснення вибуху вибухових пристроїв, оцінка вражаючих факторів, причин і механізму їхнього руйнування або ушкодження;

- 2) діагностичні (встановлення технічного стану й придатності для здійснення вибуху вибухових пристроїв, оцінка вражаючих факторів, причин і механізму їхнього руйнування або ушкодження; визначення послідовності вибухів (хімічний або фізичний) за слідами на предметах навколишньої обстановки);
- 3) ситуаційні (встановлення місця розташування підричника в момент вибуху, епіцентру вибуху за ушкодженнями, відкладенням продуктів вибуху, слідами ніг і т. д.);
- 4) реконструкційні (відновлення форми та масогабаритних параметрів вибухового пристрою за його залишками або слідами на предметах навколишньої обстановки; відновлення первісного місця розташування предметів навколишньої речової обстановки на місці вибуху) тощо.

Для початкового етапу розслідування злочинів досліджуваного виду характерними є також судово-медичні експертизи (трупів, живих осіб та речових доказів), трасологічні, дактилоскопічні та інші види криміналістичних експертиз.

Оскільки вчинення терористичних актів будь-яким способом є тяжким злочином, то під час їх розслідування можуть бути проведенні всі передбачені КПК України негласні слідчі (розшукові) дії.

Найбільш ефективними негласними слідчими (розшуковими) діями у тактичних операціях початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою, є: установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, що проводиться, якщо відомий приблизний час закладення саморобного вибухового пристрою на об'єкті; зняття інформації з електронних інформаційних систем з метою виявлення осіб, що коментують, розповсюджують інформацію в мережі Інтернет про вчинений терористичний акт; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; аудіо-, відеоконтроль особи; спостереження за особою, річчю або місцем, що доцільно проводити, в першу чергу, щодо підозрюваної особи у вчиненні терористичного акту, співучасника злочину тощо.

РОЗДІЛ 5.

Особливості використання результатів початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, у доказуванні

5.1. ПОНЯТТЯ Й ВИДИ РЕЗУЛЬТАТІВ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ, У ДОКАЗУВАННІ

На початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, а саме в ході провадження слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, заходів процесуального забезпечення кримінального, інших процесуальних дій, слідчий отримує певні результати.

У КПК України термін «результати» відносно слідчих (розшукових) дій використовується у ч. 1 ст. 104 КПК України, де зазначено, що у випадках, передбачених КПК України, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі, а також

щодо негласних слідчих (розшукових) дій, проте без розкриття його поняття, сутності, змісту та без визначення видів цих результатів. Результати гласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процеуальному законодавстві взагалі не визначаються.

На нашу думку, розуміння поняття результатів як гласних, так і негласних слідчих (розшукових) дій, а також інших процесуальних заходів має значне практичне значення, адже проблеми, які виникають в ході їх використання, у більшості своїй пов'язані з нерозумінням того, що саме являють собою відповідні результати.

Для правильного розуміння поняття та сутності результатів кримінального провадження, а також їх доказового значення, слід виходити з того, що будь-яка злочинна подія за законами відображення утворює сліди на матеріальних об'єктах речового походження як результат злочину. При цьому ми поділяємо погляди вчених, що дотримуються матеріалістичного підходу до розгляду явищ об'єктивної дійсності та стверджують, що все, що нас оточує, є матерія в різних формах її існування, а процес вчинення злочину передбачає обов'язкову взаємодію двох або більше матеріальних об'єктів між собою. Результатом такої взаємодії стають зміни в матеріальному середовищі, що є носіями, а також джерелами інформації про злочин. Виходячи із такого матеріалістичного розгляду явищ об'єктивної реальності, слід є завжди матеріальним, навіть коли йдеться про інформацію, що зберігається в пам'яті людини, оскільки у такому випадку йдеться про її психофізіологічне відображення в матеріальному середовищі, яким у цьому випадку є мозок людини.

Отже, досліджувана подія, відображаючись у навколишній обстановці, залишає в ній сліди, що несуть в собі інформацію про цю подію. Окремі вчені справедливо, на наш погляд, називають цей процес «первинним відображенням»¹. Зауважимо при цьому, що подія злочину та її сліди є фактами об'єктивної

¹ Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С. А. Шейфер. – М.: Издательство НОРМА, 2008. – С. 55.

дійсності. Терміном «факт» позначається дійсна, не вигадана подія, дійсне явище; те, що сталося, відбулося насправді; те, що є матеріалом для певних висновків і відповідає об'єктивній дійсності, реальності, дійсності; те, що об'єктивно існує¹. У філософії під фактами розуміють подію, результат².

Утворені злочином сліди є одночасно носіями і джерелами інформації про злочин. Після виявлення та надання цій інформації процесуальної форми суб'єктом доказування, вона стає змістом доказу, проте не автоматично, а отримавши «друге відображення» спочатку у свідомості суб'єкта доказування, а потім у матеріалах кримінального провадження. Виходячи з цього, інформація, отримана зі слідів, як джерел цієї інформації про злочин, у випадку її достовірності, називається фактичними даними, тобто даними про факти, які відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України, де зазначається, що доказами в кримінальному провадженні є «фактичні дані», утворюють зміст доказів.

Ю. М. Грошевий обґрунтовано зауважує, що не визнаватися доказом фактичні дані, котрі хоча й мають значення для кримінального провадження, але не наділені відповідною процесуальною формою. І навпаки, якщо належним чином одержані показання свідка, висновок експерта не будуть містити відомостей, що відносяться до певного кримінального провадження, вони не можуть слугувати у ньому доказами, оскільки самі по собі нічого не доводять. Саме єдність змісту і форми (фактичних даних та їх джерел) дає правильне уявлення про сутність доказів³.

На нашу думку фактичні дані в будь-якому з названих у кримінально-процесуальному законі джерел доказів можуть існувати, зберігатись, передаватись та досліджуватися виключно в їх

¹ Словник української мови: в 11 томах. – 1979. – Том 10. – С. 552.

² Философский энциклопедический словарь / Редкол. С. С. Аверинцев, Э. А. Ораб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – М., 1989. – С. 681.

³ Грошевий Ю. М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі / Ю. М. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 3 (10). – С. 70.

нерозривній єдності з останніми. За відсутності такої єдності доказ втрачає свою сутність¹. Тобто мова ведеться про нерозривну єдність фактичних даних та їх процесуальних джерел як єдність змісту та форми.

В ході прийняття рішення у кримінальному провадженні при обґрунтуванні достовірності набутого знання про об'єктивну реальність, яка є об'єктом кримінально-процесуального пізнання, суб'єкти доказування оперують як відомостями про факти, так і самими «фактами» («обставинами»), проте визнання доказами як фактичних даних (відомостей), так і самих фактів суперечить не лише гносеології, а й закону, оскільки у кримінальному судочинстві важливо точно розрізнити «обставини» («факти»), що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, й відомості (дані про ці факти, фактичні дані), на підставі яких ці факти (обставини) встановлюються. Факти безвідносно до доказування – це об'єктивна реальність, яка існує незалежно від людини. Однак для того, щоб відомості про цей факт могли бути використані в доказуванні, він повинен бути пізнаний кримінально-процесуальними засобами, включений до сфери кримінально-процесуального доказування уповноваженою на це особою². Таким чином, фактичні дані як відомості (інформація) про факти (обставини злочину) являють собою основу для одержання доказів.

Виходячи з цього, необґрунтованим є твердження вчених, з погляду яких «докази виникають безпосередньо з моменту вчинення злочину, оскільки після його вчинення залишаються різного роду відображення, за якими можна судити про подію злочину»³, або лише після проведення слідчих і судових дій⁴, або

¹ *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М. А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – С. 468.

² Там само. – С. 469–470.

³ *Белкин Р. С.* Курс советской криминалистики: в 3 т. / Р. С. Белкин. – М., 1977. – Т. 1: Общая теория советской криминалистики. – С. 37.

⁴ *Шейфер С. А.* Следственные действия. Система и процессуальная форма / С. А. Шейфер. – М., 1981. – С. 4.

лише після винесення постанови про закриття справи, складання обвинувального висновку чи винесення вироку суду¹ тощо.

Якщо злочинна подія і утворені нею сліди є об'єктивними категоріями, які не залежать від суб'єкта їх пізнання, то фактичні дані (інформація про них), на наш погляд, є категорією суб'єктивною, оскільки ці дані (інформація, дані про злочин) сприймаються конкретно особою (суб'єктом). Якщо це вербальна інформація, то її сприймає особа, яка бачила або чула як особисто, так і від інших осіб про обставини злочину. Якщо це сліди речового походження, то їх сприймає слідчий, поняті, суд. Отже, сприйняття будь-якою особою об'єктивних обставин, тобто фактичних даних про злочин завжди має суб'єктивний характер. Л. Є. Ароцкер один із перших висловлював точку зору про те, що результат доказування у кримінальному провадженні є суб'єктивним образом об'єктивної дійсності².

Суб'єктивний характер мають і докази у кримінальному провадженні, змістом яких є фактичні дані, що сприйняті через їх джерела суб'єктом, який веде кримінальний процес, на що справедливо вказував В. Я. Дорохов та інші³. Так, В. Я. Дорохов зазначає, що доказ завжди має об'єктивний зміст (відображений факт об'єктивної реальності) і суб'єктивну форму (відображення у свідомості конкретного суб'єкта) – елементи, характерні для будь-якого процесу пізнання, в тому числі й під час формування доказу⁴.

¹ Домбровский Р.Г. Факты как средства доказывания в уголовном процессе / Р.Г. Домбровский // Теория и практика установления истины в правоприменительной деятельности. Сб. науч. тр. – Иркутск, 1985. – С. 38–39.

² Грошевой Ю. М. Развитие Л. Е. Ароцкером фундаментальных положений уголовно-процессуальной теории / Ю. М. Грошевой // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 2: зб. матеріалів міжнар. наук. – практ. конф. (м. Харків, 19–20 черв. 2002 р.). – Х.: Право, 2002. – С. 596.

³ Погорельский М. А. Функциональное призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М. А. Погорельский. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – С. 469–470.

⁴ Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. ред. Н. В. Жогин. – М., 1973. – С. 211.

Оскільки пізнання події злочину в кримінальному процесі має ретроспективний характер і подію злочину можна пізнавати лише за її слідами, то сліди, що утворилися в результаті події злочину, також є джерелами інформації (джерелом фактичних даних). У широкому розумінні джерелами інформації (фактичних даних) є як сама подія злочину – для її учасників та осіб, які її спостерігали, так і сліди, що утворилися в результаті його вчинення. Подія злочину, як і її сліди, є категорією об'єктивною. Вони можуть бути пізнані за допомогою будь-яких джерел інформації, причому кількість та види таких джерел залежать від конкретних обставин вчиненого злочину. Тому перед органами досудового розслідування у ході виконання їх повноважень постає завдання відшукування джерел інформації (фактичних даних), які за певних умов можуть стати джерелами відповідних доказів¹. Похідним джерелом інформації (фактичних даних) є працівник оперативного підрозділу, слідчий, поняті, судді, оскільки вони сприймають інформацію як із першоджерел – слідів злочину, так і з тих джерел, які самі є похідними. Наприклад, у результаті сприйняття інформації слідчим чи судом в ході допиту свідка, який отримав інформацію від осіб, які були очевидцями злочину, слідчий і суд стають похідними джерелами інформації².

Джерело інформації (фактичних даних) може стати джерелом доказу у разі залучення його до кримінального процесу у встановленому кримінально-процесуальним законом порядку, отримання від нього та закріплення у відповідній процесуальній формі фактичних даних, що входять до предмета доказування, та визнання їх доказами відповідним суб'єктом доказування.

Отже, показання як джерело доказів можуть виникнути в кримінальному процесі лише за умови, що особа, якій відомі певні обставини злочину (потерпілий, свідок, підозрюваний

¹ *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М. А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛПД, 2007. – С. 479.

² *Погорецький М. А.* Вказана праця. – С. 481.

та ін.), допитана відповідно встановлених вимог кримінально-процесуального закону. Не можна визнати джерелами доказів свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, оскільки джерелами доказів є не самі вони як фізичні особи, а їх показання. Ці особи надають не власне докази, а повідомляють лише фактичні дані, інформацію, відомості про певні обставини злочину. Доказами ж ці фактичні дані можуть стати лише після того, як будуть належним чином оформлені, тобто набудуть відповідної процесуальної форми, й визнані такими відповідним суб'єктом доказування. Тому в ч. 2 ст. 84 КПК України зазначається, що джерелами доказів є показання, а не свідки, потерпілі, обвинувачені, а тим більше – слідчий, суд, поняті. Таке визначення цієї норми відповідає гносеологічним і правовим засадам доказового права.

Об'єкт речового походження як джерело фактичних даних може стати джерелом речового доказу лише в разі, якщо він був знаряддям вчинення злочину, зберіг на собі сліди злочину або містить інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі якщо він є предметом, що був об'єктом кримінально протиправних дій, грошима, цінностями та іншими речами, набутими кримінально протиправним шляхом (ч. 1 ст. 98 КПК). Крім того, об'єкт речового походження як джерело фактичних даних може стати джерелом речового доказу лише після його огляду, докладного опису і долучення до матеріалів кримінального провадження. Проте речовим доказом стає не сам об'єкт речового походження, а фактичні дані про його стан, властивості, що виражені в певній формі й пов'язані з обставинами злочину об'єктивними зв'язками, що дозволяє їх виявити процесуальними засобами й відобразити у протоколі огляду.

Джерелами таких доказів, як документи, виходячи з «єдиного» поняття доказів, на нашу думку, є, відповідно, самі документи. При визначенні протоколів процесуальних дій як документів-доказів, слід звернути увагу на те, що однією з умов

визнання їх доказами є дотримання процесуальної форми при їх складанні. Проте, сама процесуальна діяльність є не джерелом доказів, а лише засобом отримання і закріплення фактичних даних, викладених у цих протоколах, що можуть стати доказами у кримінальному провадженні в разі відповідності їх вимогам, які ставляться до доказів у кримінальному процесі.

Висновок експерта є також джерелом доказу, проте джерело фактичних даних має двоїсту природу – це об'єкт дослідження та спеціальні знання експерта, що застосовуються ним в ході проведеного експертного дослідження.

Отже, доки фактичні дані не отримані з будь-яких джерел інформації, не закріплені у визначеній законом процесуальній формі й не визнані доказами суб'єктом доказування, доти доказів ще немає, а тому й немає й їх джерел (процесуальних джерел фактичних даних), хоча при цьому можуть бути і фактичні дані, і особа, яка була допитана як свідок, і матеріальний об'єкт речового походження як джерела фактичних даних. Отже, джерело фактичних даних і джерело доказів – це категорії, що мають гносеологічну єдність, проте різну правову природу.

Отже, дискусійність такої складної і проблемної категорії, як докази, на наш погляд, багато в чому пояснюється тим, що деякі науковці та практики намагаються окремі складові елементи (фактичні дані та джерела доказів), які лише у своїй єдності утворюють поняття «доказ», розірвати і надати їм самостійного значення, що не відповідає гносеологічній і правовій природі цієї правової категорії.

Штучне відокремлення фактичних даних, які є змістом доказів, від процесуальних джерел цих доказів призводить до того, що окремі науковці доходять помилкового, на нашу думку, висновку, що закріплений у КПК України перелік джерел доказів не є вичерпним¹ і що вичерпний перелік доказів необ-

¹ *Ищенко В.М.* Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: Дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В.М. Ищенко. – Х., 2001. – С. 14.

хідно скасувати¹. Така точка зору не відповідає науково обґрунтованому поняттю доказів у кримінальному процесі як єдності фактичних даних та їх процесуальних джерел.

Таким чином, джерелами доказів у кримінальному провадженні є передбачені ч. 2 ст. 84 КПК України показання, речові докази, документи, висновок експерта. У разі визнання отриманих фактичних даних, закріплених відповідно до встановленої процесуальної форми доказом суб'єктом доказування, джерела доказів набувають значення також і носіїв доказів, і процесуальної форми доказів, і видів доказів. Зауважимо при цьому, що єдність змісту та форми доказів означає, що фактичні дані як зміст доказу існують не інакше, як у вигляді (або у формі) показань, документів, висновків експерта та речових доказів.

У частині 1 ст. 256 КПК України, яка регламентує використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні зазначено, що у доказуванні можуть використовуватися «протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії». На наш погляд, таким чином законодавець визначив перелік результатів негласних слідчих (розшукових) дій.

У частині 1 ст. 255 КПК України об'єктами, що повинні бути невідкладно знищені у випадку, якщо прокурор не визнає їх необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, законодавець називає відомості, речі та документи. Так само про «відомості, речі й документи», отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій йдеться також у ч.ч. 4 та 5 ст. 255 КПК України. Проте в ч. 2 цієї статті, перелічені у ч. 1, 4 та 5 об'єкти законодавець називає «матеріалами», а у ч. 1, 2 ст. 257 КПК України мова вже йде про отриману під час негласних слідчих (розшукових) дій «інформацію».

¹ Сібільова Н. В. Сучасні проблеми організації та функціонування в Україні судової влади / Н. В. Сібільова // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук праць. – Х., 2005. – Вип. 10. – С. 79–89.

Не вносить ясності у питання визначення сутності й видів результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій й Інструкція «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні». Так у розділі IV, що регламентує фіксацію результатів негласних слідчих (розшукових) дій та дослідження інформації, йдеться здебільшого про протокол негласної слідчої (розшукової) дії з додатками. Причому автори інструкції говорять про протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (п. 4.1.), протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (п. 4.3., 4.4.), протокол про (щодо) проведення негласної слідчої (розшукової) дії (п. 4.6.) тощо.

Пункт 4.3. Інструкції передбачає передання прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва лише протоколу з додатками, з якими за необхідності ознайомлюється слідчий (п. 4.4.) Таке положення викликає поставлення закономірного питання, чому мова йде лише про протоколи з додатками й яка подальша «доля» інших об'єктів, перерахованих у ч. 1 ст. 256 КПК України. Ймовірно, відповіддю на це питання є п. 4.7. вказаної Інструкції, який дає розуміння бачення укладачів інструкції сутності й видів додатків до протоколу, якими, на їх погляд, є у тому числі й зразки об'єктів, речей і документів та інші матеріали. Більш того, фраза «та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу» дає підстави зробити хибний висновок про те, що зразки об'єктів, речей і документів, процесуальне значення яких автори нівелювали як можливих речових доказів, документів у кримінальному провадженні з додатками до протоколу, що, як відомо, самостійного процесуального начення не мають, також покликані пояснювати зміст протоколу.

Окрім цього, в Інструкції, так само, як і в КПК України використовуються терміни «інформація» (п. 4.3.2, п. 4.11.) «матеріали» (п. 4.9.), «відомості» (п. 4.10.) та інші, що не сприяє як струн-

кості законодавчої техніки, так і розумінню сутності видів та значення результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій у практиків. Наприклад, згідно результатів опитування практичних працівників та аналізу матеріалів слідчо-судової практики, навіть протоколи проведення негласних слідчих (розшукових) дій називаються по-різному: «протокол ..», «протокол про проведення..», «протокол про результати.» тощо.

Для того, щоб достеменно з'ясувати сутність та зміст результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій та на цій підставі визначити їх поняття та види, а також їх співвідношення з інформацією, матеріалами, відомостями, речами, документами тощо, необхідно звернутися до відповідних наукових розробок, присвячених тлумаченню вказаних термінів.

Слід зазначити, що в сучасній кримінально-процесуальній науці єдності у підходах до визначення результатів негласних слідчих (розшукових) дій немає.

Так, зокрема, М. В. Багрій та В. В. Луцик під результатами негласних слідчих (розшукових) дій пропонують розуміти відомості, одержані суб'єктами, уповноваженими на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та зафіксовані у процесуально визначеній формі (протоколі, додатку до нього), а також предмети, речовини, документи, вилучені під час їх проведення, які можуть мати значення для встановлення обставин кримінального провадження або правильного та ефективного проведення розслідування¹. Також автори наводять визначення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, якими, на їх погляд, є інформація, отримана відповідно до мети проведення негласних слідчих (розшукових) дій та зафіксована на матеріальному носії². Обов'язковими вимогами до матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій є те, що вони відображають інформацію, здобуту відповідно до мети кримінального провадження

¹ Багрій М. В. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні / М. В. Багрій, В. В. Луцик. – Львів, 2014. – С. 29.

² Багрій М. В. Вказана праця. – С. 29.

та зафіксовану у порядку, визначеному законодавчими та відомчими актами¹.

Далі посилаючись на інше навчально-практичне видання², автори класифікують результати негласних слідчих (розшукових) дій за формою відображення на: матеріали (матеріальні носії інформації) та інформацію (нематеріалізовані відомості)³.

С. С. Кудінов та Р. М. Шехавцов розуміють поняття «використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій» як діяльність уповноважених суб'єктів (прокурора, слідчого, слідчого судді) по залученню до процесу досудового розслідування відомостей (предметів, документів), отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, з метою вирішення завдань кримінального провадження⁴.

Зі змісту наведеного визначення, а також запропонованих етапів залучення результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні можна зробити висновок, що результатами негласних слідчих (розшукових) дій науковці вважають «відомості (предмети, документи)»⁵. Автори зазначають, що «зміст відомостей фактично зафіксований в матеріалах негласних слідчих (розшукових) дій (інформація про певних осіб, їх діяльність, предмети, документи, та ін.)»⁶, із чого видно, що поняття «інформація» розуміється вужче за поняття «відомості», оскільки до змісту останніх включають також предмети та документи. Із зауваження авторів, що «на підставі оцінки у прокурора (слідчого) формується уявлення про доцільність використання отриманих результатів (матеріалів) у кри-

¹ Багрій М. В. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні / М. В. Багрій, В. В. Луцик. – Львів, 2014. – С. 29

² Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. – Х.: «Оберіг», 2013. – С. 101.

³ Там само. – С. 29–30.

⁴ Там само. – С. 219.

⁵ Там само. – С. 220.

⁶ Там само. – С. 221.

мінальному провадженні»¹ робимо висновок, про ототожнення ними понять «результати» й «матеріали» негласних слідчих (розшукових) дій. Такий висновок підтверджує й подальше наукове дослідження авторами «шляхів використання отриманих матеріалів»².

Нижче автори зазначають, що визначення шляхів (способів) використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій передбачає вирішення суб'єктом кримінального провадження питання, яким саме чином отримані матеріали (відомості) будуть використовуватися під час досудового розслідування³, тобто, на наш погляд, вже ототожнюють поняття «матеріали» й «відомості».

В іншому навчальному виданні автори повторюють визначення використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, наведене вище⁴, але зазначають, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій передбачає отримання певного результату – відомостей, що мають значення для кримінального провадження та їх процесуального оформлення відповідно до положень ст. 252 КПК України⁵.

У низці наукових робіт, у яких розглядаються питання використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій поняття, сутність й види цих результатів не наводяться⁶.

¹ Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. – Х.: «Оберіг», 2013. – С. 221

² Негласні слідчі розшукові дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: навчально-практичний посібник / Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусева та ін.; МВС України, Луган. Держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. – С. 222.

³ Там само. – С. 222

⁴ Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. – Х.: «Оберіг», 2013. – С. 81.

⁵ Там само. – С. 81.

⁶ Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення: науково-практичний посібник / В. А. Колесник // Академія адвокатури України. – К.: Прецедент, 2014. – С. 38–44.

Отже, на підставі аналізу зазначених положень теорії доказування законодавчих норм, а також викладених точок зору щодо поняття й сутності результатів негласних слідчих (розшукових) дій, зазначимо наступне.

Поняття «результати негласних слідчих (розшукових) дій» доцільно розуміти у широкому та вузькому значенні. Виходячи з етимологічного значення слова «результат» як того «що отримано в завершення якої-небудь діяльності, роботи, підсумок»¹, а також із того, що результат є тим, заради чого здійснюється певний вид діяльності, що може бути як позитивним, якщо мета досягнута, так і негативним, якщо не вдалося досягти мети, вважаємо, що у широкому значенні результатами негласної слідчої (розшукової) дії є як матеріали негласних слідчих (розшукових) дій, так і нематеріалізовані відомості, інформація, наприклад, суб'єктивне сприйняття чогось суб'єктом проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Однак, у кримінальному судочинстві, а тим більше у кримінальному процесуальному доказуванні не матеріалізована інформація, відомості, що не знаходять свого матеріально-фіксованого відображення у матеріалах негласних слідчих (розшукових) дій використовуватися не можуть, тому критично оцінюємо запропоновану окремими авторами класифікацію результатів негласних слідчих (розшукових) дій за формою відображення на: матеріали (матеріальні носії інформації) та інформацію (нематеріалізовані відомості)².

Отже, результати негласних слідчих (розшукових) дій розглядаються нами лише як різновиди матеріально фіксованих джерел, що виникають в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій та містять певну інформацію, відомості, тобто у вузькому значенні цього терміну. Результати негласних слідчих (розшукових) дій для їх подальшого використання, в тому

¹ Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1990. – С. 673.

² Там само. – С. 29–30.

числі й у кримінальному процесуальному доказуванні мають бути трансформовані в передбачену матеріальну форму – відповідні матеріали негласних слідчих (розшукових) дій. Сама лише змістовна складова результатів їх проведення – інформація, що отримується в результаті їх проведення, не дозволяє її використовувати в інтересах кримінального судочинства.

Таким чином, терміни «результати негласних слідчих (розшукових) дій» та «матеріали негласних слідчих (розшукових) дій» розглядаються нами як тотожні¹.

Зазначимо при цьому, що матеріалами негласних слідчих (розшукових) дій є всі без виключення матеріально фіксовані джерела, що виникають в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не залежно від того, чи містять вони інформацію про ознаки злочину, осіб, які до нього причетні, а також інші дані, що сприяють розслідуванню злочину та можуть бути використані у кримінальному провадженні, у тому числі й у кримінальному процесуальному доказуванні. Матеріали, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, що заборонені для використання й підлягають знищенню у встановленому законодавством порядку (ст. 255 КПК України) не втрачають від цього свого процесуального значення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій.

Виходячи з цього, ми не погоджуємося з авторами, які вважають, що обов'язковими вимогами до матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій є те, що вони відображають інформацію, здобуту відповідно до мети кримінального провадження². Насамперед, мета кримінального провадження є не визначе-

¹ *Сергеева Д.Б.* Поняття й сутність результатів негласних слідчих (розшукових) дій за проектом КПК України / Д.Б. Сергеева // Новації кримінально-процесуального законодавства: матер. Всеукр. наук.- практ. конф. (Дніпропетровськ, 6 липня 2012 р.). – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 65–68.

² *Багрий М.В.* Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні / М.В. Багрий, В.В. Луцик. – Львів, 2014. – С. 29.

ною у кримінальному процесуальному законодавстві та є дискусійною як серед науковців, так і серед практиків. Тому, визначити інформацію, як таку, що відповідає меті кримінального провадження є проблематичним завданням. По-друге, вимогу відображати інформацію, що може бути певним чином використана у кримінальному судочинстві можна ставити до матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, що використовуються певним чином у кримінальному провадженні, а не до усіх отриманих у провадженні. Так само підляє критиці уведення до визначення результатів негласних слідчих (розшукових) дій вимога до них «мати значення для встановлення обставин кримінального провадження або правильного та ефективного проведення розслідування»¹. Постає закономірне питання термінологічного позначення об'єктів, отриманих (здобутих) внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що не мають такого значення? Наприклад, суб'єкт проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж не забезпечений від випадків отримання іноформації, що не має відношення до події злочину. Така інформація, тим не менш, є результатом негласних слідчих (розшукових) дій, не дивлячись на те, що цей результат є негативним (здійснене втручання в приватне спілкування, не досягнута мета заходу).

Отже, виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок про те, що змістом матеріалів процесуальних дій є відповідна інформація, дані, отримані відповідно до мети конкретної дії в ході її проведення уповноваженим суб'єктом.

Зазначимо, що термін «інформація» містить у собі й відомості (повідомлення) як продукцію свідомості, й ознаки, властивості, особливості матеріальних об'єктів (систем). Тому поняттями інформація, дані, що становлять зміст матеріалів процесуальних дій охоплюються відомості, речі та документи, отримані в ході їх проведення, про які йдеться у низці статей глави 21

¹ Багрій М. В. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні / М. В. Багрій, В. В. Луцик. – Львів, 2014. – С. 29.

КПК України. При цьому мова йде саме про «дані», а не про «фактичні дані», оскільки вжиття останнього терміну передбачає, що йдеться про результати, вірогідність яких встановлена в ході доказування. На момент лише отримання результатів процесуальних дій на початковому етапі розслідування немає підстав їх отожднювати з кримінально-процесуальними доказами.

Отже, результатами як гласних, так і негласних слідчих (розшукових) дій, а також інших процесуальних заходів, що проводяться на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, є матеріально фіксовані джерела, що виникають (отримуються) в процесі проведення відповідних дій, змістом яких є відповідна інформація, дані, здобуті відповідно до мети конкретної дії уповноваженим суб'єктом.

5.2. НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ, У ДОКАЗУВАННІ

Розглянувши сутність та визнавши поняття результатів гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, під якими слід розуміти матеріально фіксовані джерела, що виникають (отримуються) в процесі їх проведення, змістом яких є відповідна інформація, дані, здобуті відповідно до мети конкретної дії уповноваженим суб'єктом, необхідно визначити види цих результатів з правової точки зору, тобто встановити якими видами доказів вони можуть бути ви-

знані у кримінальному провадженні, а також визначити інші напрями їх використання у доказуванні терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.

Перш за все зазначимо, що виходячи з встановлених поняття та сутності результатів початкового етапу розслідування, а також положень ч. 2 ст. 84 КПК України, яка закріплює в якості процесуальних джерел доказів показання, речові докази, документи та висновки експертів, та враховуючи інші положення глави 4 КПК України, визначення результатів провадження гласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, суттєвих складнощів не викликає.

Однак, віднесення тих чи інших результатів негласних слідчих (розшукових) дій до певного джерела чи виду доказів є проблемним питанням, на яке не дають однозначної відповіді ні вчені-процесуалісти, що займаються розробками проблем теорії доказування й теорії негласних слідчих (розшукових) дій, ні практики.

Насамперед необхідно зазначити, що фіксація ходу й результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна здійснюватися відповідно до загальних правил фіксації кримінального провадження, передбачених кримінальним процесуальним законодавством (ст. ст. 103–107 КПК України).

Відповідно до змісту ст. 103 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися: 1) у протоколі; 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії.

В сучасній науково-навчальній літературі протокол негласної слідчої (розшукової) дії визначається як письмовий документ, що складається у передбаченому КПК України порядку, в якому уповноважені особи (слідчий, оперативний співробітник) фіксують і засвідчують умови та порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, встановлені фактичні дані про подію злочину, причетність до нього конкретних осіб

та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження¹.

Окремі положення представленого вище визначення, на наш погляд, є дискусійними, оскільки, по-перше, протокол під час досудового розслідування складається слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію (ч. 1 ст. 106 КПК України), а опретивний співробітник у разі виконання доручення слідчого на проведення негласної слідчої (розшукової) дії користується повноваженнями слідчого (ч. 1, 2 ст. 41 КПК України). По друге, не доцільним, на наш погляд, є викладення сутності діяльності уповноваженої особи словами «фіксують і засвідчують».

Підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо під протоколом негласної слідчої (розшукової) дії слід розуміти процесуальний документ, що складається слідчим, прокурором у передбаченому КПК України порядку, в якому зафіксовані хід і результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Для правильного розуміння видів результатів негласних слідчих (розшукових) дій необхідно зазначити про те, що на відміну від раніше діючого кримінального процесуального законодавства, яке встановлювало обов'язковість ведення протоколу (ст. 84 КПК України 1960 р.), чинний КПК України передбачає, так звану, альтернативну форму фіксування процесуальної дії – на носії інформації за допомогою технічних засобів (п. 2 ч. 1 ст. 103 КПК України). Такі носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, належать до документів (п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України).

Отже, протокол проведення процесуальних дій, складений у відповідності з вимогами ст. 104–106 КПК України є тради-

¹ Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. – Х.: «Оберіг», 2013. – С. 28.

ційною формою фіксації ходу й результатів цих дій, до яких відносяться й негласні слідчі (розшукові) дії. Суб'єкти складання протоколу, періодичність такого складання та інші правові й організаційні аспекти цієї діяльності визначені в Розділі 4 міжвідомчої Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»¹. Типові зразки протоколів та інших документів щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій розробляються та публікуються в навчальних виданнях². Окремі проблемні аспекти, пов'язані саме з нормативним визначенням та організаційним порядком фіксації результатів негласних слідчих (розшукових) дій у процесуальних документах, були предметом гострих наукових дискусій³.

В контексті вирішення поставленого наукового завдання зазначимо лише, що поділяємо точку зору тих авторів, які вважають не прийнятною ситуацію, в якій протокол негласної слідчої (розшукової) дії складають ті слідчі або працівники оперативних підрозділів, які особисто участі в цьому заході не приймали, видавши при цьому доручення (слідчий) або завдання (уповноважений оперативний працівник) іншому оперативному

¹ Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Інструкція, затв. спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1681/51 від 16.11.2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

² Процесуальні документи у кримінальному провадженні. Зразки. Роз'яснення: наук. – практ. посібник / колектив авторів; за заг.ред. М. А. Погорецького, О. П. Кучинської. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 560 с.; Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. – Х.: «Оберіг», 2013. – С. 298–319; Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів: метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров, Д. О. Алексеева-Процюк та ін. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 69 с.

³ *Погорецький М. А.* Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – Київ. – 2013. – № 1. – С. 270–277.

підрозділу. Встановлено, що на практиці протокол складається, як правило, уповноваженим працівником оперативного підрозділу, тобто не працівником оперативно-технічного або іншого підрозділу, який безпосередньо проводив відповідну негласну слідчу (розшукову) дію, а працівником того оперативного підрозділу, який залучав до її проведення відповідний оперативний чи оперативно-технічний підрозділ. В окремих випадках протокол складає слідчий, який сам безпосередньо відповідну негласну слідчу (розшукову) дію не проводив та не приймав участі у її проведенні.

Це проблемне питання тісно пов'язане із подальшою оцінкою отриманих результатів негласних слідчих (розшукових) дій в якості доказів, що, як і будь-які інші докази у кримінальному провадженні, повинні бути оцінені з точки зору належності, допустимості й достовірності (ч. 1 ст. 94 КПК України). Вважаємо, що положення п. 4.5. Інструкції, що надає дозвіл керівнику уповноваженого оперативного підрозділу, який проводив конкретні негласні слідчі (розшукові) дії на підставі доручення слідчого, прокурора, визначати конкретного виконавця щодо складання протоколу, не відповідає загальним засадам фіксації кримінального провадження, його дотримання може призвести до не визнання фактичних даних, що містяться в таких протоколах, допустимими доказами.

У випадку тривалості провадження негласної слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор визначають періодичність складання протоколів. Але в будь-якому випадку протокол повинен бути складений безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватися як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої (розшукової) дії тощо (п. 4.2. Інструкції). Отже в ході проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути складено не один, а два і більше протоколи. Кожен такий протокол, у випадку наявності в ньому фактичних даних, що

свідчать про обставини, які встановлюються у кримінальному провадженні та становлять зміст доказу, а також відповідності цих фактичних даних вимогам належності й достовірності, а їх джерело (протокол) – допустимості, може бути доказом у кримінальному провадженні. Тобто в ході проведення однієї (як правило, тривалої у часі) негласної слідчої (розшукової) дії можливим є отримання декількох протоколів – доказів у кримінальному провадженні.

Зазначимо при цьому, що на відміну від попереднього кримінального процесуального законодавства, що закріплювало у переліку джерел доказів саме протоколи з відповідними додатками (ч. 2 ст. 65 КПК України 1960 р.), чинний КПК України дозволяє використовувати протоколи процесуальних дій, у тому числі й негласних слідчих (розшукових) дій, в якості доказів через таке джерело доказів, як документ (п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України). Така позиція законодавця є, на наш погляд, логічною, оскільки за своєю природою протокол будь-якої процесуальної дії є ні чим іншим, як документом. Разом з тим, вважаємо за доцільне виокремити протоколи процесуальних дій із сукупності інших документів у кримінальному провадженні як джерел доказів. Так, висновок експерта за гносеологічною сутністю також є документом, що містить докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки (ч. 1 ст. 101 КПК України). Проте, через особливості формування такого документа (виникнення його у кримінальному провадженні), а також через особливості гносеологічної природи фактичних даних, що становлять його зміст, цей вид документу логічно виділений законодавцем в окремий вид доказів. За такою логікою, на наш погляд, доцільно було б виокремити й документи – протоколи процесуальних дій.

Виготовлені під час провадження окремих негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо-, відеозаписи, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали можуть мати значення не лише додатків до протоколу. Так, наприклад, віднесення протоколів

зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, в яких відображені хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії, до документів як виду доказів не викликає дискусії, оскільки це відповідає їх гносеологічній природі та процесуальному значенню, прямо передбачено КПК України. За умови наявності в них відомостей, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них можуть належати до документів (п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України).

Проте, первинним носієм знятої з транспортних телекомунікаційних мереж інформації є, як правило, технічний носій аудіо інформації, процесуальне значення якої законодавством не визначене.

Попри те, що відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 105 КПК України, додатками до протоколу можуть бути стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії, а первинний носій знятої з телекомунікаційних мереж інформації містить саме аудіозапис, вважаємо, що він не є додатком до протоколу негласної слідчої (розшукової) дії.

Специфіка досліджуваної негласної слідчої (розшукової) дії полягає, на наш погляд, у тому, що документування ходу й результатів її проведення проводиться у два етапи: 1) технічним виконавцем, 2) слідчим під час дослідження знятої інформації.

Виходячи з таких позицій, аудіозапис знятої інформації не є додатком до протоколу, оскільки 1) його значення не є допоміжним, роз'яснюючим зміст протоколу, 2) відповідно до етапів проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, а також згідно з положенням ч. 1 ст. 265 КПК України, відповідно до якого зміст інформації, що передається особами через транспортні телекомунікаційні мережі, з яких здійснюється зняття інформації, зазначається у протоколі про проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій. При виявленні в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, в протоколі відтворюється відповідна частина такої ін-

формації, після чого прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації, аудіозапис знятої інформації є первинним, а протокол – вторинним об'єктом за черговістю утворення, тому протокол, що складається на підставі дослідження аудіозапису, є похідним документом від аудіозапису.

На наш погляд, аудіозапис знятої з телекомунікаційних мереж інформації є документом, що являє собою спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою звукових сигналів відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ч. 1 ст. 99 КПК України).

Однак вважаємо, що наявність самого лише протоколу проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії може викликати сумніви у сторін кримінального провадження, суду щодо достовірності фактичних даних, що становлять його зміст. У свою чергу, сам лише аудіозапис знятої інформації проблематично оцінити з точки зору допустимості його отримання. Тому лише сукупність аудіозапису знятої з телекомунікаційних мереж інформації, що має значення документу, а також протоколу дослідження цієї інформації у своїй нерозривній єдності можуть становити доказ у кримінальному провадженні¹.

Так само не є додатками до протоколу негласної слідчої (розшукової) дії, а є документами, що лише в своїй нерозривній єдності з протоколом відповідної негласної слідчої (розшукової) дії утворюють документ – доказ у кримінальному провадженні, аудіо-, відеозаписи, інші носії інформації, отримані в ході проведення аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (264 КПК України), аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК України), на підставі дослідження яких складається протокол.

¹ Сергєєва Д. Б. Використання результатів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж як доказів у кримінальному провадженні / Д. Б. Сергєєва // Право України. – 2014. – № 11. – С. 53–56.

Процесуальне значення аудіо-, відеофіксації ходу й результатів проведення, наприклад, спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) та інших негласних слідчих (розшукових) дій при цьому залишається традиційним – результати такої фіксації є додатками до протоколів, передбачені п. 3 ч. 2 ст. 105 КПК України.

Сутнісною ознакою, що розмежовує фото-, аудіо-, відеоматеріали, що мають значення документу, що в єдності з протоколом становлять доказ, й тих, що є додатками до протоколу, є те, що у першому випадку виготовлення цих документів є невід’ємним етапом проведення негласної слідчої (розшукової) дії, за їх відсутності (втрати, змінення, знищення тощо) протокол втрачає процесуальне значення доказу. У другому випадку, без зазначених додатків, протокол свого процесуального значення не втрачає.

Дослідуючи доказове значення матеріалів звуко-, відеозапису, фотозйомки тощо, не можна обійти увагою випадки, коли вони виготовлені за допомогою технічних засобів за рамками кримінального процесу. Такими матеріалами можуть бути носії інформації, знятої з транспортних телекомунікаційних мереж, наприклад, потерпілим самостійно. Доказове значення таких матеріалів також є дискусійним як серед науковців, так і серед практиків. Одні науковці вважають, що результати застосування технічних засобів взагалі не мають значення доказів¹, інші пропонують їх розглядати тільки як документи², на думку третіх, названі матеріали можуть виступати лише як речові докази³.

¹ *Ексархопуло А. А.* Правовые основы применения технико-криминалистических средств в уголовном судопроизводстве / А. А. Ексархопуло // Правоведение. – 1986. – № 1. – С. 91.

² *Макаров А. М.* Доказательственное значение материалов применения научно-технических средств / А. М. Макаров // Актуальные проблемы доказывания в советском уголовном процессе. – М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1981. – С. 70.

³ *Ищенко Е. П.* Применение синхронной записи звука и изображения при расследовании и судебном рассмотрении уголовных дел: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Е. П. Ищенко. – Свердловск, 1974. – С. 11.

Не дивлячись на різноманіття думок у питанні про їх процесуальну природу, все ж таки більшість вчених визнає за ними доказове значення¹.

Навряд чи можна погодитись з тими процесуалістами, які відкидають результати застосування технічних засобів громадянами як докази. Такий підхід однозначно є неприйнятним, оскільки нерідко вказана інформація здатна вплинути на хід встановлення обставин кримінального правопорушення, змінити напрямок кримінально-процесуальної діяльності тощо. Подальше вивчення цих матеріалів має дати чітку відповідь на запитання, чим вони мають виступати у кримінальному провадженні – документами, передбаченими п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України, чи речовими доказами (ч. 2 ст. 98 КПК України). У разі виявлення й вилучення таких документів або документів-речових доказів в ході проведення негласної (слідчої) розшукової дії, наприклад, під час контролю за вчиненням злочину тощо, відповідні дані про це заносяться до протоколу, а самі ці об'єкти мають відповідне самостійне правове значення у кримінальному провадженні.

Отже, отримані на початковому етапі розслідування матеріали можуть бути визнані такими видами доказів, як показання, речові докази, документи й висновки експерта (ч. 2 ст. 84 КПК України). Проте вони можуть мати значення не тільки як самостійних видів доказів, але й бути використані іншим чином у доказуванні. Зокрема, вищезазначені результати за наявності відповідних фактичних даних, що становлять їх зміст, можуть слугувати приводами й підставами для проведення інших слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних, бути приводами й підставами проведення такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів, а також використовуватися з організаційною й тактичною ме-

¹ Лисиченко В.К. Об условиях формирования и правовой природе приложений к протоколам следственных действий / В.К. Лисиченко, З.Т. Гулкевич // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1986. – Вып. 32. – С. 3.

тою у доказуванні терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.

Зокрема, на підставі звіту про стан організації роботи з проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що надається ОВС, відповідно до якого протягом 9 місяців 2014 р. було прийнято 52 705 процесуальних рішень щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ухвали слідчого судді, постанови прокурора та слідчого); 44 686 негласних слідчих (розшукових) дій було проведено, за результатами 23 674 негласних слідчих (розшукових) дій матеріальні носії секретної інформації передано для розсекречування, з них розсекречено – 19 767; науковці та практичні працівники роблять висновок про те, що матеріали, отримані за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, використовуються в доказуванні не досить ефективно (лише 44%) та вказують на причини, якими це зумовлено: не всі слідчі володіють необхідними професійними знаннями щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій; здійснення неналежного контролю за оперативністю та своєчасністю проведення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій уповноваженими оперативними підрозділами; порушення процесуальними керівниками та слідчими суддями строків розгляду клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій; відсутністю процесуальної форми їх проведення.

Разом з тим, причини, з яких інформація, отримана в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не розсекречується та не набуває значення доказів у кримінальному провадженні, у наукових джерелах не досліджуються.

На підставі результатів системного аналізу процесуальних документів, пов'язаних із провадженням негласних слідчих (розшукових) дій, подальшим захистом інформації, отриманої в ході їх проведення, що не набула значення змісту доказів у кримінальному провадженні, можна зробити висновок про те, що із 24 тис. матеріалів, отриманих в ході провадження негласних слідчих (розшукових) дій, але не долучених до ма-

теріалів кримінальних проваджень в якості доказів за 9 міс. 2014 р., близько 45% були знищені на підставі постанови прокурора – процесуального керівника відповідно до вимог ст. 255 КПК України як такі, що не є необхідними для подальшого проведення досудового розслідування. Близько 50% матеріалів із урахуванням обставин кримінального провадження, у якому проводилися відповідні негласні сілідчі (розшукові) дії, не були розсекречені на підставі рішення прокурора, який здійснює повноваження прокурора у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Такі матеріали зберігаються в окремих номенклатурних справах відповідно до вимог законодавства у сфері охорони державної таємниці щодо секретного діловодства.

Проте висновки, що інформація, отримана в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, але не використана у кримінальному провадженні в якості фактичних даних, що становлять зміст доказу, використовується не досить ефективно у кримінальному провадженні, на наш погляд, є свідченням поверхневості дослідження питання про напрями використання такої інформації.

Зокрема, інформація, отримана в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, наприклад, щодо характеру й місцезнаходження можливих джерел доказів, осіб, яким відомі обставини, що мають значення для розслідування кримінального провадження, місць зберігання предметів, що використовувалися для виготовлення саморобного вибухового пристрою, місцезнаходження тайників, конкретних дій злочинців із підготовки, вчинення злочину та приховання його слідів, механізму вчинення злочинів, участі та ролі кожного співучасника злочину, можливої поведінки осіб під час їх затримання та подальшого провадження досудового розслідування, а також щодо інших обставин, є вкрай важливою для процесу розслідування. Воло-

5.2. Напрями використання результатів початкового етапу розслідування...

діння такою інформацією дозволяє правильно визначити обсяг і послідовність проведення гласних слідчих (розшукових) дій, обрати найбільш ефективну тактику їх проведення, використати найбільш раціональні методичні рекомендації розслідування конкретного кримінального провадження.

Не зменшуючи значення результатів негласних слідчих (розшукових) дій в якості доказів у кримінальному провадженні, вважаємо більш доцільним обрання слідчим, прокурором такої методики розслідування, у якій докази у кримінальному провадженні (документи, речові докази) отримуються в ході провадження гласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Таким чином, на наш погляд, забезпечується реалізація принципу змагальності кримінального судочинства, забезпечується реалізація процесуальних прав сторін. Негласні слідчі (розшукові) дії повинні забезпечувати ефективність проведення гласних, відкритих заходів з отримання й перевірки доказів під час розслідування терористичних актів.

* * *

В результаті початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, а саме проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, заходів процесуального забезпечення кримінального провадження, інших процесуальних дій, слідчий завжди отримує певні результати їх провадження.

Результатами як гласних, так і негласних слідчих (розшукових) дій, а також інших процесуальних заходів, що проводяться на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, є матеріально фіксовані джерела, що виникають (отримуються) в процесі проведення відповідних дій, змістом яких є відповідна інформація, дані, здобуті відповідно до мети конкретної дії уповноваженим суб'єктом.

Негласні слідчі (розшукові) дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися: 1) у протоколі; 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії.

Під протоколом негласної слідчої (розшукової) дії слід розуміти процесуальний документ, що складається слідчим, прокурором у передбаченому КПК України порядку, в якому зафіксовані хід і результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження.

В ході проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути складено не один, а два і більше протоколи. Кожен такий протокол, у випадку наявності в ньому фактичних даних, що свідчать про обставини, які встановлюються у кримінальному провадженні та становлять зміст доказу, а також відповідності цих фактичних даних вимогам належності й достовірності, а їх джерело (протокол) – допустимості, може бути доказом у кримінальному провадженні.

Додатками до протоколу можуть бути стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії.

Отримані на початковому етапі розслідування матеріали можуть бути визнані такими видами доказів, як показання, речові докази, документи й висновки експерта (ч. 2 ст. 84 КПК України). Проте вони можуть мати значення не тільки як самостійних видів доказів, але й бути використані іншим чином у доказуванні. Зокрема, вищезазначені результати за наявності відповідних фактичних даних, що становлять їх зміст, можуть слугувати приводами й підставами для проведення інших слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних, бути приводами й підставами проведення такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів, а також використовуватися з організаційною й тактичною метою у доказуванні терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.

Післямова

Успішність розкриття, розслідування, та судового розгляду терористичного акту, вчиненого з використанням саморобного вибухового пристрою, залежить у тому числі й від правильного професійного процесуального оформлення його початкового етапу, який суттєво змінений КПК 2014 року.

Криміналістичною характеристикою терористичних актів, вчинених з використанням саморобних вибухових пристроїв, є заснована на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень система зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки цього виду злочину, що має на меті забезпечення оптимізації процесу його розкриття, розслідування та профілактики.

Структурними елементами криміналістичної характеристики терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою, є: спосіб вчинення (у широкому розумінні); обстановка вчинення; типова «слідова картина»; особа злочинця.

Спосіб вчинення терористичного акту з використанням саморобного вибухового пристрою є багатетапною злочинною операцією, що містить три етапи реалізації злочинного задуму:

- 1) підготовка до вчинення терористичного акту, що містить у собі: а) підшукування й залучення до участі у вчиненні злочину осіб, чий знання, вміння й навички потрібні для підготовки й вчинення злочину, б) придбання (у тому числі викрадення, обмін або інші способи отримання) необхідних для виготовлення саморобного вибухового пристрою матеріалів, конструктивних елементів, необхідного для виготовлення устаткування, довідкової літератури тощо, а також безпосереднє виготовлення саморобного вибухового пристрою, його тимчасове зберігання, в) рекогносцировка місця події г) визначення й розподіл ролей

- і функцій учасників, змісту й послідовності дій кожного з них; д) моделювання варіантів дій з урахуванням непередбачених змін обстановки на місці злочину; е) планування приховання слідів злочину, створення алібі тощо; є) вчинення загальнокримінальних злочинів з метою технічного, матеріального та ін. забезпечення терористичної діяльності; ж) формулювання та матеріальне оформлення вимог організатора терористичного акту та інші дії;
- 2) власне вчинення терористичного акту шляхом вибуху дистанційно, що є найбільш розповсюдженим, традиційним способом вчинення терористичних актів в Україні;
 - 3) приховання злочину, особливістю якого є те, що, злочинці, не приховуючи події злочину та її наслідків, а навпаки, прагнучи до демонстративності, що є сутністю тероризму, прагнуть до приховання слідів власної участі у терористичному акті, чому суттєво сприяє обраний спосіб вчинення терористичного акту, внаслідок якого знищується більшість слідів на місці події. Основні зусилля злочинців, спрямовані на приховання події злочину, докладаються під час підготовчого етапу: а) залучення мінімальної кількості осіб; б) вибір часу, місця й знарядь злочину, які виключають або роблять малоймовірним запобігання підготовлюваного злочину; в) маскуванню підготовчих до злочину дій під побутову або виробничу діяльність; г) маскуванню саморобних вибухових пристроїв під предмети побутового й виробничого призначення та ін.

Сутнісними ознаками саморобного вибухового пристрою є: одноразовість застосування; наявність вибухової речовини і засобів ініціювання; використання енергії хімічного вибуху; спеціальна підготовка пристрою до вибуху; здатність пристрою до враження людей та інших об'єктів; наявність елементів конструкції, виготовлених або зібраних саморобним способом.

Під саморобним вибуховим пристроєм необхідно розуміти виріб одноразового застосування, конструктивно призначений для

здійснення вибуху на основі використання хімічної енергії, здатний вражати людей та руйнувати об'єкти, в якому один або декілька елементів конструкції виготовлені або зібрані саморобним способом.

Найбільш поширеними місцями, де вчинялися терористичні акти з використанням саморобного вибухового пристрою в Україні були: відкрита місцевість (зупинки автотранспорту, площі, вулиця по маршруту руху об'єкта нападу); місця біля адміністративних будівель, посольств; громадський та приватний автотранспорт; ринки, торгівельні центри, ресторани та інші місця.

Час як елемент обстановки вчинення злочинів цього виду обирається як найменш очікуваний – час початку робочого дня або час відпочинку. Активізація терористичної діяльності припадає також на періоди проведення важливих політичних кампаній.

Носіями ідеальної інформації про досліджуваний злочин є: очевидці підготовки, вчинення та приховання злочину серед пересічних громадян, що перебували на місці вчинення цих дій або поблизу них; потерпілі; працівники організацій та служб, що здійснювали заходи з локалізації та припинення наслідків терористичних актів; особи, які входили до складу злочинної групи, але потім з відмовився від участі у вчиненні злочину та інших.

Матеріальні сліди, що містять криміналістично значущу інформацію про подію злочину, ознаки, що характеризують саморобний вибуховий пристрій, його установку на об'єкті враження поділено на: 1) сліди виготовлення саморобного вибухового пристрою, 2) сліди його транспортування на об'єкт мінування, 3) сліди, утворені при установці саморобного вибухового пристрою на об'єкті мінування, у тому числі й сліди маскування.

Окрему групу утворюють сліди, що виникли під час вибуху саморобного вибухового пристрою. Їх поділяють на п'ять груп: 1) фрагменти саморобного вибухового пристрою, 2) сліди в центрі (епіцентрі) вибуху, 3) сліди впливу ударної хвилі вибуху, 4) сліди вторинних осколків; 5) ідеальні сліди вибуху. Місце вибуху повинно сприйматися комплексно, масштабно, як загальна слідова картина вибуху.

Спосіб виготовлення саморобного вибухового пристрою та ініціювання вибуху, спосіб закладки заряду і розрахунку його відповідності можуть свідчити про ступінь кваліфікації злочинця в різних галузях вибухової справи, відповідно до якого особу злочинця умовно поділено на «аматора», «напівпрофесіонала», «професіонала».

Основними мотивами вчинення терористичних актів із застосуванням саморобних вибухових пристроїв в Україні є: порушення громадської безпеки, залякування населення, вплив на ухвалення рішень органами влади, дискредитація органів влади (у тому числі, іноземних держав), здобуття матеріальної вигоди, усунення конкуренції або зміцнення свого положення тощо.

Вік злочинців, що вчинили терористичний акт шляхом вибуху саморобного вибухового пристрою на території України – від 19 до 60 років, в 100% розкритих епізодів – особи чоловічої статі, більшість (78%) раніше не були засуджені.

Залежно від характеру збереження початкової обстановки місця події виділяються такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування досліджуваного злочину: 1) обстановка місця події частково або повністю збереглася (внаслідок не спрацювання саморобного вибухового пристрою, відвернення злочину або незначних наслідків з погляду руйнування об'єкта й прилягаючих до нього конструкцій та територій); 2) обстановка місця події не збереглася.

Залежно від наявності інформації про злочинця, факту його затримання: 1) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням саморобного вибухового пристрою загинула, її особа встановлена; 2) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням саморобного вибухового пристрою загинула, її особистість не встановлена; 3) підозрювана особа не затримана, однак слідчий володіє інформацією, яка дозволяє організувати її розшук; 4) підозрювана особа не затримана, відомості про її особистість відсутні; 5) підозрювана особа затримана на місці вчинення злочину або одразу після його вчинення.

Типовими слідчими версіями початкового етапу розслідування терористичного акту з використанням саморобного вибухового пристрою є: 1) вчинено терористичний акт; 2) подія відбулася в результаті неправильної поведінки з небезпечним предметом; 4) подія відбулася через технічні причини.

Типовими версіями щодо способу підготовки до терористичного акту, є версії про те, як здобувався або був виготовлений саморобний вибуховий пристрій: 1) використовувалися викрадені, незаконно придбані вибухові пристрої, вибухові речовини; 2) використовувалися вибухові пристрої, вибухові речовини, незаконно придбані та в подальшому самостійно дороблені шляхом внесення додаткових вражаючих елементів; 3) використовувалися саморобні вибухові пристрої та вибухові речовини, незаконно придбані; 4) використовувалися вибухові пристрої, вибухові речовини саморобного виробництва, самостійно виготовлені злочинцем.

Версіями щодо місця вчинення терористичного акту є: 1) місце вибуху є місцем закладки саморобного вибухового пристрою; 2) місце закладки саморобного вибухового пристрою не збігається з місцем, де стався вибух (настали злочинні наслідки).

Типовими версіями про мотив вчинення злочину є: 1) з мотивів національної, релігійної чи іншої ворожнечі; 2) з корисливого мотиву; 3) з мотиву помсти тощо.

Типовими, які стосуються криміногенних властивостей особистості злочинця, можуть бути версії про те, що терористичний акт вчинила особа: 1) раніше суджена за незаконне придбання, зберігання або носіння зброї, боєприпасів; незаконне виготовлення зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв; розкрадання зброї та боєприпасів; убивство або навмисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю; незаконне зберігання наркотиків, вимагання та ін.; 2) яка перебуває у розшуку за вчинення аналогічних злочинів; 3) яка знаходиться на оперативному обліку в органах внутрішніх справ; 4) яка постійно вживає або вживала на момент вчинення злочину алкоголь, наркотичні, психотропні чи інші речовини.

Щодо причетності особи до терористичної групи можна виділити такі типові версії: 1) терористичний акт здійснив член терористичної організації чи незаконного збройного угруповання; 2) терористичний акт вчинила особа, яка не є членом терористичної групи чи незаконного збройного угруповання; 3) терористичний акт вчинила особа, яка перебуває в родинних відносинах з членом терористичної групи чи незаконного збройного угруповання.

Криміналістична методика розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою як сукупність криміналістичних рекомендацій щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування не може бути представлена без рекомендацій організаційного характеру.

Структурними елементами окремої методики розслідування, що мають організаційний характер, є особливості планування розслідування, взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими правоохоронними органами, особливості використання допомоги громадськості та інші.

Важливим напрямом міжнародного співробітництва на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою є обмін інформацією, яка може стати корисною під час розслідування терористичних актів і пошуку злочинців, які можуть переховуватися в інших країнах, а також здійснення обліково-аналітичної роботи, спрямованої на створення умов для розкриття злочинів і розшуку злочинців цієї категорії, координацію діяльності правоохоронних органів держав, що входять до їх складу. Цю діяльність здійснюють поліцейські міжнародні організації (Інтерпол, Європол тощо).

Сутнісними ознаками тактичної операції є: а) системність взаємозалежних дій; б) обумовленість цієї системи дій слідчою ситуацією; в) планомірність їх реалізації; г) керівна роль слідчого; д) цілеспрямованість дій щодо виконання конкретного тактичного завдання, а саму тактичну операцію слід визначити

як систему слідчих (розшукових), у тому числі й негласних дій, інших процесуальних дій, організаційних та інших заходів, здійснюваних під керівництвом слідчого, що забезпечує найбільш оптимальне досягнення проміжних завдань розслідування.

Тактичними операціями, що можуть бути проведені під час початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою є: «Встановлення і пошук особи – установлювача саморобного вибухового пристрою», «Встановлення і пошук особи – виготовлювача саморобного вибухового пристрою», «Встановлення місця виготовлення саморобного вибухового пристрою», «Встановлення учасників групи», «Встановлення очевидців», «Встановлення потерпілих», «Відшкодування матеріальних збитків», «Документ», «Захист доказів» та інші.

Огляд місця вчинення вибуху, що ймовірно стався внаслідок дій терористичного характеру, є слідчою (розшуковою) дією, що не входить до структури тактичних операцій. За результатами його проведення слідчий отримує та аналізує первинну інформацію про вчинений злочин, оцінює слідчу ситуацію, висуває загальні й окремі версії, та, за необхідності, приймає рішення про необхідність та доцільність проведення конкретної тактичної операції, визначає її зміст, послідовність та сутність слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що становитимуть її робочий етап.

Найбільш ефективною на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою є комплексна експертиза вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху (призначалася у 100% вивчених кримінальних проваджень), що дозволяє вирішити ряд ідентифікаційних, діагностичних, ситуативних та реконструкційних завдань.

Також призначаються судово-медичні експертизи (трупів, живих осіб та речових доказів), трасологічні, дактилоскопічні та інші види криміналістичних експертиз.

Судові експертизи є обов'язковими структурними елементами більшості тактичних операцій, що проводяться на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою.

Найбільш ефективними негласними слідчими (розшуковими) діями у тактичних операціях початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою, є: установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, що проводиться, якщо відомий приблизний час закладення саморобного вибухового пристрою на об'єкті; зняття інформації з електронних інформаційних систем з метою виявлення осіб, що коментують, розповсюджують інформацію в мережі Інтернет про вчинений терористичний акт; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; аудіо-, відеоконтроль особи; спостереження за особою, річчю або місцем, що доцільно проводити, в першу чергу, щодо підозрюваної особи у вчиненні терористичного акту, співучасника злочину тощо.

Матеріалами досудового розслідування й є всі без виключення матеріально фіксовані джерела, що виникають в процесі проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, не залежно від того, чи містять вони інформацію про ознаки злочину, осіб, які до нього причетні, а також інші дані, що сприяють розслідуванню злочину та можуть бути використані у кримінальному провадженні, у тому числі й у кримінальному процесуальному доказуванні.

Змістом матеріалів процесуальних дій є відповідна інформація, дані, отримані відповідно до мети конкретної процесуальної дії в ході її проведення уповноваженим суб'єктом.

Отже, результатами початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою є матеріально фіксовані джерела, що виникають (отримуються) в процесі проведення процесуальних дій, змістом яких є відповідна інформація, дані, здобуті відповідно до мети конкретної процесуальної дії уповноваженим суб'єктом.

Результатами проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні є протоколи слідчих (розшукових) дій, під якими слід розуміти процесуальні документи, що складаються слідчим, прокурором у передбаченому КПК України порядку, в якому зафіксовані хід і результати проведення слідчої (розшукової) дії, а також та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Вважаємо не прийнятною ситуацію, в якій протокол негласної слідчої (розшукової) дії складають слідчі або працівники оперативних підрозділів, які особисто участі в цьому заході не приймали, видавши при цьому доручення (слідчий) або завдання (уповноважений оперативний працівник) іншому оперативному підрозділу. Тому положення п. 4.5. Інструкції, що надає дозвіл керівнику уповноваженого оперативного підрозділу, який проводив конкретні негласні слідчі (розшукові) дії на підставі доручення слідчого, прокурора, визначати конкретного виконавця щодо складання протоколу, вважаємо таким, що не відповідає загальним засадам фіксації кримінального провадження, та підлягає вилученню.

Протоколи негласної слідчої (розшукової) дії разом з додатками можуть мати процесуальне значення документів – доказів у кримінальному провадженні. Разом з тим, вважаємо за доцільне виокремити протоколи процесуальних дій із сукупності інших документів як джерел доказів у кримінальному провадженні та викласти ч. 2 ст. 84 КПК України у наступній редакції: «2. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, протоколи процесуальних дій та додатки до них, висновки експертів.»

Лише нерозривна єдність аудіо-, відеозаписів, інших носіїв інформації, отриманих в ході проведення аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (264 КПК України), аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК України), на підставі дослідження яких складається протокол відповідної негласної слідчої (розшуко-

вої) дії, та цей протокол, є джерелом доказу у кримінальному провадженні.

Вилучені в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій зразки об'єктів можуть мати самостійне доказове значення речових доказів та не є додатками до протоколу.

Зразки, необхідні для порівняльного дослідження, вилучені в порядку, передбаченому ст. 274 КПК України, є об'єктами, що не набувають значення жодного виду доказів у кримінальному провадженні.

Всі об'єкти, що підлягають вилученню у кримінальному провадженні, окрім зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) та кореспонденції (ст. 261, 262 КПК України) повинні вилучатися відкрито, в процесі провадження гласних слідчих (розшукових) дій (огляду, обшуку тощо) та інших процесуальних дій (тимчасового доступу до речей і документів тощо). При цьому забезпечуються реалізація прав іншої процесуальної сторони кримінального провадження на оскарження таких дій, захист інтересів сторін у кримінальному судочинстві.

Окрім можливості надання результатам слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій значення доказів у кримінальному провадженні, а також можливості їх використання в якості підстав для проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних заходів отримання доказів у кримінальному провадженні, вони мають велике значення для організації розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою, тактики провадження процесуальних дій, в окремих випадках визначають їх спрямованість і результативність.

Розроблені у монографії наукові положення, висновки та практичні рекомендації, на наш погляд, сприятимуть підвищенню ефективності досудового розслідування початкового етапу терористичних актів, вчинених з використанням саморобних вибухових пристроїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Аленін Ю. П.* Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року / Ю. П. Аденін // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 198–203.
2. *Андрушко П. П.* Встановлення відсутності події кримінального правопорушення як підстав закриття кримінального провадження (Окремі кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти) Частина II. / П. П. Андрушко // Вісник прокуратури. – 2014. – № 8 (158). – С. 66–80.
3. *Антипенко В. Ф.* Борьба с современным терроризмом. Международно-правовые подходы: монография / В. Ф. Антипенко // НАН Украины. Ин-т гос. и права им. В. М. Коорецкого. – К.: ЮНОНА-М, 2002. – 723 с.
4. *Антонов В. П.* Криминалистический порядок фиксации следов и предметов при производстве осмотра места происшествия / В. П. Антонов // Прокурорская и следственная практика. – 2004. – № 3–4. – С. 193–206.
5. *Асташов М. А.* Использование специальных познаний эксперта-взрывотехника при расследовании преступлений: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / М. А. Асташов. – Воронеж, 2001. – 202 с.
6. *Бабаева Э. У.* Основы криминалистической теории преодоления противодействия уголовному преследованию: Автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / Э. У. Бабаева. – М., 2006. – 44 с.
7. *Баганець О.* Щодо необхідності внесення змін і доповнень в КПК України 2012 року в частині порядку початку досудового розслідування / О. Баганець: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://baganets.com/public/schodo-neobh-dnost-vnesennja-zm-n-dopovnen-v-kpk-ukrani-2012-roku-v-chastin-porjadku-pochatku-dosudovogo-rozsl-duvannja.html>.

8. *Багрій М. В.* Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні / М. В. Багрій, В. В. Луцик. – Львів, 2014. – 307 с.
9. *Баев О. Я.* Основы криминалистики: курс лекций / О. Я. Баев. – М.: Экзамен, 2001. – 288 с.
10. *Бакин Е. А.* Осмотр места происшествия при преступлениях, совершенных путем взрыва, и некоторые аспекты криминалистических исследований изъятых вещественных доказательств / Е. А. Бакин, И. Ф. Алешина: методическое пособие. – Москва, 2001. – 45 с.
11. *Бахин В. П.* Следственные ситуации как основа разработки конкретных методик расследования преступлений / В. П. Бахин // Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования преступлений: Матер. конф. – М.: Всесоюз. коорд. бюро по пробл. криминалист., 1973. – С. 94–95.
12. *Бахін В. П.* Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування / В. П. Бахін, М. А. Михайлов; за ред. Я. Ю. Кондратьєва. – Київ, 2001. – 132 с.
13. *Белкин Р. С.* Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории / Р. С. Белкин. – М.: Юрид. лит., 1987. – 272 с.
14. *Белкин Р. С.* Курс криминалистики: в 3 т. / Р. С. Белкин. – М.: Юристь, 1997. – Т. 1. – 408 с.
15. *Белкин Р. С.* Собираание, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин // Сущность и методы. – М.: «Наука», 1966. – 293 с.
16. *Белкин Р. С.* Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике / Р. С. Белкин. – М.: Юрид. лит., 1988. – 304 с.
17. *Белкин Р. С.* Криминалистика. Общетеоретические проблемы / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. – М.: Юридическая литература, 1973. – 264 с.
18. *Белкин Р. С.* Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М.: БЕК, 1997. – 342 с.

19. *Белкин Р. С.* Курс криминалистики: в 3 т. Частные криминалистические теории / Р. С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 2. – 464 с.
20. *Беляков А. А.* Виртуальные взрывы: науч.– практ. пособ. / А. А. Беляков, Д. В. Тишин. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2004. – 133 с.
21. *Берназ В.* Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України / В. Берназ // Право України. – Київ, 2013. – № 11. – С. 173–179.
22. *Берназ В.* Регламентация початку досудового розслідування, як основа кримінально-процесуального провадження / В. Берназ, Н. Неледва // Вісник прокуратури. – 2013. – № 1 (139). – С. 62–67.
23. *Берназ В. Д.* Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти): монографія / В. Д. Берназ, С. М. Смоков; Мін-во внутрішніх справ України; Одеський юридичний ін-т Національного університету внутрішніх справ. – Одеса: Одеський юридичний ін-т НУВС, 2005. – 151 с.
24. *Берназ В. Д.* Тактичне рішення слідчого в умовах протидії розслідуванню: криміналістичні та психологічні проблеми дослідження / В. Д. Берназ // Право і безпека: науковий журнал / Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2004. – № 1. – С. 45–48.
25. *Беляков К. І.* Антитерористичне законодавство України: новації 2013 року / К. І. Беляков // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 2 (30). – С. 117–125.
26. *Біленчук П. Д.* Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство: підручник / П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Ф. Сулява; за редакцією П. Д. Біленчука. – К.: Міжнародна агенція «ВеeZone», 2003. – 384 с.
27. *Богачук В. С.* Тактичні операції при розслідуванні підроблення грошей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09 / В. С. Богачук – К., 2010. – 20 с.

28. *Боголепов В. П.* О состоянии и задачах развития общей теории организации / В. П. Боголепов // Организация управления. – М.: Наука, 1968. – С. 44–60.
29. Большой экономический словарь / под. ред. А. Н. Азриляна. – М.: Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
30. *Брусницын В. И.* Взаимодействие следователя со специалистами при осмотре места происшествия с применением взрывного устройства / В. И. Брусницын // Западно-сибирские криминалистические чтения: реферат. науч. сообщ. – Тюмень: Изд-во Тюмен. юрид. ин-та МВД России, 1997. – С. 37–40.
31. *Брусницын В. И.* Особенности осмотра места происшествия, связанного с криминальным взрывом / В. И. Брусницын // Актуальные проблемы права: Сб. тр. – Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2001. – С. 82–85.
32. *Брусницын В. И.* Совершение и сокрытие преступлений с использованием взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. И. Брусницын. – Владивосток, 2001. – 222 с.
33. *Буханченко О. А.* Кримінальні вибухи в Україні / О. А. Буханченко, Є. В. Мамонов, А. Г. Буханченко // Криміналістика і судовна експертиза. – 2013. – Вып. 58 (1). – С. 175–179.
34. *Вапнярчук В. В.* Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України / В. В. Вапнярчук // Topical issues of law: theory and practice. – 2013. – № 26. – С. 177–186.
35. *Варченко И. А.* Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования преступлений, связанных с применением взрывчатых веществ и взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / И. А. Варченко. – Краснодар, 2002. – 286 с.
36. *Васильев А. Н.* Планирование расследования преступлений / А. Н. Васильев, Г. Н. Мудьюгин, Н. А. Якубович. – М.: Госюриздат., 1957. – 199 с.

37. *Васильев А. Н.* Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 143 с.
38. *Ведерников Н. Т.* Изучение личности обвиняемого и методика расследования преступлений / Н. Т. Ведерников // Методика расследования преступлений (общие положения): материалы науч. – практ. конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). – М., 1976. – С. 134–136.
39. *Ведерников Н. Т.* Криминалистическое изучение личности. Криминалистика: учебник для студентов вузов / Н. Т. Ведерников; под ред. А. Ф. Волынского, В. П. Лаврова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009. – С. 104–122.
40. *Ведерников Н. Т.* Личность преступника, как элемент криминалистической характеристики преступления / Н. Т. Ведерников // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. – С. 74–77.
41. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
42. *Веліканов С. В.* Питання розв'язання складних слідчих ситуацій у методиці розслідування злочинів / С. В. Веліканов // Актуальні проблеми криміналістики: Матер. конф. – Харків: Гриф, 2003. – С. 140–143.
43. *Весельський В. К.* Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясковський. – К.: КНТ, 2009. – 160 с.
44. Взрывотехническая экспертиза / А. Я. Качанов, В. В. Кузнецов, В. В. Мартынов, Н. В. Гнездилов // Вестник МВД Российской Федерации. – 1995. – № 2. – С. 142–150.
45. Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телеко-

- мунікаційних мережах, під час розслідування злочинів: метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров, Д. О. Алексеева-Процюк та ін. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 69 с.
46. *Воронков Л. Ю.* О возможности выявления следов рук на остатках взрывных устройств / Л. Ю. Воронков, О. Р. Матов, В. А. Федоренко // За диктатуру закона. Проблемы региональной безопасности. – Саратов, 1999. – Вып. 1. – С. 81–82.
47. *Гавло В. К.* Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В. К. Гавло. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1985. – 333 с.
48. *Галаган В. И.* Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. И. Галаган. – Украинская академия внутренних дел. – К., 1992. – 22 с.
49. *Галаган В. І.* Особливості початку досудового розслідування при виявленні ознак кримінального правопорушення на території дипломатичних представництв чи консульських установ України / В. І. Галаган, О. М. Калачова // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13hivkuu.pdf>.
50. *Галаган В. І.* Тактична інформація та її значення у ході розслідування злочинів / В. І. Галаган // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. ст. – Донецьк, 1998. – № 2. – С. 115–121.
51. *Галахов С. С.* Криминальные взрывы. Основы оперативно-розыскной деятельности по борьбе с преступлениями террористического характера / С. С. Галахов. – М.: Экзамен, 2002. – 288 с.
52. *Галенская Л. Н.* Международная борьба с преступностью / Л. Н. Галенская. – М.: Междунар. отношения, 1972. – 176 с.
53. *Генисаретская Е. Ю.* Следственные действия: сущность, организация, тактика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09 / Е. Ю. Генисаретская. – М., 2005. – 26 с.

54. *Герасимов И. Ф.* Криминалистические характеристики преступлений в методике расследования / И. Ф. Герасимов // Межвузовский сборник научных трудов.– Свердловск, 1981.– С. 94–95.
55. *Глазырин Ф. В.* Криминалистическое и судебно-психологическое изучение личности обвиняемого в системе методики расследования / Ф. В. Глазырин // Методика расследования преступлений (общие положения): материалы науч.– практ. конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.).– М., 1976.– С. 129–134.
56. *Глушков В. А.* Організаційно-правові основи боротьби з тероризмом / В. А. Глушков, О. Ф. Долженков // Актуальні проблеми держави та права «Соціальні та правові проблеми боротьби з тероризмом».– 2000.– Вип. 8.– С. 47–52.
57. *Глушков В. А.* Террор и терроризм: соотношение и разграничение / В. А. Глушков, В. П. Емельянов // Форум права.– 2011.– № 4.– С. 107–112.
58. *Глушков В. О.* Основи боротьби з тероризмом: організаційно-правові проблеми / В. О. Глушков, О. Ф. Долженков // Тероризм і боротьба з ним: Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади. Т. 19.– К.: Б. и., 2000.– С. 403–406.
59. *Глушков В. О.* Поняття транснаціональної організованої злочинності та її співвідношення з тероризмом / В. О. Глушков // Право і суспільство.– 2012.– № 2.– С. 190–194.
60. *Глушков В. О.* Чинники, що сприяють розвитку тероризму / В. О. Глушков, О. Ф. Долженков // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.– Одеса: ОІВС, 2000.– № 1.– С. 154–157.
61. *Гончаренко В. Г.* Науково-технічні засоби в роботі слідчого / В. Г. Гончаренко.– К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1972.– 208 с.
62. *Гончаренко В. И.* Научно-технические средства в следственной практике / В. И. Гончаренко.– К.: Вищ.шк. Изд-во при КГУ, 1984.– 152 с.

63. *Гончаренко В. И.* Понятие криминалистической характеристики преступления / В. И. Гончаренко, Г. А. Кушнир, В. Л. Подпалый // Криминалистика и судебная экспертиза: респ. междувед. науч.– метод. сб.– К.: Вища шк., 1986.– Вып. 33.– С. 3–8.
64. *Горшунов А. Е.* Значение осмотра места происшествия при расследовании уголовного дела: Власть и право / А. Е. Горшунов, Т. В. Серебряная // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского: Власть и право.– Нижний Новгород: Изд-во ННГУ, 2003.– Вып. 2 (7).– С. 217–219.
65. *Гришина Е. П.* Участие специалиста-криминалиста в осмотре места происшествия / Е. П. Гришина, С. А. Саушкин // Следователь.– 2007.– № 1.– С. 21–23.
66. *Грошевий Ю. М.* Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі / Ю. М. Грошевий // Вісник Академії правових наук України.– 1997.– № 3 (10).– С. 69–76.
67. *Грошевий Ю. М.* Развитие Л. Е. Ароцкером фундаментальных положений уголовно-процессуальной теории / Ю. М. Грошевий // Теория та практика судової експертизи і криміналістики: Зб. матер. міжнар. наук.– практ. конф.– Вип. 2.– Х.: Право, 2002.– С. 594–596.
68. *Гульянц А. Г.* Информационный потенциал осмотра места происшествия / А. Г. Гульянц, А. А. Топорков // Lex Russica. Научные труды МГЮА.– 2004.– № 3.– С. 763–775.
69. *Гульянц А. Г.* Основные направления повышения эффективности осмотра места происшествия. Автореф. дис. ... канд.юрид.наук: спец. 12.00.09 / А. Г. Гульянц.– М., 2005.– 19 с.
70. *Гусев А. В.* Участие специалиста-криминалиста в производстве осмотра места происшествия / А. В. Гусев // Труды Краснодарского юридического института МВД России.– Краснодар: Изд-во Краснодар. юрид. ин-та, 1997.– Вып. 2: ч. 1.– С. 102–106.

71. *Густов Г. А.* Понятие и виды криминалистической характеристики преступлений / Г. А. Густов // Криминалистическая характеристика преступлений. – М., 1984. – С. 45–51.
72. *Давыдов Е. В.* Использование технико-криминалистических и специальных средств при осмотре мест взрывов, совершенных террористами / Е. В. Давыдов // Судебная экспертиза: дидактика, теория, практика: сб. науч. труд. – М.: Изд-во Моск. ун-та МВД России, 2005. – Вып. 2. – С. 94–97.
73. *Джужа О. М.* Роль міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю / О. М. Джужа, Ю. Ф. Иванов // Науковий віник Національної академії внутрішніх справ України: наук. – теорет. журнал. – К., 2003. – № 5. – С. 59–67.
74. *Домбровский Р. Г.* Факты как средства доказывания в уголовном процессе / Р. Г. Домбровский // Теория и практика установления истины в правоприменительной деятельности. Сб. науч. тр. – Иркутск, 1985. – С. 37–43.
75. *Драпкин Л. Я.* Основы теории следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – 168 с.
76. *Дубровицкая Л. П.* Планирование расследования: учебное пособие / Л. П. Дубровицкая, И. М. Лузгин. – М., 1972. – 185 с.
77. *Дулов А. В.* Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / А. В. Дулов. – Мн.: Университетское изд-во, 1985. – 235 с.
78. *Дулов А. В.* Тактические операции / А. В. Дулов // Криминалистика: учеб. пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др.; под ред. А. В. Дулова. – Минск: НКФ «Экоперспектива», 1996. – 415 с.
79. *Дулов А. В.* Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. – Минск, 1979. – 128 с.
80. *Евстигнеев Б. А.* К вопросу о технико-криминалистическом обеспечении осмотра места взрыва / Б. А. Евстигнеев, Д. А. Исхизов // Вестник криминалистики. – 2003. – Вып. 1 (5). – С. 72–75.

81. *Евстигнеев Б. А.* Особенности технико-криминалистического обеспечения осмотра места происшествия при возможной установке взрывного устройства / Б. А. Евстигнеев, Д. А. Исхизов // Вестник криминалистики. – 2002. – Вып. 2 (4). – С. 63–68.
82. *Евстигнеева О.* Подготовка к осмотру места взрыва / О. Евстигнеева // Законность. – 1999. – № 11. – С. 10–12.
83. *Евстигнеева О. В.* Особенности подготовки и производства осмотра места взрыва / О. В. Евстигнеева // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы: Межвуз. сб. науч. ст. – Саратов: Изд-во Саратов. акад. права, 2002. – Вып. 11. – С. 40–44.
84. Ежегодник Большой Советской Энциклопедии: энциклопедия / Гл. ред. С. М. Ковалев. – М: Советская энциклопедия, 1974. – Вып. 18. – 619 с.
85. *Ємельянов В. П.* Злочини терористичної спрямованості: монографія / В. П. Ємельянов; Наук.– дослід. ін-т вивч. проблем злочинності, Акад. прав. наук України. – Х.: Рубікон, 1997. – 160 с.
86. *Ємельянов В. П.* Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення анти-терористичного законодавства: монографія / В. П. Ємельянов, Л. В. Новікова, М. Н. Семикін. – Х.: Кроссруд, 2007. – 216 с.
87. *Жогин Н. В.* Возбуждение уголовного дела / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М.: Госюриздат, 1961. – 206 с.
88. *Зайцев В.* Особенности осмотра места происшествия по факту взрыва / В. Зайцев, А. Пискунов // Актуальные проблемы юридических наук: Сб. тр. – Саратов: СЮИ МВД России, 2003. – Вып. 5: ч. 1. – С. 38–54.
89. Засоби та способи протидії терористичним актам, учиненим із застосуванням вибухових пристроїв: навч.– практ. посіб. / В. І. Пашенко, М. В. Кобець, А. В. Іщенко, О. А. Буханченко. – К.: Київ. нац. ун-т. внутр. справ., 2010. – 112 с.

90. *Здоровко С. Ф.* Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / С. Ф. Здоровко. – Х., 2002. – 19 с.
91. *Зеленецький В. С.* Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецький. – Харьков: КримАрт, 1998. – 340 с.
92. *Зеленецький В. С.* Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму (економіко-правовий аналіз) / В. С. Зеленецький, В. Л. Кротюк, Д. А. Файєр. – Х.: Кроссруд, 2007. – 672 с.
93. *Зеленецький В. С.* Концептуальні основи визначення категоріально-понятійного апарату у сфері боротьби з тероризмом: наук. – практ. посіб. / В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов; Інститут вивчення проблем злочинності АПН України. – Х.: Кроссруд, 2006. – 80 с.
94. *Зуйков Г. Г.* Криминалистическое учение о способе совершения преступления: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / Г. Г. Зуйков. – М., 1970. – 34 с.
95. *Исаева Л.* Организация осмотра места взрыва / Л. Исаева // Законность. – 2003. – № 3. – С. 16–20.
96. *Исаева Л. М.* Осмотр места взрыва и его роль в дальнейшем расследовании / Л. М. Исаева // Следователь. – 2000. – № 8. – С. 44–46.
97. *Ищенко Е. П.* К вопросу о понятии и структуре тактической операции / Е. П. Ищенко // Тактические операции и эффективность расследования: межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск: Свердловск. юрид. ин-т, 1986. – С. 40–48.
98. *Ищенко Е. П.* Применение синхронной записи звука и изображения при расследовании и судебном рассмотрении уголовных дел: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Е. П. Ищенко. – Свердловск, 1974. – 21 с.
99. *Ищенко Е. П.* Проблемы первоначального этапа расследования преступлений / Е. П. Ищенко. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. – 167 с.

100. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936 /1687/5: [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011490012/page?text=%F0%E5%E6%E8%EC%ED>.
101. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р.: [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0705-98>.
102. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995 р.: [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>.
103. *Ищенко А. В.* Висвітлення слідчих ситуацій при викладанні криміналістики / А. В. Іщенко, Г. В. Щербакова // Актуальні проблеми криміналістики: Матер. конф. – Харків: Гриф, 2003. – С. 41–44.
104. *Ищенко А. В.* Засоби і методи виявлення вибухових речовин та пристроїв в боротьбі з тероризмом: навч. – практич. посібник / А. В. Іщенко, М. В. Кобець. – К.: Нац. акад. вн. справ України, 2005. – 144 с.
105. *Ищенко В. М.* Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: Дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. М. Іщенко. – Х., 2001. – 18 с.
106. *Кавалиерис А. К.* Научная организация предварительного следствия / А. К. Кавалиерис // Криминалистический сборник. – Рига, 1970. – С. 21–28.

107. *Квашук О.Д.* Рішення про відмову у початку досудового розслідування / О.Д. Квашук // Матеріали круглого столу «Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки», 20 листоп. 2013 р. / Запоріж. обл. держ. адміністрація; Запоріж. міська рада; Класич. приват. ун-т та ін. – Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2013. – С. 41–43.
108. *Кицан Ю.І.* Альтернативна підслідність як чинник підвищення ефективності кримінального судочинства / Ю.І. Кицан // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ: Науковий журнал. – 2009. – № 5. – С. 136–141.
109. *Клочков В.В.* Проблемы теории следственной ситуации / В.В. Клочков; отв. ред. В.В. Клочков // Следственная ситуация: сб. науч. тр. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер по предупреждению преступлений, 1985. – С. 74–79.
110. *Князьков А.С.* Проблемы классификации тактических операций / А.С. Князьков // Вестник Тюменского государственного университета. – 2012. – № 3. – С. 185–192.
111. *Когутич І.І.* Використання криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних справ: наук.– практ. посібник / І.І. Когутич, В. Т. Нор. – Львів: Тріада плюс; Київ: Алерта, 2010. – 428 с.
112. *Колесник В.А.* Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення: науково-практичний посібник / В.А. Колесник // Академія адвокатури України. – К.: Прецедент, 2014. – 135 с.
113. *Колесниченко А.Н.* Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие / А.Н. Колесниченко, В.Е. Коновалова. – Харьков: Юрид. ин-т, 1985. – 92 с.
114. *Колмаков В.П.* Следственный осмотр: учебное пособие / В.П. Колмаков. – М.: Юридическая литература, 1969. – 150 с.
115. *Колодяжный В.А.* Возбуждение уголовного дела: проблемы теории и практики: монография / В.А. Колодяжный. – Луганск, 1999. – 148 с.

116. *Колотушкин С. М.* Оценка конструктивных параметров самодельного взрывного устройства по следам взрыва / С. М. Колотушкин, Г. И. Курин, П. П. Смольяков // Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений. – М.: Былина, 2000. – С. 123–127.
117. *Комаров И. М.* Криминалистические операции досудебного производства: монография / И. М. Комаров. – М.: Изд-во Юрлитинформ, 2013. – 400 с.
118. *Комаров И. М.* Криминалистические операции досудебного производства в системе криминалистики / И. М. Комаров. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 256 с.
119. *Комаров И. М.* Классификация тактико-криминалистических операций досудебного производства / И. М. Комаров // Уголовно-процессуальные чтения на Алтае: мат. ежегод. науч.– практ. конф. Вып. 6. / Под ред. проф. В. К. Гавло. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2006. – С. 61–69.
120. *Комаров И. М.* Проблемы теории и практики криминалистических операций в досудебном производстве: Дисс. ... д-ра юрид. наук.: спец. 12.00.09 / И. М. Комаров. – Барнаул, 2003. – 437 с.
121. *Комисарова В. И.* Расследование отдельных видов преступлений: учеб. пособие / В. И. Комисарова. – Саратов, 2003. – 232 с.
122. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под ред. А. В. Смирнова. – СПб.: Питер, 2003. – 1008 с.
123. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / Отв. ред. В. И. Радченко; под ред. В. Т. Томина. – М.: «Юрайт», 2000. – 760 с.
124. Конвенция Европола. Ст. 2 / Пер. И. В. Мироновой; под ред. Н. А. Корниенко // Российские и международные криминалистические учеты. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 12 с.
125. *Коновалова В.* Тероризм: проблеми методики розслідування злочинів / В. Коновалова // Вісник Академії правових

- наук України: збірник наукових праць / Президія Академії правових наук України. – Харків, 2003. – № 2/3: Актуальні проблеми юридичної науки в Україні. – С. 721–732.
126. *Коновалова В. Е.* Криміналістическая тактика: теории и тенденции: учеб. пособие / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Х.: Гриф, 1997. – 256 с.
127. *Коновалова В. Е.* Психология в расследовании преступлений / В. Е. Коновалова. – Харьков, 1978. – 144 с.
128. *Коновалова В. О.* Криміналістична тактика і кримінально-процесуальне право: діалектичні залежності / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепитько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: збірник наукових праць / Мін. юст. України; Харк. н-д. ін-т судових експертиз; Нац. юр. ак. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – Вип. 9. – С. 5–9.
129. *Конюхов Н. И.* Словарь – справочник по психологи / Н. И. Конюхов. – М., 1996. – 155 с.
130. *Кордуэлл М.* Психология. А-Я: словарь-справочник / М. Кордуэлл; пер. с англ. Ткаченко К. С. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 448 с.
131. *Корж В. П.* Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монография / В. П. Корж. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 412 с.
132. *Корниенко А. Н.* Российские и международные криминалистические учеты / А. Н. Корниенко. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 344 с.
133. *Корноухов В. Е.* Методика расследования преступлений: теоретические основы / В. Е. Корноухов. – М.: Норма, 2008. – 224 с.
134. *Корноухов В. Е.* Тактические операции в методике расследования преступлений: понятие и классификация / В. Е. Корноухов // Актуальные проблемы борьбы с пре-

- ступностью в Сибирском регионе: Сб. мат. межд. науч. конф. (15–16 февраля 2007 г.): в 2 ч. / Отв. ред. С. Д. Назаров. – Красноярск: Сибирский ЮИ МВД России, 2007. – С. 310–311.
135. *Коткин П. Н.* Тактика неотложных действий на месте взрыва, связанного с применением взрывного устройства / П. Н. Коткин // *Эксперт-криминалист.* – 2006. – № 2. – С. 10–16.
136. Краткий словарь по философии: словарь / под общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1982. – 432 с.
137. Криминалистика: учебник / под ред. И. Ф. Крылова. – Л., 1976. – 591 с.
138. Криминалистика: учебник / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская; под ред. Р. С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – 990 с.
139. *Криминалистика: учебное пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др.; под ред. А. В. Дулова.* Мн.: ИП «Экоперспектива», 1998. – 415 с.
140. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / под ред. проф. Т. В. Аверьяновой и проф. Р. С. Белкина. – М., 1997. – 400 с.
141. Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: ІнЮре, 2004. – 728 с.
142. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника; Акад. адвокатури України. – К.: Юстініан, 2014. – 573 с.
143. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 10 серп. 2009 р. (відповідає офіц. текстові). – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2009. – 188 с.
144. Кримінальний кодекс УРСР // *Відомості Верховної Ради.* – 1961. – № 2. – Ст. 14.
145. Кримінальний процес України: Підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Ю. М. Groшевий, Т. М. Мірош-

- ниченко, Ю.В. Хоматов та ін.; за ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. – Х.: Право, 2000. – 496 с.
146. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – № 9–10. – Ст. 474.
147. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон від 28.12.1960 р. № 1001–05: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002–05>.
148. *Крылов И. Ф.* Следы на месте преступления / И. Ф. Крылов. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1961. – 132 с.
149. *Кряжев В. С.* Общие положения методики расследования преступлений, совершенных с применением взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. С. Кряжев. – Иркутск, 2003. – 235 с.
150. *Кувакін С. В.* Організаційні форми управління органами внутрішніх справ: загальнотеоретичний аспект: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / С. В. Кувакін. – Х., 2001. – 18 с.
151. *Лавров В. П.* Изучение личности подозреваемого (обвиняемого) в процессе расследования / В. П. Лавров // Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. А. Ф. Волынского. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – С. 203–217.
152. *Ларин А. М.* Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. – М.: Юрид. лит., 1986. – 160 с.
153. *Ларин А. М.* Расследование по уголовному делу. Планирование. Организация / А. М. Ларин. – М., 1970. – 224 с.
154. *Ленко М. О.* Поняття саморобного вибухового пристрою та його ознаки / М. О. Ленко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 144–149.
155. *Ленко М. О.* Спосіб вчинення терористичних актів за допомогою саморобного вибухового пристрою як елемент криміналістичної характеристики злочину / М. О. Ленко //

- Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – №3 (31). – С. 189-198.
156. *Ленко М. О.* Типові слідчі версії початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою / М. О. Ленко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. праць. – Донецьк, 2013. – № 4 (55). – С. 102-106.
157. *Ленко М. О.* Тактичні операції початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою / М. О. Ленко // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2014. – №1. – С. 154-165.
158. *Ленко М. О.* Щодо поняття та сутності тактичної операції як засобу розслідування злочинів / М. О. Ленко // Актуальні питання державотворення в Україні: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 травня 2014 р.). / Редкол.: д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), проф. П. С. Берзін (заст. голови), к.ю.н. І. С. Сахарук (відп. ред.) – К. : Прінт-Сервіс, 2014. – С. 468-470.
159. *Лисиченко В. К.* Об условиях формирования и правовой природе приложений к протоколам следственных действий / В. К. Лисиченко, З. Т. Гулкевич // Криминалистика и судебная экспертиза. Вып. 32. – К.: Вища шк., 1986. – С. 3–7
160. *Личность преступника* / Н. Н. Кондрашков, В. Н. Кудрявцев, Н. С. Лейкина и др. – М.: Юрид. лит., 1971. – 355 с.
161. *Ліпкан В. А.* Тероризм і національна безпека України / В. А. Ліпкан. – К.: Знання, 2000. – 184 с.
162. *Лузгин И. М.* Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М.: Юрид. лит., 1973. – 216 с.
163. *Лузгин И. М.* Развитие методики расследования отдельных видов преступлений / И. М. Лузгин // Правоведение. – 1977. – № 2. – С. 58–59.
164. *Лук'яничков Є. Д.* Методологічні засади інформаційно-го забезпечення розслідування злочинів: монографія /

- Є. Д. Лук'янчиков. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.
165. *Лук'янчиков Є. Д.* Типові слідчі ситуації і шляхи їх розв'язання в окремих позавидових методиках розслідування / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2001. – № 1. – С. 261–268.
166. *Лупинская П. А.* Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы / П. А. Лупинская. – М.: Юрид. лит., 1976. – 168 с.
167. *Макаров А. М.* Доказательственное значение материалов применения научно-технических средств / А. М. Макаров // Актуальные проблемы доказывания в советском уголовном процессе. – М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1981. – С. 70–73.
168. *Максутов И. Х.* Осмотр места происшествия: пособие / И. Х. Максутов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1965. – 40 с.
169. *Маркеева О.* Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації: збірник матеріалів «круглого столу» / О. Маркеева; за ред. М. Г. Гуцало. – К.: НІСД, 2011. – 120 с.
170. *Марочкин А. А.* Теоретические проблемы тактических операций в криминалистике: учебное пособие / А. А. Марочкин. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1999. – 32 с.
171. *Мартынов В. В.* Развитие взрывотехнической экспертизы в органах внутренних дел / В. В. Мартынов, А. Ю. Семенов // Вестник МВД России. – 2002. – № 1. – С. 48–60.
172. *Матусевич И. А.* Изучение личности обвиняемого в процессе предварительного расследования преступлений / И. А. Матусевич. – Минск, 1975. – 128 с.
173. *Матусовский Г. А.* Методика расследования хищений: учеб. пособие / Г. А. Матусовский. – К.: УМК ВО, 1988. – 88 с.
174. *Мельников І. М.* Тактика огляду місця події, пов'язаної із використанням вибухових пристроїв / І. М. Мельников // Використання сучасних досягнень науки і практики у під-

- вищенні ефективності боротьби зі злочинністю: матер. конф.– 2000.– С. 198–201.
175. Методические рекомендации по осмотру места взрыва, организации и проведению взрывотехнической экспертизы (экспертизы остатков взрывного устройства и следов взрыва): для следователей / под ред. А. А. Цыгановой, А. Р. Шляхова.– М.: ВНИИСЭ МЮ СССР, 1983.– 102 с.
176. *Мирский Д. Я.* Некоторые вопросы методики расследования отдельных видов преступлений / Д. Я. Мирский // Принципы неотвратимости наказания и задачи советской криминалистики.– Свердловск, 1972.– С. 42–43.
177. *Михайленко А. Р.* Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / А. Р. Михайленко; под ред. А. Л. Цыпкина.– Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1975.– 150 с.
178. *Михайлов А. И.* Научная организация труда следователя / А. И. Михайлов, Л. А. Соя-Серко, А. Б. Соловьев.– М., «Юрид. лит.», 1974.– 168 с.
179. *Моторный И. Д.* Криминалистическая взрывотехника: новое учение в криминалистике: учеб.– метод. и справ. пособие / И. Д. Моторный.– М.: Шумилова И. И., 2000.– 176 с.
180. *Моторный И. Д.* Теоретико-прикладные основы применения средств и методов криминалистической взрывотехники в борьбе с терроризмом: монография / И. Д. Моторный.– М.: Изд. Шумилова И. И., 1999.– 199 с.
181. Настільна книга слідчого: наук.– практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.– К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.– 720 с.
182. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка.– К.: Юрид.думка, 2007.– 1184 с.

183. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України.– 2-ге вид., переробл. та доповн. / відп. ред. С. С. Яценко.– К.: А.С.К., 2003.– 976 с.
184. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / Под общ. ред. В. М. Лебедева.– М., 1997.– 678 с.
185. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко.– Х.: «Оберіг», 2013.– 344 с.
186. Негласні слідчі розшукові дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: навчально-практичний посібник / Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусева та ін.; МВС України, Луган. Держ.ун-т внутр. Справ ім. Е. О. Дідоренка.– Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014.– 441 с.
187. *Нор В. Т.* Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор; за ред. М. Л. Наклович.– Львів: Вища шк., 1978.– 111 с.
188. *Образцов В. А.* Актуальные направления развития криминалистической тактики и методики расследования / В. А. Образцов, Б. В. Ястребов // Актуальные направления криминалистической тактики и методики расследования: мат. расширен. засед-я ученого Совета Всесоюзн. ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности.– М., 1978.– С. 3–8.
189. *Образцов В. А.* Выявление и изобличение преступника / В. А. Образцов.– М.: Юристь, 1997.– 336 с.
190. *Овчинский В. С.* Интерпол (в вопросах и ответах) / В. С. Овчинский.– М.: ИНФРА-М, 2001.– 320 с.
191. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.– практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко.– К.: Юрінком Інтер, 2005.– 216 с.

192. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 17 изд. – М., 1985. – 797 с.
193. *Онучин А. П.* Вопросы ситуативной методики и тактических операций при расследовании преступлений / А. П. Онучин // Тактические операции и эффективность расследования Межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск: Свердловск. юрид. ин-т, 1986. – С. 22–34.
194. Организация и планирование деятельности следственных бригад: методическое пособие / В. И. Беджашев, Л. Н. Виктор, М. Я. Розенталь, Л. А. Соя-Серко и др. – М.: Изд-во ВНИИ пробл. укрепления законности и правопорядка, 1990. – 52 с.
195. Организация работы следователя. Методическое пособие / Л. М. Карнеева, В. И. Ключанский. – М.: Госюриздат, 1961. – 127 с.
196. Осмотр места происшествия / под ред. А. Н. Васильева. – М.: Госюриздат., 1960. – 149 с.
197. Основы криминалистического исследования самодельных взрывных устройств: учебное пособие / Ю. М. Дильдин, В. В. Мартынов, А. Ю. Семенов, А. А. Шмырев. – М.: ВНКЦ МВД СССР, 1991. – 94 с.
198. Основы управления в органах внутренних дел: учебник / Н. И. Буденко, Г. П. Герт, В. Р. Кисин и др.; под ред. А. П. Коренева. – М.: Щит-М, 1996. – 343 с.
199. Офіційна Інтернет-сторінка Інтерполу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interpol.int/>.
200. *Пауэлл У.* Поваренная книга анархиста / У. Пауэлл. – М.: «Русский раритет», 1995. – 172 с.
201. *Пащенко В. І.* Засоби та способи протидії терористичним актам, учиненим із застосуванням вибухових пристроїв: навч.– практич. посіб. / В. І. Пащенко, М. В. Кобець, А. В. Іщенко, О. А. Буханченко. – К.: Київ. Нац. ун-т внутр. справ. 2012. – 112 с.
202. *Пащенко В. І.* Оцінка потужності заряду вибухової речовини по слідах вибуху: методичні рекомендації. Вип. 1 /

- В. І. Пащенко, Е. М. Ткаченко, С. А. Грущенко. – К.: РВВ МВС України, 1998. – 72 с.
203. *Пещак Я.* Следственные версии. Криминалистическое исследование / Я. Пещак; под. ред. А. Р. Ратинова. – М.: Прогресс, 1976. – 226 с.
204. *Плішкін В. М.* Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / В. М. Плішкін; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К.: НАВСУ, 1999. – 702 с.
205. *Погорецький М. А.* Предмет доказування у кримінальних справах про тероризм / М. А. Погорецький, В. П. Ємельянов // Державна безпека України: наук.– практ. зб. НАН України і СБ України. – К., 2006. – № 1 (5). – С. 139–146.
206. *Погорецький М. А.* Борьба с терроризмом – одно из приоритетных направлений защиты прав граждан / М. А. Погорецький, Ю. О. Сошенко // Проблемы законности: респ. міжвід. наук. зб. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2001. – Вип. 46. – С. 174–179.
207. *Погорецький М. А.* Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику / М. А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук.– практ. журнал.; Міжвід. наук.– досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. – 2012. – № 2 (28). – С. 56–63.
208. *Погорецький М. А.* Криміналістична тактика: щодо визначення поняття / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 1 (5): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvr.pdf>.
209. *Погорецький М. А.* Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – Київ. – 2013. – № 1. – С. 270–277.

210. *Погорецький М. А.* Проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // Матеріали всеукраїнської науково-практичної «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»: Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року). – К: «Хлі-Тек Прес», 2013. – С. 186–193.
211. *Погорецький М. А.* Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. А. Погорецький // Право України. – 2014. – № 10. – С. 12–25.
212. *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М. А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576.
213. *Погорецький Н.* Криміналістические аспекты изучения личности преступника, совершившего террористический акт с помощью самодельного взрывного устройства / Н. Погорецкий, М. Ленко // Закон и жизнь. Международный научно-практический журнал. – 2013. – № 12. – С. 8–11.
214. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру судових розслідувань: Наказ Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 року № 69: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=110522.
215. *Попов В. И.* Осмотр места происшествия / В. И. Попов. – М.: Госюриздат, 1959. – 231 с.
216. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 25. – Ст. 180.
217. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: За-

- кон України від 07.10.2014 р. № 1689-VII: [Електронний ресурс].– Режим доступу: [http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1689-18](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1689-18).
218. Про затвердження Інструкції з організації функціонування Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 10 березня 2010 р. № 75: [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/ldoc2.nsf/link1/MVS234.html>.
219. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР).– 1992.– № 22.– Ст. 303.
220. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Інструкція, затв. спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1681/51 від 16.11.2012 р.: [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.
221. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР).– 1994.– № 28.– Ст. 232.
222. *Прозоров А. А.* Совершенствование методического обеспечения судебной взрывотехнической экспертизы на основе информационных технологий: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. А. Прозоров.– М., 2000.– 306 с.
223. *Проценко М. В.* Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці: автор. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / М. В. Проценко.– Х., 2008.– 17 с.
224. Процесуальні документи у кримінальному провадженні. Зразки. Роз'яснення: наук.– практ. посібник / колектив авторів; за заг.ред. М. А. Погорецького, О. П. Кучинської.– К.: Юрінком Інтер, 2015.– 560 с.

225. *Разумов Э. А.* Осмотр места происшествия / Э. А. Разумов, Н. П. Молибога. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.
226. Расследование убийств, совершенных с применением взрывчатых веществ / под ред. А. М. Ларина. – М.: Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1975. – 77 с.
227. *Резван А. П.* Некоторые тенденции развития криминалистической тактики в новых условиях уголовного судопроизводства / А. П. Резван // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе: м-лы всерос. науч.-практ. конф., г. Краснодар, 23–24 мая 2002 г. – Кубанский гос. аграр. ун-т, юрид. фак-т. Краснодар, 2002. – С. 81–85.
228. *Родионов К. С.* Интерпол: вчера, сегодня, завтра / К. С. Родионов. – М.: Международные отношения, 1990. – 191 с.
229. Розслідування терористичних актів: навч. посібник / за ред. проф. М. А. Погорецького. – К.: Дакор, 2014. – 160 с.
230. *Россинская Е. Р.* Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе: практическое пособие / Е. Р. Россинская. – М.: Право и Закон, 1996. – 224 с.
231. *Ручкин В. А.* Об одновременном участии группы специалистов при расследовании террористических актов / В. А. Ручкин // Криминалистическое обеспечение борьбы с терроризмом: сб. науч. тр. – Волгоград: ВА МВД России, 2006. – С. 158–160.
232. *Сав'юк О. В.* Криміналістичний аналіз способу вчинення терористичного акту та можливості його використання в оперативно-розшуковій діяльності / О. В. Сав'юк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск. – 2007. – № 1. – С. 201–214.
233. *Сав'юк О. В.* Відомості про особу терориста та терористичні групи у структурі криміналістичної характеристики терористичного акту / О. В. Сав'юк // Проблеми забезпечення конституційних прав громадянина в кримінально-

- му судочинстві: матер. науково-практичної конференції, 26 жовтня 2007 р.– Львів: ЛьвДУВС, 2008.– 280 с.
234. *Сав'юк О. В.* Інформаційна взаємодія між учасниками слідчо-оперативної групи під час розкриття та розслідування злочинів / В. І. Оперук, О. В. Сав'юк // Актуальні проблеми діяльності кримінальної міліції та підготовки фахівців для її підрозділів: матеріали VI звітної науково-практичної конференції факультету кримінальної міліції Львівського державного університету внутрішніх справ (Львів, 6 квітня 2012 р.).– Львів: ЛьвДУВС, 2012.– С. 59–62.
235. *Сав'юк О. В.* Способи та засоби терористичних актів у структурі криміналістичної характеристики / О. В. Сав'юк, В. В. Літвін // Держава і закон: теорія, практика, методика: збір. наук. праць – Івано-Франківськ: Відділ орг. наук. та ред.– видав. роб. Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ, 2007.– Вип. II.– С. 294–310.
236. *Савченко А. В.* Кримінально-правова боротьба з тероризмом: міжнародні, національні та порівняльні аспекти / А. В. Савченко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України: наук.– теорет. журнал.– К., 2002.– № 2.– С. 186–176.
237. *Салтевський М. В.* Следы – источники криминалистической информации / М. В. Салтевський // Криминалистика: В современном изложении юристов: учеб. и практич. пособие.– Х.: Рубикон, 1997.– С. 141–148.
238. *Салтевський М. В.* Криміналістика (у сучасному викладі): підручник / М. В. Салтевський.– К.: Кондор, 2006.– 588 с.
239. *Самойлов Г. А.* Личностная информация, фиксирующаяся в следах преступления / Г. А. Самойлов // Труды ВШ МООН СССР.– М., 1972.– Вып. 34.– С. 20–33.
240. *Святненко А. И.* Тактическая операция как способ разрешения следственных ситуаций с высокой степенью информации

- онной неопределенности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. И. Святненко. – Ставрополь, 2008. – 26 с.
241. *Селезнев А. Г.* Осмотр места происшествия с использованием технико-криминалистических средств / А. Г. Селезнев // Проблемы предварительного следствия и раскрытия преступлений в деятельности органов внутренних дел: Сб. науч. стат. – Хабаровск: Изд-во Хабар. ВШ МВД СССР, 1989. – С. 62–65.
242. *Селиванов Н. А.* Советская криминалистика: система понятий / Н. А. Селиванов. – М.: Юрид. лит., 1982. – 150 с.
243. *Сервецький І. В.* Судово-медична експертиза (Законодавче забезпечення та правила проведення експертиз): навч. посібник / І. В. Сервецький, С. В. Кандиба, С. В. Яковлев. – Київ, 1999. – 114 с.
244. *Сергеева Д. Б.* Допустимость доказательств согласно нового УПК Украины / Д. Б. Сергеева // Закон и жизнь. – 2013. – № 12. – С. 16–19.
245. *Сергеева Д. Б.* Негласные следственные (розыскные) действия как средства доказывания в уголовном процессе Украины / Н. А. Погорецкий, Д. Б. Сергеева // Правовая доктрина и практика: международная конференция (14 декабря 2013 года г. Санкт-Петербург). – СПб.: Центр академических публикаций. – С. 40–43.
246. *Сергеева Д. Б.* Використання результатів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж як доказів у кримінальному провадженні / Д. Б. Сергеева // Право України. – 2014. – № 11. – С. 53–56.
247. *Сергеева Д. Б.* Належність доказів за новим КПК України / Д. Б. Сергеева // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 3 (31). – С. 234–239.
248. *Сергеева Д. Б.* Проблеми визначення достовірності доказу як його властивості за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Д. Б. Сергеева // Юрист України: наук.-практ. журн. / редкол.: С. П. Погребняк, Ю. В. Баулін, Ю. П. Битяк та ін. – Х.: Право, 2014. – № 4 (25). – С. 106–111.

249. *Сергєєва Д. Б.* Удосконалення процесуальної форми отримання доказів як один із чинників боротьби зі злочинністю / Д. Б. Сергєєва // *Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук. – практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України та обговоренню п'ятитомної монографії «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. – Х.: Право, 2013. – С. 702–705.*
250. *Сергєєва Д. Б.* Щодо визначення поняття результатів негласних слідчих (розшукових) дій / Д. Б. Сергєєва // *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 14–15 листопада 2014 року. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 273–275.*
251. *Сібільова Н. В.* Сучасні проблеми організації та функціонування в Україні судової влади / Н. В. Сібільова // *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук праць. – Х., 2005. – Вип. 10. – С. 79–89.*
252. *Скибницький К. В.* Теоретические основы получения информации о преступнике из материальных источников на предварительном следствии: автореф. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. / К. В. Скибницький. – Х., 1973. – 18 с.
253. *Слідознавство: лекція № 8 / О. А. Кириченко, В. Д. Басай, Ю. Д. Ткач. – К.: РВВ КІВС, 2002. – 40 с.*
254. *Словник української мови: в 11 томах. – 1974. – Том 5. – 1980 с.*
255. *Словник української мови: в 11 томах. – 1979. – Том 10. – 1979 с.*
256. *Смольяков П. П.* Правовые и методические основы криминалистических исследований самодельных взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / П. П. Смольяков. – Волгоград, 2000. – 289 с.
257. *Советский уголовный процесс: учебник / Под ред. Л. М. Карнеевой, П. А. Лупинской, И. В. Тыричева. – М.: Юрид. лит., 1980. – 568 с.*

258. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – М., 1980. – 1660 с.
259. Соглашение о взаимоотношениях министерств внутренних дел в сфере обмена информацией: межд. акт (г. Чолпон-Ате, Республика Кыргызстан, 3 авг. 1992 г.) / А. Н. Корниенко // Российские и международные криминалистические учеты. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 330–335.
260. Судебно-медицинская экспертиза. Справочник для юристов / И. В. Виноградов, А. С. Гладких, Е. А. Красовская, В. Н. Крюков и др. – М.: Юрид. лит., 1985. – 320 с.
261. *Таркинский А. И.* Использование специальных знаний при расследовании преступлений, связанных с применением взрывных устройств: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. И. Таркинский. – Махачкала, 2003. – 210 с.
262. *Татаров О. Ю.* Початок досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України: доповідь / О. Ю. Татаров // Новації кримінально-процесуального законодавства», 6 лип. 2012 р., м. Дніпропетровськ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dduvs.in.ua/assets/files/news3/КПК/material.doc>.
263. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Р. С. Белкин, А. И. Винберг, В. Я. Дорохов и др.; редкол.: Н. В. Жогин (отв. ред.), Г. М. Миньковский, А. Р. Ратинов и др. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Юрид. лит., 1973. – 736 с.
264. *Терещук О. Д.* Особливості застосування тактичних операцій при розслідуванні розбійних нападів, учинених на водіїв автотранспортних засобів / О. Д. Терещук // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – № 23. – С. 76–86.
265. *Тертишник В. М.* Кримінально-процесуальне право України: підруч / В. М. Тертишник. – К.: А.С.К., 2003. – 1119 с.
266. *Тіщенко В. В.* Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці / В. В. Тіщенко, А. А. Барницька. – Одеса: Фенікс, 2012. – 198 с.

267. *Тіщенко В. В.* Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія / В. В. Тіщенко // Одеська національна юридична академія. – О.: Фенікс, 2007. – 260 с.
268. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник / Отв. ред. П. А. Лупинская. – М.: Юристъ, 2003. – 797 с.
269. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник / отв. ред. П. А. Лупинская. – М.: Норма, 2009. – 1072 с.
270. Українська радянська енциклопедія: в 12 т. – 2-е вид. – К.: Головна редакція УРЕ, 1982. – Т. 8. – 528 с.
271. *Фаринник В. І.* Деякі особливості початкового етапу досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України / В. І. Фаринник // Матеріали круглого столу з експертного обговорення нового Кримінального процесуального кодексу України / Нац. шк. суддів України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nsj.gov.ua/training/judges/kpk2/>.
272. *Фастовець В.* Реєстрація заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення / В. Фастовець // Вісник прокуратури. – 2013. – № 2 (140). – С.43–51.
273. Философский энциклопедический словарь / Редкол. С. С. Аверинцев, Э. А. Ораб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – М., 1989. – 815 с.
274. *Фомина А. С.* Основные тактические операции при расследовании серийных убийств: дисс. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09 / А. С. Фомин. – Воронеж, 2003. – 251 с.
275. *Хидоятов Б. С.* Тактические аспекты осмотра места происшествия и обыска с участием специалиста / Б. С. Хидоятов // Проблемы первоначального этапа расследования преступлений: сб. тр. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. – С. 136–139.
276. *Хижняк Д. С.* Осмотр места происшествия: учеб. пособ. / Д. С. Хижняк. – Саратов: Научная книга, 2005. – 80 с.

277. *Хмыров А. А.* Криминалистическая характеристика преступления и предмет доказывания / А. А. Хмыров // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. – С. 48–54.
278. *Чернышев М. А.* Осмотр места происшествия как базовая тактическая операция: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / М. А. Чернышев. – М., 2008. – 24 с.
279. *Чистова Л. Е.* Техничко-криминалистическое обеспечение осмотра места происшествия: учеб.пособ. / Л. Е. Чистова – М.: Изд-во МЮИ МВД России, 1998. – 90 с.
280. *Чорноус Ю. М.* Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: монографія / Ю. М. Чорноус. – К.: Скіф, 2012. – 448 с.
281. *Чувилев А. А.* Особенности преподавания курса уголовного процесса в вузах МВД СССР / А. А. Чувилев, Т. Н. Добровольская. – Ташкент: Узбекистан, 1986. – 191 с.
282. *Чурикова І. В.* Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України / І. В. Чурикова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 226–231.
283. *Шаламов М. П.* Некоторые проблемы советской криминалистики / М. П. Шаламов. – М., 1965. – 182 с.
284. *Шаламов М. П.* Осмотр места происшествия / М. П. Шаламов. – М.: ВЮЗИ, 1966. – 60 с.
285. *Шапочкин В. И.* О комплексном подходе к экспертному исследованию взрывных устройств / В. И. Шапочкин, В. А. Ручкин, Н. Ю. Жигалов // Теоретические и прикладные проблемы экспертно-криминалистической деятельности: материалы Всероссийской научно-практической конференции. – Спб., 1999. – Ч. 2. – С. 26–30.
286. *Шапочкин В. И.* Применение метода рентгеноструктурного анализа в экспертном исследовании взрывчатых

- веществ неорганической природы / В. И. Шапочкин, М. Ю. Гераськин, И. А. Усачев // Вопросы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений: сборник научных статей / под науч. ред. В. Н. Хрусталева. – Саратов: Саратовская ВШ МВД РФ, 1996. – С. 215–218.
287. *Шевченко Б. И.* Научные основы современной трасологии / Б. И. Шевченко / Б. И. Шевченко. – М.: Моск. юрид. ин-т, 1947. – 54 с.
288. *Шевченко Б. И.* Научные основы трассологии / Б. И. Шевченко // *Вопр. сов. криминалистики.* – М., 1959. – С. 72–75.
289. *Шевчук В. М.* Організаційна функція тактичних операцій / В. М. Шевчук // *Юрид. наука: наук. юрид. журн.* – К.: Нац. акад. управління, 2011. – Вип. 1. – С. 177–180.
290. *Шейфер С. А.* Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С. А. Шейфер. – М.: Издательство НОРМА, 2008. – 584 с.
291. *Шейфер С. А.* Следственные действия. Система и процессуальная форма / С. А. Шейфер. – М., 1981. – 128 с.
292. *Шепітько В.* Розвиток наукових уявлень про криміналістичну тактику / В. Шепітько // *Вісник Академії правових наук України: збірник наукових праць.* – Харків, 2003. – № 2/3. – С. 732–739
293. *Шепітько В.* Тактика огляду місця події (проблеми використання типового та евристичного в діяльності слідчого) / В. Шепітько // *Юридичний радник: Журнал юристів України / Юридично-видавниче приватне підприємство «Страйд».* – Харків, 2006. – № 1. – С. 88–90.
294. *Шепітько В. Ю.* Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько. – Київ: Ін Юре, 2010. – 496 с.
295. *Шепітько В. Ю.* Криміналістична тактика: системно-структурний аналіз: монографія / В. Ю. Шепітько; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Харків юрид., 2007. – 431 с.

296. *Шепітько В. Ю.* Роль типових тактичних операцій в системі забезпечення ефективності досудового слідства / В. Ю. Шепітько // Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць. – Харків, 2007. – Вип. 14. – С. 194–199.
297. *Шиканов В. И.* Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений / В. И. Шиканов. – Иркутск: Изд-во Иркут. Ун-та, 1983. – 200 с.
298. *Шорин И. Ю.* Криминалистические аспекты борьбы с преступлениями, совершаемыми с использованием дистанционно-управляемых взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / И. Ю. Шорин. – Саратов, 2002. – 203 с.
299. *Шошин С. В.* Некоторые проблемы обеспечения безопасности персонала и других граждан в процессе осуществления осмотра места происшествия, проводимого в рамках первоначального этапа расследования террористических актов, связанных с применением взрывных устройств / С. В. Шошин // Следователь. – 2005. – № 8. – С. 29–30.
300. *Шошин С. В.* Некоторые проблемы обеспечения безопасности персонала (сотрудников правоохранительных и иных органов) и других граждан в процессе осуществления осмотра места происшествия, проводимого в рамках первоначального этапа расследования террористических актов / С. В. Шошин // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. – 2004. – Вип. 46. – С. 160–165.
301. *Шошин С. В.* Обеспечение безопасности участников осмотра места происшествия при расследовании преступлений, связанных с применением взрывных устройств / С. В. Шошин // Вестник криминалистики. – 2005. – Вип. 2 (14). – С. 105–106.
302. *Шумило М. Є.* Докази досудового і судового провадження в КПК України: співвідношення та їх функціональне призначення / М. Є. Шумило // Право України. – 2013. – № 11. – С. 206–215.

303. *Шумило М. Є.* Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормальної моделі / М. Є. Шумило // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 2 (150). – С. 40–48.
304. *Шумило М. Є.* Теоретичний аналіз доказування у кримінальному процесі / М. Є. Шумило // Право України. – 2011. – № 5. – С. 348–351.
305. *Эксархопуло А. А.* Правовые основы применения технико-криминалистических средств в уголовном судопроизводстве / А. А. Эксархопуло // Правоведение. – 1986. – № 1. – 128 с.
306. Энциклопедия судебной экспертизы / ред.: Т. В. Аверьянова, Е. Р. Россинская. – М.: Юристь, 1999. – 552 с.
307. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 4. – 2002. – 768 с.
308. *Юрченко Л. В.* Особливості початку досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України / Л. В. Юрченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – № 1. – Т. 26 (65). – С. 338–343.
309. *Яблоков Н. П.* Криминалистическая методика расследования (некоторые теоретические положения) / Н. П. Яблоков. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 98 с.
310. *Яблоков Н. П.* Следственные ситуации в методике расследования преступлений / Н. П. Яблоков // Актуальные направления развития криминалистической методики и тактики расследования: Матер. засед. учен. совета. – М.: ВИИПИРМП, 1978. – С. 21–26.

Наукове видання

Погорецький Микола Анатолійович

Ленко Максим Олександрович

Сергєєва Діана Борисівна

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ
ЗАСАДИ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ
РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ
АКТІВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ
САМОРОБНОГО ВИБУХОВОГО
ПРИСТРОЮ**

Монографія

За ред. проф. Погорецького М. А.

Відповідальний за випуск
Комп'ютерна верстка
Обкладинка

О. В. Діордійчук
Д. М. Алексєєв
В. С. Жиборовський

Підписано до друку 22.10.2014. Формат 60x84^{1/16}

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Друк офсетний.

Обл.-видав. арк. 12.65 Умовн. друк. арк. 17,44

Наклад 300 прим.

Видавництво «Алерта»

04210, м. Київ, а/с 112.

Тел.: (044) 223–15–25, 223–15–30.

E-mail: alerta@ukr.net, веб-сайт: www.alerta.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002